MEDYA DEVLET ve ULUS

Philip Schlesinger

SİYASAL ŞİDDET VE KOLEKTİF KİMLİK

İngilizceden çeviren: Mehmet Küçük

AYRINTI

Ayrıntı: 98
İnceleme dizisi: 49

Medya, Devlet ve Ulus
Siyasal Şiddet ve Kolektif Kimlikler
Philip Schlesinger

İngilizceden çeviren
Mehmet Küçük

Yayıma hazırlayan
Tuncay Birkan

Kitabın özgün adı
Media, State and Nation
Political Violence and Collective Identities

Sage Publications/1991
basımından çevrilmiştir

© Sage Publications

Bu kitabın tüm yayın hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir

Kapak illüstrasyonu
Bob Zuba

Kapak düzeni
Arslan Kahraman

Arka kapak fotoğrafı
Nick McGowan-Lowe

Basıma hazırlık
Renk Yapımevi (0 212) 516 94 15

Baskı ve cilt
Mart Matbaacılık Sanatları (0 212) 212 03 40

Birinci basım
Ağustos 1994

ISBN 975-539-070-7

AYRINTI YAYINLARI
Piyer Loti Cad. 17/2 34400 Çemberlitaş-İstanbul Tel: (0 212) 518 76 19 Fax: (0 212) 516 45 77

Philip Schlesinger

MEDYA DEVLET ve ULUS

Siyasal Şiddet ve Kolektif Kimlikler

AYRINTI

İ N C E L E M E D İ Z İ S İ

ŞENLİKLİ TOPLUM
İvan İllich/2. basım

YEŞİL POLİTİKA
Jonathon Porritt/2. basım

MARKS, FREUD VE GÜNLÜK HAYATIN ELEŞTİRİSİ
Bruce Brown/2. basım

KADINLIK ARZULARI
Günümüzde Kadın Cinselliği
Rosalind Coward/3. basım

FREUD'DAN LACAN'A PSİKANALİZ
Safiet Murat Tura/Tükendi

NASIL SOSYALİZM? HANGİ YEŞİL? NE İÇİN SANAYİ?
Rudolf Bahro/Tükendi

ANTROPOLOJİK AÇIDAN ŞİDDET
Der: David Riches

ELEŞTİREL AİLE KURAMI
Mark Poster

İKİBİN'E DOĞRU
Raymond Williams

DEMOKRASİ ARAYIŞINDA KENT
Kürşat Bumin

YARIN
Sanayi Toplumu Yol Ayrımında
Eleştiri ve Gerçek Ütopya
Robert Havemann

DEVLETE KARŞI TOPLUM
Pierre Clastres

RUSYA'DA SOVYETLER (1905-1921)
Oskar Anweiler

BOLŞEVİKLER VE İŞÇİ DENETİMİ
1917'den 1921'e Devlet ve Karşı Devrim
Maurice Brinton

EDEBİYAT KURAMI
Terry Eagleton

İKİ FARKLI SİYASET
Levent Köker

ÖZGÜR EĞİTİM
Joel Spring

EZİLENLERİN PEDAGOJİSİ
Paulo Freire/Tükendi

SANAYİ SONRASI ÜTOPYALAR
Boris Frankel

İŞKENCEYİ DURDURUN!
İnsan Hakları ve Marksizm
Taner Akçam

ZORUNLU EĞİTİME HAYIR!
Catherine Baker

SESSİZ YIĞINLARIN GÖLGESİNDE YA DA TOPLUMSALIN SONU
Jean Baudrillard

ÖZGÜR BİR TOPLUMDA BİLİM
Paul Feyerabend

VAHŞİ SAVAŞÇININ MUTSUZLUĞU
Siyasal Antropoloji Araştırmaları
Pierre Clastres

CEHENNEME ÖVGÜ
Gündelik Hayatta Totalitarizm
Gündüz Vassaf/3. basım

AĞIR ÇEKİM
Değişen Erkeklikler/Değişen Erkekler
Lynne Segal

CİNSEL ŞİDDET
Yapıyorlarsın/Yapabilirsin Araştırmalarıyla
Alberto Godenzi

ALTERNATİF TEKNOLOJİ
Teknik Değişmenin Politik Boyutları
David Dickson

ATEŞ VE GÜNEŞ
Platon Sanatçıları Niçin Dışladı?
Iris Murdoch

OTORİTE
Richard Sennett

TOTALİTARİZM
Simon Tormey

İSLAM'IN BİLİNÇALTINDA KADIN
Fetna Ayt Sabbah

MEDYA VE DEMOKRASİ
John Keane/2. basım

ÇOCUK HAKLARI
Der: Bob Franklin

ÇÖKÜŞTEN SONRA
Sosyalizmin Geleceği
Der: Robin Blackburn

DÜNYANIN BATILILAŞMASI
Gezegenimizin Birörnekleşmesinin Anlamı, Önemi ve Sorunları Üstüne Bir Deneme
Serge Latouche

TÜRKİYE'NİN BATILILAŞTIRILMASI
Cengiz Aktar

SINIRLARI YIKMAK
Feminist, Yeşil Bir Sosyalizme Doğru
Mary Mellor

KAPİTALİZM, SOSYALİZM, EKOLOJİ
Yönelim Bozuklukları/Arayışlar
André Gorz

AVRUPAMERKEZCİLİK
Bir İdeolojinin Eleştirisi
Samir Amin

AHLÂK VE MODERNLİK
Ross Poole

GÜNDELİK HAYAT KILAVUZU
Susan Willis

SİVİL TOPLUM VE DEVLET
Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar
Der: John Keane

TELEVİZYON: ÖLDÜREN EĞLENCE
Gösteri Çağında Kamusal Söylem
Neil Postman

MODERNLİĞİN SONUÇLARI
Anthony Giddens

DAHA AZ DEVLET/DAHA ÇOK TOPLUM
Özgürlük/Ekoloji/Anarşizm
Rolf Cantzen

GELECEĞE BAKMAK
21. Yüzyıl İçin Katılımcı Ekonomi
Michael Albert - Robin Hahnel

MEDYA, DEVLET VE ULUS
Siyasal Şiddet ve Kolektif Kimlikler
Philip Schlesinger

MAHREMİYETİN DÖNÜŞÜMÜ
Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm
Anthony Giddens

HAZIRLANAN KİTAPLAR

TARİH VE TİN
Özgürleşme Felsefesi Üzerine Bir İnceleme
Joel Kovel

ÖZGÜRLÜĞÜN EKOLOJİSİ
Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı ve Çözülüşü
Murray Bookchin

BİR VAROLUŞ ESTETİĞİ OLARAK ETİK
Michel Foucault

SAĞLIĞIN GASPI
Ivan Illich

DE OKRASİ VE SİVİL TOPLUM
John Keane

YÖNTEME KARŞI
(Yazar Tarafından Gözden Geçirilmiş Yeni Basımdan Yeni Çeviri)
Paul Feyerabend

AKLA VEDA
Paul Feyerabend

TUHAF HAVA
Sınırlar Çağında Kültür, Bilim ve Teknoloji
Andrew Ross

POSTMODERNİZM VE TÜKETİM KÜLTÜRÜ
Mike Featherstone

Sharon için

İÇİNDEKİLER

—TÜRKÇE BASIMA ÖNSÖZ 11
— ÖNSÖZ 16

I. SİYASAL ŞİDDET VE HABER MEDYASI 21
— GİRİŞ 23
1. ŞİDDETİN YORUMLANMASI 30
A. Sorun 31
B. Tanımlamanın Sınırları 32
C. İktidar, Şiddet ve Devlet 36
D. Devlet Biçimleri 37
E. Siyasal Çerçeveler ve Toplumsal Hafıza 41
F. Sembolik Şiddet mi? 44

2. "TERÖRİZM", MEDYA VE LİBERAL-DEMOKRATİK DEVLET: ORTODOKSİNİN ELEŞTİRİSİ.....48
A. Terörizm: Resmi ve Gayri Resmi.....49
B. Ortodoks Konsensüs ve Sınırları.....55
C. Şimdi Nereye?.....63
3. MEDYANIN KUŞATMAYI YÖNLENDİRME SİYASETİ: İRAN ELÇİLİĞİ KUŞATMASI ÖRNEĞİ..... 66
A. Medyanın Kullanılması.....69
B. Devlet Güvenlik Art Yöresi.....72
C. "Kanun ve Nizam" Haberleri ve Devlet..... 77
D. Robert Mark Stratejisi.....79
E. Kuzey İrlanda.....83
F. Kuşatma Süresince Medyanın Oynadığı Rol..... 85
G. Bazı Sonuçlar.....101

II. ESKİ İDEOLOJİK DÜŞMANLA SAVAŞMAK.....113
— GİRİŞ.....115
4. KARŞI-AYAKLANMACI DÜŞÜNCENİN BİÇİMİ VE KAPSAMI ÜZERİNE.....125
A. Karşı-Ayaklanmacı Düşünce, Toplumbilim ve Emperyalizm.....127
B. Soğuk Savaş ve Karşı-Ayaklanmacı Düşünce..... 131
C. Halihazırdaki İngiliz Karşı-Ayaklanmacı Düşünce.... 134
D. Günümüz İngiliz Karşı-Ayaklanma Düşüncesinin Öğeleri.....139
E. Karşı-Ayaklanmadan Siyaset Sosyolojisine..... 150
F. Karşı-Ayaklanmacılığa Yönelik Eleştiriler..... 157
G. Önümüzdeki Yol.....160
5. BİR KÜLTÜREL KATEGORİ OLARAK KOMÜNİZMİN BAZI YÖNLERİ
Philip Elliott ile Birlikte.....165
A. Komünizm İmgeleri.....167
B. İmgelerin Ardındaki Teoriler.....183
C. Sonuç.....189
6. BİR SİYASAL SLOGANIN YÜKSELİŞİ VE DÜŞÜŞÜ: "AVRUPA KOMÜNİZMİ" OLAYI
Philip Elliott ile Birlikte.....194

A. "Avrupa Komünizmi" Teriminin Kökenleri 196
B. Burjuva Analizden Komünist Analize 218
C. Sonuç 225

III. KOLEKTİF KİMLİK SORUNLARI 233
— GİRİŞ 235
7. ULUSAL KİMLİK ÜZERİNE (I):
KÜLTÜREL SİYASET VE MEDYALOGLAR 238
A. Euro-Angst, Euro-Kültür-ALS-Lösung 238
B. Kültürel Savunma Olarak İmgeler 242
C. Siyasal Metafor Olarak "İşitsel-Görsel Mekân" 246
D. Yeni Revizyonizm 252
E. Kesinlikli Kavramsallaştırma İhtiyacı 255
8. ULUSAL KİMLİK ÜZERİNE (II):
TOPLUMSAL TEORİDE KOLEKTİF KİMLİK SORUNU ... 258
A. Toplumbilimde Bir Sorun Olarak
Kolektif Kimlik 258
B. Kolektif Kimliğin Mantığı 261
C. İletişimsel Cemaat Olarak Ulus 264
D. Kültür İçin Siyasal Bir Çatı 268
E. Cemaatleri Hayal Ederken 274
F. "Zaman-Mekân" ve Ulus-Devlet 278
G. İcat Ekolleri 283
H. Sonuçlar 289
9. AKLI KARIŞANLARA KILAVUZ YOK:
DEĞİŞEN BİR AVRUPA'DA KOLEKTİF KİMLİKLER 294
A. Basınç Noktaları 296
B. Kolektif Kimlikler 300
C. Avrupa Üzerine Söylemler 303
D. Doğu'dan Merkeze mi? 308
E. Aidiyet Sınırları 312
F. Sonuçlar 316

TEŞEKKÜR

Birinci bölüm özel olarak, Torino Üniversitesi'den Profesör Luigi Bonanate'nin düzenlediği "Şiddetin Geleceği ve Geleceğin Şiddeti" üzerine Kasım 1987'de gerçekleştirilen bir konferansta sunulmak üzere yazıldı. Daha uzun biçimiyle Almanca olarak "Die Interpretation von Gewalt" başlığıyla Innovation (Vienna), 1. Jahrgang, Heft 4/5, "Konflikt und Kooperation: Henrik Kreutz zum 50. Geburtstag", Kasım 1988, s. 435-53'te; ve İtalyanca olarak "Quanto e violenta la societa contemporane? Alcuni problemi di interpretazione" başlığıyla L. Bonanate, derl., *Il Futuro della Pace e la Violenza del Futuro: Atti del Simposio Internazionale Citta di Lugano* (Lugano: Edizioni Citta di Lugano, 1989), s.165-80'de yayımlandı.

İkinci bölüm daha uzun haliyle orijinal olarak *Social Research*, C.48, No.1, Bahar 1981, s. 74-99'da; ve Y. Alexander ve A. O'Day, derl., *Terrorism in Ireland* (Londra ve Canberra: Croom Helm, 1984), s.213-32'de yayımlandı; ayrıca İtalyanca olarak "Il terrorismo, i media e lo Stato liberal-democratico: una critica dell'ortodossia" başlığıyla R. Grandi, M. Pavarini ve M. Simondi, derl., *I Segni di Caino: L'Immagine della Devianza nella Comunicazione di Massa* (Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 1985), s. 289-308'de yayımlandı.

Üçüncü bölümün orijinali "Devlet ve Hukuk: Simgeler ve Anlatısallık" başlığıyla *Screen Education*, Kış 1980-1, no. 37, s.29-54'te yayımlandı; ayrıca şu derlemelerde yer aldı: L. Curry ve J. R. Dassin, derl., *Press Control around the World* (New York: Praeger, 1982), s. 27-61; E. Wartella ve D. C. Whitney, derl., *Mass Communication Review Yearbook*, C. 4 (Beverly Hills, Calif.: Sage, 1983), s. 463-88.

Dördüncü bölümün orijinali G. Littlejohn, B. Smart, J. Wakeford ve N. Yuval-Davis, derl., *Power and the State* (Londra: Croom Helm, 1978), s. 98-127'de yayımlandı.

Beşinci bölümün orijinali "Siyasal Ekonomi" başlığıyla *Media, Culture and Society*, C. 1, no. 2, Nisan 1979, s. 195-210'da yayımlandı.

Altıncı bölüm ilkin *The Sociological Review*, C. 27, no. 1, Şubat 1979, s. 55-81'de "Siyasal Bilginin Tabakalaşması Üzerine: Açınlanan Bir İdeolojiyi, 'Avrupa Komünizmi'ni İncelemek" başlığıyla yayımlanan bir yazının baştan başa gözden geçirilerek genişletilmiş bir versiyonudur. Buradaki biçimiyle D. Childs, derl., *The Changing Face of Western Communism* (Londra: Croom Helm, 1980), s. 37-73'te yayımlanmıştı.

Yedinci ve sekizinci bölümler ilk olarak *Social Science Information*, C. 26, no. 2, Haziran 1987, s. 219-64'te "Ulusal Kimlik Üzerine: Bazı Anlayışların ve Yanlış Anlamaların Eleştirisi" başlığıyla yayımlandı. Bu bölümler ayrıca İspanyolcada da yayımlandı: "Identidad nacional: Una critica de lo que se entiende y malentiende sobre este concepto", *Estudios sobre las Culturas Contemporáneas* (Colima, Mexico), C. II, no. 6, s. 39-98.

Dokuzuncu bölüm özellikle, *Telos*/FUNDESCO'nun Madrid'de 1990 yılının Mayıs ayında gerçekleştirilen ve *Telos* dergisinin editörü Profesör Enrique Bustamante'nin örgütlediği "Avrupa ve Tek Pazar: Medya İçin Yeni Senaryolar" üzerine uluslararası konferansta sunulmak için yazılmıştı. İlk olarak biraz daha kısa haliyle İspanyolcada yayımlandı: "Identidad europea y cambios en la comunicacion: de la politica a la cultura y los medios", *Telos: Cuadernos de Comunicación, Tecnologia y Sociedad* (Madrid), no. 22, Septiembre-Noviembre 1990, s.105-16.

Bu yazıların yeniden yayımlanmasına izin verdikleri için Bayan Wendy Elliott ile çeşitli editörlere ve yayıncılara teşekkür ederim.

TÜRKÇE BASIMA ÖNSÖZ

Bu çalışmanın Türkçeye çevrilmiş olmasından sevinç duyuyorum. Türk okuruna bu denli dolaysız seslenebilme onuruna ilk kez erişiyorum. Hiçbir yazar, farklı bir diyaloğun başlayabileceği umulabilecek yeni ve önemli bir düşünsel bölgeye erişilmesinin bir ayrıcalık olduğunu yadsıyamaz sanırım.

Soruları ortaya atma ve örnekleri tartışma tarzımın medya, devlet ve ulusun birbirleriyle ilişkiye geçme tarzlarıyla bağlantılı olarak, Türk okurlarının halihazırdaki ilgilerine dolaysız bir şekilde seslenebilecek denli geniş olduğuna ikna edildim.

Bu kitabın iç içe geçen üç izleğinin oldukça özgül bir siyasal ve kültürel alana gireceğinin farkındayım. Bu, iletişim ve siyasal şiddet arasındaki ilişkilere ve medyanın günümüzde jeo-kültürel

uzamların çalkantılı yeniden inşasıyla nasıl ilişkili olduğuna ilişkin yorumların kapsamını saptayacaktır.

Siyasal şiddet ve haber medyasıyla uğraşan bu çalışmanın ilk bölümünün, şimdilerde Türk ve Kürt ulusçulukları arasında cereyan eden çatışma çerçevesinde ve iletişimin devletin bütünlüğünü nasıl desteklediğinin ya da zayıflattığının yorumlanması bazında okunacağına kuşku yok. Soğuk Savaş'ın kültürel parametrelerini irdeleyen ikinci bölüm, belki halihazırda Avrupa ve Asya'da makro içerme ve dışlama bölgelerinin yeniden şekillendirilmesiyle ilişkili olarak tanıdık bir melodi çınlatabilir. Hâlâ inşa sürecinde olan Soğuk Savaş sonrası düzen, daha önce olup bitenlerle ilişkili olarak biçimlendirilmektedir. Buna karşılık, medya ve kolektif kimlikler hakkında üretken bir şekilde düşünebilmemizin nasıl olanaklı kılınabileceğiyle en dolaysız bir şekilde uğraşan üçüncü bölüm daha önce söylenenleri yeniden formülleştiriyor ve yeni bir doğrultuya kanalize ediyor. Belli kültürel göndermeleri olan bir "Avrupa" yaratma yönündeki saplantı, Avrupa Birliği'nin iktidar simsarlarının ve kamuoyu biçimlendiricilerinin Batılı modernleşme modelleri ile "İslam" arasında kararsız bir konumda yer aldığını söyledikleri Türkiye'yi doğrudan doğruya etkilemektedir. Ama bana öyle geliyor ki, bu Avrupalılaştırma projesi, bizzat bugün Türkiye'de yürürlükte bulunan bir projeden ötürü Türklere oldukça tanıdık gelecektir: Soğuk Savaş'ın ardından daha geniş bir Türki kültürel, siyasal ve iktisadi uzamın yaratılması projesi. Doğal olarak, kendi içinde bunu ateşleyen, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne fiili üye olmak konusundaki kendi belirsiz tutumlarıdır.

Bu kitapta münhasıran Avrupa'yla ilgilendiğimi açıkça belirttim. Bu izleğin Türkiye'de okunma yollarından birinin, Bosna-Hersek Müslümanlarına karşı sürdürülen "etnik temizlik" denilen savaştan geçtiğinin farkındayım. (Soykırım suçuna tanık olmuş bir kıtada bundan daha dehşet verici bir hüsnütabir olabilir mi? Bugün bir bellek siyasetinin hiç olmadığı kadar yerinde olacağına kuşku duyulabilir mi?) Yugoslav sonrası bunalımın dinsel-kültürel ve etnik inşasının sağlam bir şekilde gerçekleşip gerçekleşmediği tartışılabilir. Ne var ki, bu inşanın eski Yugoslavya'daki katliam korkularının yorumlanmasının ve açıklanmasının

(hatta haklılaştırılmasının) bir çerçevesi olarak işlev gördüğüne –hiç değilse Müslüman ve Hıristiyan dünyalarda yaşayan pek çok kimse açısından– kuşku duyulamaz. Tek başına bu bile, etnoulusal ilkenin yeniden canlanıyor gibi göründüğü bir gezegenin sakinleri için yeterince kaygı vericidir. Günümüz çağındaki kolektiviteler hakkında düşünme tarzındaki böylesi kategorik kaymaların sonul içerimlerinin neler olabileceğini henüz bilmiyoruz. Bununla birlikte şunu söyleyelim: Kendisini "doğal olarak" beyaz ve mezhep mücadeleleriyle bölünmüş olsa bile "özü itibariyle" Hıristiyan olarak hatalı bir şekilde yeniden sunan, tarihsel şekillenişindeki derin Yahudi ve Müslüman tesirlerini yadsıyan, mevcut, olgusal, çoketnili ve çokkültürlü karakterini reddeden bir "Avrupa", halihazırdaki karmaşıklığın bastırılmasına yol açacak, bu da gelecekte nasıl yaşayacağımız konusunda iç kapayıcı çıkarımlar yapmamıza yol açacaktır.

Kendi normatif konumumun seküler ve en azından hoşgörü ilkesine adanmış olduğunun açıkça görüleceğini umuyorum. İçinde bulunduğumuz günler kardeş sevgisine ve çeşitliliğe sahici bir saygı gösterilmesine uygun değilmiş gibi görünse de, fiilen bunun ötesine gidebileceğimizi düşünüyorum.

Bu kitap, içinde yaşadığı toplum tipi hakkında sayısız iddialardan, hiç de doğru gibi görünmeyen ideolojik kocakarı ilaçlarından rahatsız olan bir gözlemci tarafından yazıldı. Günümüzde iletişim özgürlüğü *raison d'etat*'yla (varlık nedeniyle) karşılaşıyor ve bu karşılaşmadan en kötü sonuçla ayrılıyor. Ulusaşırı siyasal makro yapılar çeşitli kurtarıcı idealler iddiasında bulunuyor, ama siyasal ifade biçimlerinin kısıtlanmasıyla suç ortaklığı yapıyorlar. Ve sonra kolektivitelerin erdemleri, belli milliyetçilik biçimlerinin aşırılıklarında karanlık yüzlerini sergiliyor. Yazarken bu kadar açık olarak ortaya koyduğumdan kuşkulansam ve sorunları tam da bu terimlerle işlemesem de, kitaptaki temel izleklerim bunlardır. 1990'lı yıllar içinde yazdıklarımın farklı bir odağa yerleşmesi kaçınılmaz olacaktır.

Bitirmeden önce, ayrı bir önsöz yazma fırsatından yararlanarak, bu kitabın oluşmasından bu yana –ki bu yaklaşık dört yıllık bir sürece tekabül ediyor– yaptığım çalışmalar hakkında Türk

okuyucularımı bilgilendirmek istiyorum. Elinizdeki kitap, daha önce devletlerin, siyasal şiddetin ve kolektif kimliğin nasıl karşılıklı ilişkiye geçtiği konusunda yaptığım analizlerden oluşuyor. Ama buradaki açıklamalar eksiksiz olmaktan uzaktır. Bu, farklı patikalara sapmış olsa bile devam etmekte olan bir yolculuk.

Bu çalışmanın orijinal olarak İngilizcede yayımlanmasından sonra televizyondaki şiddet (erkeklerin kadınlara karşı uyguladıkları) ve bunun toplumsal cinsiyet kimlik çeşitleriyle nasıl ilişkiye geçtiği konusunu araştırdım ve irdeledim.[1] Bir anlamda şimdiye kadar öykünün yarısını anlattım, çünkü sözünü ettiğim çalışma çeşitli kadın kategorilerinin bu soruyla ne bakımdan ilişkili olduğunu ele alıyor. Bu, erkeklerin işitsel-görsel şiddeti nasıl gördükleri ve bunun çeşitli erillik anlayışlarıyla nasıl ilişkili olduğu sorununu yanıtsız bırakıyor –en azından ben yanıtlamadım. Bu araştırma, ilgimi siyasal şiddetten cinsel ve hane içi şiddete yöneltti. Bu ise oldukça farklı birtakım sorular doğuran bir yönelim.

Başka bir çalışma da, kısıtlanmamış ve açık bir iletişim idealine bariz bir şekilde uzak düşen siyasal kamu alanı ve bu alanın nasıl denetlendiğiyle ilgiliydi.[2] Bu araştırmanın vasıtası, doğrudan doğruya toplumsal denetim uygulamalarına işaret eden popüler bir haber türü olarak suç konusundaki haberlerdi. Bu çalışmada amacım, özellikle enformasyon kaynakları ile gündelik gazetecilik pratiği arasındaki ilişkilerin, birbiriyle rekabet halindeki aktörlerin siyasal amaçlarının satılabilmesi için bir promosyon kültürünün nasıl kullanıldığını oldukça somut bir şekilde açığa çıkartabilecek şekilde incelemekti. Eğer iletişimin gerçekten nasıl yönetildiğini anlamak istiyorsak, bana öyle geliyor ki, siyasal tartışmanın kapsamı ve hem iktidarın marjininde yer alanlar hem de iktidarın uygulanmasının merkezinde yer alanların bu tartışmalarla ilgisi, gelecekte hayati önem taşıması gereken araştırma alanlarıdır.

Yukarıdaki çalışmaların ikisi de bu kitabın ilk bölümünün kaygılarını farklı yollardan ilerletmektedir. Soğuk Savaş mirasını ve

---

1. Bkz. Philip Schlesinger, R. Emerson Dobash, Russell P. Dobash ve C. Kay Weaver, **Women Viewing Violence**. Londra: BFI Publishing, 1992.
2. Bkz. Philip Schlesinger ve Howard Tumber, **Reporting Crime: The Media Politics of Criminal Justice**. Oxford: The Clarendon Press, 1994.

daha sonra ulusal sorunun yeniden canlanmasını irdeleyen ikinci ve üçüncü bölümler, süreç içinde bir bütün haline getirmeyi umduğum bir dizi yazının çekirdeğini oluşturuyor.[3] Bir kültürel inşa olarak "Avrupalılık" soruşuyla ve bu sorunun daha geniş bir kültür jeosiyasetiyle nasıl ilişkiye geçtiğini, Avrupamerkezci olmadığını umduğum bir tarzda ele aldım. Bu ise kültürel emperyalizm, kültürel iktisat ve siyasa yapımı hakkındaki tartışmaları ve belirsizliğin ve Öteki korkusunun egemen olduğu bir dönemde kıta çapında demokratik iletişimin –sahiden karmaşık bir "Avrupalı" kamusal alanın– nasıl geliştirilebileceği konusundaki tartışmalı sorunu anlamamızı gerektiriyor. Sanırım bu konuları ancak yüzeysel olarak ele alabildim. O nedenle bu meşguliyeti sürdürmenin zorunluluk arz edeceği kesin.

Ama şimdi, sözü kitabı en iyi şekilde yargılayabilecek olan okuyucularıma bırakmalıyım.

Philip Schlesinger
Stirling, İskoçya
Haziran 1994

3. Bkz. "Media, The Political Order and National Identity", **Media, Culture and Society** (13) 3 (1991), 297-308; "'Europeanness'-A New Cultural Battlefield", **Innovation** (5) 2 (1992), 11-23; "Wishful Thinking: Cultural Politics, Media and Collective Identities in Europe", **Journal of Communication** 43 (2) (1993), 6-17; ve "'Europe's Contradictory Communicative Space", **Daedalus**, 123 (2) (1994), 25-52.

ÖNSÖZ

Bu kitaptaki bölümler son yıllarda siyasal hayatımıza damgasını vuran temel konuları çeşitli şekillerde ele alıyor: Liberal-demokratik devlet içinde siyasal şiddetin kullanımı; Soğuk Savaş ve onun düşüncemiz üzerindeki derin etkisi; şimdilerde yeniden dirilen ulusal kimlik ve kültürel kimlik hakkındaki sorular. Uzun bir süredir medya sosyolojisiyle ilgilenmemden ötürü, bu soruları ele alırken işe iletişimin analiziyle başlamam kaçınılmaz oluyor. Ama bunu kesinlikle bir kısıtlanım olarak görmüyorum. Kendi açımdan, iletişimin analizi sadece daha geniş tartışmalara açılan bir başlangıç noktası oluşturuyor.

Bu kitap kesinlikle yekpare bir bütün oluşturmuyorsa da, kitaba belli bir bütünlük veren nokta, siyasal kültürdeki tanımlama ve

yorumlama süreçleri etrafında dönen yarışın hayati bir önem taşıdığının kabul edilmesidir. Şimdilerde gözden düşmüş bir deyimle söyleyecek olursam, ideolojik mücadeleye ve bunun cereyan ettiği bağlama verdiğim önem kitabı bir bütün kılıyor.

Yazıların orijinallerinde yalnızca tekrardan kaçınmak için çeşitli değişiklikler yaptım. Aradan geçen zaman bazı durumlarda tartışmanın art yöresine ilişkin bazı ekler yapmamı ve kilit önemdeki kaynakları yenilememi gerektirdi. Böylesi durumlarda ek öğelerden ne ölçüde çok –ya da az– söz etmek gerektiği konusunda, her şeyi yeniden yazmak ile bazı önemli gelişmeleri genel hatlarıyla aktarmak arasında bir seçim yapma sorunu ortaya çıkmıştır hep. Ayrıca belirtilmesi gerekmeyen aşikâr nedenlerle ben ikinci şıkkı yeğledim.

Medyanın siyasal şiddetin haber yapılmasındaki rolüyle ve bu konu hakkındaki tartışmalarla ilgili yazıları birinci kısımda topladım. Bunların arasında, ilk kez İngilizce olarak yayımlanan birinci bölüm, "şiddet" kategorisini ve onun meşruluk ve devletle olan ilişkisini kavramsallaştırmada ortaya çıkan sorunları ele alarak genel bir başlangıç noktası öneriyor. Bu bölüm, liberal demokrasilerde "terörizm"in haber yapılmasının sansür edilmesi lehine geliştirilen resmi argümanları eleştirel bir tarzda değerlendiren ikinci bölümün art yöresini oluşturuyor. Bu tartışmaların devlet ve onun düşmanları arasında birbirleriyle rekabet halindeki propaganda stratejileri bağlamında kavranması gerekir. "Terörizm" terimini tırnak içine alarak yazıyorsam bunun nedeni "şiddet" gibi "terörizm"in de siyasal söylemde tartışmalı bir terim olmasıdır. "Terörizm" teriminin uygulanmasını denetlemeye çalışmak, kamunun günümüz mücadelelerini nasıl anlayacağını denetlemeye çalışmak anlamına gelir. Üçüncü bölümde, Londra'daki ünlü İran Elçiliği kuşatması örneğinin ayrıntılı bir analizi yoluyla sansürcülük öğretisinin analizinden sansürcülük pratiğine hareket ediyoruz. Bu esnada hem rehin almaya hem de devletin güç kullanımına dair ortaya atılan sorular geçerliliğini henüz yitirmemiştir.

Görüldüğü gibi, birinci kısım şiddet sorunuyla ilişkili olarak devletin ve toplumun düşmanlarına dair bir tartışma türü öneriyor. Oysa ikinci kısım bu temanın can alıcı önemde bir görünümünü daha kapsamlı olarak ele almakta. Doğu Avrupa'da 1989 yılında

gerçekleşen devrimlerin peşi sıra Soğuk Savaş'ın sonu resmi olarak ilan edilinceye kadar Manici* bir zihinsel evrende yaşamıştık. Bu evreni kabul etmesek bile bu evren uyarınca tartışmak ya da bu evrenin kışkırtıcı mevcudiyetiyle hesaplaşmak zorunda kaldık.

Bu nokta bizi dördüncü bölüme ve yurtiçi terörizme karşı açılan savaşın son yıllarda sona eren Soğuk Savaş'la bağlantılandırılma tarzlarına dair bir incelemeye ulaştırıyor. Eski ideolojik düşman sıfatıyla komünizmin ölümü, karşı-ayaklanmacı uygulamalar ya da bununla yan yana serpilen terörizm çalışmaları alanı üzerinde pek az etki yaratacaktır. Beşinci ve altıncı bölümleri, son zamanlarda arkadaş olduğum ve kendisinden çok şey öğrendiğim Philip Elliot'la birlikte yazdık. Hayatı erken bir yaşta trajik bir şekilde noktalanmamış olsaydı bu bölümleri bir kitaba dönüştürecektik. (Bu düşünceden tamamen vazgeçmedim, ama bunu gerçekleştirecek olursam farklı bir görünüme bürünmesi kaçınılmaz.) Komünizmin popüler medya söyleminde temsil edilme tarzı ve bunun siyasal bilimde analiz edilme tarzı beşinci bölümde yan yana konuluyor ve bağlantılandırılıyor. Bunu yapmamın amacı, başka bir yerde daha bütünlüklü bir şekilde geliştirilmiş olan bir argümanı, yani siyasal söylemin karmaşık bir şekilde yapılandığını ve nüansları olduğunu göstermektir. Bu siyasal söylem daha geniş bir ideolojik Soğuk Savaş'ın parçası olan "Avrupa Komünizmi"nin (ikna edici olmayan bir peçeye bürünmüş Eski Kızıl Kurt mu, yoksa blokların, hem Doğu'nun hem de Batı'nın bütünlüğüne meydan okuyan Barış Kuzusu mu; hangisi?) anlamı üzerine girişilen mücadeleyle bağlantılıdır; bu bağlantı altıncı bölümde analiz ediliyor. "Avrupa Komünizmi" etiketinin, her iki taraftaki başat gruplar tarafından o denli kabul edilemez bulunmasının nedeni, ideolojik mücadelelerde her iki tarafın da göreceli olarak muğlaklıktan arındırılmış siyasal sınıflandırmalara ihtiyaç duymasıydı. Birbirleriyle rekabet halindeki iletişimsel stratejiler bir örnek olay yoluyla sergilendi. Soğuk Savaş öyküsünün bu bölümü tamamen geride kalmış olsa da, bu bölümün ortaya attığı soruların birçoğu (Avrupa'da ve ileri kapitalist dünyanın başka yerlerinde ne tür bir siyasal-ekonomik sistemin hüküm sürmesi gerektiğine dair

* Zerdüştlükten esinlenip hem Allah'a hem de şeytana inanan bir mezhep. (ç.n.)

soru da dahil), üstelik öncekinden çok daha az öngörülebilir tarzda, siyasal gündemdeki yerini korumaya devam ediyor.

Böylece üçüncü kısma geliyoruz. Dost ve düşman imgelerinin inşa edilmesi ve bunların bizim muhayyel siyasal dünyamızı çerçevelemede oynadıkları rol hakkında düşünmenin başka bir yolu da, toplumsal ve kültürel kolektivitelerin kimlikleri hakkında konuşmaktan geçiyor. Bu, kitabın son temasını oluşturuyor ve çalışmalarımın en son gelişim çizgisini temsil ediyor. Sözünü ettiğim temanın güçlü otobiyografik kökleri var; başlangıcı İtalya'da "Avrupalı" bir kurumda çalışmaya başladığım tarihe rastlıyor. Bu tema beni, devam etmesi muhtemel görünen bir sorgulama çizgisine girmeye sevk etti. Yedinci ve sekizinci bölümlerin orijinali tek bir metinden oluşmaktaydı, ama okuyucuya kolaylık sağlamak için burada ikiye ayırdım. Kaldı ki, başlangıçtaki niyetim bu metni iki bölüm halinde yazmaktı. Yedinci bölümde son medya teorileri üzerine yaptığım araştırma, "ulus" ve "kültür" gibi kolektif kimlik biçimleri hakkında düşünmemizin temelini oluşturan teorik sorunların çok kaba bir şekilde atlandığı sonucuna varmama yol açtı. Daha kötüsü, iletişimin kültürel kolektiviteler üzerindeki etkisi hakkındaki ciddi sorular neredeyse hiç ele alınmamıştı. Bu sorularla, yukarıdaki durumun tersine, iletişim süreçleriyle oldukça güdük bir düzeyde ilgilenilen günümüzdeki toplumsal teorinin çeşitli çizgilerinin sunduğu yönelimden hareketle sekizinci bölümde uğraşmaya başladım. Bu alanda yapılacak çok iş olduğu bariz. Bu ihtiyaca şöyle bir değinen ve İngilizcede ilk kez yayımlanan dokuzuncu bölüm, "Avrupalılık" hakkındaki günümüzün dinamik alanını oluşturan tartışmayla uğraşmakta.

Sonuçta, kitaptaki bölümlerin ulusal devlet ve siyasal şiddetle, siyasal meşruluk ve dost ve düşman imgelerinin tasarımı ve temsiliyle, medyayı içeren mücadelelerin günümüzde aciliyet kazanmış kolektif kimlik sorusuyla bağlantılandırılabileceği yollarla çeşitli şekillerde uğraştığı söylenebilir. Yukarıda değindiğim çeşitli ilişkiler gelişmeye devam ettikçe bunlar hakkında yeni baştan düşünmeye ihtiyaç duyacağımızdan hemen hiç kuşkulanmıyorum. Ama bunu başka bir zaman ve yerde ele alacağım.

Philip Schlesinger
Stirling Üniversitesi, Eylül 1990

I

Siyasal şiddet ve haber medyası

GİRİŞ

Birinci kısım kapitalist, liberal-demokratik, ulusal devlet içerisinde haber medyaları ile siyasal şiddetin kullanımı arasındaki ilişkilerle ilgili. Beni bu konuda çalışma yapmaya yönelten ilk etki, Kuzey İrlanda'daki silahlı çatışmanın Britanya medya siyaseti üzerindeki etkisine dair gözlemlerimden kaynaklandı. Buradan yola çıkarak herhangi bir ulusal örneğin oldukça ötesine taşan teori ve analiz sorunlarıyla uğraşmaya başladım.

Bu daha geniş sorulardan bazılarını ele alabilmek için birinci bölüm "şiddet" kategorisinin içerdiği karmaşıklıklardan bazılarını inceleyerek işe başlıyor. Zor ve güç kullanımının siyasal rızayla (consent) nasıl eklemlendiğini dikkate almaksızın devlet iktidarının nihai temellerini tartışamayacağımız için toplumsal ve siyasal

analizde şiddetin analizine merkezi bir yer verilmesi gerektiğine kuşku yok. Bu kısmın açılışını yapan bölümde bu sorunlar üzerine günümüzde süregiden ve çözüme kavuşturulmamış teorik tartışmanın ilgili boyutları üzerinde düşünmeye çalıştım.

Bağlandığımız etik ve siyasal değerler uyarınca şiddet edimlerinin meşruluğuna ya da gayri meşruluğuna dair yargılara varmamız son tahlilde kaçınılmazdır. Böyle bir yargılama eylemi esnasında, şiddeti, sosyal antropolog David Riches'in sözcüklerini kullanacak olursam, "stratejik ve bilinçli bir biçimde kullanılan bir kaynak olarak" (1986: 11) değerlendirip değerlendirmeyeceğimiz sorusunun temel bir önemi olduğunu savunmak istiyorum. Daha basit bir şekilde şöyle sorulabilir: İşe, şiddet edimlerinin berisinde amaçlar ve niyetler olduğunu düşünerek mi başlamamız gerekir? Şiddetin tümünün bu türden olduğunu değil, ama siyasal güdümlü şiddetin analizi için bu varsayımı hareket noktası kabul etmenin iyi olacağını savunmak istiyorum. Bu konum giderek daha çok kabulle karşılanacak görünüyor. Örneğin, sosyolog Robert Slater ve Michael Stohl, özgül terörizm örneğinde son zamanlarda bir yaklaşım değişikliği olduğunu gözlemlemişler:

> Terörizm amaçlıdır. Terörizmi ağırlıklı olarak irrasyonel davranış olarak kabul eden daha geleneksel görüşten vazgeçen bir konsensüs ortaya çıkıyor görünmekte... eylemlere bazı anlamlarda rehberlik eden bir inançlar dizisi ya da haklılaştırma sistemi vardır. Böylece, terörizme dair tanımımızda, terörizmin izleyiciyi dolaysız ya da dolaylı etkileme niyetindeki amaçlı bir edim olduğunu varsayıyoruz (1988: 4).

Kısacası, şiddet edimlerinin berisinde yatan bir mantık aramak, sonraki araştırmalar için bir başlangıç noktası oluşturur. Şiddet edimleri, dogmatik bir inanç nesnesi olarak anlaşılmamalı, ampirik analiz yoluyla verili durumlarda testten geçirilerek anlaşılmalı (bkz. Miller, 1984: 414: 19).

Nedenleri ne olursa olsun birçok şiddet edimi, birbirinden farklı yorum ve inanç sistemleri arasında kolaylıkla şiddet olarak tanınır. Şiddetin iletişimsel ya da sembolik ve dışavurumsal boyutlarını günümüzün tartışmaları açısından bu denli ilginç ve uygun kılan işte bu niteliktir. Gelgelelim, fiziksel güç ya da maddi tahri-

bat edimlerinin (örneğin, suikastlar ya da bombalamalar) tanınmasının genellikle kolay olduğunun teslim edilmesi yalnızca bir başlangıç noktası önermektir. Bu noktada kalınarak bu edimlerin nasıl yorumlanabilecekleri hakkında hiçbir şey söylenemez. David Riches, bununla ilgili olarak şu gözlemde bulunur: "Bir bölünümün (etnik ya da başka tür) bir yakasında bulunanların bakış açısından, öbür yakadaki insanların uyguladıkları ve sergiledikleri şiddet, alternatif bir hayat tarzının var oluşunu sembolleştirir hale gelir" (1986: 14). Başka bir anlatımla söylendiğinde, şiddetin yorumlanması dünyayı "dostlar" ve "düşmanlar" halinde kodlamanın, "biz"i "onlar"dan, "ulusdaş"ı (national) "el"den ayırmanın bir yolu olarak işleyebilir. Bu kısımda işte bunun gibi sorular ele alınıyor.

Bu soruların ele alınışına rehberlik eden düşünce tarzının yolu, günümüz liberal demokrasilerinde iletişimsel stratejilerin siyasal şiddetle nasıl bağlantılandırılabileceğini sormaktan geçiyor. Bu bağlantıyı kurarken bizim kamusal alana ve bu alan içinde edimde bulunanların meşruluğuna ya da gayri meşruluğuna dair algılarımızın inşa edilmesinde medyaların oynayabilecekleri temel rolü bilmezden gelmek imkânsız. İkinci ve üçüncü bölümlerin temasını sağlayan tam da iletişimsel stratejiler üzerine girişilen çatışmadır. Bu bölümlerin orijinalleri birbirlerine paralel olarak yazılmıştı; farklı analiz düzeylerinde birbirleriyle ilişkili sorularla uğraşmaktalar.

Siyasal söylemdeki çekişmeli bir kategori olarak "şiddet"e dair yaptığım daha genel açılış tartışmasından sonra ikinci bölümdeki esas amacım, medyaların "terörizm"i haber yapmalarının denetlenmesi üzerine geliştirilmiş olan resmi düşüncenin varsayımlarını eleştirmektir. Bu konu hakkındaki tartışma oldukça eşitsiz bir tarzda gelişti. Bu konu kesinlikle uluslararası bir boyuta sahip. (Ayrıca, sınırları aşan çeşitli siyasal güdümlü şiddet kullanımlarının sürdüğü göz önünde bulundurulduğunda bu boyutun var olmaya devam ettiği söylenebilir.) Ama yine de, konunun en çok kızıştığı an'lar ulusal krizin açıkça algılanmasının en yoğun olduğu an'lara denk düşer. Sözgelişi, 1980'li yılların başında Fransa'da terörizm hakkında bir tartışmaya rastlamak epey zorduysa da,

1980'lerin sonuna doğru bir şiddet olayları sağanağından sonra bu konudaki tartışmanın tamamen kabardığı görülür (bkz. Wieviorka ve Wolton, 1987). Başka bir örnek vermek gerekirse, şiddet konusundaki tartışma İtalya'da olayların şiddetlendiği yıllar boyunca en yüksek derecesine ulaştı (bkz. Lumley ve Schlesinger, 1982; Wagner-Pacifici, 1988).

Resmi düşüncenin o zamandan bu yana önemli bir değişiklik göstermemesinden ötürü, ikinci bölümde sunulan eleştiri bugün en az 1980'li yılların başlangıcında olduğu kadar geçerli olmaya devam ediyor. Liberal-demokratik devletlerde yönetimde olanların bakış açısından sorun aynı: Sansürcülük gibi bariz bir meşruluğu yok edici edime başvurmaksızın medyaların "sorumlu" bir habercilik yapmaları ve kendi kendilerini kısıtlamalarını nasıl yapıp da sağlama almaları sorunu. Bunun sonucunda resmi görevlilerin temel öğretilerinde bir değişikliğe ihtiyaç duyulmadı. Kuzey Atlantik Asemblesi'nin Terörizm konulu Altkomitesi'nin sunduğu yakın tarihli bir rapordan, hükümet ve parlamento çevrelerindeki günümüz uluslararası konsensüsü hakkında bir fikir edinmek mümkün: "Medyaların haber yapma sorunlarına getirilecek pratik çözüm, hükümetlerin dayattıkları kısıtlamalardan ziyade, medyalar ile hükümet arasında daha yakın çalışma ilişkileri kurulmasında yatar." İkinci bölümde incelenen öğretilerin özü budur. Üstelik şu da kabul edilir:

> Basın özgürlüğü ve serbest girişim kaygılarından ayrı olarak, kısıtlamaların yerine getirilmesi zor olacak ve bunların yabancı medyaları ille de etkilemesi gerekmeyecektir. Dahası, sansürcülük, teröristlerin medyalarda kendilerine yer verilmesi taleplerine uyulmadığı bir kriz durumunda rehinelerin öldürülmesi ya da başka türden şiddet olaylarına yol açabilecek hiç de verimli olmayan sonuçlar doğurabilir. Ayrıca, gazetecilerin genellikle hükümetten daha iyi bir enformasyon kaynağı oldukları ve olaylar süresince teröristlerle daha serbest ilişki kurma fırsatı bulabilecekleri de akılda tutulmalı... Daha geniş olarak, medyaların terörizme yer vermemeleri sağlandığında terörizmin yok olacağına inanmak büyük bir hata olur. (Nunes ve Smith, 1989: 20-1).

Gazeteciliğin sistemi sarsıcı niteliklerinden ziyade destekleyici

potansiyellerini vurgulayan bu oldukça pragmatik argümanlar bazı resmi çevrelerde de yankı bulabilir pekâlâ. Bununla birlikte, genellikle medyalar ve devlet arasındaki ilişkileri karakterize eden kamusal tartışmalar esnasında medyaların kabul edilebilir sınırları ihlal ettikleri düşünülürken bu argümanlar çok daha az bir sıklıkta işitilir. Herhangi bir anda hükümetin bu alandaki iletişimsel stratejilerinin uygulamaya konulması kayda değer ölçüde değişecek ve ulusal siyasal kültür ile medyalar ve devlet arasındaki özgül kurumsal bağlantılar tarafından koşullandırılacaktır elbet (bkz. Crelinsten, 1987a). Bu durum ne şekilde cereyan ederse etsin, sorunun merkezinde yatan asıl nokta medyanın dili, sesleri, imgeleri ve yorum çerçevelerini kullanması üzerinde denetim kurma yönündeki çabalardır. Bu açıdan, söz konusu denetleme çabasının devlet kuruluşlarından ya da bunun yerine, yerleşik düzene karşı şiddete başvuran ayaklanmacılardan gelmesinin bir önemi yok. Basının ve yayıncılığın kullandığı terminoloji üzerinde yaptığı incelemede, "bir gazetecinin haber yaptığı olayların gerilimi altında olan bir siyasal çerçeve içinde çalışırken kat ettiği zor patika"yı vurgulayan BBC muhabiri Peter Taylor, "siyasal şiddetin anlambilimi"nin yarattığı sorunlara dikkat çeker (1986: 221). Siyasal hoşgörünün kaygan sınırları, liberal demokrasilerde medya ile devlet arasındaki ilişkilerin ayrılmaz bir parçasını oluşturdukları için bu durumun değişme ihtimali pek az.

Üçüncü bölümde, 1980 yılındaki İran Elçiliği kuşatmasını ele alan örnek olay çalışması, başka yerlerde bulunabilecek birbirleriyle rekabet halindeki iletişim stratejilerini işler halde göstermekte. Örneğin, Kanada'da FLQ'nun gerçekleştirdiği iki kaçırma olayının haber yapılmasını konu alan benzer bir çalışmasında Ronald Crelinsten (1987b), federal hükümet acil durum güçlerine başvurduğu vakit ayaklanmacıların inisiyatiflerini nasıl kaybettiklerini göstermiştir. Çok daha ayrıntılı bir düzeyde, Robin Wagner-Pacifici (1988), İtalyan siyasetçi Aldo Moro'nun kaçırılması olayı boyunca siyasal güçler ve medya tarafından kullanılan stratejileri incelemiştir. Kaçırılma olayının ve bunun sonucunun siyasal anlamına dair başat bir yoruma en sonunda varılmış olsa da, konsensüsü sağlamanın zor olduğu bir medya düzeninde ve siyasal sis-

temde bu sonuca büyük mücadelelerden geçerek varılmıştı. Ayrıca, Michel Wieviorka ve Dominique Wolton (1987) da, büyük ölçüde Fransa'nın son yıllardaki deneyimlerine odaklanmış olsalar da, medyanın, otoritelerin ve teröristlerin kendi amaçlarını kovaladıkları daha geniş siyasal bağlamların karşılaştırmalı bir tarzda incelenmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Üçüncü bölüm, belki biraz alışılmadık bir tarzda, Kuzey Atlantik Asemblesi'nin Terörizm konulu Altkomitesi'nin davetiye çıkardığı devlet-medya işbirliği türünün ayrıntılı bir örneğini sunar. Medyanın güvenlik güçleriyle işbirliğine gittiği örneklerden ziyade medyanın terörizmin (Britanya Başbakanı Bayan Margaret Thatcher'ın unutulmaz ifadesiyle) "reklam için ihtiyaç duyduğu oksijeni" sağlama eğiliminde olduğu iddiası etrafında koparılan büyük patırtı kamusal tartışma üzerinde egemenlik kurma eğilimindedir. Medyanın terörizmi haber yapma konusunda karşılaştığı kısıtlamalar hakkında önemli ipuçları sunmalarından ötürü her iki örnek de eşit derecede ilginç ve analitik olarak önemli. Britanya örneğinde, *Televising "Terrorism"*de (Schlesinger vd., 1983) savunduğum gibi, radyo-televizyon yayıncılığını ne devletin basit bir aracı ne de teröristlerin dostları olarak görmeliyiz. Bu yayıncılığın söylensel Dördüncü Güç'ün gözü pek bir parçası olduğu argümanını savunmanın da âlemi yok. Gerçeklik fiilen çok daha karmaşıktır. Aşağıda belgelendiği üzere, devlet ve onun silahlı düşmanlarının çelişkili iletişimsel stratejileri belli bir zamanda neyin ne ölçüde haber yapılabileceğini birçok bakımdan belirlerler.

KAYNAKLAR:

Crelinsten, R. D. (1987a) "Terrorism as Political Communication: The Relationship between the Controller and the Controlled", P. Wilkinson ve A. M. Stewart, derl., **Contemporary Research on Terrorism**, (Aberdeen: Aberdeen University Press) s. 3-23.

Crelinsten, R.D. (1987b) "Power and Meaning: Terrorism as a Struggle over Access to the Communication Structure", P. Wilkinson ve A. M. Stewart, derl., **Contemporary Research on Terrorism**, (Aberdeen: Aberdeen University Press.) s. 419-50.

Lumley, B. ve Schlesinger, P. (1982) "The Press, the State and its Enemies:

The Italian Case", **The Sociological Review**, 30 (4) Kasım: 603-26.
Miller, D. (1984) "The Use and Abuse of Political Violence", **Political Studies**, xxxi: 401-19.
Nunes, J. L. ve Smith, L. J. (raportörler) (1989) **Terrorism.** North Atlantic Assembly Papers, Sub-Committee on Terrorism, International Secretariat, Brüksel, Ocak.
Riches, D. (1986) "Introduction", **The Anthropology of Violence**, (Oxford: Blackwell. (Türkçesi, **Antropolojik Açıdan Şiddet**, çev.: Dilek Hattatoğlu, Ayrıntı Yayınları, 1989).
Schlesinger, P., Murdock, G. ve Elliott, P. (1983) **Televising "Terrorism": Political Violence in Popular Culture**, (Londra: Comedia).
Slater, R. O. ve Stohl, M., derl. (1988) **Current Perspectives on International Terrorism**, (Basingstoke ve Londra: Macmillan).
Taylor, P. (1986) "The Semantics of Political Violence", P. Golding, G. Murdock ve P. Schlesinger, derl., **Communicating Politics: Mass Communications and the Political Process**, (Leicester: Leicester University Press; New York: Holmes & Meier). s. 211-21.
Wagner-Pacifici, R. E. (1988) **The Moro Morality Play: Terrorism as Social Drama**, (Chicago ve Londra: University of Chicago Press).
Wieviorka, M. and Wolton, D. (1987) **Terrorisme á la Une: Media, Terrorisme et Démocratie**, (Paris: Gallimard).

1. ŞİDDETİN YORUMLANMASI

Yorumlama çerçeveleri günümüz liberal demokrasilerindeki şiddet sorunu hakkında nasıl düşüneceğimizi nasıl etkiler? Burada tanımlama ve kategorileştirme sorularına eğilmek zorunda olduğumuz aşikâr. Bundan ötürü toplum ve insan bilimlerindeki bazı teorik perspektifleri kısaca yorumlayarak işe başlayacağım. Daha sonra toplumsal hafızanın işleyişi üzerindeki denetimin günümüzde şiddetin algılanış biçimleri açısından taşıdığı önem üzerinde duracak ve bunu izleyen bölümlerde kitle iletişim araçları ve siyasal şiddete gösterilen resmi ilgiyi tartışacağım zemini oluşturacağım.

A. SORUN

Sınır çizgileri belirgin, yaygın kabul görmüş bir şiddet kavramı yok. Tersine, günümüz yorumcularının birçoğunun işaret ettiği gibi, "şiddet", kavramsal değersizleştirime ya da anlamsal entropiye maruz bir terimdir. Şiddet terimi sürekli olarak hastalık ve sapmayla tehdit edildiğimiz bir toplumsal patoloji söyleminin, "telaşlandırıcı olmaktan da öte düpedüz felaket tellallığı yapan" (Chesnais, 1981: 8) bir söylemin parçası olarak kullanılır. Tarihçi Eric Hobsbawm'ın gözlemlediği gibi, liberal demokrasilerde yaşayan yurttaşların çoğu açısından böylesi karanlık heyulalar gündelik hayatın gerçeklikleriyle bağlantılı değil, çünkü dar anlamda fiziksel şiddet hâlâ bu insanlardan uzak bir tecrübe:

> Dolaysız olarak (şiddet -ç.n.) trafik kazası biçiminde her yerde mevcuttur –rastgele, niyetlenilmemiş, kurbanlarının çoğu tarafından öngörülemez ve denetlenilemez tarzda... Dolaylı olarak, kitle iletişim araçlarının ve eğlence programlarının her yerinde mevcuttur... Hatta daha uzak bir şekilde, hem içinde yaşadığımız çağın geniş, somut olarak tahayyül edilemez kitlesel afetlerinin... hem de fiziksel şiddetin yaygın olduğu ve muhtemelen giderek arttığı toplumsal kesimlerin ve durumların varlığının farkındayızdır. Sükûn ve şiddet birlikte var olmaktadır (Hobsbawm, 1977: 209-10).

Ama bizim şimdiki zamana dair duygumuz huzurlu mudur? Hobsbawm'ın yukarıda alıntılanan pasajı yazmasından bu yana, yani yaklaşık yirmi yıldır terör dengesine dair bilincin Avrupalı nüfusun birçok kesiminde daha keskinleşmiş olması muhtemeldir; hele Çernobil sonrası yıllarda bir nükleer savaşın sonuçlarının ne anlama geleceği, düşünen insanlar açısından gayet belirgin olsa gerek. Geçtiğimiz yirmi yılda kökeni bakımından genellikle ulusçu ve bazen sistem karşıtı olan, hem ulusal sınırlar içinde hem de bu sınırları aşacak şekilde kullanılan çeşitli siyasal şiddet biçimlerinin gelişmesine de tanık olduk. Bu siyasal şiddet biçimleri "terörizm" etiketiyle algılandı ve simgesel önemi maddi öneminden çok daha fazla olan bir istikrarsızlık duygusunun yer etmesine katkıda bulundu. Ortadoğu gibi çatışma bölgelerinden kaynaklanan

"ulusaşırı terörizm" söz konusu olduğunda fiziksel şiddet genellikle bir bağlamdan öbürüne aktarılır. Kuzey İrlanda'daki gibi sektörel çatışmalar Britanya anakarasında da cereyan ettiği vakit aynı şey söz konusudur. Ama bunlar terörist şiddetin yalnızca en çok tanıtılan yüzüdür; devletlerin kendi yurttaşları üzerinde bir bütün olarak uyguladıkları iç baskıdan söz edilmez pek.

Öyleyse, günümüzde şiddetten söz etmek, her şeyi kapsayıcı olma, zora başvurmanın ve etkilerinin birçok farklı tezahürlerini (bunlar cezai herhangi bir şiddeti, kamusal düzensizliği ve askeri eylemleri içerebilir) bir araya toplama riskini barındırır. Bu sorunu nasıl daha iyi kavranabilir kılabiliriz? Yorumlama pratiklerine bakmanın ve bunların içerdikleri sorunların bazılarına işaret etmenin bir başlangıç noktası olabileceğini önermek istiyorum. Bu başlangıç noktası şiddet içeren olayları gözden kaçırmamıza yol açmaz. Ama en azından ne yapmakta olduğumuzu ve şu ya da bu değerlendirme çerçevesini yeğlerken yaptığımız temel seçimlere dair daha açık bir şekilde düşünmemizi sağlar.

Şiddetin günümüz toplumundaki yerini saptamaya çalışırken atılması zorunlu bir adım, şiddetin modern devletle olan ilişkisine eğilmektir. Bu adım daha sonra, devlet tipleri arasında bir ayrım yapmamızı gerektirir. Ama bu noktalarla uğraşmadan önce "şiddet" teriminden ne anlaşılabileceğini kısaca gözden geçirelim.

B. TANIMLAMANIN SINIRLARI

Bu konuda tanımlama yapmanın rizikolarını bilmek için şiddet ve terörizm hakkındaki literatüre birazcık aşina olmak yeterli. Bu bağlamda tanımlama süreci ile sınıflandırma edimleri ve süreçleri nötr olmaktan çok uzaktır, çünkü bunlar meşrulaştırma ve gayri meşru kılma sorunlarıyla yakından bağlantılıdır. Bir kimse açısından terörist olan birinin başka bir kimsenin özgürlük savaşçısı olduğunu belirten ünlü slogan bu noktayı göstermenin en basit yoludur. Bu slogan verili bir güç kullanımını ve bu gücü kullanan failin (agent) statüsünü değerlendirmede başvurulan temel çerçevelere dikkat çeker.

Bu konuda rasyonel analiz yapmak amacıyla bir konum benimsenecekse, bu kesinlikle "şiddet" teriminin kapsamının kısıtlanmasını savunanların konumu olmalıdır. Böylece içinde yaşadığımız dönemin tam olarak ne ölçüde şiddet içerdiği konusunda bir oran duygusuna sahip olabilir ve şiddeti gerekli ayrımları yapmaksızın ele alan yaklaşımların enflasyoncu etkisine direnebiliriz. Sembolik protesto, eşitliksizlikçi ekonomik karar alma süreçlerinin yoksullar üzerindeki tahrip edici etkisi, bürokrasinin rutin ve gayri şahsi uygulamalarının içerdiği adaletsizlikler, insanların öldürülmesi ve sakat bırakılması gibi "şiddet"in çeşitli tezahürlerini bir araya yığarak pek bir şey elde edemeyiz. Böyle bir kavramsal muhafazakârlığı benimsemek ilke olarak kolay olsa da uygulamada zordur. Söz konusu analitik sorunları gösterebilmek için, hemen hemen keyfi bir şekilde, birkaç kısıtlayıcı şiddet tanımını seçip ayırdım.

Yakın tarihli bir örnek vermek gerekirse, son iki yüzyıl boyunca cereyan eden şiddeti konu alan bir incelemenin yazarı olan Alain Chesnais şunu önermekte: "Dar anlamda şiddet, ölçülebilir ve tartışma götürmez tek şiddet *fiziksel* şiddettir. Fiziksel şiddet kişilere dolaysızca zarar verir; üç karakteristiği vardır: Acımasız, dışsal ve acı vericidir. Maddi güç kullanımıyla tanımlanır" (Chesnais, 1981: 12). Sosyolog Robin Williams'ın (1981: 26) formülleştirimi de bununla aynı çizgide gider: "Şiddetin en açık örnekleri fiziksel hasara neden olan, kasdi, pasif olmaktan ziyade aktif, sonuçları açısından dolaysız olanlardır." Şiddet terimiyle ne denilmek istendiğinin sınırlarını çizme yönünde başka bir girişim de felsefeci Ted Honderich'den (1980: 153) gelir: "Bir *şiddet edimi*... insanlara ya da şeylere karşı önemli ölçüde ya da imhaya yol açacak ölçüde güç kullanımıdır, bir normu ihlal eden bir güç kullanımı."

Bunun gibi tanımlardan oluşan bir kitap bile yazılabilir, ki aslında böyle bir şey yapılmıştır da (bkz. Schmid, 1984, 1. bölüm). Dahası, bu tanımları çeşitli tarzlarda sınıflandırmaya girişebiliriz. Örneğin, yukarıdaki üç örneğimizde şiddetin "temel" anlamına dair kayıtlı ve şartlı önerilerde şöyle bir sınıflandırma ortaya çıkıyor: (a) Yalnızca kişilere uygulanan fiziksel şiddet; ya da (b)

ister canlı isterse cansız olsun belirtilmemiş nesne kategorilerine verilen hasarla birlikte kasdi, dolaysız vb. olmak şeklindeki kısıtlayıcı şartlar; ya da (c) hem kişileri hem de şeyleri içeren ve şiddetin tartışılmasını normatif bir çerçeveye koyan bir yan cümle.

Buradaki çeşitli tanımlar arasında büyük bir mesafe olmadığı ve bunların hepsini tatmin edecek şekilde yapılacak bir uzlaştırıcı yeniden formülleştirimin, bu üç tanımın temel ögelerini bir araya getirebileceği söylenebilir. Gelgelelim, sorun bundan daha derin. Çünkü "şiddet"i tanımlamak hiçbir şekilde şiddetin incelenmesi ve analiz edilmesi için bir protokol önermekle aynı şey değil. Bir tanım üzerinde mutabakata varabilir ama hâlâ bunun ardından gelecek kategorileştirme ve kanıtları toplamak için gereken uygun metot konusunda anlaşamıyor olabiliriz.

Nitekim, Chesnais şiddeti ya "özel" ya da "kolektif" olarak kategorileştirir. "Özel" şiddet başlığı altında suç, intihar ve kaza sayılır. "Kolektif" şiddet başlığı altında ise Sovyet devlet terörizmi ve Batılı devlet karşıtı terörizm sayılır. Williams (1981: 28, 31) kolektif şiddeti bireysel şiddetten ayırır. "İç savaşlar, devrimler, gerilla savaşları, ayaklanmalar, isyanlar, siyasal tasfiyeler, soykırım, şiddet içeren grevler, düzenin sağlanması için keyfi zor kullanılması, planlı katliamlar, başkaldırmalar, siyasal idamlar ve suikastlar" kolektif şiddet kategorisinde yer alır. Cinayet, yaralama, tecavüz, saldırı, yıkıcılık ile kişilere ve mülkiyete yapılan saldırılar bireysel şiddet kategorisine yerleştirilir. Kendi açısından Honderich öncelikle aşağıdan gelen ve demokratik bir siyasal sistemi değiştirmeye yönelik şiddet ilkesinin incelenmesiyle ilgilenmektedir.

Böylesi farklı stratejilerle karşılaşıldığında rasyonalist tanım yolunu terk etmek ve siyaset bilimcisi W. J. M. Mackenzie'nin yaptığı gibi (1975: 160, 117) sorunun "tanım yerine söylen yoluyla ortaya konulmasının daha iyi olacağı"nı söylemek, ayartıcı bir alternatif. Mackenzie şiddetin "bizzat sembol ve metafor" olduğunu düşünür. İçinde yaşadığımız dönemin öbür dönemlerden daha mı çok yoksa daha mı az şiddet içerdiğini tartışırken, en geniş anlamda iletişimin, mevcut tehlikelere dair algılarımızı nasıl inşa ettiğine ve gündelik dram olarak şiddetin hayatlarımızda oynadığı

role eğilmekten kaçınamayacağımıza kuşku yok.

Gelgelelim, bu, izlenmesi mümkün düşünsel çizgilerden sadece bir tanesi. Çağdaş toplumların ne ölçüde şiddet içerdiğine dair daha geniş kapsamlı sorular ancak ampirik terimler bazında zaman ve mekân içinde yapılacak özenli bir karşılaştırma süreciyle kavranılabilir hale getirilebilir. Bu, Alex Schmid'in (1984: 3. bölüm) siyasal şiddet ve terörizm örneğinde işaret ettiği gibi, veri toplama konusunda devasa sorunlar doğuran bir stratejidir. İdeal olarak bu strateji bizden şu koşulları yerine getirmemizi isteyecektir: (1) Çalışmada kullanılacak şiddet tiplerine dair üzerinde mutabakat sağlanmış bir kategorileştirme, (2) incelemenin yürütüleceği açık seçik saptanmış bir dönem, (3) karşılaştırılabilir toplumsal sistemlerin incelenmesi, (4) teorik olarak biçimlendirilmiş genelleştirmeleri desteklemeye yeterli kanıtların ya da verilerin kullanılması.

Bu nokta üzerinde daha fazla durmak istemiyorum. Ama gayet açık olduğumuz ve bir toplum içinde şiddet olarak kategorileştirilebilecek verili eylem tiplerini uzun uzadıya sıralama yoluna gittiğimiz noktalarda bile, bunun, normatif varsayımların seçtiğimiz şeyleri büyük ölçüde etkilediği bir alan olduğu besbelli. Örneğin, Britanya, Falkland Adaları'nda savaşmak için seferber olduğunda, başat görüş açısından bu, diplomasinin başarısızlığa uğradığı noktada gücün meşru bir kullanımıydı. Daha sonra Birleşik Krallık'ta son on yıl boyunca şiddete gösterilen resmi ilgiye dönecek olursak, bu "küçük savaş" ve onun geride bıraktığı ölüler ve yaralılar, futbol holiganizmi, terörist bombalı saldırılar ve madencilerin grevi boyunca grev gözcüsü hattında ortaya çıkan çatışmalarla birlikte (her nasılsa) açıklanabilecek bir şiddet tipi olarak ele alınamaz.

İkinci bir aşikâr nokta da, toplumda en çok kabul gören "nesnel" şiddet ölçüsüyle, yani genellikle uluslararası karşılaştırmalarda baz olarak kullanılan suç istatistikleriyle ilgili (bkz., örneğin, Chesnais, 1981). Gelgelelim, gayet iyi bilindiği üzere, şiddet içeren suç kategorilerine ve güdülenimine dair anlayışların bir kültürden öbürüne farklılıklar göstermesi yanında, suçların haber yapılması, uygulamanın sıkılığı, suçluların yakalanmasında gösterilen

başarı, yargı uygulamaları vb. de zaman içinde, hatta bir tek toplum içinde değişir. Böylesi zorluklar şiddete dair karşılaştırmalı tartışmalar yürütülmesini imkânsızlaştırmaz elbet. Ama daima sorunlu olmaya devam edecektir.

C. İKTİDAR, ŞİDDET VE DEVLET

W. J. M. Mackenzie'nin haklı olarak gözlemlediği gibi, soruna eğilmenin bir yolu, "siyasal iktidarı kolektif karar almanın zorunlu bir temeli olarak kabul edip, şiddet sorununu siyasal iktidar sorunuyla ilişkilendirmektir" (1975: 117). Bir toplumdaki şiddetin neleri kapsadığıyla ilgilenirken, şiddetin bir yönetim sistemine hangi yollardan yapısal olarak bağlanmış olduğunu hesaba katmak zorundayız.

Max Weber'e göre, şiddet araçlarının denetimi modern devletin temel bir özelliğini oluşturur –hiçbir şekilde tek özelliği bu olmasa bile– ve siyasal düzen içindeki iktidarın uygulanmasında kilit rol oynar: "Devlet, ***belli topraklar üzerinde fiziksel şiddetin meşru kullanım tekelini*** (başarılı şekilde) elinde tutan bir insan topluluğudur... Devlet, şiddetin "haklı" kullanımının tek kaynağı olarak görülür" (Weber, 1948: 78). Son zamanlarda sivrilen tarihsel sosyolog Norbert Elias da, "bir güç tekeli oluşturulduğu zaman normal olarak şiddet edimlerine rastlanmayan edilginleştirilmiş toplumsal mekânların yaratıldığı"nı gözlemleyerek, merkezileşmiş ulusal devletin oluşumunun teritoryal temele dayalı güç tekellerinin yaratılmasını beraberinde getirdiğini savunur (Elias, 1982: 235). Elias, bu bağlamda şiddet terimiyle, yetkili kılınmamış bireylerin ya da grupların fiziksel güç uygulamasını kasteder. Modern çağda, "fiziksel işkence, bireylerin hapse atılması ve hakarete uğraması, normal hayatta pek bulunmayan bir merkezi otoritenin tekeli haline gelmiştir. Bu tekelleştirmeyle birlikte bireye yönelik fiziksel tehdit yavaş yavaş gayri şahsi hale gelir" (Elias, 1982: 237).

Şiddeti tekelleştirme "hakkı", hukuksal otoritelerin ve yasa uygulayıcı organların karar alma süreçleri yoluyla şiddet uygulan-

masının gayri şahsileşmesiyle sonuçlanır. Bu, Rene Girard (1977: 1. bölümde çeşitli yerler) tarafından sonuçta, "devletin yankılanan otoritesinin, bizi korumak için orada beklediği intikamın rasyonelleşmesi –bitip tükenmeyen, sonsuzcasına yinelemeli bir süreç–" olarak betimlenmiştir (Girard, 1977: 15, 22). Ama toplumsal koruma işinde yer aldıklarını iddia edenler, yasallık ve meşruluğun gizemselliğine başvurarak güç tekeline yönelik saldırılardan kendilerini korumalıdırlar: Bu, onların şiddeti (tür bakımından devlete karşı edimde bulunanların kullanma tarzlarından farklı olarak) kabul edilmiş tarzlarda kullanmalarına izin verir. Çünkü, siyasal terör hakkındaki çalışmasında Eugene Walter'ın işaret ettiği gibi:

> Şiddet içeren bir süreç, aşina olduğumuz pratikler uyarınca toplumsal olarak düzenlendiği ve meşru bir denetim ya da cezalandırma aracı olarak tanımlandığı zaman yıkıcı zarar ölçülür ve sınırlar belirginleştirilir. Yetkili bir metot olarak toplumsal tanımlama şiddet kategorisini şiddet içeren süreçten çıkarır –en azından toplumun bakış açısından– ve şiddet kategorisini öbür toplumsal onay gören zor kullanma teknikleriyle aynı bölgeye yerleştirir (Walter, 1969: 23).

Bundan dolayı, bu geniş tartışma çizgisi kabul edilecek olursa, devletin şiddet tekelinin içkin imkânlarından biri, teoride devletin şiddet tekelinin keyfiliğini sınırlayacak şekilde hareket eden yasal çerçevelerin ihlal edilmesidir. İşte bu noktada terörist bir karaktere bürünmüş devletlerden ya da kullandıklarını yadsımak, gizlemek ya da örtmek isteseler de kabul edilemez tekniklere (işkence gibi) başvuran devletlerden söz ederiz.

D. DEVLET BİÇİMLERİ

Artık resmi olarak ölü olan Soğuk Savaş dönemi boyunca devlet tipleri ile bu devlet tipleri içinde şiddetin yeri arasında fark gözetme eğilimindeydik. En azından eski komünist bloktaki 1989-'90 devrimlerine kadar, başat dünya resmi, en basit haliyle, bir sosyalist (totaliter) Doğu'yla onun karşısında bir kapitalist (demokratik) Batı'dan oluşmaktaydı. Berlin Duvarı'nın çöktüğü tarihte devlet

sosyalizminin çoğu yerde bir Stalinist terör rejimi olmadığı yaygın bir şekilde teslim edilse de, devlet sosyalizmi yine de haklı olarak, muhalefetin polis baskısı altında tutulmasını etkilemeye hâlâ devam eden şiddet içeren köklere sahip, doğası gereği baskıcı ve otoriter bir sistem olarak görülüyordu (Curtis, 1979; Friedrich vd., 1969). Gelgelelim, bunun tersine, liberal demokrasilerin çoğunun şiddet içeren köklerinin unutulması eğilimi vardı (bu eğilim hâlâ sürüyor). Ama bu noktaya daha sonra döneceğiz.

Bu başat dünya resminden ötürü liberal demokrasi totalitarizmin zıt örneği olarak görüldü ve hâlâ öyle görülüyor. Ted Honderich'in (1980: 157) işaret ettiği gibi, "yaygın bir şekilde demokrasi ve şiddetin birbirleriyle bir biçimde çatıştığı" varsayılmıştır. Gelgelelim, böyle bir görüşün ciddi bir gerçekçilik dozuyla yumuşatılmaya ihtiyacı var. Eğer Weber'in devlet görüşü doğruysa, Weber'in devlet hakkında söyledikleri en az totalitarizm açısından olduğu kadar liberal demokrasi açısından da geçerlidir: İkisi arasındaki farklılıklar nitelik farkı olmaktan ziyade derece farkıdır. Toplum teorisyeni Anthony Giddens (1985: 301), son zamanlarda bu tartışma çizgisini mantıksal sonuçlarına vardırmıştır. Giddens şunu savunur: "Totaliter terimi, genel olarak sovyet - stili devletler şöyle dursun, herhangi bir devlet tipine verimli bir şekilde uygulanabilecek bir sıfat değildir. Totaliter terimi bir *yönetim tipine* gönderme yapar". Giddens'a göre tüm ulus-devletler totaliter yönetimin uygulamaya geçirilmesi potansiyeli taşır. Totaliter yönetimin başlıca öğesi ise, "devlet otoritelerinin acil siyasal seferberlik gerektirdiğini varsaydıkları siyasal hedefleri gözetme amacıyla toplumu gözaltında tutma üzerinde aşırı bir yoğunlaşmayı" içerir (Giddens, 1985: 303). Ayrıca Giddens bunlara ahlaki totalizm, terör ve bir önder figürünün sivrilmesi gibi daha mutat karakteristikleri ekler.

Günümüzdeki tüm rejimlerin bu anlamda, doğaları gereği totaliter olduğu görüşünü kabul etmek zorunda değiliz. Daha az kapsamlı bir konum da şu: *In extremis**, liberal demokratik devlet, toplumsal düzenin savunulması adına tüm yurttaşlık haklarını as-

* Uç hallerde (ç.n.)

kıya alabilir. Weimar Cumhuriyeti'nden Üçüncü Reich'a geçişi öndeleyerek (anticipate) şunları söyleyen Carl Schmitt'in çıkarcı düşüncelerinin burada zikredilmesi uygun olacaktır:

> Egemen, istisnanın ne olacağına karar verendir... Bir istisnayı nitelendiren şey, ilke olarak sınırlandırılmamış otoritedir, bu da var olan düzenin tamamen askıya alınması anlamına gelir. Böyle bir durumda hukuk geri çekilirken geriye yalnızca devletin kaldığı besbelli. İstisnanın anarşi ve kaosdan farklı olmasından ötürü, bilinen anlamda olmasa bile, hukuki anlamda düzen, yürürlükte kalır.

Schmitt, lafı ağzında hiç gevelemeden, genellikle kopmaz bir çift olarak sözü edilen "hukuk ve düzen"in karşıt yönlere gidebileceğini ima eder.

Bu denli kapsamlı bir anlamda *état d'exception*'a* yabancı değiliz: Sözgelişi, hem Yunanistan hem de Türkiye geçtiğimiz yıllarda demokrasinin askıya alınmasının örneklerini sunmuşlardır. Ve, örneğin ortalama, sektörel bir örnek sunan Kuzey İrlanda'da olduğu gibi, ayaklanmayla mücadele ederken olağanüstü önlemler alınmıştır: Bu, daha geniş siyasal çatıyı bir bölgedeki mutat iş hayatını askıya almanın etkilerinden yalıtma yönünde tamamen başarılı olmayan bir girişimdir (bkz. Faligot, 1980; Pistoi, 1981).

Ne de demokratik devlet, hiç kimsenin –hiçbir yerde– gönüllü olarak kabul etmeye yanaşmadığı bir güç kullanımına karşı, yani işkenceye karşı bir garantidir. Bu siyasal şiddet biçimine dair yaptığı çalışmada tarihçi Edward Peters'ın işaret ettiği gibi, ulus-devletin ortaya çıkmasıyla birlikte devlete ihanet anlayışlarında bir genişleme olmuştur. Kraliyet erkânı üzerinde odaklanmış bulunan *lese-majeste*'den** "bir halka ya da devlete" yönelik tehditin "hem daha geniş hem de daha özgül bir saldırı" haline geldiği *lese-nation*'a*** geçtik. Peters şöyle devam eder: "Engin bir devlet gücünün, kaynakları seferber etme yeteneğinin ve fiilen sonsuz çeşitlilikte olan zor kullanma araçlarına sahip olmanın geçerli olduğu bir çağda, paradoksal bir şekilde, devlet siyasalarının birçoğu

* Olağanüstü hal (çn.)
** Majesteye karşı (ç.n.)
*** Ulusa karşı (ç.n.)

devletin iç ya da dış düşmanları karşısında aşırı dayanıksız olduğu anlayışına dayandırılmıştır" (Peters, 1985: 105, 7). Üstelik, yirminci yüzyılda işkence ilkin Sovyetler Birliği ile Üçüncü Reich'da ve İspanyol faşizmi ile İtalyan faşizmi altında ortaya çıkmış olsa da, işkenceye 'sıradan hukuksal otoritenin bulunduğu bazı şartlar altında da' rastlanmıştır" (Peters, 1985: 105).

Savaş sonrası tartışmasını billurlaştıran klasik örnek, Cezayir'in bağımsızlık mücadelesi boyunca Fransız yönetiminin işkenceye başvurması ve bunun uzunca bir süre gizlenmesiydi (bkz. Vidal-Naquet, 1972). Kuzey İrlanda örneğinde gözlerin bağlanması gibi duyusal mahrumiyet yöntemlerini ve şiddete başvurulan sorgulamaları içeren "karşı-terörist" operasyonlar yeterince belgelenmiştir; bu uygulamalar "işkence" yerine, yumuşak bir şekilde "kötü davranma" olarak adlandırılmıştır (McGuffin, 1974; Taylor, 1980). Devlet güvenlik aygıtlarının gelişmesiyle ahlaki-felsefi yargının temeli olarak ulus-devletin giderek daha çok öne çıkmasının "belki de işkencenin yirminci yüzyılda yeniden ortaya çıkmasının nihai nedeni olduğu"nu savunan Peters'ın (1985: 114) bu savına katılsak da, Anthony Giddens'ın yaptığı gibi tüm devletlerin totalitarizme eğilim gösterdiklerini söylememiz gerekmez.

Dolayısıyla, belirli bir şiddet biçiminin sözgelişi bir karşıayaklanma kampanyası bağlamında hafifleştirilmeye çalışılması, sınıflandırma biçimleri ve bunun sonucu olarak da "şiddet"in algılanması ve ölçülmesi konusunda girişilen bir mücadeleyi başlatır. Aynı argümanlar Batı'da, şu anda mevcut terörizmin kökenleri hakkındaki tartışmada merkezi bir yer işgal etti. Bu bağlamda, ilkin Reagan yönetimi tarafından 1980'lerin başlarında uluslararası terörizm ile Sovyet komünizmi arasında ideolojik bağlantılar kurma yönünde sarf edilen çabaları unutmak mümkün değil. Aradan geçen on yıl ve Soğuk Savaş sonrasının ikliminin yarattığı etki bu çabaları anlamsızlaştırmıştır. Bu satırların yazıldığı anda uluslararası terörizm konusunda sahnenin merkezini Ortadoğu'nun "İslam" gulyabanisi işgal etmektedir.

Komünizme karşı sunulan ideolojik argümanlar ABD'nin özellikle Latin Amerika ve Güneydoğu Asya'daki baskıcı rejimlere sağladığı destekle bağlantılı olmuştur. Sovyetler Birliği'nin ideo-

lojik baş düşman olarak sahneden silinmesi ABD'nin bu tutumunu gereksiz kılmayacaktır. Siyasal olarak kabul edilebilir sağ rejimlere atfedilen "otoritarizm" ile "totalitarizm" arasında ayrım yapılması yönündeki çabalar 1980'lerin başlangıcında yoğunlaşmıştı. Bu ayrım Edward Herman ve Frank Brodhead'in (1984) "göstermelik seçimler" dedikleri Dominik Cumhuriyeti, Güney Vietnam ve El Salvador'daki seçimlerin yürütülmesinde de kilit konumda olmuştur. Demokrasinin konsensüsle bir tutulduğu düşünülürse, rejimlerin demokratik görünmesini sağlamak demek, bu rejimlerin meşru görülmesinin sağlanması ve dolayısıyla devlet terörünün kabul edilebilir güç kullanımı olarak yeniden kodlanması sonucunun yaratılması demektir.

E. SİYASAL ÇERÇEVELER VE TOPLUMSAL HAFIZA

Gelgelelim, analiz yapma konusunda sorunlar çıkartan yalnızca bugünkü mevcut sahne değil. İçinde yaşadığımız toplum türüne dair algılamalarımızı yapılandırmada kabul görmüş toplumsal, hafıza diyebileceğimiz öğenin oynadığı rol, dolaysız olana saplanılıp kalınan günümüzdeki tartışmaların çoğunda üzerine pek az gidilen bir temayı oluşturur. Şiddet içeren siyasal çatışmanın her patlak verişi, her "suç dalgası", sanki bunların emsali daha önce görülmemişçesine, sanki bunlar yeni bir toplumsal patolojinin işaretiymişçesine duyurulur. Bu durum, farklı siyasal çıkarlar peşinde gidenlerin ve kitle iletişim araçlarının gazetecilik gereklerini yerine getiren ahlakçı ya da yorumcu rolündeki entelektüellerin faaliyetlerinin yorumlama çerçevelerini yaratma, destekleme ve sorgulama biçimlerine dikkatimizi çeker.

Siyasal şiddet tezahürlerinin ve "suç dalgaları"nın sanki bunlar söz konusu ulusun demokratik siyasal kültürüne yabancı yeni olaylarmışçasına ve sivil hayatta eşi benzeri görülmedik bir gerilemenin anlamlı işaretleriymişçesine nasıl şaşkınlıkla karşılandığına çeşitli yorumcular dikkat çekmiştir. Burada işbaşında olan dar zamansal perspektifin, demokratik düzende şiddetin oynadığı rolün popüler düzeyde kavranabilme tarzı açısından önemli sonuçları var.

1960'lı yılların Amerika'sından, kentlerdeki siyah gettoların ayaklandıkları, Vietnam Savaşı'na karşı öğrenci protestolarının yükseldiği, Kennedy'lerin ve Martin Luther King'in suikasta uğradıkları Amerika'dan uygun bir örnek verilebilir. Bilindiği gibi, Johnson yönetimi "sivil kargaşa"yı incelemek üzere 1967 yılında Kerner Komisyonu'nu atamış ve sonraki yıl "şiddetin nedenleri ve önlenmesi"yle ilgilenmek üzere Eisenhower Komisyonu kurulmuştu.

Eisenhower Komisyonu'nun yaptığı çalışmaların ürünlerinden biri, karşılaştırmalı bir perspektifle Amerika'daki şiddet üzerine yapılan bazı tarihsel araştırmalardı. İster ihtiyatlılık, kentsel ayaklanma, ırksal şiddet biçimine ya da isterse endüstri ilişkilerinde içerilen şiddet biçimine bürünsün, kolektif şiddetin Amerikan siyasal kültürünün merkezi bir parçası olduğunun saptanması, yürütülen çalışmaların birçoğunda ortaya çıkan bir temadır. (Soykırımın bu çalışmalarda kullanılan kategorilerden biri olmaması hem çok ilginçtir hem de çok şey söyler.) Bu araştırmaların bir araya getirildiği kitapta, kitabı derleyenler Avrupa'yla olan paralellikleri işaret ederek, "grup halinde uygulanan şiddetin Avrupa'nın ve Amerika'nın geçmişinde müzmin ve yaygın bir yeri olduğu" ve "hem Avrupalıların hem de Amerikalıların toplumlarındaki yaygın şiddeti unutma ya da yadsımada kayda değer bir kapasiteye sahip oldukları" yorumunu yaparlar (Graham ve Gurr, 1969: xxxi).

Benzer şekilde, tarihsel sosyolog Charles Tilly, belli başlı Batı Avrupa ülkeleri üzerinde yürüttüğü araştırmasında "kolektif hafıza makinesinin olguları tahrip edici devasa bir kapasiteye sahip olduğu"nu gözlemlemiştir ve burada söz konusu olan amnezi, Tilly'nin "tarihsel olarak, kolektif şiddetin düzenli olarak kaynaklandığı yer Batılı ülkelerin temel siyasal süreçleridir" biçiminde dile getirdiği gayet iyi tesis edilmiş bulgu üzerinde yoğunlaşır (Tilly, 1969: 8, 4). Britanya, Fransa, Almanya, İtalya ve İspanya gibi ülkelerin kentsel ve endüstriyel ulusal devletlere ve ekonomilere dönüşümünü ele alan Tilly, kolektif şiddetin siyasal açıdan yorumlanmasını savunur. "İktidar yapısında tesis edilmiş yerleri kapma uğruna girişilen mücadeleler," Tilly'nin ilkel, reaksiyoner ya da modern olarak betimlediği kolektif şiddetin çeşitli tiplerinde

merkezi yeri işgal eder (Tilly, 1969: 10). Tilly, günümüz bağlamında şiddet içeren kolektif eylemin örgütsel açıdan siyasal partiler, sendikalar ve özel çıkar grupları gibi birlik biçimlerine dayanma eğiliminde olduğunu ve şiddet içeren kolektif eylemin, otoritelerin bunu "tekeline alma, denetleme ya da en azından kısıtlama" yönündeki (Tilly, 1969: 41) süregiden çabalarıyla etkileşim içinde olduğunun görülmesi gerektiğini savunur. Kapitalizmin ve ulusal devletin merkezileştirici eğilimlerinin gelişmesiyle birlikte toplumsal ilişkiler değiştikçe, Tilly'nin "kolektif eylemin repertuvarı" dediği şey de uzun dönemler içinde değişmiştir. Buna rağmen gösteriler, grevler ve silahlı eylemler gibi on dokuzuncu yüzyılın tipik kolektif eylem biçimleri bugün hâlâ kullanılır – başrolleri oynayanlar farklı olsalar bile (Tilly, 1983: 73-8). Buradaki temel nokta, daha önceki çağda olduğu gibi demokratik çağda da kolektif şiddetin siyasal hayattaki *normalliğidir*.

Tarihsel gelişmenin toplumsal hafızası hakkında işaret edilen bu noktalar şiddete farklı bir tarzda eğilen bir yaklaşım için de geçerli. Tilly "siyasal" addedilebilecek kolektif biçimlerle ilgilenirken, sosyolog Geoffrey Pearson, kriminal şiddet hakkındaki saygın korkuların tarihi dediği fenomeni incelemiştir. Pearson, kuşkusuz başka örneklere de genişletilebilecek Britanya örneğini alarak, Britanya halkının ahlaki çürüyüşünün ana motifi olduğu "bugünün gerilemesi hakkındaki korkular ve şikâyetlerden oluşan yekpare" bir tarihi işaret eder (1983: 207).

Ülkenin suç dalgasıyla ve varsayımsal bir kanunsuzluk durumu içine düşmesiyle savaşmanın büyük ölçüde öne çıktığı "yasa ve düzen" teması, Britanya siyasal hayatında özellikle Bayan Thatcher'ın birbiri ardından gelen hükümetleri sırasında önemle üzerinde durulan başat temalardan biri oldu. Muhafazakâr siyasetçilerin, polis örgütündeki üst düzey yetkililerin ve basının büyük kısmının beyanları, Britanya halkının uysal bir tabiatı olduğuna dair varsayımları paylaşır ve savaş-öncesinde saf ve sevimli bir huzurun ve iyi davranışların hüküm sürdüğünü tasavvur eder. Ulusun kendisine dair imgelerinin (aslında söylenlerinin) bu tip tartışmaları biçimlendirmede oynadıkları rolün altını çizmek gerek. Pearson'ın (1983: 227) gözlemlediği gibi: "Bu açıdan bakıldığında, kültür daha çok şiddet üzerindeki bir denetim olarak değil, şiddete bir

teşvik olarak görülmelidir: Bir düzenleme biçimi kuşkusuz; ama şiddeti tanımlayan, geliştiren, örgütleyen ve yönlendiren bir düzenleme." Bu, dikkatimizi ikinci ve üçüncü bölümlerde tartışılacak olan kitle iletişim araçlarının rolüne çeker.

Pearson, sokaklardaki çete çatışmaları, vandalizm, futbol holiganizmi, sokak suçları gibi antisosyal şiddet biçimlerinin aslında kesintisiz bir tarihe sahip olmalarına karşın, her ayrı kuşağın bunları kendi zamanlarına özgü bir hastalık olarak algıladığını ikna edici bir şekilde savunur. Pearson bunun kökünün "bu holigan sürekliliklerinin maddi temelini oluşturan çoğunlukla fakirlerden ve hiçbir şeye sahip olmayanlardan oluşan bir aşağı sınıfın toplumsal yeniden üretimi"nde bulunduğunu savunur (1983: 236). Başka yerlerde de (örneğin bugün Fransa, İtalya ve Almanya'da olduğu gibi) benzerleri olan başka bir öğe, birbirini izleyen göçmen dalgalarının ya da yabancıların şiddete dayalı suçun sorumlusu sayılmalarıdır. Britanya'da bu özellikle "gaspçılık"ın belli başlı kaynağı olarak görülen siyah topluluk örneğinde göze çarpmaktadır. Gelgelelim, bu etiketin Birleşik Devletler'den ithal edilmiş olmasından ötürü, tarihi II. Dünya Savaşı'nın çok öncesine uzanan eski tarz sokak soygunculuğunun "İngiliz tarzı" olmadığı gerekçesiyle inkâr edilmesine yol açmıştır (Pearson, 1983: 20; bkz. Hall vd., 1978: bölüm 1).

Bunları söylemek, hiçbir şekilde halkın çağdaş şiddet biçimlerine duyduğu haklı ilgiyi küçümsemek anlamına gelmez. Gelgelelim bunların söylenmesi, bu tip endişeleri tarihsel sürekliliklerin şimdiki mevcut krizleri bir perspektife oturttuğu daha geniş bir bağlama yerleştirilmesini sağlar.

F. SEMBOLİK ŞİDDET Mİ?

Kolektivitelerde şiddetin işgal ettiği yere dair tarihsel analizler yapılması çağrısında bulunmak, bir kültürel yorum pratiğine daha başvurmak demektir. Rasyonel yeniden inşa çabalarının şiddetin sembolik boyutunu ele almaktan kolayca kaçınamayacağı aşikârdır. Sonuç olarak, bu konuyu daha açık bir şekilde ele almanın zamanı gelmiş bulunuyor.

Konuyla ilgili bir tartışma çizgisi sembolik ve şiddet kavramlarını "sembolik şiddet" olarak tek bir kavramsallaştırma içerisinde bir araya getirir. Alman iletişim teorisyeni Harry Pross "sembolik şiddet"i şöyle tanımlar: "Anlamın *geçerliliğini göstergeler* yoluyla, başkalarının kendilerini bu anlamla *özdeşleştirmelerini* sağlayacak denli etkili kılma gücü... Sembolik şiddet, göstergelerin maddiliğiyle bağlantılıdır" (1981: 69). Terimi icat eden Fransız sosyolog Pierre Bourdieu açısından "sembolik şiddet, açık şiddetin imkânsız olduğu yerde şiddetin büründüğü kibar, gizli biçimdir" (1977; 196).

Hiyerarşik toplumsal ilişkiler içerisinde zihinsel hayatın düzenlenmesi ve fiziksel gücün uygulanması yoluyla insan bedenleri üzerinde kurulan denetim arasındaki analojinin çekiciliğini görmek kolay olsa da, sembollerin etkisini *metaforik olarak* şiddet içermelerinden daha fazla tarzda kavramamız gerekip gerekmediğini sorgulamak istiyorum. Gelgelelim, bu konuda daha ileri gitmek ve ciddi bir şekilde sembolik şiddet ile fiziksel şiddetin tek bir fenomenin varyantları olduğunda ısrar etmek, bütün bir kapsam ve tanım sorununu bir kez daha karşımıza çıkartır. Sembolik etkileri nasıl hesaplayacağımız konusu, çağdaş medya teorisinin çözümlenmemiş meselelerinden biridir ve geçmişte, kitle iletişimi çağı boyunca yinelenen yeniden kavramsallaştırmaların ve işlemselleştirmelerin konusu olmuştur (bkz. McQuail, 1987: 8. ve 9. bölümler; Wolf, 1985: 1. ve 2. bölümler).

"Sembolik şiddet" kavramı analitik olarak kullanışlı iki düşünceye ayrılabilir: (i) Sembolik alan bir kolektivite içerisinde yaşayanlar bakımından zorlayıcıdır (toplumsal yerlem ve kültürel sermaye donanımına göre farklı ölçülerde olsa da); (ii) sembolik şiddet siyasal koşulların izin verdiği durumlarda fiziksel zora bir alternatif önerir ve bazı koşullarda sembolik şiddet fiziksel zoru tamamlayıcı bir rol de oynayabilir. Hegemonya peşindeki bir yönetici sınıfın kullandığı zor ve rıza arasındaki ilişki konusunda yaptığı analizle günümüzdeki birçok tartışmayı şekillendiren Antonio Gramsci'nin eserlerinde bu sorunun merkezi bir yeri vardır.

Sembolik alanın ideolojik tahakküm için –kalpleri ve zihinleri kazanmak için– verilen mücadelelerin cereyan ettiği yerlem olduğu yolundaki bir anlayış, bu kaygıların çekirdeğinde yatar. Tüm farklı

renklerdeki rejimlerin çeşitli araçlar kullanarak propaganda üzerinde denetim kurmaya çalışmaları, sansür uygulamaları ve devlet sırları ve enformasyonun yönlendirilmesi yönündeki uğraşları, bütün bir siyasal tayf içerisinde bu mücadelenin kanıtları olarak yaygın bir kabulle karşılanır (her zaman cesurca belirtilmese bile).

Sembolik ve şiddet terimleri, başka bir yoldan da, yani kitle iletişim araçlarının –bugün özellikle televizyonun– liberal-demokratik devletlerin istikrarını tehdit eden siyasal ve kriminal şiddete ve anti-sosyal davranış biçimlerine neden olup olmadıklarına duyulan saplantılı ilgi içerisinde bir araya gelir. Bu konuda davranışçı psikolojiden etnografiye uzanan çeşitli yaklaşımlar kullanılarak epey bir çalışma yapılmış olsa da, sonuçlar kesinlik taşımaktan uzak olmayı sürdürür (bkz. Gerbner, 1987). Bundan sonraki bölümün gösterdiği gibi, siyasetçiler, karşı-ayaklanmacılar ve ahlaki girişimciler arasında var olan, kitle iletişim araçlarının dolayımladığı şiddetin, kesin ve ayrıntılı bir şekilde belgelenemese bile, bir şekilde zararlı etkileri olması gerektiği yönündeki güçlü inancın harladığı tartışmalar sürüp gidecektir. Böylece, devletin düşmanlarıyla savaşırken sembolik iletişim alanının denetlenmesinin hayati olduğunu belirten ortak varsayım da var olmaya devam edecektir.

KAYNAKLAR:

Bourdieu, P. (1977) **Outline of a Theory of Practice**, (Cambridge: Cambridge University Press).

Chesnais, J. C. (1981) **Histoire de la Violence en Occident de 1600 à Nos Jours**, (Paris: Laffont).

Curtis, M. (1979) **Totalitarianism**, (New Brunswick, NJ: Transaction Books).

Elias, N. (1982) **The Civilizing Process (vol. 2): State Formation and Civilization**, (Oxford: Blackwell).

Faligot, R. (1980) **Guerre Spéciale en Europe: Le Laboratoire Irlandais**, (Paris: Flammarion).

Friedrich, C. J., Curtis, M. ve Barber, B. R. (1969) **Totalitarianism in Perspective: Three Views**, (Londra: Pall Mall Press).

Gerbner, G., Signorelli, N.'nin yardımıyla (1987) "Violence and Terror in the Mass Media: A Consolidated Report of Existing Research", University of Philadelphia, yayımlanmamış makale.

Giddens, A. (1985) **The Nation-state and Violence: Volume Two of a Contemporary Critique of Historical Materialism**, (Cambridge: Polity Press).

Girard, R. (1977) **Violence and the Sacred**, (Baltimore, Md, ve Londra: John Hopkins University Press).

Graham, H. D. ve Gurr, T. R., derl. (1969) The History of Violence in America: Historical and Comparative Perspectives. A Report Submitted to the National Commission on the Causes and Prevention of Violence, (New York, Washington ve Londra: Praeger).

Hall, S., Critcher, C., Jefferson, T., Clarke, J. ve Roberts, B. (1978) **Policing the Crisis: Mugging, the State, and Law and Order**, (Londra: MacMillan).

Herman, E. S. ve Brodhead, F. (1984) **Demonstration Elections: US-staged Elections in the Dominican Republic, Vietnam and El Salvador**, (Boston, Mass: South End Press).

Hobsbawm, E. J. (1977) "The Rules of Violence", **Revolutionaries: Contemporary Essays,** (Londra: Quartet).

Honderich, T. (1980) **Violence for Equality: Inquiries in Political Philosophy,** (Harmondsworth: Penguin).

McGuffin, J. (1974)) **The Gulneapigs,** (Harmondsworth: Penguin).

Mackenzie, W. J. M. (1975) **Power, Violence, Decision,** (Harmondsworth: Penguin).

Mc Quail, D. (1987) *Mass Communication Theory: An Introduction;* 2nd edn. Londra: Sage.

Pearson, G. (1983) **Hooligan: A History of Respectable Fears,** (Basingstake ve Londra: Macmillan).

Peters, E. (1985) **Torture,** (Oxford: Blackwell).

Pistoi, P. (1981) **Une Cominià sotto Controilo. Ogerazioni Contro-Insurrezionali delle Forze di Sicurezza Britanniche nel Quartiere Cattolico di Ballymurphy. Belfast,** (Milan: Franco Pogeli).

Pross, H. (1981) **Zwänge: Essay Über Symbolische Gewalt,** (Berlin: Kramer).

Schmid, A. P. (1984) **Political Terrorism: A Research Guide to Concepta, Theories, Data Bases and Literature,** (Amsterdam: North-Holland; New Brunswick, NJ: Transaction Books).

Schmitt, C. (1985) **Political Theology: four Chapters on the Cancept of Sovereignty,** (Cambridge, Mass: MIT Press).

Taylor, P. (1980) **Beating the Terrorists? Inforrogation in omagh, Gouhg and Castlereagh,** (Harmondsworth: Penguin).

Tilly, C. (1969) "Collective Violence in European Perspective", Graham ve Gurr (1969), s. 4-45.

Tilly, C. (1983) "Violenza e azione collettiva in Europa: riflessioni starico-comparate", D. Della Porta ve G. Pasquino (der.), **Terrorisma e Violenza Politica,** (Bologna: Il Mulino, s. 51-87).

Vidal-Naquet, P. (1972) **La Torture dans la République: Essai d'Historie et de la Politique Contemporaines** (1954-1962). Paris: Editions de Minuit.

Walter, E. V. (1969) **Terror and Reaistance: A Study of Political Violence with Case Studies of Some Primitive African Communities,** (Londra, Oxford ve New York: Oxford University Press).

Weber, M. (1948) "Politics as a Vocation", H. H. Gerth ve C. Wright Mills (der.), **From Max Weber: Essays in Sociolagy,** (Londra: Routledge & Kegan Paul, s. 77-128).

Williams Jr. R. M. (1981) "Leyitimate and Illeyitimate Uses of Violence: A Review of **Idens and Literature",** W. Gayli, R. Macklin ve T. M. Powledge (der.), **Violenre and the Polities of Research, (**New York ve Londra: Plenum Press, s. 23-45).

Wolf, M. (1985) **Teorie delle Comunicszioni di Massa,** (Milan: Bompiani).

2. "TERÖRİZM", MEDYA VE LİBERAL-DEMOKRATİK DEVLET: ORTODOKSİNİN ELEŞTİRİSİ

Hükümetin, mevcut duruma dair kendi görüşünü yayarak kendi davasını savunması ve düşmanınkini zayıflatması gerekir. Bunun yolu, daha iyi sözcük olmadığı için maalesef "psikolojik operasyonlar" diyeceğim, dikkatli bir şekilde planlanmış ve eşgüdümlenmiş bir kampanyadan geçer (Kitson, 1971: 78).

Konferans, gazetecilerin ve hükümet görevlilerinin terörizmle uğraşırken kendi açılarından karşılaştıkları sorunların daha iyi kavranmasını sağlamıştır. Katılımcıların çoğu, insan hayatı ya da ulusal güvenlik söz konusu olduğunda enformasyonun kamuya iletilmesinin birkaç gün ertelenmesinin kabul edilebilir olduğunda anlaşmaktadır. Demokratik bir sistemde basın ve hükümet arasında daima bir ölçüde karşılıklı güvensizlik olacaksa da, kriz zamanlarında karşılıklı işbirliği ve uygun çalışma yordamları devletin çıkarları ile basının çıkarları arasında kabul edilebilir bir denge yaratabilir (Galliner, 1980).

Bu bölüm, sosyolojik literatürde sistematik olarak pek az ele alınmış bir konuyu serimlemekte: Batılı demokrasilerde terörizmin medyada haber yapılması. İlkin, "terörizm" teriminin meşru siyasal faaliyet sorunuyla ve pratik rasyonellik kavramıyla nasıl ilişkilendirilegeldiğini göstereceğim. Böyle bir semantik boyut, medya söyleminin, başat anlamları rutin bir şekilde nasıl yeniden üretebileceğini anlamak açısından gerekli. Daha sonra, kitle iletişimi sürecini denetleme arayışını göstermek için, terörizmin haber yapılmasında medyanın oynadığı rol konusundaki resmi ve yarı resmi Ortodoks görüşleri inceleyeceğim. Bu inceleme, resmi öğretinin nasıl pratiğe dökülebileceğini gösteren üçüncü bölümdeki örnek olay çalışmasının sergileneceği sahneyi kurar.

A. TERÖRİZM: RESMİ VE GAYRİ RESMİ

Medyanın siyasal şiddet edimlerini betimlerken kullandığı dilin devlet organlarının gözünde hayati bir önemi var. Standart resmi görüş, Uluslararası Basın Enstitüsü'nün 1978 yılında düzenlediği "Terörizm ve Medya" konulu konferansta o dönemin İngiltere hükümetinde Devlet Bakanı olan Lord Harris tarafından açıkça ifade edildi.[1] Kasede kaydedilmemiş bir görüşmede şunları söylediği bildirilmektedir: "İtalyan medyası, kendisini Aldo Moro'yu kaçıran ve öldüren Kızıl Tugaylar'ın diline teslim etti. Kızıl Tugaylar'ın bildirileri denilen şeyler, bunları ihtiyatsızca kabul eden *medyanın* yararına sahneye konulan bir *oyundan* ibaretti." "Teröristler... sıradan suçlulardır: Mahkemeleri yoktur, bildiriler yayınlamazlar ve kamu görevlisi statüsüne sahip değildirler" (zikreden Pontello, 1980).

Lord Harris'in daha başka görüşleri ne yazık ki kamuya açıklanmamıştır. Bununla birlikte, Dr. Conor Cruise O'Brien, bu konumun üzerinde düşünülerek geliştirilmiş bir örneğini ifade eder.

1. Bu bölümde sürekli olarak, 1978'de Floransa'da düzenlenen bu uluslararası seminere gönderme yapılacak. Toplantı Uluslararası Basın Enstitüsü ile Roma'daki *Affari Esteri* adlı dışpolitika dergisi tarafından düzenlendi. Seminer metinlerinin toplandığı kitapta (IPI, 1980), sayfa numaraları olmadığı için, tüm göndermeler tek tek makalelere yapıldı.

Daha önce İrlanda hükümetinin Posta ve Telgraf Bakanı olduğu ve IRA sözcüleriyle yapılan görüşmelerin televizyondan yayınlanmasının sansür edilmesinden yana çıktığı düşünüldüğünde, O'Brien'ın söyledikleri konumuzla ilgilidir. Dr. O'Brien, bu konu üzerindeki düşünme çabalarının tamamını gayet iyi temsil eden temel bir beliti (axiom) ifade eder: "Demokratik bir devletin kullandığı güç meşru, ama terörist şiddet gayri meşrudur" (O'Brien, 1977: 38). Nitekim, denetime tabi tutulan bir siyasal söylem, liberal-demokratik devletlerin, düşmanlarına karşı verdikleri savaşların zaruri bir parçası olmaktadır: "'Güç' ve 'şiddet' gibi terimler, 'terörist' ve 'özgürlük - savaşçısı' gibi büyük ölçüde duygusal propaganda terimleridir. Belli bir edim hakkında hangisini kullanacağımız, bu edimin içerdiği güç ve şiddetin derecesine değil, edimin haklı görülüp görülmeyeceğine bağlıdır" (O'Brien, 1977: 38). Dr. O'Brien, temelde IRA hakkında konuşurken, hem Britanya hem de İrlanda devletlerinin, siyasal sorunların çözümlenmesi için rasyonel yordamları izlemelerinden ötürü meşru olduklarını, ama IRA'nın şiddet kampanyasının haklı gösterilemeyeceğini savunur. Bu bakış açısına göre, liberal demokrasiler, rasyonelliğin cisimleşmelerini temsil ederlerken, şiddete başvuran teröristler özünde irrasyoneldirler. Teröristlerin özgürleşme nosyonları, evrensel ya da ulusalcı (nationalistic) olup olmadığına bakmaksızın, İsa'nın bin yıllık egemenliği inanışıyla bağlantılıdır; bu özgürleşme nosyonları pratik akılla değil, inançla ilintilidir. Buradan, teröristlerle siyasal tartışmaya girilmesinin reddedilmesi gerektiği noktasına geçmek kolaydır, çünkü "terörist kendi özel öncüllerinden hareketle pürüzsüz bir argüman kurabilirse de, kendisininkinden farklı öncüller temelinde kurulmuş rasyonel argümanlara açık değildir" (O'Brien, 1977: 38). Teröristlerin tanıtımı yapılmamalı ve onlarla siyasal araçlardan ziyade askeri araçlar vasıtasıyla uğraşılmalıdır.

Oysa, tartışma götürmez avantajları ne olursa olsun liberal demokrasiler rasyonelliğin cisimleşmeleri değildir. İlkin, yaygın eşitsizlik, ıstırap ve üretim anarşisinin demokratik pratiklerle bir araya gelmesinin, başka ölçütlerle bakıldığında, pozitif olarak irrasyonel değilse de, tamamen rasyonel olmadığı düşünülebilir. Üstelik, O'Brien, ulusal güvenliğin sağlanması uğrunda güce baş-

vurulmasını sorgulamıyor. Bu uğurda başvurulan gücün asla ve kesinlikle sorgulanamaz olması mı gereklidir? O'Brien'a bakarsak evet, çünkü O'Brien rasyonelliğin ve demokratik kurumların karşılıklı olarak birbirlerini içerimledikleri bir tanımsal el çabukluğuna başvuruyor. Dahası, liberal-demokratik devlete karşı başvurulan siyasal şiddetin *doğası gereği* irrasyonel olmadığını kabul etmemiz gerek. Liberal-demokratik devlete karşı kullanılan siyasal şiddetin rasyonel olup olmadığı, başarılı bir sonucun elde edilip edilememesine bağlıdır. Bu, ahlaki açıdan cazip bir görüş olmayabilir, ama yine de revaçtaki siyasal gerçekliklerle ahenk içindedir. Kısacası, devlete karşı olanların siyasal şiddete başvurmaları ilk bakışta ne bunların irrasyonel olduklarını kanıtlar ne de rasyonel olduklarını (bkz. Honderich, 1980).

Lord Harris ve Dr. O'Brien, siyasal çatı içindeki iyi öğelerin kötü öğelerden, düzenli olanın kaostan kökten ayrıldığı bir ideolojik kapanmayı (closure) gerçekleştirmek için bir dilsel cerrahlık biçimi öneriyorlar. Böylesi özenli bir kavramsal sınırlar çekme işleminin kendi içinde barındırdığı tehlikeler var. Ahlaki reddiyelere ve insanları suçlu kılan bir siyasete gark olmak, reddedilen edimlerin olası siyasal gerekçelerini gözden kaçırmaya yol açar. Bu durumda bir genel siyasal rasyonellik varsayımı, bir "terörist sorunu" analiz etmek için önemli bir önkoşul olarak görünecektir. Üstelik, devletin düşmanlarının insan kategorisine konulmaması sivil özgürlükleri tehlikeye atar. Bu konumları Profesör Edmund Leach ve Franco Ferrarotti başarıyla savunmuşlardı.

Leach, birbirinden farklı rasyonellik, düzen ve suçluluk kavramlarının "tek bir siyasal alan matriksi içinde" bir arada var oldukları zaman ortaya sorunlar çıktığını gözlemler. Gerçek konsensüs mevcut olmasa bile, hukuksal aygıt suçluları yalnızca sıradan birer insan olarak değil, aynı zamanda insanlık dışı olarak tanımlayan ve öyle muamele eden bir konsensüse dayalı görüş üretmeye mecburdur. Nitekim:

> Basın ve radyonun sorgulamaksızın kabul ettiği değer sistemine göre düşmanlıkların nasıl dışa vurulması gerektiğini gösteren geçerlikteki görenekleri kabul etmeyi reddeden herhangi bir kimsenin otomatik

olarak suçlu, kanun dışı, barbar, bir sürüngene ya da vahşi hayvana benzetilmesinde sakınca olmayan bir terörist olarak kategorilendirilmesi gerekir (Leach, 1977: 26).

Leach, terörizmle gelişigüzel uğraşanların düşünce şeklinde potansiyel kurbanların "bizden oldukça farklı insanlar" olarak; insanlığın bir alt mertebesinde yer alan ötekiler olarak; *benim* ahlak kurallarımın geçerli olmadığı insanlar olarak düşünüldüğünü belirtir (Leach, 1977: 30). Bu hem devlet organlarına hem de onun düşmanlarına atfedilen bir özellik elbet. Terörle mücadele etme çabasındaki devletler açısından "misilleme seferleri" ilan etme ve siyasal şiddetin kaynaklarını belirsizleştirme tehlikesi vardır: "Teröristlerin eylemleri ne denli anlaşılamaz olursa olsun yargıçlarımızın, polislerimizin ve siyasetçilerimizin terörizmin hayvanlaşmış yamyamların değil, insan kardeşlerimizin bir faaliyeti olduğunu unutmalarına asla izin vermemeliyiz" (Leach, 1977: 30). Bu hümanistik ihtiyat Britanya, İtalya ve Batı Almanya gibi liberal-demokratik devletlerin Terörizmin Önlenmesi Kanunu, *Berufsverbote* ve *Legge Reale* gibi "olağanüstü" hukuksal güçler kazandıkları bir zamanda özellikle gerekli görünüyor (bkz. Cobler, 1978; Cowan, 1980; Rose-Smith, 1979).

Franco Ferrarotti, siyasal terörizm dahil olmak üzere şiddetin değerlendirilmesinde bir ölçüt oluşturacak bir dizi hümanistik varsayımın taslağını çıkarmaya çalışmak konusunda Leach'den daha ileri gitmiştir. İlkin, Leach'i hatırlatan terimlerle "şiddet uygulayanlar(ın) 'kudurmuş köpekler' değil, tamamen insani varlıklar olduğu"nu savunur. İkincisi, Ferrarotti, şiddetin "özgül bir tarihsel belirlenimi" olduğunu ve nedenlerinin ampirik açıklamayı gerektirdiğini ileri sürer. Son olarak, şiddetin bir "erdem sapması" ve rasyonel, bürokratik bir toplumun dayattığı deli gömleğinden kurtulmayı amaçlayan bir anlam arayışı olduğunu iddia eder. Ferrarotti'yi, şiddeti bir "hastalık"ın arazı olarak görenler karşısında kuşkulu olmaya iten, işte bu derin metafiziktir. Ferrarotti, terör karşısında sadece şiddete sarılmanın teorik bir hata ve bu hatanın muhtemel sonucunun da şiddeti azaltmaktan ziyade fiilen artırmak olduğunu ileri sürer (1980: 7. bölüm). Ayrıca medyanın kısa vade-

li "psikolojik savaş" hedefleri peşindeki devletler tarafından güdülüp yönetilmesinin bir sınırı olduğunun kafalara dank edeceğini de buna ekleyebiliriz.

Profesör Noam Chomsky ve Edward Herman'ın (1979a ve b) işaret ettiği gibi, düzen, meşruluk ve rasyonellik hakkındaki varsayımlar kendilerini bir "'terör' anlambilimi" içine gömerler. Dr. O'Brien gibi Chomsky ve Herman da, propaganda savaşlarında dilin taşıdığı önemi kabul ederler. Gelgelelim, O'Brien'dan farklı olarak, liberal-demokratik devleti mükemmelen rasyonel olarak benimsemekten ziyade, ABD'nin Üçüncü Dünya'daki baskılara verdiği desteğe ve "insan hakları" retoriğinin ideolojik işlevine işaret etmeye çalışmaktadırlar. Çalışmalarının özü şiddetin haber yapılmasında Batılı medyanın gösterdiği performans konusunun epey ötesine uzansa da, burada bu çalışmayı anlamlı kılan, yukarıdaki konu üzerinde yoğunlaşılmasıdır.

Chomsky ve Herman, ABD'nin Üçüncü Dünya devletleri konusundaki siyasasının, "kabul edilebilir ve kabul edilemez olan kan dökme türlerini içeren tayfın tanımlanabileceği," her zaman için geçerli bir ideolojik çerçeve sağladığını savunur. "Batı dünyasında güçlünün anlamsal aletleri haline gelmiş bulunan" terör ve terörizm sözcüklerinin bu çerçeve içinde merkezi bir yeri var (1979a: 85). Chomsky ve Herman, haklı olarak bu sözcüklerin "genellikle şiddetin bireyler ve marjinal gruplar tarafından kullanılmasıyla sınırlandırıldığını" ileri sürer. "Hem kapsam hem de tahripkârlık bakımından çok daha geniş olan resmi şiddet tamamen farklı bir kategoriye yerleştirilir" (1979a: 6). Batı'nın kamusal söyleminde, yerleşik düzenlere muhalefet edenler teröristtir. Oysa devlet terörizmi, komünist bloka gönderme yapmadığı sürece fiilen asla kullanılmayan bir kategoridir. Chomsky ve Herman, analizlerinin gidişatı sırasında kışkırtıcı bir ayrım geliştirirler. Bir yandan "toptan terör"ün sonucu olan "resmi şiddet"ten, öte yandan "perakende terör"ü üreten "gayri resmi şiddet"ten söz ederler. Benimsendiği takdirde bu nicel ölçüt Batılı demokrasilerde terörizm hakkındaki mevcut değerlerin yeniden değerlendirilmesine yol açacaktır kuşkusuz. Ama bunun, Batılı medyalar ya da Stuart Hall'un yerinde ibaresiyle, medyanın büyük ölçüde yeniden üretti-

ği başlıca toplumsal gerçeklik tanımlarını sağlayan "güvenilir sözcüler" nezdinde ikna edici olması ihtimali yok. Bunun yerine, Chomsky ve Herman, Batılı medyaların büyük kısmının resmi olarak benimsenmiş bir kullanıma uyum gösterdiklerini savunur. Bu uyumlu kullanım, "1970'li yıllarda yabancılaşmış ve mülksüzleşmiş grupların daha hafif terörleriyle aşırı bir şekilde uğraşmayı kolaylaştıran bir vasıta olarak kurumsallaştırılmış ve fiilen devlet terörünü ve yanaşma (client) faşizmini mazur göstermenin örtülü bir biçimi olarak hizmet etmiştir" (1979a: 87).

Chomsky ve Herman'ın eleştirilerinin haklılığını kabul ederken, "yabancılaşmış ve mülksüzleşmiş" grupları eleştirel olmayan bir tarzda tamamen onaylamamak için bir ikazda bulunmak uygun olacak. Nicel eleştiriyi ve onun dilsel reform konusundaki içerimlerini kabul etmek, baskı altında tutulanların uyguladıkları gelişigüzel siyasal şiddete ahlaki ve siyasal olarak karşı çıkma ihtiyacından vazgeçmek anlamına gelmez. Aşağıdaki gözlemleri yaparken E. P. Thompson (1980: 171) bu noktayı gayet iyi ifade eder:

> Aşırı baskı koşullarında demokratlar ve sosyalistler özsavunma yapmak ya da bir ayaklanma stratejisine başvurmak için silaha sarılmak zorunda kalabilirler. Bu tür koşullarda onlarla dayanışmalıyız. Ama öbür örgütlenme ve ajitasyon önlemlerinin açık kaldığı durumlarda terörizme başvurmak, en iyi ihtimalle romantik, kendi kendini yenilgiye uğratmaya mahkûm ve derin bir şekilde seçkinci (tezlerle harekete geçirilemeyen insanlar silahlarla terörize edilmelidir), en kötü ihtimalle de yalnızca hasta ve habis bir tutumdur.

Chomsky ve Herman'ın terimleriyle söylendiğinde, bu bölümde "perakende terör"le ilgileniyorsam da, ülke *içindeki* muhalefetin medya gibi denetim mekanizmaları yoluyla baskı altında tutulması ile *uluslararası* boyut arasındaki bütünsel bağlantıların akılda tutulması gerekir. Burada Chomsky ve Herman anlamlı argümanlar ileri sürer. İlkin, genel olarak devrimci terörizmin olayı başlatan güç olarak sunulması (Britanya medyasında Kuzey İrlanda'nın haber yapılması çoğu zaman bu biçime bürünmüştür) sayesinde devletin uyguladığı şiddet sadece bir "karşılık verme" olarak gö-

rülebilir ve bundan dolayı devletlerin yurttaş özgürlüklerini çiğnemeleri haklılaştırılmış olur. İkincisi, örneğin Brezilya ve Uruguay gibi Latin Amerika devletlerindeki resmi şiddet Batılı medyalarda yeniden tanımlanır ve bu yeniden tanımlanmış haliyle benimsenir. Yine "içeriden" bir örnek vermek gerekirse, Kuzey İrlanda'da mahkûmlara uygulanan devlet tarafından onaylanmış işkence ilkin adli makamlar, sonra da medyalar tarafından "gayri insani ve alçaltıcı muamele" olarak yeniden tanımlanmıştır. Üçüncüsü, perakende terörizm irrasyonel bir faaliyet olarak sunulur ve bu faaliyetin görünürdeki irrasyonelliği yetersiz bir bağlamsallaştırma sayesinde daha ikna edici bir şekilde sunulur. Son olarak, Chomsky ve Herman, Birleşik Devletler'de Vietnam Savaşı karşıtı hareketi destekleyenlerin "teröristler" olarak damgalanıp itibarsızlaştırıldıklarına dikkat çeker. Yine, Britanya'da ve başka yerlerde, genişletilmiş "yıkıcılık" kategorisi meşru ve gayri meşru muhalefet arasındaki ayrımı yukarıdakine çok benzer tarzda görmezden gelir.

B. ORTODOKS KONSENSÜS VE SINIRLARI

Batılı kapitalist demokrasilerde gayri resmi terörizmin medyada haber yapılması hakkındaki tartışma, öncelikle devletin psikolojik savaş hedeflerinin menzili içinde gelişti. Bu bakımdan, "iç düşman" takıntısı üzerine oturtulmuş bir "ulusal güvenlik" ideolojisi uyarınca yönetilen Latin Amerika devletlerinde enformasyon siyasasının yerleştirilme tarzıyla önemli paralellikler var (Mattelart ve Mattelart, 1979). Son on yıl boyunca, özellikle 1970'lerin ortalarından beri resmi ve yarı resmi çevrelerde medyaların pragmatik tarzda, nihai zafere katkıda bulunabilecek ya da bunu önleyebilecek araçlar olarak kavrandığı uluslararası bir uzlaşımsal dirayet geliştirildi. Devletin şiddete başvuran muhaliflerini bariz olduğu varsayılan reklam avantajlarından yoksun bırakmak için tek çare sınırsız bir sansürü zorla kabul ettirmek gibi görünüyorsa da, sorunlar bu kadar basit değil. Açık sansür, benimsenmiş basın özgürlüğü anlayışının medyaların devletten tamamen ayrı olmasını gerektirdiği bir düzen olan liberal-demokratik düzenin meşrulu-

ğunu tehdit eder. O nedenle, aynı zamanda devlet ve medyaların zorunlu olarak ayrı olduğu görünüşünü alıkoyarken, medyaları bir ulusal güvenlik tasarımıyla bütünleştiren bir enformasyon siyasasını uygulamaya koymak devlet açısından avantajlıdır. Revaçtaki Ortodokside başat olan görüş, Britanya karşı-ayaklanma uzmanı Tümgeneral Richard Clutterbuck tarafından kısaca ifade edildi:

> Televizyon kamerası sokaktaki başıboş bir silah gibidir. Her iki taraf da bu silahı alıp kullanabilir. Eğer hükümetler bu silahı sözünü ettiğim tarzda –memurlarını, polislerini ve askerlerini gazetecilere yardımcı olmaya ve onların sorularını yanıtlamaya teşvik ederek– kullanacak olurlarsa, bu silah herhangi bir sansür ya da hükümet denetimi türünden çok daha etkili olacaktır (Clutterbuck, 1975: 147).

Medyaların işbirliğini sağlamaya çalışmaktan başka iki mümkün şık daha var. İlkin, açık sansür şıkkı var. Ama bu ender olarak herkesi etkileyecek şekilde savunulur ("haberlerin dondurulmaya" çalışıldığı zamanlar hariç, ki bu zamanlarda bile genellikle medyanın rızası istenir). Genel olarak, açık sansür basından ziyade televizyon söz konusu olduğunda ve siyasal şiddete bulaşmış illegal örgütlerin sözcüleriyle mülakat yapılmasına izin verilmesinin reddedilmesi gibi sınırlı bağlamlar içinde savunulur. Dr. O'Brien, Britanya ve İrlanda Cumhuriyeti'nde, "bugünün tehlikeleri açısından anlamlı bir liberalizmin hukuk içinde kalan otorite ilkesini desteklemeyi ve güçlendirmeyi kaygı edinmesi gerekir" (1979: 9) yollu daha geniş savunusunun bir parçası olarak ısrarla bu çizgiyi izlemiştir. Bazı karşı-ayaklanma teorisyenleri ve Londra'da tesis edilen sağcı Çatışma İncelemeleri Enstitüsü de bu çizgiden yana çıkmıştır (ISC, 1978; Wilkinson, 1977: 169).

Bu konuda çok daha az açıklanan bir konum olan liberter görüş Ortodoksinin dışında yer alır. Örneğin, ABD'li siyaset bilimcisi Bernard Johnpoll (1977: 160) şunu belirtir: "Medyanın terör hakkında ne yapabileceğini tartışmanın yararı yok. Medyalar hukuk kurumları değil; modern toplumlardaki rolleri enformasyon aktarmaktan ibaret. Terörü nasıl yok etmek gerektiği hukuksal ve etik bir sorun; medyanın sorunu değil." Belki de bu ancak Birleşik Devletler'de ve üstelik, hem gerçeklik hem de ideal olarak güçler

ayrılığına sahiden iman etmiş biri tarafından savunulabilirdi.

Basına müdahale etmeme ilkesi Birleşik Devletler'de yasa uygulayıcı çevrelerde farklı zeminlerde savunulur. New York'ta polis şefi olan Patrick Murphy bunun (1980) üç nedeni olduğunu ileri sürer: Sansürcülük özgürlükleri kısıtlayarak "teröristlere bir zafer ihsan eder"; medya söylenti ve spekülasyonları imbikten geçirerek "önemli ve olumlu bir rol oynayabilir ve oynar"; ve hükümet medyaya "ince ayar" yapma yeteneğine sahip değildir. Murphy'nin işaret ettiği son nokta özellikle ikiyüzlü bir tutumu ifade eder; öbür ikisi ise açıkça uzun vadeli bir psikolojik savaş bakış açısının izini taşır. Terörizm ve Düzensizlik Durumları İçin İşbirliği Komitesi üyesi H. H. A. Cooper da (1977) terörizmin haber yapılmasına sansür getirilmemesini, ama medyanın kötüye kullanılma ve bundan dolayı "sorumlu" konuma düşme gibi bir ihtimal olduğunu kabul etmesi gerektiğini önererek, yorumlarda ve araştırmalarda "özenli" olunması gerektiğini savunur.

"Toplumsal olarak sorumlu" bir medya savunusunu yapan bu görüşün art yöresinde çağdaş liberal-demokratik devletin ve medyanın bunun içindeki işleyişinin doğası hakkındaki oldukça sorgulanabilir varsayımlar bulunmakta. Bu varsayımlar şunlar: Liberal demokrasiler çok kırılgandırlar ve haberleri sansür etmezler; medya terörist propagandanın gönüllü kurbanıdır ve böylesi görüşlerin açık kanalları olarak işlev görür; medya haberlerinin "bulaşıcı etkisi" vardır. Daha önce belirtildiği gibi, Conor Cruise O'Brien sonuçta liberal demokrasilerin "bugünün tehlikeleri açısından anlamlı", "istisnai bir karakter"e bürünmeye ihtiyacı olduğunu savunmuştu. Bu savunu, liberal-demokratik devletlerin, özellikle kendilerinin tanıtımlarını yapma peşinde olan teröristlerle karşılaştığında halihazırda oldukça zedelenebilir olduğu yollu görüşün bir uzantısıdır sadece. Liberal demokrasilerin etkili bir baskı aygıtından yoksun ve son derece şeffaf oldukları varsayılır. Her ikisi de siyasal şiddet konusunda önde gelen yazarlar olan Uluslararası Stratejik Çalışmalar Merkezi Washington, DC'de görevli Profesör Walter Laqueur ve Colombia Üniversitesi Savaş ve Barış Çalışmaları Enstitüsü'nde görevli Dr. J. Bowyer Bell bu çizgide çalışmalar yapmışlardır. (Bowyer Bell, 1978: 78; Laqueur, 1977: 109-10).

Gelgelelim, liberal demokrasilerde çeşitli şekillerde "güçlü devlet", "otoriter devletçilik" ya da "ulusal güvenlik devleti" olarak adlandırılan bir yönde önemli değişiklikler cereyan ettiğini ileri süren ve son zamanlarda artış gösteren araştırmaların ışığında bu varsayımın eleştirel bir şekilde değerlendirilmesi gerekir. Avrupa'da anti-terörizm kanunlarının gelişimi, polisin ve askeriyenin "iç savunma"da işbirliğine gitmeleri, hem kriminal hem de siyasal duruşmalarda davalıların sahip oldukları hakların zayıflatılması, polisin yüksek teknolojiye dayanarak bütün nüfusu gözetleme yeteneğinin gelişmesi, genişletilmiş "yıkıcılık" kategorisi, sendikaların hakları ve siyasal gösteriler yapma hakkı üzerindeki sınırlamalar, yurttaşların idare edilmesinde baskıcı teknolojinin kullanılması, tüm bunlar sözü edilen değişikliğin tezahürleridir (bkz. örneğin, Ackroyd vd., 1980; Buylan, 1976; Enzensberger, 1979; Poulantzas, 1978; Thompson, 1980). Kısmen gayri resmi siyasal şiddete gösterilen bir tepkiyi temsil eden böyle bir art yöre karşısında, "terörizm çalışmaları" uzmanlarının yazılarında (mevcut ileri kapitalist devletin tatbikatlarına dair bir analizin neredeyse hiç bulunmadığı yazılarda) tasvir edilen devletin kırılganlığı varsayımına katılmak güç.

Ama, liberal demokrasinin kırılganlığı tezinin alıkonulduğu yerde, iletişim medyasının bu zayıflığı kızıştırmadaki rolünü hayati bir rol mertebesine yükseltmeye küçük bir adım kalır. Nitekim, Profesör Laqueur şunu yazar:

> Teröristler yürüttükleri kampanya açısından medyanın fevkalade bir önem taşıdığını, terörist edimin tek başına hiçbir şey ifade etmediğini, oysa tanıtımlarının yapılmasının her şey olduğunu öğrenmişlerdir. Ama, sürekli çeşitlilik ve yeni açılar ihtiyacı duyan medya, maymun iştahlı dostlar ediniyor. Teröristler daima yenilikçi olmak zorunda kalacaklar. Teröristler bazı bakımlardan bizim dönemimizin süper-eğlendiricileridir (1977: 223).

Bu birkaç gözlem yaygın bir onayla karşılanıyor. Bowyer Bell, medyanın merkeziliğini yıkıcı tanıtım stratejileriyle bağlantılandırır: Nitekim, "bir isyancının yalnızca niçin ve nasıl öldürdüğü değil, ama aynı zamanda nerede ve ne zaman öldürdüğü de birçok

açıdan önemli. Televizyon teröristi *prime time*'ın yaptığı şeyin şiddetini artırma, medyayı güdüp yönlendirme, kitlelere ulaşma ihtiyacının farkındadır." Bowyer Bell daha sonra teröristlerin medyayı güdüp yönlendirmelerinin birkaç şartın yerine getirilmesine bağlı olduğunu savunur. İlkin, iletişim kolaylıklarına sahip iyi bir yer olması gerekir (1972 yılındaki Münih Olimpiyatları gibi). İkincisi, medyanın şiddet ihtimaliyle ya da şiddetin fiilen varlığıyla baştan çıkarılması gerekir. Ve son olarak, medyanın dikkatinin çekilebilmesi için bir terörist "gösteri"nin, sözgelimi bir uçak kaçırma olayında olduğu gibi sahnede sık sık değişiklik yapabilmesi gerekir (Bowyer Bell, 1978: 110-16).

Bowyer Bell'e göre terörist, bir reklamcı ya da şovmendir. Bu dramaturjik perspektif benzer yazıların hepsinde bulunur. Böylece Laqueur "süper-eğlendiriciler"den söz ederken, Rand Korporasyon'un uluslararası terörizm uzmanı Brian Jenkins (1980) benzer şekilde şu gözlemi yapar: "Teröristler başvurdukları şiddetin koreografisini yaparlar. Terörizm tiyatrodur." Siyasal şiddeti gayet net bir biçimde etkili bir dram olarak gören bir perspektiften bakıldığında, medyanın olayları izlemesine bu denli önem atfedilmesi şaşırtıcı değil. Terörist eylemler ile kapitalist medyanın değerlerinin ve ihtiyaçlarının çakıştığını varsaydıktan sonra medyanın şiddet süperstarlarının gönüllü kurbanları olduğunu düşünen görüşe geçmek için büyük bir adım atmak gerekmez. Bununla birlikte Laqueur, şiddet süperstarlarının "maymun iştahlı" olduklarına işaret ederek buna bir kayıt düşer.

Öyleyse, Ortodoks görüşe göre liberal demokrasiler, sansüre uğramayan medyanın şiddet ve dramaya ağırlık verilen haber değerleri peşinde engellenmeksizin koştukları rejimlerdir; bunun sonucu da teröristlerin tanıtımlarının oransızca yapılmasıdır. Ama bu argüman, bazı liberal demokratik rejimlerin baskıcı aygıtlarını güçlendirerek aynı zamanda tanıtımın yönlendirilmesi için inceltilmiş siyasalar da geliştirdikleri gerçek gelişmelere ters düşer. Batı Almanya'da medyaya karşı geliştirilen devlet stratejileri bu konuya bir örnektir.

Batı Alman hükümetinin resmi sözcüsü Armin Grünewald (1980) medyanın "teröristlerin lojistik örgütlenmesinde önemli bir

rol oynadığı"nı ve bundan dolayı devletin basın ve televizyonlara işbirliği yapmaları konusunda ısrar etmeye hakkı olduğunu belirtir. 1970'lerde "enformasyon siyasası istişarelerin sabit bir bileşeni haline gelmiş" ve enformasyonun merkezi olarak yönlendirilmesini kapsayan medya ile devlet arasındaki işbirliğinin ilkeleri geliştirilmiştir. Grünewald bu denetim sürecini açıklayıcı bir şekilde gösterir. Batı Alman sanayicileri örgütünün başkanı olan Hanns Martin Schleyer'in kaçırılması olayında bir ay süren "haberlerin dondurulması" sırasında:

> Devlet Bakanı Bay Bölling düzinelerce mülakat verdi, duyurular yaptı ve neredeyse tamamen bu kısıtlamaların anlamı ve meşruluğu etrafında yoğunlaşan bir dizi tartışmaya katıldı. *Bu yalnızca bir anlam arayışı değil, bilinçli bir hesaptı. Haber yapmanın en önemli öğesi olan medyanın kendi kendisini kısıtlaması, medyanın ancak polis taktikleri için tehlikeli olmayan sorularla uğraşmaya kışkırtılması kaydıyla uygulanabilirdir* (Grünewald, 1980; altını ben çizdim).

Medyanın başarılı bir şekilde denetlenmesi hukuksal zora başvurmaksızın (zaten böylesi güçler mevcut değildi) sağlanmıştı.

Bonn Asayiş Masası başkan yardımcısı Reinhard Rupprecht (1980), Schleyer'in kaçırılması olayı süresince haberlerin denetlenmesine dair benzer samimiyette bir açıklama sundu. "Haberlerin dondurulması" yerine daha hafif bir tabir olan "haberlerin ertelenmesi" tabirini yeğleyen Bay Rupprecht, medyanın kaçırma olayına karıştığından kuşkulanılanların araştırılmasında kamunun işbirliğinin sağlanmasının hayati bir öneme sahip olduğunu savunur. Schleyer'in cesedi bulunduktan birkaç dakika sonra bir polis enformasyon filmi yayınlandı ve bütün basın,

> aranan 16 teröristin fotoğrafları ve dikkat çekici karakteristikleriyle birlikte, bir yandan teröristlerin toplantı yapmak ya da gizlenmek için daireler kiralamış olabilecekleri ya da kullanılmış otomobiller satın almış olabilecekleri kuşkusunu uyandıran ve öte yandan herhangi bir pasaport, kimlik kartı ve ehliyet sahtekârlığını teşhis etmede yararlanılabilecek kanıt ve ayrıntıların özetlerinin yer aldığı bütün bir sayfaya yer vermişti.

Kamunun bu şekilde "ulusal güvenlik" peşinde seferber edilmesi, birbirini izleyen dokuz gün boyunca dokuz polis filminin daha yayınlanmasını içerdi; böylece "federal hükümete tanınan radyo ve televizyondan haber yayma hakkına başvurmaya gerek kalmamıştı." Bu "arama operasyonu"nu daha etkili kılmak için fotoğrafların ve grafiklerin kullanımı hakkında özel araştırma yapılması kararlaştırıldı. Medyanın zaman zaman ne kadar etkili bir biçimde devlet yönlendirimine maruz olabileceğini gösteren bu tür örnekler göz önünde bulundurulduğunda, Ortodokside revaçta olan genel yumuşak yüzlü liberal demokrasi manzarasını kabul etmek zor. Yine de, tüm devletlerin böylesi etkili denetim sistemlerine sahip olmadığı kabul edilmeli. Aldo Moro'nun kaçırılması olayında İtalyan basınının sürekli enformasyon sızdırması haberlerin dondurulması ya da bir uygulama düsturu oluşturulması yolunda çağrılar yapılmasına yol açtı (bkz. Sole, 1979: 221-30).

Şimdi son standart varsayıma gelelim; –terörist eylemleri haber yapmasından ötürü medyanın "bulaşıcı etkileri" vardır– yollu varsayım. Bu varsayım, örneğin New York Eyalet Üniversitesi'nden Profesör Yonah Alexander tarafından savunuldu. Ama, Alexander tanıtımın terörizmi meşrulaştırdığını söylese de, bu iddiasını destekleyen sağlam kanıtlar sunmaz. Sözgelimi, Alexander, 1974-75 yıllarında, FKÖ'nün birçok medyanın dikkatini çekmekte olduğu bu yıllarda, kamunun bu örgütü daha iyi tanıdığını gösteren ABD'de yapılmış iki kamuoyu araştırmasının sonuçlarını zikreder. Gelgelelim, Alexander, bir grubun varlığının kamu tarafından tanınmasının bu grubun amaçlarının kamusal bir destekle karşılandığını göstermeyeceğini kavrayamamış görünüyor. Kaldı ki, grubun tanınması, kamuoyunun bu grubun amaçlarını ille de onun istediği terimler içinde anladığını da göstermez. Çünkü medyanın kuşatmalara, bombalamalara, uçak kaçırmalara yaptığı muamele eylemin yapılış gerekçesinin tamamen dışlanması, gırgıra alınması, çarpıtılması ya da önemsizleştirilmesiyle sonuçlanabilir. İngiltere'de icat edilen "Kızgın Tugaylar" bunun bir örneğidir (bkz. Chibnall, 1977: 95).

Bu çocuksu "etkiler" argümanının başka bir çeşidi de Alexander'ın, terörizmin tanıtılmasının daha sonra başka yerlerde benim-

senen şiddet tekniklerinin ihracına yol açtığı yolundaki iddiasıdır. Oysa zikredilen kanıtlar çok cüzidir aslında: Bize sadece Nelson Rockefeller, Andrew Young ve Tuğgeneral Clutterbuck'ın bunun böyle olduğuna inandıklarını anlatmakla yetinir. Şu örnek verilir: "Arjantin'in Montoneroları Eva Peron'un cesedinin İspanya'dan geri getirilmesini sağlamak için eski başkan Pedro Aramburu'nun cesedini kaçırdıktan birkaç hafta sonra, Birmanyalı teröristler, Birmanya hükümetiyle yapılacak müzakerelerde kullanmak amacıyla U Thant'ın cesedini çaldılar" (Alexander, 1978: 47). Ama özel bir teknik olan ceset hırsızlığı, tabii ki içinde cereyan ettiği toplumsal ilişkilerden yalıtılarak ele alınamaz. Böylesi eylemlerin niçin ortaya çıktığını açıklayan dolayımlayıcı koşulların net bir biçimde belirtilmesi gerekir. Terörizmin "belli bir ülkenin dışındaki kızgın ve düş kırıklığına uğramış grupları, çaresizlik ve kızgınlıktan ötürü benzer eylemlere girişmeye teşvik etme eğiliminde olan dünya çapında bir teatral cazibe merkezi" (Alexander, 1978: 48) olduğu yollu sözde açıklamayı desteklemek için Latin Amerika ve Asya'daki eylemler arasında yaşanan gevşek mütekabiliyetleri ileri sürmek yeterli değil. Hangi kızgın gruplar? Niçin özellikle onlar? Bu gruplar hangi toplumlarda ve hangi koşullarda böylesi teknikleri kullanır? Alternatifleri var mıdır? Sihirli bir anahtar gibi medyanın etkilerinden bahsederek böylesi temel araştırma sorularına cevap falan verilmiş olmaz.

Aslında, Profesör Alexander'ın argümanı, şiddetin televizyonda, sinemada ya da bundan daha önce on dokuzuncu yüzyılda tiyatroda sergilenmesinin özellikle kolay etkilenebilen çocuklar üzerinde zararlı etkileri olduğu yolundaki saygıdeğer ve kanıtlanmış olmaktan oldukça uzak bir iddianın başka bir çeşididir. Şiddetin medyada sergilenmesi ile verili bir toplumsal tepki arasında basit bir neden-sonuç ilişkisinin şimdiye kadar kurulamadığını açığa vuran kültürel eleştiri ve kitle iletişim araştırması alanlarında bu soru etrafında uzun süreli bir tartışma cereyan etti. Aslında sorunu bu terimlerle, basit bir neden-sonuç ilişkisi içinde formülleştirmek, popüler tutumlara, bunların verili toplumsal ilişkiler tarafından üretilmesine ve iletişimsel faaliyetlerin gerektirdiği karmaşık anlam dolayımlanması sürecine dair herhangi bir inceleme yapma-

yı bir kenara bırakmak demektir (bkz. Hall, 1977; Halloran, 1978). Alexander (1978: 51) medyanın olaylara kapsamlı bir şekilde yer vermesi yüzünden teröristlerin davasıyla duygudaşlık içinde olduğu izlenimi verdiğini ve böylece daha başka şiddet uygulama eylemlerine uygun bir iklim yarattığını iddia ettiği zaman, aslında tesis edilmiş bir önermeyi dile getirmekten ziyade, siyasal şiddetin haber yapılması ve bunun kamusal yorumları hakkında ileride yapılacak araştırmalar için ortaya bir sorun atıyor.

C. ŞİMDİ NEREYE?

Yukarıda sıralanan nedenlerden ötürü, "terörizm çalışmaları" uzmanlarının medyanın siyasal şiddeti haber yapmasına dair görüşleri, haber üretim sürecinin ve bunun psikolojik savaş yolunda silahlanmış "istisnai" bir yönetim kipi doğrultusunda değişikliğe uğramış olan liberal bir demokraside karşılaştığı kısıtlanımların herhangi ciddi bir analizine yaslanmaz. 1970'lerin başlarından 1980'lerin ortalarına kadar medya denetimi konusundaki İngiliz modeli, devletin kaba bir açık sansürden nasıl kaçınabileceğini ve bunun medyanın kendi kendine uyguladığı sansürle birleşen dolaylı bir denetimle nasıl ikame edilebileceğini gayet iyi gösterir. IPI'nin (Uluslararası Basın Enstitüsü) düzenlediği "Terörizm ve Medya" konulu 1978 tarihli konferansta İngiliz modeli izlenmeye değer bir örnek olarak selamlandı. Neden böyle yapıldığı hemen görülebilir. Bir kere, açık sansürden kaçınılması sayesinde devletin ideolojik sermayesine dokunulmamış olur. Ayrıca, toplumsal sorumluluğunu bilmesi ve "kendi kendisini gönüllü olarak kısıtlaması" sayesinde medya da kamusal itibarını korumuş olur. Ama bu çözümün de devlet açısından bazı bedelleri var: Herhangi bir anda medyanın kurumsal zorunlulukları ulusal güvenlik öğretisine ağır basar ve böylece sandalı sarsabilir.

Burada ele alınan ve ulusal güvenlik zihniyetli resmi makamların araçsal kaygılarından türeyen Ortodoks argümanlar, sansürün artırılmasını ve gizliliğin pekiştirilmesini içeren tehlikeli bir yönelimi işaret eder. Bu kısıtlayıcı yolda daha fazla ilerleme kaydedil-

mesini beklemeden, "terörizmi bastırmak" yolundaki mevcut mücadelelerin tanıtılmasının gerçek önemine dair, mümkün olan en geniş kamuya hitap eden serinkanlı analizlerin yapılması çağrısında bulunmak yerinde olacak görünüyor.

Belli bir devlet içindeki özgül siyasal şiddet biçimlerine ve bunların neden-sonuç ilişkilerine dikkatle eğilmeye ihtiyacımız olduğuna kuşku yok. Ulusal medya sistemlerinin örgütlenmesine ve bunların devletle eklemlenme tarzlarına ayrıntılı bir şekilde eğilinmeli. Karşılaştırmalı bir yaklaşımın ulusal özelliklerin psikolojik savaş stratejilerinin evrimini nasıl etkilediğini aydınlatma gibi bir yararı olacaktır. Medya, siyasal şiddet ve devlet arasındaki diyalektik etkileşime dair böyle bir sistematik incelemenin başladığını söylemek zor.

KAYNAKLAR:

Ackroyd, C., Margolis, K., Rosenhead, J. ve Shallice, T. (1980) **The Technology of Political Control**, 2. basım, (Londra: Pluto Press).

Alexander, Y. (1978) "Terrorism, the Media and the Police", **Police Studies**, Haziran: 45-52.

Bowyer Bell, J. (1978) **A Time of Terror: How Democratic Societies Respond to Revolutionary Violence**, (New York: Basic Books).

Bunyan, T. (1976) **The History and the Practice of the Political Police in Britain**, (Londra: J. Friedman).

Chibnall, S. (1977) **Law-and-Order News**, (Londra: Tavistock).

Chomsky, N. ve Herman, E. (1979a) **The Washington Connection and Third World Fascism; The Political Economy of Human Rights**, Vol.1 (Nottingham: Spokesman Books).

—(1979b) **After the Cataclysm: the Political Economy of Human Rights, Vol. 2** (Nottingham: Spokesman Books).

Clutterbuck, Tümgeneral R. (1975) **Living with Terrorism**, (Londra: Faber).

Cobler, S. (1978) **Law, Order and Politics in West Germany**, (Harmondsworth: Penguin).

Cooper, H. H. A. (1977) "Terrorism and the media", Y. Alexander ve S. M. Finger, derl., **Terrorism: Interdisciplinary Perspectives**, (New York: John Jay Press). s.141-46.

Cowan, S. (1980) "Terrorism and the Italian left", C. Boggs ve D. Plotke, derl., **The Politics of Eurocommunism: Socialism in Transition**, (Londra: Macmillan). s.171-96.

Enzensberger, H-M. (1979) "An Adress on German Democracy to the Citizens of New York", **New Left Review**, 118: 3-14.

Ferrarotti, F. (1977) "Anche i terroristi sono esseri umani", **La Critica Sociologica**, 43: 184.
— (1980) **L'Ipnosi della Violenza**, (Milan: Rizzoli).
Galliner, P. (1980) "Introduction", IPI (1980) içinde.
Grünewald, A. (1980) "Government and the Press: National Security and the Public's Right to Know", IPI (1980) içinde.
Hall, S. (1977) "Culture, the Media and the Ideological Effect.", J. Curran, M. Gurevitch ve J. Woollacott, derl., **Mass Communication and Society**, (Londra: Edward Arnold). s.315-48. (Türkçesi, Kültür, Medya ve İdeolojik Etki, çev: Mehmet Küçük, **Medya, İktidar, İdeoloji**, der. M. Küçük, Ark Y., 1994 içinde.)
Halloran, J. D. (1978) "Mass Communication: Symptom or Cause of Violence?", **International Social Science Journal**, 30 (4): 816-33.
Honderich, T. (1980) **Violence for Equality: Inquiries in Political Philosophy**, (Harmondsworth: Penguin).
Institute for the Study of Conflict (ISC), derl. (1978) **Television and Conflict**, (Londra: ISC).
International Press Institute (IPI), derl. (1980) **Terrorism and the Media**. Londra: IPI, (sayfa numaraları belirtilmemiş).
Jenkins, B. (1980) "Responsibilities of the News Media-I", IPI (1980) içinde.
Johnpoll, B. (1977) "Terrorism and the Mass Media in the United States", Y. Alexander ve S. M. Finger, derl. (1977), **Terrorism: Interdisciplinary perspectives**, (New York: John Jay Press). s.157-165.
Kitson, Maj-Gen., Sir F. (1977) **Law-Intensity operations**, (Londra: Faber).
Laqueur, W (1977) **Terrorism**, (Londra: Weldenfeld & Nicolson).
Leach, Sir E. (1977) **Custom, Law and Terrorist Violence**, (Edinburgh: Edinburgh University Press).
Mattelart, A. ve Mattelart, M. (1979) "Information et état d'exception", **De l'Usage des Medias en Temps de Crise**, (Paris: Alain Moreau). s.242-89.
Murphy, P. (1980) "The Case of the United States", IPI (1980) içinde.
O'Brien, C. C. (1977) "Liberty and Terror: Illusion of Violence, Delusions of Liberation", **Encounter**, 49 (4): 34-41.
— (1979) "Freedom and Censorship", Lecture at the Independent Broadcasting Authority, Londra, 28 Mart.
Pontello, C. (1980) "Terrorism and the Media", IPI (1980) içinde.
Poulantzas, N. (1978) **Power, State, Socialism**, (Londra: New Left Books).
Rose-Smith, B. (1979) "Police Powers and Terrorism Legislation", P. Hain, derl., **Policing the Police, Vol.1**, (Londra: John Calder). s.107-56.
Rupprecht, R. (1980) "The Case of Federal Germany -I", IPI (1980) içinde.
Sole,, R. (1979) **Le Defi Terroriste: Leçons Italiennes a l'Usage de l'europe**, (Paris: Seuil).
Thompson, E. P. (1980) **Writing by Candlelight**, (Londra: Merlin).
Wilkinson, P. (1977) **Terrorism and the Liberal State**, (Londra: Macmillan).

3. MEDYANIN KUŞATMAYI YÖNLENDİRME SİYASETİ: İRAN ELÇİLİĞİ KUŞATMASI ÖRNEĞİ

İran Elçiliği kuşatmasından sonraki zindelik artık azaldığı için kuşkular da artıyor. Ama kime soracaksınız? Guardian'ın okuyucu mektupları sütunlarında yanıtlıyoruz. Bu gazete dün, oldukça anlamlı bazı sorular ortaya atan şaşırtıcı bir mektup dizisi yayımladı. Birisi televizyondaki yarışma programının yayınına kuşatmanın *coup de grace*'ı* yüzünden ara verildiğinden şikâyet ediyor ve biz de bununla duygudaşlık içindeyiz; başka birisi olayda televizyonun oynadığı rol hakkında söylenip duruyor ve işte en azından potansiyel bir tez var galiba burada. (Leader, *Daily Telgraph*, 10 Mayıs 1980).

Prince's Gate, Kensington'daki İran Elçiliği'nin 30 Nisan ve 5

* Kesin darbe. (ç.n.)

Mayıs 1980 arasında kuşatılması başlangıcından itibaren *par excellence** bir medya olayıydı; etrafta bir sürü gazeteci vardı. Kuşatma kanlı sonuçlandı: Seçkin Özel Hava İndirme Alayı (SAS), ilk kez Britanya anakarasında açık bir polis eyleminde kullanıldı ve içerideki insanları rehine alan altı silahlı kişiden beşi öldürüldü. Milyonlarca İngiliz televizyon izleyicisi bu akıbeti canlı olarak izledi. BBC'nin Televizyon Haberleri Editörü Alan Protheroe gibi birçok medya profesyoneli açısından bu olay televizyonun "en iyi saatleri"nden biri (BBC TV, The Editors, 16 Haziran 1980)[1] ve "televizyon haberciliğinin standartlarının bu ülkede ne kadar yüksek olduğunun kesin bir örneği"ydi (Protheroe, 1980: 641). Ama başkaları bu olayın büyüsüne çok daha az kapıldı ve televizyon haberlerinin değeri hakkında ciddi kuşkular taşıdı. Roman yazarı John Le Carré, Protheroe'nun Churchill'vari retoriğinden sakınarak, televizyon kanallarının kuşatmanın patlak vermesinden bu yana olup bitenleri doğru bir tarzda yorumlamayı beceremediğine işaret etti ve şunları ekledi:

> ITN yorumcusu olup bitenler hakkındaki en tehlikeli teoriyi geliştirdi: Bir felaket teorisi, otoriteler açısından yazılan tam bir alçaklık ve başarısızlık teorisi. ITN yorumcusu, bizim gibi bilgisiz izleyicilerin varsaydığı gibi patlamaları gerçekleştirdiğini varsayarak eylemcilerin binanın dışında belirmesiyle paniğe kapıldığı düşüncesine sürüklendi (Le Carré, 1980: 2).[2]

BBC'nin yorumu çok daha az bilgilendiriciydi. Aslında, kuşatmanın patlak verdiği an televizyonun aktüalite programlarının sınırlarını göz önüne serdi. Olayı "gepgerçek" haliyle görmenin heyecanıyla yorumun yokluğunun ne kadar önemli olduğunu unutma eğilimi doğabiliyor.

---

* Mükemmel. (ç.n.)

1. BBC Televizyonunda yayınlanan **The Editors** gazetecilik meseleleri hakkında düzenli olarak yayınlanan bir programdı. Alıntılar 16 Haziran 1980'de yayınlanan programın BFI Eğitim Bölümü tarafından yazıya dökülen metninden yapıldı.
2. John Le Carre'nin makalesi, **Observer**'ın haber ekibinin olayları sundukları **Siege** başlıklı 30 Mayıs 1980'de yayımlanan kitapçığının giriş yazısı. Aşağıda bu metinden kapsamlı bir şekilde yararlandım ve **Obs** şeklinde gönderme yaptım.

John Le Carré, televizyonun iletişim kurma başarısızlığını muhabirlerin işleri birbirine karıştırmasına atfediyor; bu da açıklanmaya ihtiyaç duyan bir olgu. Eldeki kanıtlar, yayıncıların *olan biteni olup bitme zamanında* genel hatlarıyla bilebilme konumunda olduklarını gösteriyor. Ayrıca, öyle görünüyor ki, muhabirler de --en azından kıdemli editörler, özellikle de BBC'de çalışanlar– hükümetin siyasası hakkında bilgilendirilmişlerdi ve kuşatmanın muhtemel sonucunun ne olabileceğinin farkındaydılar. Bu iddiaları aşağıda belgelemekteyim. Televizyon ve radyo endüstrisinin gazetesi olan *Broadcast*, televizyonun haber yayını hakkında yorum yaparken hem ITN'nin hem de BBC'nin "ancak SAS'ın adamlarının ateş ve patlamaların ortasında binaya saldırmalarından sonra canlı yayına geçtiğini" gözlemler. Binaya giriş an'ı videoya kaydedilmiş ve ITN'nin haber yayını bundan dört buçuk dakika sonra, BBC'nin ise sekiz dakika sonra başlamıştı. Bunun üzerine *Broadcast* (1980) şu spekülasyonu yapar:

> Kuşatma boyunca yayıncılar ve güvenlik güçleri arasında cereyan eden yakın ilişki göz önüne alındığında ve içerdekileri rehine alan işgalcilerin, elçiliğin içinde bir televizyon bulabilecekleri akılda tutulduğunda, oynanan oyunun işgalcilere açık edilmesi korkusuyla yayın örgütlerinin bu zaman aralığı boyunca yayınlarını fiilen kesmeleri konusunda uyarılmış olmaları muhtemel görünüyor.

Yayın yapma zamanının istişareye tabi olduğu şeklindeki bu ima oldukça makul görünüyor. Ama yetkililerin kuşatmanın bu aşamasında televizyon yayınının "oyunu açık etmesi"nden endişelendikleri konusunda kuşkuluyum. Kuşatmaya dair açıklamalarda televizyonun, eylemcilerin ortaya attıkları taleplerin uyandırdığı tepkileri izlemelerinde önemli bir rol oynadığına dair herhangi bir kanıt bulunmuyor. Eylemcilerin sadece radyo haberlerini dinlediklerinden söz ediliyor. Güvenlik güçlerinin kullandıkları çok gelişkin izleme cihazları göz önünde tutulduğunda, eylemcilerin ve rehinelerin televizyon izleyip izlemediklerini saptamak mümkündü. Ne şimdiye kadar verilen raporlar ne de rehinelerin ifadelerine dayanan öyküler bu ihtimalden söz etmektedir. Bundan ötürü, televizyonun elçilik kuşatmasına dair haber yayınının de-

netlenmesinin, elçiliğin içindekilere ulaşan enformasyonu olduğu kadar izleyici kitlesine ulaşan enformasyonu da kapsadığını varsaymak akla yatkın görünüyor. (Elçiliğin içindekiler televizyon izliyor olsalardı, çatıdaki faaliyetlerden ve güvenlik güçlerinin başlangıçtan itibaren kullandıkları cihazlardan haberdar olurlardı, çünkü bunlar ITN'nin kuşatmanın ilk gecesi olan 30 Nisan tarihli *News at Ten* programında yayınlanmıştı.)

Bu giriş kabilinden sunulan notlar kuşatma boyunca medyanın üzerindeki devlet denetiminin kapsamı hakkında hayati sorular doğuruyor. Ayrıca bu notlar insana medyanın, özellikle de televizyon yayıncılığının ne gibi bir rol oynadığını sordurtuyor. Yayımlanmış kaynakların elverdiği ölçüde bu soruları yanıtlamaya çalışacağım. Medyada kuşatmaya nasıl yer verildiğinin ayrıntılı bir dökümünü yapmayı değil, denetim süreçlerini gündeme getirmeyi ve bunu Britanya devletinin geçtiğimiz on yıl içinde "terörizm hakkındaki haberleri" denetlemek için geliştirdiği stratejilerin bağlamına oturtmayı amaçlıyorum.

A. MEDYANIN KULLANILMASI

İran Elçiliği'ndeki kuşatmada hem devletin hem de eylemcilerin medyadan yararlanmak için kullandıkları bilinçli stratejileri vardı. Elçilikte yirmi altı kişiyi rehin alan altı silahlı adam, İran'ın Arapların çoğunlukta olduğu etnik bir bölgesindeki özerklikçi bir gerilla hareketinin üyesiydi. İran'ın merkezi hükümeti bu bölgeye "Kuzistan", özerklikçiler ise "Arabistan" adı verir. Grubun temel amacı, Humeyni rejiminin kendi bölgelerini (bu bölge İran'ın petrol zenginliğinin temel kaynağıdır) baskı altında tutmasına ve sömürmesine dikkat çekmekti. Genellikle terörist eylemlerin irrasyonel olduğunun savunulmasından ötürü, İran Elçiliği'nin ele geçirilmesinin bariz bir siyasal gerekçesi olduğunu işaret etmemiz gerekiyor. Eylemcilerin önderi "Oan", aynı zamanda rehineler arasında bulunan gazeteciler Mustafa Karkouti ve Muhammed Haşir Faruqi'yle yaptığı röportajda bu gerekçeyi şöyle açıkladı:

Soru: Bu operasyonu burada ve şimdi yapmakla gerçekleştireceğinizi düşündüğünüz dolaysız amaç ne?
Oan: Kendimizi dışarıya tanıtmayı, propaganda yapmayı ve insanları bilgilendirmeyi amaçlıyoruz. Bu operasyonun ya da gelecekte yapılabilecek böyle herhangi bir operasyonun bize meşru haklarımızı kazandırmayacağının ve İran hükümetini Arabistan'ın özerkliğini tanımaya zorlamayabileceğinin farkındayız, ama özellikle dünya medyasının yanı sıra Arap ülkelerinin çoğuna ek olarak Tahran'daki merkezi hükümetin etrafımızda oluşturduğu enformasyon blokajı düşünüldüğünde, bu tür bir operasyonla dünya kamuoyunun sesimizi duymasını sağlayabiliriz.[3]

Aşırı araçlara başvurarak bir şikâyeti duyurma yolundaki bu bilinçli ve apaçık rasyonel niyetten ayrı olarak, gerilla grubu aynı zamanda Britanya medyası hakkında belli varsayımlara sahipti: "enformasyon blokajları"nın yalnızca İran hükümetinin yarattığı bir şey olmadığının farkında değildi. Kuşatmadan sonra kendisiyle mülakat yapılan Mustafa Karkouti silahlı adamlardan biriyle arasında geçen şöyle bir konuşmayı aktarıyordu:

Basın özgürlüğünden söz ettiler ve Britanya'da basın özgürlüğüne dünyanın pek çok yerinde olduğundan daha çok saygı gösterildiğini düşündüklerini söylediler. Britanya medyasının Batı dünyasının herhangi bir yerinde olduğundan daha güçlü olduğunu düşündüklerini belli ettiler -Britanya medyasının ve halkının davalarına adilane bir şekilde kulak vereceklerine inanıyorlardı. (*Obs*: 76-7).

Gelgelelim gerillaların medya anlayışları, özellikle kuşatmanın olağanüstü koşullarında haber yapmanın nasıl bir şey olduğu konusunda aşırı çocuksuydu –Britanya siyaseti ve toplumunun gerçekleri hakkında doğru dürüst bir bilgiye sahip olmadıklarına bakılırsa bu pek şaşırtıcı değil. Britanya medyası, her şeyden önce devletin işgali kırmayı hedefleyen operasyonlarıyla ilgilendiğinden Arabistan özerklikçilerinin mesajlarını dünyaya iletmesi

3. **Sunday Times**'ın muhabir ekibinin haberlerinden oluşan ve yine 1980 yılında yayımlanan **Siege**'in 61 ve 62. sayfalarında alıntılanan bir görüşme. Bu görüşmeden de aşağıda geniş bir şekilde yararlanmakta ve **ST** olarak gönderme yapmaktayım.

kolay değildi. Çünkü, iletişimin denetlenmesi, güvenlik güçleri ile bu türden eylemlerle devletin otoritesine meydan okuyanlar arasında cereyan eden mücadeledeki kilit silahlardan biridir. Bundan dolayı psikolojik savaş zorunlu olarak aşağıdaki açıklamanın merkezi temalarından biri olacak. Bu iki çelişkili iletişim stratejisinden ayrı olarak, kuşatmanın özellikle medya ve devlet arasındaki bağlantı noktaları konusunda aydınlattığı bir şey daha var. BBC televizyonunun iki adamının, haber müdürü Chris Cramer ve bir ses teknisyeni olan Sim Harris'in gerillalar tarafından yakalanması BBC'nin sadece Prince's Gate'deki eylemin raportörü olmayıp, aşağıda göstereceğim gibi, aynı zamanda mücadelenin içinde yer alan önemli bir aktör olduğunu gösteriyor. İki adamının elçilikte olmasından ötürü BBC'nin devlet açısından önemi artmıştı. İngiliz gazetecilerinin elçiliğin içinde olmasının, medyanın üzerinde daha genel bir etki yapmış olması ve böylece önceki yıllarda zaten kayda değer bir ölçüde tesis edilmiş bulunan işbirliğini teşvik etmiş olması muhtemel.

Basın ve yayın kuruluşları, kuşatmanın ikinci gününden itibaren polisin bildirdiği genel kurallara maruzdu. Nitekim kendi kendini sansür arayışı şöyle gelişti:

> İran Elçiliği'nde rehinelerin tutulması olayı boyunca Şube Müdürü, Elçiliğin yakın çevresine personelin yerleştirilmesinin ayrıntılarını ya da özel donanımların nasıl kullanıldığını anlatan haberler basmaktan ya da yayınlamaktan kaçınma konusunda sizden işbirliği yapmanızı istiyor. Buna benzer enformasyonun basılması eylemcilere değerli istihbarat sağlayabilecek ve böylece onların durumun farkına varmasını sağlayarak rehinelerin güvenliğini ve operasyonun başarısını tehlikeye atacaktır. Operasyon koşulları izin verir vermez bu yöndeki kısıtlamalar ortadan kalkacaktır (*ST*: 42).

Gazetecilerin elçiliğe girmelerine polisin izin vermediği düşünüldüğünde, gazetecilerin bunun gibi ayrıntıları basmamaları konusunda ısrar edilmesi tuhaf görünüyor. Bu durum sadece polisin, yabancı radyoların verebilecekleri, gerillalara yardımı dokunabilecek tüm enformasyonu denetlemek istemiş olabileceğine ya da bunun yerine basının, Britanya radyo-televizyon medyasının izle-

me zorunluluğu hissedebileceği öyküler geliştirmesini engellemek istemiş olabileceğine bağlanabilir. Televizyon yayını basından daha dikkatli bir şekilde denetlenmiş görünüyor:

> Bir ITN sözcüsü "Kuşatma süresince yetkililerle her zamankinden daha yakın bir ilişki içinde çalıştık" dedi. Ayrıca, BBC'nin iki adamının başlangıçtan beri rehineler arasında olduğu ortaya çıkar çıkmaz, BBC'nin güvenlik güçleriyle işbirliğine gitmesi kaçınılmaz hale geldi (*Broadcast*, 1980). [4]

O dönemde İçişleri Bakanı olan William Whitelaw, kuşatma bittikten sonra yayın medyasının kendi kendisine sansür uygulaması konusundaki memnuniyetini dile getirdi:

> Bunun gibi olayların kamunun çoğunluğunun ilgisini çekmesi kaçınılmaz. Bu olayların televizyon ve radyodan aktarılması gerekir. Yetkililerden yayınlarını kısıtlamalarını istemeyi zorunlu kılacak bir an olmuş olsaydı böyle yapmaları istenirdi. Ama... olayın son anına kadar böyle bir vesile ortaya çıkmadı (*Broadcast*, 1980'de zikrediliyor).

Böyle bir işbirlikçilik gökten zembille inmedi. Uzun bir hazırlık dönemi olmuştu.

B. DEVLET GÜVENLİK ART YÖRESİ

İran Elçiliği kuşatması öbür koşullardan yalıtılarak ele alındığında anlaşılamaz. *State Research* (1980a: 117) dergisinin işaret ettiği gibi, bu olay devletin şimdilerde "yönetimi, düzenin sağlanmasını ve iç güvenliğin askeri boyutlarını" gözden geçirmekte olduğunu yansıtır. "Hem terörizmin hem de gösterilerin ve grevlerin birlikte ele alınması bu sonucun doğmasında rol oynamıştır." Bundan ötürü Britanya'da "güçlü bir devlet"in ortayı çıkışı üzerine son zamanlarda yapılan gözlemlere kısaca göz atmamız gerekiyor.

4. BBC'nin 6 Mayıs 1980'de yayınlanan **Newsnight** programında, polisin televizyon örgütlerinden elçiliğin planlarının gösterilmemesini istediği ortaya çıktı.

Nicos Poulantzas'ın (1978) "otoriter devletçi" dediği yönetim biçimi en azından iki temel sorundan kaynaklanır. İlkin, kendisine eşlik eden endüstriyel ilişkiler konusundaki mücadelelerle birlikte süregiden ekonomik kriz var. Thatcher hükümetinin revaçtaki "monetarist uygulamaları" kitlesel işsizlik patikasına girilmesini ve böylece sermayenin yeniden yapılanmasını içerir. Bu siyasa göz önüne alındığında, Andrew Gamble'ın (1979: 15) gözlemlediği gibi, "eğer ekonomi serbest kalmaya devam edecekse devlet güçlü olmak zorunda; en çok da örgütlü emekle görüşmeler yaparken güçlü olmalı." Gelgelelim, "yıkıcılık"la başa çıkmaya çalışırken silahlı güçlere ve polise çok daha bariz bir şekilde yaslanılması, şu andaki yönetim altında gündeme gelmişse de, silahlı güçlerin ve polisin güçlendirilmesi, çok uzak olmayan bir tarihte, başka ekonomi siyasalarının izlendiği Keynes'çi günlerde başlamıştı. İkinci kilit sorun, Kuzey İrlanda'nın toplumsal-siyasal sorunlarına çözüm bulma konusunda süregiden başarısızlıktır. Böylesi bir fonda, Britanya'nın "gizli devlet"inin (E. P. Thompson'ın anlamlı bir ibaresidir bu) taslakları son on yıl boyunca giderek açıklık kazandı. Bunun önemli özellikleri arasında şunlar sayılabilir:

- Dış saldırı ve iç kargaşa karşısında kullanılmak üzere silahlı güçlerin ve polisin güçlendirilmesine "paralel" olarak devlet içinde bir acil durum aygıtının yeniden tazelenmesi;
- paramiliter bir "üçüncü güç"ün ortaya çıkması ve siyasal polisin güçlendirilmesi dahil olmak üzere dirlik ve düzenin sağlanması uygulamalarında önemli değişiklikler;
- gevşek bir şekilde tanımlanmış, örneğin denetimsiz veri bankaları ve gizli virüs vasıtalarını kapsayan "yıkıcılar"a karşı yüksek teknolojili gözetlemeye giderek daha çok başvurulması;
- gazetecilere karşı resmi gizlilik yasalarına başvurulması;
- siyasal mahkemelerde jüri kararlarının sıkı bir biçimde denetlenmesi;
- gösteriler ve grev gözcülüğü üzerine kısıtlamalar getirilmesi ve saldırgan bir tutumla bunlara uyulmasının sağlanması;
- baskıcı teknolojilerin ve özel kuvvetlerin Kuzey İrlanda'da deneme amacıyla uygulanması ve çıkarılan derslerin bizzat Bri-

tanya'da tedricen uygulanması (bkz. Ackroyd vd., 1980; Bowden, 1978; Bunyan, 1977; Hain, 1979-80; Leigh, 1980; Thompson, 1980).

İlgili malzemenin hepsini burada elden geçiremesem de, liberal-demokratik devlet biçimi içindeki, bariz bir biçimde artan baskıcı eğilimlerin zorunlu olarak geri çevrilemez olduğunun varsayılmaması gerektiğini belirtmek isterim (bkz. Kettle, 1980; Wolfe, 1971). Ama, var olan siyasal mekânın bu yollarla ihlal edilmesine karşı savunmaya geçmeye çabalanmazsa, en sonunda demokratik özgürlüklerin tehlikeye gireceği kesin.

Devletin acil durum aygıtındaki değişikliklerin bazıları, "sivil güce verilen askeri yardım"ın artan rolü ve siyasal şiddetin haber yapılmasında medyayı, özellikle yayıncılığı denetleme yönündeki tükenmeyen çabalar, benim buradaki argümanımla en ilgili noktaları oluşturuyor. Sivil Ani Müdahale Komitesi (CCC), İran Elçiliği kuşatmasını denetlemekle yetkili kılındı. 1975 yılına kadar Ulusal Güvenlik Komitesi (NSC) olarak adlandırılan bu organ, hükümetin madencilerin grevini kırmadaki başarısızlığından sonra 1972 yılında oluşturulmuştu. Ulusal Güvenlik Komitesi ordu, istihbarat teşkilatı, polis, İçişleri Bakanlığı ile Ticaret ve Endüstri Bakanlığı'ndan gelen personeli içeriyor ve bunlar tam gün çalışıyorlardı. Görevleri iki daldan oluşuyordu: "Acil durumlar için kısa vadeli ani müdahale planları hazırlamak ve devletin güvenliğine içeriden yöneltilebilecek muhtemel bir tehditi savuşturmak için sabit bir 'Savaş Planı'nı yeniden hazırlamak" (Bunyan, 1977: 293). 1972 yılından 1975'e kadar, sınırlı grevlerden iç savaşa ya da işgale kadar uzanan durumlara müdahale edilebilmesi amacıyla hazırlıkların yapıldığı, orduyu da içine alan bir Ulusal Güvenlik Planı geliştirildi. Tony Bunyan'ın (1977: 277) işaret ettiği gibi, bu plan aslında "bir dış düşmandan ziyade iç düşmana yönelik"tir ve temelde etkili bir karşı-devrimle ilgilidir. NSC/CCC, Savunma Bakanlığı'nın polis ve sivil güçlere yardım edebileceği vesileler hakkında yeni kurallar belirledi. İran Elçiliği kuşatması boyunca, daha önceki vesilelerde silahlı teröristlere karşı kullanılmış bir düzenleme olan "sivil güçlere askeri yardım" adı altında SAS birliklerine görev verildi.

Prince's Gate'deki SAS eylemi daha önce benzeri görülmemiş bir eylem olsa da, seçkin bir askeri birliğin bir kent eyleminde kullanılması, polis ile ordu arasında giderek artan işbirliğinin vardığı en son aşamadan başka bir şeyi temsil etmez. Siyasal göstericilerle, sendikalarla, ırksal azınlıklarla karşı karşıya geldikçe ve çeşitli siyasal şiddet biçimleriyle karşılaşarak bunların bastırılması gerektikçe, polis son yıllarda giderek gürültülü bir şekilde sivrildi. Böylesi "kanun ve nizam" sorunlarının denetlenmesi yolundaki siyasal zorunluluk, son zamanlarda ordu ve sivil polisin daha geleneksel işlevleri arasındaki paramiliter zemine yerleşen "üçüncü güç"ün inşasına yol açtı. Muhtemelen en tartışmalı olanı da Özel Karakol Grupları'nın faaliyetleriydi; resmi inkârlara rağmen bunlar oldukça seyyar ve ayaklanmaların denetim altına alınması konusunda eğitilmiş paramiliter silahlı birimlerdir. Ama, Özel Karakol Grupları yeni "üçüncü güç"ün en görünür kısmını oluşturuyor. *State Research* dergisine göre, ayaklanmaları bastırma konusunda eğitim gören Polis Destek Birimleri olarak örgütlenmiş 12.000'in üzerinde polis var ve ayrıca anti-terörizm müfrezesi ve diplomatik koruma grubu gibi özel birimlerde bir büyüme söz konusu:

> İngiltere'de polisin bir "üçüncü güç" oluşturulmasına yanıtı iki uçlu oldu. Anti-terörist rol Özel Karakol Grupları, yeni oluşturulan Taktik Ateşli Silahlar Birimi tarafından *...ve son çare olarak ordunun Özel Hava İndirme Alayı* (SAS) tarafından yerine getirilir. Bir "üçüncü güç"ün kamu düzenini sağlama rolünü Polis Destek Birlikleri ve Özel Karakol Birlikleri yüklenir. Bir araya getirildiğinde bunun anlamı, polisin rolünde nitel bir değişikliğin ortaya çıkmış olduğudur (*State Research*, 1980b: 152).

Bu analizden, SAS'ın *in extremis* kullanılmasının, "teknolojik polis" çağında polisiye önlemlerin daha da sertleştirilmesine yönelen bir eğilim bağlamında değerlendirilmesi gerektiği ortaya çıkıyor. Toplumsal değişmenin polise daha çok iş çıkarması, askeri birliklerin kullanılmasının kabul edilebilir hale geldiği bir atmosfer yarattı.

Son on yıl boyunca, hem İşçi Partisi hem de Muhafazakâr Parti

hükümetleri SAS birliklerini, ilkin Kuzey İrlanda'da ve şimdi de Britanya anakarasındaki operasyonlarda görevlendirdi. SAS'ın savaş sonrası rolü öncelikle İmparatorluğun tedrici çözülmesi boyunca karşı-ayaklanmacı eylemler alanında ortaya çıkıyordu. SAS, hem IRA'ya karşı mücadele etme hem de istihbarat işlevi açısından önem kazandığı Kuzey İrlanda'da bir koçbaşı haline geldi (bkz. Geraghty, 1980: Bölüm 6). SAS'ın yurt sathındaki özgül anti-terörist rolü, öbür Batı Avrupalı yönetimler gibi, İngiliz hükümetinin Münih Olimpiyatları sonrasında siyasal şiddetin artışıyla ilgilenmeye başladığı 1972 yılına kadar uzanır. SAS içinde özel bir "karşı-devrimci savaş" (CRW) timi geliştirildi. Bu tim ilk kez Ocak 1975'te Manchester'dan bir uçak kaçırılması olayında kullanıldı. (Geraghty, 1980: 168-9). Aralık 1975'te SAS birlikleri Balcombe Caddesi Kuşatması'nda hazır bulunuyordu; köşeye sıkıştırılmış IRA mensuplarının teslim olması için sadece bu birliklerin işbaşında olduğunun duyurulmasının yeterli olacağı belliydi. Aynı ay içinde, Paris'te gerçekleştirilen bir Avrupa Konseyi toplantısında Avrupalı devletlerin içişleri bakanlarının terörizme karşı nasıl savaşılması gerektiğini tartışmalarına karar verildiğinde, anti-terörist kampanyanın "Avrupalılaştırılması" hız kazanmıştı. Toplantılar Haziran 1976'da ve Mayıs 1977'de gerçekleştirildi; terörizm hakkındaki enformasyonun ve terörist olaylarla uğraşırken başvurulan tekniklerin mübadele edilmesi konusunda anlaşma sağlandı. Ulusal güvenlik güçleri arasında enformasyon ve personel mübadelesi yapılmasına da karar verildi. Bu düzenlemenin yürürlüğe konulmasının ilk vesilesi, Ekim 1977'de Mogadişu'da bir Lufthansa uçağının kaçırılması olayına bir son vermek için bir SAS irtibat timinin Batı Alman anti-terörist GSG-9 birliğine yardım ettiği zamandı. Bu türden müşterek askeri işbirliği şimdilerde iyice yerleşmiş durumda. Başka bir örnek de SAS'ın kaçırılan İtalyan Hıristiyan Demokratların lideri Aldo Moro'nun aranması işine dahil olmasıydı. Bu olayda Batı Alman polisi de yardımcı bir rol almıştı.[5] Britanya medyasında yer verilmese de,

5. Bu konu hakkında şu **State Research** Bültenleri'ne bakınız: No.5, Nisan-Mayıs 1978: 83-4; No.11, Nisan-Mayıs 1979: 84-5. Dirlik ve düzenin sağlanması

GSG-9'un başkanı Ulrich Wegener İran Elçiliği kuşatması sırasında Londra'ya gelmişti.[6]

SAS'ın yurtiçindeki polisiye eylemlere var gücüyle karışması, Mogadişu'daki başarılı askeri eylemden sonra Callaghan hükümetinin CRW gücünün ciddi bir şekilde artırılması yolundaki kararıyla mümkün oldu. "Bundan böyle her bölük, Kuzey İrlanda'daki ve yurtdışındaki eğitim toplantıları arasında rotasyon usulüyle CRW rolünü üstlenecektir. Bunun anlamı, *bundan böyle Britanya'nın daha önce hiç düşünülmedik bir tarzda potansiyel bir SAS operasyon bölgesi olacağıydı*" (Geraghty, 1980: 173, altını ben çizdim). Bu birliklere hatırı sayılır ölçüde kaynak aktarıldı; SAS en son gelişmiş silahlara sahip oldu, daha fazla sayıda (yakın dövüş eğitimi verilen "ölüm evi" gibi) eğitim tesisi açıldı ve CRW birimleri "saldırı" ve "çevreyi denetim altına alma"da uzmanlaştı (Geraghty, 1980: 174-5). SAS'ın 5 Mayıs 1980'de gerçekleştirdiği dramatik on bir dakikalık eylemin gerisinde bu gelişmeler yatar.

C. "KANUN VE NİZAM" HABERLERİ VE DEVLET

İran Elçiliği kuşatmasının sona erdirilmesi gibi devlet güvenlik eylemleri özgül bir ideolojik çerçeve içinde haber yapılır, yani "kanun ve nizam" haberleri. Stuart Hall ve meslektaşları bu haber biçiminin son on yıl içinde Britanya devletindeki giderek büyüyen "hegemonya krizi" bağlamında nasıl geliştiğine işaret etmişlerdi. Hükümetlerin emeği disiplin altına alma ve sermayenin yeterli bir kâr oranına ulaşmasını sağlama konusunda süregiden yeteneksizliği, daha önce kabaca anlattığımız daha otoriter bir yönetim yapısına yol açtı. Medya, sosyal demokratik konsensüsten "olağanüstü" kanun ve nizam devletine doğru gerçekleşen bu değişikliğe rıza gösterilmesini sağlamada hayati bir rol oynadı (bkz. Hall vd., 1978: 8. ve 9. bölümler; Hall, 1978). Bununla çakışan bir analizde

konusundaki yöndeşmenin hukuki bir boyutu da var: İngiltere, Terörizmle Mücadele Avrupa Uzlaşımı Konseyi'ni onaylayarak siyasal suçluların iadesinin zeminlerini genişletmiştir. Bu konuda bkz. **State Research** Bültenleri No.4, Şubat-Mart 1978: 63-5; ve No.8, Ekim-Kasım 1978: 6-7.

6. Bu habere ABC'nin 2 Mayıs 1980'deki Haber programında yer verildi.

Steve Chibnall (1977), medya söyleminde görülen "şiddet" üzerine odaklaşmanın özel anlamını –özellikle şiddet söyleminin meşru muhalefetin sınırlarını düzenlemek için kullanılma tarzını– gösterdi. Medyanın yarattığı "şiddet toplumu" yapıntısı içinde, oldukça farklı nedenleri olan, birbirinden muazzam ölçüde farklı faaliyetler temelde aynı olarak, "şiddet" olarak sınıflanır hale geldi. Nitekim, "gasp", Kızgın Tugay bombalamaları, IRA'nın terör kampanyaları, polisin vurulması, futbol holiganizmi, grev gözcülerinin eylemleri ve siyasal gösteriler, başat medya söylemi içinde temelde yatan bir toplumsal hastalığın –zor kullanıp sopa göstermenin giderek artan bir şekilde çekici bir yönetim alternatifti haline geldiği bir hastalığın– arazları olarak temsil edilir.

SAS'ın Prince's Gate'dekine benzer eylemlerine rıza gösterilmesinin sağlanması, hiçbir şekilde yalnızca bilişsel olmayan, ziyadesiyle karmaşık bir süreci içerir..Uçak kaçırmalar, suikastlar, kuşatmalar ve bombalamalar –özellikle bunların Lord Mountbatten ya da Airey Neave gibi önemli şahıslara yönelik olduğu durumlarda– bütün toplumun tehdit altında olduğu duygusu uyandırabilir; ve Philip Elliott'un (1980) işaret ettiği gibi, bu olaylar medyada ritüelleşmiş tepkiler uyandırırlar. Örneğin, Elliott, IRA faaliyetlerinin Britanya anakarasında cereyan ettiği durumda basın ve televizyon yayıncılığının toplumsal düzenin bölünmez bütünlüğünü vurgulayan "onaylayıcı ritüeller"i yerine getirdiğini savunur. Britanya'da yetkili konumda olanlar tarafından dillendirilen ortak bir sembolik düzene bağlılık gösterileceğinin varsayılması mümkün olurken, toplumsal bölünmelerin ciddi boyutlarda olduğu Kuzey İrlanda'da ortak duyarlığın bu şekilde seferber edilmesinin imkânsızlığı görüldü. Benzer şekilde, Yves Lavoinne (1979), rehinelerin söz konusu olduğu olaylarda devletten kaynaklanan ve medyanın yeniden ürettiği başat söylemde toplumsal konsensüsün vurgulandığını savunur. Elliott gibi Lavoinne da, rehinelerin maruz kaldığı saldırıların toplumsal kolektiviteye hakaret olarak kabul edildiği ve terörizmin insanlık dışı ve irrasyonel bir şey olarak, kaosun cisimleşmesi olarak değerlendirilmesini gerektiren yarı dinsel bir söyleme başvurulduğuna işaret eder.

İzleyicilerin şiddete ve terörizme dair açıklamaları nasıl algıla-

dıkları konusundaki bilgimiz hâlâ bölük pörçükse de, devlet organlarının medyanın yer verdiği olayları denetleme uğrunda harcadığı çabalar konusunda elimizdeki kanıtlar daha güçlüdür. Bu, Prince's Gate'deki kuşatmanın gidişatı boyunca benimsenen stratejilerin art yöresine dair ipucu sunar: enformasyon akışının denetlenmesi ve devlet organlarına medya temsillerinde ayrıcalıklı bir yer sağlamak için harcanan uzun vadeli çabalar. Burada iki örneğe kısaca yer verilecek: Sir Robert Mark'ın medya stratejisi ve Kuzey İrlanda'daki güncel olaylara ilişkin haberlere *de facto* uygulanan kısmi sansür.

D. ROBERT MARK STRATEJİSİ

Britanya medyasının İran Elçiliği kuşatması süresince sergilediği itaatkârlığın derecesi kısmen, o zaman Metropoliten Polisi Şube Müdürü olan Sir Robert Mark'ın 1972'de gösterdiği bir inisiyatiften kaynaklanır. Mark, şube faaliyetlerini gazetecilere daha fazla açmaya ve "yalnızca *hukuki kısıtlamalara, bireysel mahremiyet hakkına ve devletin güvenliğine*" maruz olan enformasyonun alıkonulmasına karar verdi (Mark, 1980; vurgu orijinalinde yer almakta). Metropoliten polisi ve ulusal medya yeni koşullar üzerinde anlaştı ve İçişleri Bakanlığı bunları onayladı. Daha sonra 24 Mayıs 1973'te ilan edilen genel duyurusunda söylediği gibi, Mark'ın amacı polisin haber medyasıyla ilişkilerini ıslah etmek ve "sonuçta polisin ve kamunun polis güçlerinin sorunlarını ve siyasalarını daha iyi anlamalarını sağlamak"tı (Mark, 1977: 123-9). Gelgelelim bu yeni "açıklık", gazeteciler üzerinde belli bir ölçüde denetim kurma yolundaki kararlı bir çabayla birleşmişti. Sözünü ettiğim genel duyuru yeni bir basın kimlik kartından söz ediyordu. Bu yeni kimlik kartı sayesinde polis güvenilir gazetecileri güvenilir olmayanlardan ayırabilecek ve böylece polise yararı dokunmayacak olan gazetecileri, özellikle radikal basın üyelerini saptayabilecekti. Ulusal Gazeteciler Sendikası'nın kabul edilebilir güvenilirlik konusunda yalnızca kendisinin verdiği kimlik kartlarının yeterli olmasını sağlama yolunda gösterdiği çabalar şimdiye

kadar başarılı olmadı. Mark, Eylül 1975'te, ulusal medyanın editörleri için Scotland Yard'da "adam kaçırma olaylarıyla uğraşırken karşılıklı yardım" konusunda, üzerinde mutabakata varılacak yordamların geliştirilmesini amaçlayan bir konferans düzenledi. Kurbanların hayatlarının kurtarılmasının temel amaç olması ve "basının benimsediği kendi kendini kısıtlayıcı herhangi bir önlemin tüm basına uygulanması gerektiği" vurgulandı (Mark, 1980). "Ticari" ve "siyasal" adam ve uçak kaçırmalar arasında bir ayrım yapıldı ve "siyasal" saldırılar mutabakata dahil edilmedi (Harland, 1977: 5-7). Sir Robert'ın medya siyasası, kendisini oldukça tatmin ettiği belli olumlu sonuçlar veren üç vesileyle sınavdan geçmemiş olsaydı bu inisiyatif pek uygulanamazdı. Sözünü ettiğim bu vesilelerin ikisi kuşatma, üçüncüsü de bir adam kaçırma olayında basına uygulanan haber blokajıydı.

Bu iki kuşatma bizi burada daha çok ilgilendiriyor: Bu kuşatmaların Prince's Gate'dekinden farkları nelerdi ve aralarında ne gibi süreklilikler vardı? Prince's Gate'dekinden farklı olarak 1975 yılındaki her iki kuşatma yalnızca Metropoliten polisinin denetimi altındaydı. Knightsbridge'deki Spagetti Lokantası'nda üç silahlı adam bir restoran zincirinin yöneticilerini, günün hasılatını tam bankaya yatırmak üzereyken rehin aldılar. Silahlı adamlar ve rehineler kuşatma boyunca bir bodrum katında tıkılıp kaldılar. Polis önce iki yıl içinde tasarlanmış olan bir planı yürürlüğe koydu. Olayın geçtiği bölge kamuya kapatıldı; İçişleri Bakanlığı pazarlık esnasında yardımcı olmaları için irtibat subaylarını ve psikiyatristleri görevlendirdi. İrtibat subayları askeri birliklere ihtiyaç duyulabileceğinden ve bazı İtalyan uyrukluların rehin alınmasından ötürü oradaydılar. Polis silahlı adamların taleplerini tartışmayı reddetti ama bir radyo aracılığıyla "yalnızca karşılıklı yüksek sesle cereyan eden bir konuşma yoluyla değil, aynı zamanda haber yayınları yoluyla da onların, bir hücreden ya da (ille de istiyorlarsa) morgdan başka hiçbir yere gidemeyeceklerini bildirdi" (Mark, 1979: 199). Polis, önce ses kayıt cihazları yoluyla ve sonra Scotland Yard'ın teknik destek branşı olan C7'nin geliştirdiği gözetleme cihazlarının sağladığı bir televizyon yayını yoluyla bodrum katının içinde neler olup bittiğini izleyebiliyordu. Medyanın polise ziyade-

siyle yardımı dokundu. *Daily Mail*'in editörü David English, silahlı adamların suç ortaklarından birinin tutuklanması hakkındaki atlatma bir haberden vazgeçmeyi kabul etti. Mark bu haberin radyodan yayınlanmasını istediği için enformasyonun üstünü örtmeye çalıştı. Scotland Yard bunun için *Mail*'e ve basının geri kalanına teşekkür ettiği halde bu durum kamuya duyurulmadı ve böylece Mark kamunun önünde şu ikiyüzlü yorumu yapabildi: "Gazeteciler insan hayatını kurtarmak uğruna haberlerin hasıraltı edilmesinde yanlış bir şey var duygusuna kapılmış gibiydiler" (Mark, 1979: 201).

Aralık 1975'teki Balcombe Caddesi kuşatması daha bariz bir siyasal olaydı. Spagetti Lokantası'nda kimse öldürülmeden elde edilen başarılı sonuç, polisin bu olayla uğraşırken daha bir kendinden emin davranmasını sağladı. Bu kuşatma IRA'nın Britanya'da yürüttüğü bir bombalama ve adam vurma kampanyasının zirvesini oluşturuyordu. Polis, söz konusu Geçici IRA aktif servis birimine pusu kurmuştu; Mayfair'de başlayan bir kovalamacadan sonra bu birimin dört elemanı Balcombe Caddesi'ndeki bir apartman katında köşeye sıkıştırıldı. Kuşatma daha iki ay önce tesis edilmiş bulunan ilkeler uyarınca gerçekleştirildi. İçişleri Bakanlığı bir kez daha bir irtibat subayı gönderdi, bu kez SAS işin içine girdi ve psikiyatristlerden oluşan bir ekip düzenlendi. Polis apartmanın telefonlarını kesip bunun yerine bir sahra telefonu göndererek iletişimi denetledi. Polisin stratejisi yine, silahlı adamların direnme gücünü yavaş yavaş yıpratmak için zamanın kullanıldığı bir bekleme oyunuydu. Sir Robert Mark bir kez daha medyanın oynadığı önemli role işaret etmekteydi: "Gazeteciler rehinelerin güvenliklerinin nasıl sağlanacağını sordular. Onlara şöyle yanıt verdim: Rehinelerin güvenliklerinin en iyi garantisi, başlarına herhangi bir şey gelir gelmez en hızlı ve acımasız yoldan karşılık vermemizdir" (Mark, 1979: 193).

Kuşatma azar azar yıpranmaya başlayıp SAS birliğinin çatışma için içeri gönderilme ihtimali arttıkça, medyanın oradaki mevcudiyetinin muğlaklığı belirginleşti. Bir yandan, polis kanlı bitebileceği için kuşatmanın ekranlarda gösterilmesini istemiyordu; o nedenle kameraların görüş alanını bloke etti. Öte yandan, medya

yine güdülüp yönetilmeye açıktı. Kameraların görüş alanı apartman katını alamayacak şekilde daraltıldığı sırada "hem *Daily Express* hem de BBC kazara SAS birliklerinin orada olduğunu ilan etti. Radyodan yayınlanan bu haber teröristleri kışkırttı. Artık bu olaydan sonra yeterince hızlı bir şekilde teslim olamazlardı" (Mark, 1979: 194). Mark, başka bir açıklamasında SAS birliklerinin oradaki mevcudiyetlerinin basına sızdırıldığını pervasızca söyleyebiliyordu –dolayısıyla bu olayın yayınlanması hiç de "kazara" değildi (Mark, 1980).

Kıbrıslı bir Rum kızı olan Aloi Kaloghirou'nun Kasım 1975'te fidye için kaçırılması olayında polis medyayla başarılı ilişkisinde bir puan daha kaydetti. Mark, medyanın bu olaydaki davranışının "polis-basın ilişkisinde yeni bir çağı başlattığı"nı bildiriyordu (Mark, 1980). Editörlerden bu öyküyü kamunun çıkarları uğruna yayımlamamaları rica edildi. Polis, medyanın buna itaat etmesini sağlamak için gazetecileri olup bitenlerden haberdar etmek amacıyla, gazetecilere Scotland Yard'da günlük haber konferansları verdi. Haberlerin bu şekilde geçici olarak durdurulması, kaçırılan kız kazasız belasız serbest bırakılıncaya kadar on gün sürdü. Chibnall, birçok gazetecinin bu pazarlıktan düş kırıklığına uğradığına dikkat çeker. Ayrıca böylesi "aralar"ın Britanya'da yaygın bir uygulama olduğunu, burada tek müstesna boyutun bu olayda görülen işbirliğinin kapsamı olduğunu belirtir (Chibnall, 1977: 186-7). Met'in "gönüllü işbirliği"ndeki başarısından sonra İçişleri Bakanlığı, Londra'daki "kurallar" modelini taşra basınının editörlerini de içerecek şekilde genişletti. Bununla birlikte, bu kurallar "siyasal" ve "ticari" terörizm arasında bir ayrım yapmadığı gibi, kimi durumlarda il emniyet müdürleri tarafından, faillerin tanıtılmasının hayati tehlike yarattığı vakit haberlerin geçici olarak engellenmesini isteyebilecekleri şeklinde oldukça geniş yorumlanmıştır (Harland, 1977: 7). Böylesi ortak yordamların tesis edilmesinin Prince's Gate'deki kuşatma sırasında yetkililere yardımcı olduğu besbelli.

E. KUZEY İRLANDA

Son yıllarda "terörizm hakkındaki haberler"in başlıca odak noktası Kuzey İrlanda oldu (bkz. Belfast İşçileri Araştırma Birimi, 1979; İrlanda'da Düşünce Özgürlüğü Kampanyası, 1979; Dunkley, 1978; Howkins, 1978; Schlesinger, 1978: 8. bölüm; Smith, 1972). Philip Elliott'un (1977) işaret ettiği gibi, Britanya medyası haber yaptığı şiddet olaylarını basitleştirme, olayların tarihsel art yöresinden kaçınma, insani çıkarlara dair öyküler üzerinde yoğunlaşma ve resmi kaynaklara dayanma eğilimindedir. Yoğun siyasal faaliyet dönemlerinde bile medyadaki öyküler öncelikle bir şiddet – irrasyonel, açıklanamaz bir şiddet- öyküsü olmuştur. Britanya medyasının gazetecilik uygulamasındaki zayıflıklarından ayrı olarak, olayların tek boyutlu olarak sunulması en azından kısmen, devletin psikolojik savaş kampanyasında hedeflediği uzun vadeli ve etkili yıpratma stratejisini yansıtır. Bu açıdan en hayati olan boyut, Britanya devletinin televizyon haberlerini ve güncel olaylara dair haberleri, kesinlikle gayri meşru olarak bir açık sansür zeminine adım atmaksızın denetleme yolundaki çabalarıdır. Bu, görünüşte taşkın bir dizi düzenli olaya rağmen sabırla ve maharetle yürütülen bir mücadele olmuştur. Öte yandan, son zamanlarda yıldırma retoriğinin açısının büyüdüğünü gösteren işaretler var ve aleni müdahale her zamankinden daha muhtemel görünüyor.

Kuzey İrlanda'daki olaylara bu şekilde yer verilmesiyle İran Elçiliği kuşatması arasındaki dolaysız ilişki, Kuzey İrlanda örneğinin BBC ve Thatcher hükümeti arasında gerilimli ilişkilere yol açmasıdır. Bu gerilimli ilişkinin nedeni televizyon haberleriyle ilgili iki olaydı. Birinci olay, İrlanda Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun, yani muhafazakâr hükümetin Kuzey İrlanda sözcüsü Airey Neave'e suikast düzenleyen grubun bir temsilcisiyle Temmuz 1979'da *Tonight* programında yapılan bir röportajdı. Bu röportajın yapılması BBC'nin Kuzey İrlanda Bakanı Humprey Atkins'ın takririyle, Avam Kamarası'ndan gelen sorularla, Neave'ın şok olmuş dul eşinden gelen protestolarla, Kuzey İrlanda Muhalefet Partisi'nin sözcüsü Merlyn Rees'in eleştirileriyle ve Bayan Thatcher'ın "Dehşete düştüm" sözleriyle karşılaşmasına neden oldu. BBC'nin

Genel Müdürü bu olayın kendisine bir sorumluluk yüklediğini, ama aynı zamanda bu mülakatın demokrasinin düşmanlarına göz yummak olmayıp onların gerçek yüzlerini açığa çıkarmaya yaradığına inandığını ve aynı zamanda bunun on yıl içinde yasadışı bir örgüt mensubuyla yapılan dördüncü röportaj olduğuna işaret ederek kendisini savundu (Trethowan, 1979). Bayan Thatcher, Başsavcı'dan olayla ilgili soruşturma başlatmasını istedi. Daha sonra Terörizmin Önlenmesi Kanunu'nun 11. maddesine gönderme yapıldı –bu, İngiliz hukuk sisteminde yeni bir başlangıç noktasıdır (Connell, 1980). 11. maddeye göre terörizmle ilgili olmasından kuşkulanılan enformasyonu polise bildirmemek suç oluşturur ve cezası beş yıl hapis ya da sınırsız para cezası ya da her ikisi birdendir.

BBC'nin kendi kendisini hükümet nezdinde itibarsız kıldığı ikinci olay meydana geldiğinde önceki olayın yankıları henüz yok olmamıştı. Bu kez IRA'nın Carrickmore'daki bir yol kesme olayı filme alınarak gösterilmişti. Bu yine, aslında filmi yayınlamamış olan ve IRA'nın sahip olduğu gücün tezahürlerini ekrana yansıtmama konusunda mütemadiyen özenli bir çaba gösteren BBC'ye karşı parlamentodan çılgın bir protestonun yükselmesiyle sonuçlandı. Bu olay üzerine BBC'nin "kendine bir çekidüzen vermesi"nin zamanı geldiğini söyleyen Bayan Thatcher filmin gösterilmeyeceğini bildirdi. Polis ilk kez olarak, Terörizmin Önlenmesi Kanunu'na dayanarak filmin bir kopyasına el koydu. BBC Temmuz 1980'e kadar Terörizmin Önlenmesi Kanunu'na dayanılarak kendisine karşı dava açılması tehditi ile karşı karşıya kaldı. Buna gösterilen dolaysız bir tepki Kuzey İrlanda hakkında haber yapılmasıyla ilgili kuralların sıkılaştırılması oldu: BBC'nin örnek oluşturacak şekilde sindirilmesinin gazeteciler arasında paramiliter örgütlerle kurulan bağlantıların meşruluğu hakkında yaygın bir endişe doğurduğuna kuşku yok. Hükümetin görüşü Ağustos 1980'de, Başsavcı Sir Michael Havers, BBC'nin başkanı Sir Michael Swann'e hitaben yazdığı bir mektupta her iki olayda da 1976 yılında çıkarılan Terörizmin Önlenmesi Kanunu'nun 11. maddesinin ihlal edildiğini düşündüğünü söylediği zaman açıklık kazandı. Havers, herhangi bir sansür uygulanması yoluna gitmeyi düşünmediğini söylerken BBC'yi terörist propagandaya yardımcı olmakla suçladı ve BBC personelinin teröristlerin tutuklanması ya da

haklarında dava açılması için, "gerekli enformasyonu ulaştırmak üzere ilgili yetkililerle bağlantı kurma" girişiminde bulunmamış olmalarını kınadı (*Guardian*, 2 Ağustos 1980). Hükümet argümanlarını yargı önünde sınama yoluna gitmediği için hükümetin görüşlerinin yasal statüsü karanlıkta kalmaya devam ediyor. Yine de, BBC'nin üzerindeki bu "kurallara göre davranma" yönündeki baskı İran Elçiliği kuşatmasının art yöresini oluşturur ve BBC'nin sonuçta kendi rolünü tüzel bir yurttaş modeline oturtarak yorumlamasını etkilemiş olabilir.[7]

F. KUŞATMA SÜRESİNCE MEDYANIN OYNADIĞI ROL

> Belki de polisin ilk önce basını düşünmesini ummak makul değildir; bu olayda basının oyunun bir parçası olduğunu anlamış olmalarından ötürü, basını çok dikkatli bir şekilde düşünmüş olsalar bile (Profesör John Gunn).[8]

Devlet yetkilileri ve silahlı eylemciler kendi iletişim stratejilerini ayrıntılı olarak nasıl izlediler? Kuşatmanın idaresinde tanıtım hangi açılardan hayati bir etkendi? Burada yaptığım analiz geçici bir analiz; yalnızca televizyon haberciliğinin ve BBC personelinin oynadıkları rolü açığa çıkarmaya çalışıyorum. Ayrıca bu analiz büyük ölçüde *Observer* ve *Sunday Times*'ın eksik oldukları aşikâr "hazır" kitaplarına dayanmasından ötürü de sınırlı bir nitelik taşıyor.[9] Kuşatmaya dair öykünün büyük kısmı henüz ortaya çıkmadı.

---

7. BBC'nin belki de nihai kefareti 6 Ekim 1980'de **Airey Neave: A Will of Steel** başlıklı övücü bir belgesel-dram yayınladığı zaman vuku buldu. Programın başlığı, tabii ki son sözü söyleyen kişinin, Bayan Thatcher'ın bir cümlesinden alınmıştı.

8. Profesör Gunn kuşatma boyunca polisin psikiyatrik danışmanlığını yaptı. Buradaki alıntı yukarıda 1. dipnotta gönderme yapılan **The Editors**'dan alındı.

9. Aşağıdaki argümanı geliştirirken özel derneçleri iki "kuşatma" kitabında sunulan açıklamalarla bağlantılandırdım. Bu kitapları medyanın rolüyle ilintili sorular sorarak okudum; oysa kitaplar bunun önemli görüldüğü ama yine de başka konulara tabi kılındığı bir perspektiften yazılmış. Aşağıda önerilen eleştirel okuma kitaplarda oldukça üstü örtük bırakılmış kimi hayati anları işaret ediyor; ve bu okuma, özellikle televizyon yayıncılığı ile devlet arasındaki ilişkilerle ilgili tartışmalı zemini kat ettikçe argümanın içinde yer alan önemli noktalar için bir kanıt gösterilmesi aciliyet kazanıyor.

Gelgelelim bu kitaplar, özellikle radyo-televizyon yayıncılığına atfedilen büyük önemi aydınlatan epeyce malzeme sunuyor. Giriş bölümünde işaret ettiğim gibi, bu olayda silahlı eylemcilerin ve rehinelerin radyo alıcıları olmasından ötürü radyo haberleri fevkalade önem taşıyordu. Silahlı eylemcilerin ve rehinelerin kuşatma süresince televizyon izleyip izlemediklerine dair net bir kanıt yok, ama izlemediklerini varsaymak akla yatkın görünüyor. Elçiliğe gazete sokulmasına da izin verilmiyordu (*ST*: 115).

Daha önce dikkat çektiğim yeni doğan "güçlü devlet"in parçası olarak gelişen Sivil Ani Müdahale Komitesi'nin (CCC) burada özel bir önemi var; çünkü, Spagetti Lokantası ve Balcombe Caddesi kuşatmalarından farklı olarak, operasyonun denetim yetkisi polisten ziyade Sivil Ani Müdahale Komitesi'ne verilmişti. Ayrıca, 1970'li yılların başından beri Britanya hükümetinin uçak kaçıranların ve rehine alanların kaçmalarına göz yummayı reddettiği –Avrupa'nın anti-terörizm konusunda son zamanlarda benimsediği konuma uygun bir siyasadır bu– ve "sivil güce askeri yardım" adı altında SAS birliklerini giderek yurtiçi düzenin sağlanmasının parçası kıldığı anımsanmaya değer bir nokta. Ele aldığımız olayda kullanılan birim Özel Hava Hizmetleri'nin Özel Operasyonlar Grubu'ydu (SAS-SOG) (*State Research*, 1980a: 118). Bu birimin işe koşulması Metropoliten Polis Şefi Sir David McNee'yin resmi talebini gerektirdi. Gelgelelim, polisin bu vurucu birliklere başvurma kararı ancak Sivil Ani Müdahale Komitesi'nden ya da medyada denildiği şekliyle COBRA'dan kaynaklanan kısıtlamalar çerçevesinde anlaşılabilir. Elçiliğin işgal edilmesinin başından itibaren siyasal bir karakter taşıdığı düşünülmüştü; bu yerinde bir düşünceydi. Bu işgal İran hükümetini hedef alan hesaplı bir jestti ve bu, olayın uluslararası sonuçları hesaba katıldığında, Britanya hükümetinin olaya doğrudan doğruya bulaşmasının kaçınılmaz olduğu anlamına geliyordu. Sivil Ani Müdahale Komitesi'nin başkanlığını İçişleri Bakanı William Whitelaw yapıyordu ve ilgili devlet bakanlarından, emniyet ve istihbarat teşkilatlarından seçilmiş on beş üyesi vardı. Dışişleri ve Cumhuriyetler Bakanlığı'nı Douglas Hurd, Savunma Bakanlığı'nı Barney Heyhoe temsil etmekteydi (*Obs.* 23; ST: 43).

1. Gün: 30 Nisan Çarşamba. Elçilik sabah saat 11.32'de işgal edildi. Öğleyin özel radyo IRN, elçiliğin ele geçirilmesi hakkında bir haber yayınladı; kısa bir süre sonra bir görgü tanığının verdiği bilgiye dayanarak polisin elçiliğin çatısında olduğunu duyurdu (*ST*: 20). Eylemcilerin lideri Oan, kendisinin ve grubunun Iraklı olduğunu bildiren öğleden sonraki BBC haberine kızmıştı (*ST*: 30). Bu haberi düzeltmek istedi. Bu noktada *Guardian*, elçilikteki teleks aracılığıyla eylemcilerle bağlantı kurdu ve Oan görüşmeye son vermeden önce silahlı grubun Arabistan özerklik yanlıları olduğunu öğrendi (*Obs*: 25; *ST*: 31). Silahlı grubun medya ile bağlantı kurmasını önerenler rehineler arasındaki gazetecilerdi. Öğleden sonra 14.45'te Suriyeli gazeteci Mustafa Karkouti, BBC'nin Bush House'daki Dış Haberler Servisi'yle bağlantı kurmayı becerdi ve "kendisinin bir mesaj bildirme emri almış bir rehine olduğunu" açıkladı. Kendisini alıkoyan eylemciler Arabistan'daki doksan bir mahkûmun salıverilmesini istiyorlardı. Ve ayrıca BBC'nin dikkati rehineleri tutanların Iraklı değil, İranlı olduklarına çekiliyordu" (*Obs*: 25; *ST*: 31).

Bu talep ilk kez o zaman aktarılıyordu. Metropoliten polisi taleplerin ayrıntılarını öğleden sonra 15.15'te öğrendi. Bunları ya BBC onlara bildirmişti ya da zaten hatta girerek öğrenmişlerdi. (*ST*: 32). Öğleden sonra 15.45'te Karkouti BBC'nin Dış Haberler Servisi'yle tekrar konuştu ve Oan doksan bir mahkûmun ertesi gün salıverilmesi talebini, aksi takdirde elçiliğin rehinelerle birlikte havaya uçurulacağını bildirdi. Bundan on beş dakika kadar önce, rehineler arasında tutulan BBC muhabirlerinden Chris Cramer, BBC televizyon merkezine eylemcilerin talebini telefon ya da teleks yoluyla bildirmişti. Elçiliği havaya uçurma tehdidinden başka, Arap elçilerinin kendileri ile İngiliz hükümeti arasında aracılık yapmasını istiyorlar ve İranlı olmayan rehinelere bir zarar vermeyecekleri vaadinde bulunuyorlardı. Aracılık talebi polisin isteği üzerine üç gün boyunca hasır altı edildi (*Obs*: 26-7, 137-8; *ST*: 33). İlk gün sona ermeden önce telefon bağlantıları birkaç kişisel konuşma için kullanılmıştı ve buna ek olarak eylemciler, herhangi bir uzlaşmaya yanaşmayan İran Dışişleri Bakanı Sadık Ghotzbadeh'le konuşmuşlardı (*ST*: 33).

Eylemciler ilk gün boyunca amaçlarını bildirmek üzere medya ile bağlantı kurabilmişlerse de, bunlar polisin isteği üzerine kamuya tüm ayrıntılarıyla duyurulmadı. BBC Televizyon Haberleri editörüne göre, Cramer'den gelen teleks vakit geçirilmeden polise ulaştırılmıştı.[10] Bush House ile kurulan bağlantıların mukaddératının da böyle olmuş olması muhtemel –iki adamının elçilik içindeki konumu düşünüldüğünde BBC hayati bir rol yüklenmişti. Bu rastlantı olmasaydı bile eylemcilerin BBC'ye önem verdikleri belliydi. Elçilik işgali konusunda sonradan yazdığı bir yazıda Chris Cramer (1980) şunu söylüyordu:

> Bağırış çağırış ve silah sesleri kesildikten hemen sonra eylemcilere bir BBC muhabiri olduğumu söylemeye karar verdim... Sonradan düşündüm de, kendimi bütün dünyada birçok kimseye hiç de mükemmel görünmeyen bir örgütün temsilcisi olarak sunmakla aptalca bir riske atılıyordum. Ama asıl aptalca olan bunun işe yaramasıydı. BBC'nin itibar oranının teröristlerin nezdinde yüksek olduğu besbelli... Bende BBC'nin İngilizce, Farsça ve Arapça bültenlerinin yayın zamanlarını biliyorlar izlenimi bıraktılar. BBC dünya çapında bu kadar tanınmış olmasaydı işler fena halde karışabilirdi.

2. Gün: 1 Mayıs Perşembe. Polisin, eylemcilerin İran'daki mahkûmların öğleye kadar salıverilmesi isteklerinin zikredilmemesi yolundaki isteğine basının yalnızca bir bölümü razı oldu; yani *The Times*, *Guardian* ve *Daily Telegraph* (*Obs*: 44). Ama bu pek az dikkat çekti; BBC bir kez daha fevkalade bir önem taşıyordu. Karkouti, sabah 06.20'de Oan'ın isteği üzerine İngiliz kamuoyuna öğleye kadar tanınan sürenin geçerli olduğunu ama bu arada İranlı olmayan rehinelere bir zarar verilmeyeceğini hatırlatmak üzere Bush House'a tekrar telefon etti. *Radio Newsreel*'in görevli editörü, Oan'la uzun bir mülakat yapmayı becerdi ve daha sonra bunu sabahın erken saatlerindeki yurtiçi haber programında yayınladı (*Obs*: 45-7, 138; *ST*: 35-9). Alan Protheroe, (öyle sanıyorum ki belli bir enformasyona dayanarak) bu kaydın yayınlanmadan

10. The **Editors** programında BBC personelinden Alan Protheroe şu gözlemi yapıyordu: "İlk gün Chris Cramer'in bize gönderdiği bu teleksin içeriği hemen polise bildirildi. Poliste teleksin kopyaları vardı. Teleksi alan insanlarla konuştular."

önce polise teslim edildiği kanaatinde olduğunu belirtir. Eylemcilerin radyoyu dinlemeyi sürdürdükleri belli, çünkü Karkouti'yle yapılan görüşmeyi BBC'de dinlemişler ve Tahran Radyosu'nun taleplerini reddeden bir yayın yaptığını zikretmişlerdi (*Obs*: 48). Eylemciler gece boyunca hastalanan Chris Cramer'i sabah 11.20'de salıverdiler. Cramer polis için önemli bir enformasyon kaynağıydı; örneğin, Diplomatik Koruma Ekibi'nde görevli olan rehine PC Lock'ın hâlâ silahlı olduğunu anlattı polislere (*Obs*: 52; *ST*: 41). Cramer, polise neler anlattığına dair hiçbir şey söylemiyor. Baskı altında kaldığı için silahlı adamlara hiçbir şeyi açık etmeyeceğine söz vermiş.[11] Gelgelelim, üzerinde baskı kurulmadığında gerçek tutumu yaptığı yorumda açığa çıkıyor:

> Salıverilmemden sonra, hastanedeki bir yatakta uzanırken içten içe tüm radyo-televizyoncuların tam da silahlı adamların istediklerini yapmaları için, polis ve İçişleri Bakanlığıyla tam bir işbirliğine gidilmesi için... gerekirse tamamen yalanlardan ibaret bir yayın yapmaları için, yani geride kalan rehinelerin güvenlik içinde salıverilmelerine yarayacak herhangi bir şeyi yapmaları için yalvardım durdum. Bu düşünce süreci benim tüm mesleki düşüncelerime tamamen yabancı. Ama, BBC'deki yakın arkadaşlarımdan birinin geçen hafta dediği gibi, mesleki inançlar hayat kurtarmıyor (Cramer, 1980).

İkinci gün öğleden sonra eylemciler konumlarında değişiklik yapmışlardı. Mahkûmların salıverilmesi isteğinden vazgeçmişler, bunun yerine isteklerinin radyo ve televizyonlarda yayınlanmasını ve üç Arap büyükelçisinin kendileri için bir uçak ayarlamalarını istemişlerdi. İngiliz devletinin güvenlik polisi böyle bir çözümün önünü tıkadı. CCC yoluyla iş gören hükümet, kendisinin denetleme imkânının olmadığı herhangi bir Arap arabulucu istemiyordu. İran-Irak gerilimi göz önüne alındığında, İngiliz hükümeti Iraklı büyükelçinin kullanılmasının talep edileceğinden endişe duyuyordu. Ve yumuşak bir çizgi tutturarak elçiliğe el konulmasını benimsediği izlenimi yaratmak istemiyordu (*Obs*: 58-9; *ST*: 43, 45). Dirayetli bir gözlemci olan Karkouti'nin şunları söylediği aktarılır:

11. Bu, kendisinin BBC televizyon programı Newsnight'da 5 Mayıs 1980'de yapılan bir mülakatta ileri sürdüğü bir sav.

"İkinci akşamdan itibaren bu olayı elçilik dışındakilerin bir güvenlik sorunu olarak ele alacaklarını ve bunun kritik bir durumla sonaereceğini hissetmiştim. Olay artık siyasal bir durum değildi ve bu oldukça korkutucu bir şeydi" (*Obs*: 57). Gerçekte, 1970'lerin başından beri izlenen anti-terörist siyasadaki gelişmelerle uyumlu olarak, bu olay *işin başından beri* bir güvenlik durumu olarak tanımlanmıştı. Polis ikinci gün boyunca teleks ve telefon bağlantılarını kesince eylemciler iletişim için tamamen polisin sahra telefonuna ya da pencereden yapılan konuşmalara bağımlı hale geldiler (*Obs*: 50; *ST*: 46). Bundan ötürü, gün sona erdiğinde medyanın elçiliğin içindeki haber kaynaklarına doğrudan ulaşma imkânı ortadan kalkmıştı ve silahlı adamların değişen niyetleri hakkında herhangi bir şey duyurması imkânsızdı.

3. Gün: 2 Mayıs Cuma. Personelinin tam olarak oynadığı rol hakkında pek çok şeyi hâlâ bilmiyorsak da, BBC'nin eylemciler ile polis arasında bir arabulucu olarak işe doğrudan doğruya karışması bugün söz konusu olmuştu. İletişim imkânlarının kesintiye uğratılması eylemcileri derin bir düş kırıklığına itmiş ve ilk kez belli bir rehinenin öldürüleceği tehdidinin savurulmasına yol açmıştı. Gelgelelim, PC Lock'ın, Oan'ın telefon ya da teleks yoluyla medyayla bağlantı kurmasına izin verilmediği takdirde bir adamın öldürüleceğini bildirerek Oan'a izin verilmesi için yalvarmasına rağmen, bu istek de reddedilmişti. Sonra Oan isteğinde değişiklik yaptı ve Sim Harris'in tanıdığı bir BBC elemanıyla konuşmasına izin verilmesini istedi. Bu düşüncenin, önceki gece eylemcilerin isteklerinin niçin yayınlanmadığını öğrenmeleri için kıdemli bir BBC yöneticisiyle görüşmelerini öneren BBC'nin ses kayıtçısı Sim Harris'den kaynaklandığı aşikâr.[12] Buna yanıt olarak polis orada BBC'den kimse olmadığını söyledi ki, tamamen palavraydı bu.

Gelgelelim, polis rehinelerden birinin öldürüleceği tehdidinden sonra Yurtiçi Televizyon Haberleri editörü John Exelby'ı arayarak

12. **The Day of the SAS: The Inside Story of How Britain Ended the Siege of Prince's Gate** olarak yayımlanan Harris'in güncesine göre. Bu savaş çizgi romanı Daily Express'in kuşatmayla ilgili olarak verdiği ilaveydi. Bir bütün olarak alındığında bu ilave olgusal değil ikonografik bir değer taşır.

BBC ile bağlantıya geçmişti. Daha sonra Exelby'ın yerine Televizyon Haberleri İdari Editörü Tony Crabb elçiliğe gitmek üzere sabah saat 9.00'da yola çıktı (*Obs*: 73-4; *ST*: 47). Crabb, saat 09.30'da elçilikte Harris ile konuşmaktaydı (*Obs*: 74; *ST*: 51. Bu noktada *ST* tahminen yanlış bir şekilde bu konuşmanın öğleden sonraya kadar gerçekleşmediğini yazar).[13] Harris, eylemcilerin isteklerinin niçin yayınlanmadığını sordu. Crabb, "ne isteği?" diye yanıt verdi. Cramer'in bu istekleri birinci gün teleks aracılığıyla Televizyon Merkezi'ne bildirmiş olmasından ötürü bu yanıt tuhaf görünüyor. *Observer*'ın ekibi, "polisin, eylemcilerin Arap büyükelçilerinin arabulucu olarak hazır bulunmalarını istemelerini niçin basından gizledikleri asla anlaşılamadı" (*Obs*: 74) yorumunu yapsa da, kendilerinin elinde bulunan kanıtlar BBC'nin bu enformasyona *sahip olduğunu gösteriyor* (*Obs*: 27, 131). *Böylece tüm medyanın arasında yalnızca BBC bu hayati isteğin gizli tutulması konusunda polisin çevirdiği dolaba ortak olmuştu.*[14]

Polis, Crabb'den hiçbir şey söylememesini, konuşmanın içeriğini kendisine saklamasını istemişti. Bu isteğin merkezinde, Arap elçilerin müdahalesi yolundaki can alıcı talebin üstünün örtülmesi yer alıyordu; bu istek Crabb'i "ne şaşırtmış ne de özellikle kızdırmıştı" (*Obs*: 74-5). Crabb, eylemcilerin isteklerini not etmişti:

Oan şunları istediğini söyledi:
1) Eylemcileri, rehineleri ve bir Arap elçisini –ismi belirtilmedi– He-

13. Sim Harris'in güncesi **Observer**'ın sunduğu değişkeyi desteklemekte.

14. Bu noktanın önemli olmasından ötürü kanıtın uzun uzun alıntılanması gerekiyor: "05.30'da Karkouti ve Cramer'in telefonu tekrar kullanmasına izin verildi. Karkouti, Bush House'daki BBC Dünya Servisi'ni, Cramer de Shepherd's Bush'daki BBC Televizyonunu aradı ve eylemcilerin taleplerini, eğer bu talepler karşılanmazsa Elçiliği havaya uçurma tehdidini, Arap elçilerinin aracılık yapmaları isteğini ve İranlı olmayan rehinelere zarar verilmeyeceği vaadini bildirdi... Arap elçilerinin aracılık yapmaları isteği üç gün boyunca gizlendi" (**Obs**: 27). **The Editors**'daki tartışmaya başkanlık eden (o tarihte **Economist**'in, şimdi ise **Times**'ın editörü olan) Simon Jenkins gibi tecrübeli gazetecilerin bile bu noktanın önemini kavramamış görünmeleri şaşırtıcı. Jenkins programda şunu söylemişti: "Polisin... eylemcilerin Arap elçilerin irtibat memurları olarak hareket etmelerini istediklerini medyaya bildirmeleri gerekirken bir iletişim kopukluğunun yaşandığı bir durum ortaya çıktı. Polis, bu isteğin yayınlanmasını istemese bile bu isteği niçin medya yetkililerine bildirmedi?" Eh, işte en azından bu örnekte sadece söz konusu isteği bildirmeye ihtiyaç duymadılar.

athrow Havaalanı'na götürmek üzere bir yolcu otobüsü hazırlanacak;
2) İranlı olmayan rehineler Heathrow'da serbest bırakılacak;
3) geri kalan rehineleri, silahlı adamları ve elçiyi bir Ortadoğu ülkesine –yine isim belirtilmiyor– götürmek üzere bir uçak hazırlanacak ve orada herkes serbest bırakılacak (*ST*: 52).

Öyle görünüyor ki, güvenli bir şekilde geçip gitmelerine izin verileceğinden kuşku duymamış olan eylemciler, amaçlarının kamuya duyurulması meselesini takıntı haline getirmeye başlamışlardı. Bir BBC bülteninde yeni isteklerden ancak bu gece 23.30'da söz edilmişti. "Ama, BBC Oan'ı kızdırarak isteklerini budamakla kalmamış, yanlış bir açıklama yapmıştı. Yayında eylemcilerin üç Arap elçisini İngiliz hükümetiyle değil, İran'la pazarlık etmek için istedikleri söylenmişti ki, gerçek tam tersiydi" (*ST*: 52). Bu, eğer kasıtlı değilse olağanüstü bir hata. Ama iki kitap bu olay hakkında farklı şeyler söylüyor. *Observer*'ın açıklaması BBC'nin bu üçüncü günün gece bülteninden hiçbir biçimde bahsetmeyip dördüncü günün başlangıcında Oan'ın "her zaman olduğu gibi polisin henüz kamuya açıklamadığı üç elçiyle ilgili istekleri konusunda ne denileceği kaygısıyla radyoyu dinlemekte" olduğunu belirtiyor. "Radyodan, Tahran Radyosu'nun elçilerin İngiliz hükümetiyle değil, İran hükümetiyle pazarlıkta kullanılmak üzere istendiğini şaşkınlıkla dinlemişti" (*Obs*: 81).[15] Bu, BBC'nin istekleri yanlış anlamaktan ziyade rapor etmediğini gösterir –bu noktanın ayrıca incelenmesi gerekir.

4. Gün: 3 Mayıs Cumartesi. Öğleye doğru eylemciler isteklerinin yayınlanmamasının yanı sıra ortalıkta hiçbir elçinin görünmemesinden açıkça huzursuzlanmaya başlamışlardı. Crabb'le bir kez daha görüşmeyi talep ettiler. Gerilim arttıkça polis kamuya yapılması gereken duyuru hakkında bir şeyler yapmak zorunda olduğunu anladı ve Crabb'i bulmak için acil girişimlerde bulundu, ama öğleden sonraya kadar bulamadı. (*Obs*: 82-3). Elçilikteki gizli dinleme cihazının, polisin en azından eylemcilerin radyo haberlerine gösterdikleri tepkiden haberdar olması bakımından önemli olduğu aşikârdı. Polis "önceki gece yayındaki yanlışların (bunlar ister

15. Bu, Sim Harris'in **Daily Express**'in özel ilavesinde yer alan, yukarıda 12. dipnotta zikredilen güncesine uymaktadır, s. 56.

BBC'ye isterse Tahran Radyosu'na atfedilsin) ne kadar feci olduğu"nu gayet iyi biliyordu (*ST*: 56).

Tony Crabb öğleden sonra saat tam 14.00 civarında elçiliğin önünde belirdi. Crabb açıkça polisin taleplerine aracılık ediyordu ve öyle görünüyor ki, eylemcilerle tekrar görüşmeden önceki bir saat boyunca polisten brifing almıştı. "Polis benden, kendilerinin silahlı adamlar için yaptıkları her şeyin karşılığında onlardan gelecek bir iyi niyetli adım beklediklerini vurgulamamı istedi. Benim elçilikte bulunuşumun polisin onlara verdiği bir ödün olduğunun vurgulanması istendi." Harris'in eylemcilerin isteklerinin niçin yayınlanmadığı sorusuna Crabb bir "yanlış anlama" olduğunu söyleyerek yanıt verdi. Eylemcilerin liderinin fena halde öfkeli olduğu görülünce, civardaki müzakereci polis bu isteklerin doğru bir şekilde not edileceğini söyledi. Bu talepleri ya polis memuru ya da Crabb not etti (*Obs*: 84; *ST*: 56); açıklamalar birbiriyle çatışıyor. Eylemciler isteklerinin yanlışsız olarak yayınlanmasını talep ettiler. Crabb tereddüt etti, ama polis memuru iki rehinenin salıverilmesi kaydıyla pazarlık şartlarını kabul etti (*Obs*: 84; *ST*: 56). İsteklerin yayınlanmasından önce CCC'nin bu isteklerin yayınlanmasının yol açacağı sonuçları değerlendirmesinin neden olduğu gecikmeler oldu. Oan bu istekler yayınlanmadığı takdirde rehinelerden birinin öldürüleceği tehdidini savurdu, ama sonuçta bunun yerine rehinelerden birini salıvermeye ikna oldu. "Polis memuru hemen anında Oan'a teşekkür etmek ve isteklerinin akşam saat 19.00'daki BBC Dünya Servisi'nde eksiksiz yayınlanacağını söylemek için elçiliğe geri gitti" (*Obs*: 84-5; *ST*: 56-7). Bu sözler, polisle BBC arasında çok yakın bir işbirliği olduğunu ima ediyor.

Akşam 20.35'te polisin sözcülüğünü üstlenen Şube Müdürü Yardımcısı Vekili, bir basın toplantısında istekleri okudu. Bu istekleri okumadan önce şu yorumla giriş yaptı: "Bu isteklere haberlerde maksimum oranda yer verilmesi gerektiğini tekrar tekrar vurgulamak isterim" (*Obs*: 85).

Buna ek olarak, Alan Protheroe'ya göre (1980: 641) istekler orada toplanmış olan muhabirlere okunurken,

üst düzeyde birisi beni telefonla arayarak, bu taleplerin yayınlanmasının ne kadar acil olduğunu vurguladı... Olayda herkes öyküye yer verdi –ama iyi bir öykü gelişimi olduğu için yer verdiler. Kuşatma konusunda pek az şey söylendi; en son talepleri sıralayan üst düzey bir polis vardı ve yine bu taleplerin maksimum düzeyde tanıtılmalarını istiyordu. Açıkça, aciliyeti vurgulamaya ihtiyaç yoktu; öyküyle ilgili bir gazetecinin yapabileceği değerlendirme zaten yapılmış ve bu öyküyü yeni bir bülten olarak yayınlamak üzere TV Haberleri, BBC Radyo Haberleri, ITN ve IRN/LBC orada sıralanmıştı.

Elçiliğin içinde radyolar IRN ve BBC Dünya Servisi'ne ayarlanmıştı. IRN taleplerin yayınlanmasına yedi ila dokuz dakika bir süre ayırmıştı. Eylemciler ve rehineler BBC Radyo 4'ü ve BBC Dünya Servisi'ni birlikte dinlediler. Burada yararlanmakta olduğum her iki kitap ve Sim Harris'in günlüğü, eylemciler amaçlarını gerçekleştirdikçe elçiliğin içinde ortaya çıkan derin ferahlamayı anlatır. Bunun ardından bir rehine daha salıverilir. Eylemcilerin yayınlanmasını istedikleri duyuru, İngiliz hükümeti ve halkından rehinelere zarar verme niyetinde olmadıklarına emin olmalarını istiyordu; olaya karışan herkesin güvenliğini müzakere etmek üzere üç Arap elçisine gerek olduğu ve elçiliğe el konulmasının amacının Arabistan'ın içinde bulunduğu kötü duruma dikkat çekilmesi olduğu duyuruluyordu (*ST*: 85-7).

5. Gün: 4 Mayıs Pazar. Medyanın bu işe karışması önceki gün zirvesine ulaşmıştı. Sabah haber bültenleri, yardımcı olmaya gönüllü Arap elçilerinden ve elçiliğin yanında hazır bekleyen Kızıl Haç'dan söz ediyordu (*Obs*: 88). Gelgelelim, İngiliz hükümeti izlediği siyasada ısrar etti ve Arap elçilerinden herhangi biriyle uygulanabilir bir mutabakata varamadı. Hükümet eylemcileri serbest bırakmayı reddetti ve ayrıca elçilerin müzakereye girmelerine izin vermek niyetinde değildi. İngiliz hükümeti elçilerin yalnızca teslim şartlarını karşı tarafa bildirmelerini istiyordu. Beşinci günün akşamında bir rehine daha salıverildi ve bundan sonra eylemciler bir elçinin gelmesini ve kendileri için güvenli bir geçiş imkânı sağlanmasını talep ettiler (*ST*: 76). Gün boyunca İran Dışişleri Bakanı binlerce İranlının elçiliğe saldırmaya hazır olduğunu bildirdi. BBC'nin mühendisleri elçilikteki telsiz antenlerini inceledik-

ten sonra elçiliktekilerin Tahran Radyosu'nu dinleme imkânına sahip olduklarını belirleseler de, Ghotzbadeth'in konuşmasına gönderme yapılmadı. Alan Protheroe (1980: 641) bunun "eylemcileri kışkırtmaktan kaçınmak için" yapılmadığı yorumunda bulundu ve Tahran Radyosu'ndan yayınlandığını bildiği şeylerin "yayınlanmaması yolunda istekler olduğunu" ekledi.

6. Gün: 5 Mayıs Pazartesi. Bugün, Arap elçilerinin ortada görünmemesinden ve eylemcilerin elçiliğin çevresinde her yerde güvenlik hazırlıkları yapıldığının çok iyi farkında olmalarından duyulan endişeyle başladı. Hem Harris hem de PC Lock, müzakereci polislere elçilerin arabuluculuğu konusunda bir ilerleme kaydedilmesi için ricada bulundularsa da, konu denetimlerinin dışına çıktığından ötürü bunu başaramadılar. Müzakerecilerden biri bu konunun görüşülmesinin hâlâ devam ettiği güvencesi verdi ve bunun kanıtı için saat 12.00'deki BBC Dünya Servisi bültenlerini dinlemelerini istedi (*Obs*: 108; *ST*: 82). Bu bültende Dışişleri Bakanlığı'ndaki toplantılar bildirildi ama ulaşılan herhangi bir mutabakat hakkında hiçbir şey söylenmedi.[16] Böylece iki tarafın da kımıldayamaz hale geldiği bu pat durumu, silahlı adamların tayin edici bir eyleme geçmelerini sağladı: Bir rehineyi vurdular. Bu da SAS birliklerinin en sonunda elçiliğe girmelerini sağladı.

Kuşatma konusundaki mevcut en iyi açıklamaları okuduğumuzda, BBC'nin özellikle önemli olduğu ortaya çıkmakta. BBC'nin oynadığı rolün iki boyutunun ayrıca incelenmesi gerek: BBC personelinin arabuluculuk için kullanılması ve BBC'nin almış olabileceği özel brifinglerin kapsamı.

Tony Crabb'in oynadığı rolün önemli olduğu besbelli; ayrıca bu rolün betimlenme tarzları kaydedilmeğe değer. *Broadcast*'a göre, Crabb "bir aşamadan sonra güvenlik güçleri adına aracılık yapan biri olarak hareket etti (Crabb daha sonra şu açıklamayı yaptı: 'Hiçbir zaman bir müzakereci olarak hareket etmedim, ama müzakerecilere bir nebze olsun yardım edebilmek için gazeteciliğin verdiği avantajdan bile isteye kaçındım'.)"

Alan Protheroe (1980: 641), kuşatma üzerine yazdığı makalede bu formülü yankılamaktadır:

16. Sim Harris'in güncesine göre, s. 60.

Crabb üç gün boyunca bile isteye ve onurlu bir biçimde gazeteci olarak çalışmayı bıraktı ve polisin hizmetine girdi. Hiçbir zaman bir müzakereci olarak hareket etmedi, ama onun varlığı gerilimin azaltılmasına yardımcı olmuş olabilir; ayrıca müzakerecilere verdiği tavsiyeler kuşatmanın bitirilmesinde hayati bir rol oynadı.

Başka bir yerde Crabb'in şu yorumu alıntılanır: "Eylemciler beni bir gazeteci olarak görüyorduysalar da, ben orada gazeteci olarak bulunduğum duygusu taşımıyordum" (*Obs*: 83).

Bu ifadelerin hepsi BBC'nin işe bulaşmasının önemini azaltma endişesini açığa vurmakta. Crabb'in durumun yarattığı gazetecilik avantajlarını kullanmaması, tahminen Üçüncü günde bildirilen talepleri yayınlamama kararında tezahür etmiştir. Ama BBC silahlı adamların güvenli bir şekilde çıkıp gitmelerinin sağlanması konusundaki hayati talepleri değilse de, arabuluculuk konusundaki talebi zaten biliyordu. Zaten, Crabb gazeteciliğin avantajlarını kullanabilecek durumda değildi. Meseleyi yukarılara, Genel Müdür'e değilse de en azından Haber ve Güncel Olaylar Müdürü'ne havale etmek zorundaydı. Enformasyonun örtbas edilmesi bir siyasa kararı olsa gerektir. Eğer Crabb orada bir gazeteci olarak bulunmuyorduysa, rolü neydi? Protheroe, Crabb'in tavsiyelerinin polis açısından hayati önem taşıdığını söylüyor, ama hangi bakımdan böyle olduğunu söylemiyor. *Guardian* (6.5.80), Crabb'in "bağımsız, polis olmayan bir temsilci" olarak kullanılmasının eylemcilerin güvenlerinin kazanılmasında önemli olduğunu iddia eder ve aslında durum böyle olduğunu gösterir gibidir. Benzer iddialar kuşatma boyunca televizyon yayınlarında da dile getirildi. *Nationwide* (2.5.80), Crabb'i "tanınmış bir BBC elemanı" olarak betimledi, ama onun "polis ekibine katıldığı"nı ekledi. *News at Ten* (2.5.80) "elçiliğin çevresindeki herkesin polis olmadığını kanıtlamak için" orada olan BBC Yurtiçi Televizyon Haberleri editörü John Exelby'ın elçiliğe varışını haber yaptı. *Newsnight* (2.5.80), Crabb'in eylemcilerle yakın bir ilişki kurduğunu bildirdi. Bu nitelendirmeler BBC'nin yarı-müzakerecisi Crabb'in oynadığı rolün önemini belirtir –üçüncü ve dördüncü günlerde uygulanan oyalama taktiklerine Crabb'in varlığının yardımcı olduğu besbelli. Crabb'in oynadığı role dair yapılan ihtiyatlı betimlemeler muhtemelen

BBC'nin devlet organlarıyla iç içe geçmesi ve bu durumun kuruluşun gelecekteki itibarı üzerindeki etkisi hakkında BBC'de doğan endişeyi yansıtmaktadır. *Newsnight*, kuşatmanın sona ermesinden sonra önceki güne geri bakarken, Crabb'in müzakerelere bulaşmadığı konusunda ısrar etti. Ama, kendisine herhangi bir öneride bulunma yetkisi verilmemesi açısından tam anlamıyla bir müzakereci değildiyse de, silahlı adamların taleplerinin dördüncü gün yayınlanmasının karşılığında iki rehinenin salıverilmesinin sağlanmasına Crabb yardım etmişti. Crabb'in kendi kendisine atfettiği rol bir gazeteci rolü değilse de, kanun ve nizamın korunmasında devlete yardımcı olan sorumlu bir yurttaş rolü olsa gerektir. Gazeteci profesyonalizminin bu bir kenara bırakılışı *in extremis* Chris Cramer'in daha önce zikredilen duygusunu yankılamaktadır.

BBC'nin oynadığı rolün öbür kayda değer boyutu bu kuruluşun devletle bağlantılarının kapsamıyla ilgili. Alan Protheroe, BBC'nin televizyon programı *The Editors*'da (16.6.80) konuşurken "otoritelerin medyaya güvenme ve basın yayın çalışanlarının gerçekte derin tecrübelere sahip onurlu bireyler olduğunu kabul etme konusundaki gönülsüzlüklerine" hayıflanır. Öne sürdüğü argümanın genel eğilimi otoritelerin medyaya daha fazla güvenmesi gerektiği ve "editörlere daha fazla enformasyon verilebilecek bir sistemin" oluşturulabileceği yolundadır (Protheroe, 1980: 641). Protheroe "yüksek merciler"den emir almaya yarayan bir "direkt telefon hattı" olduğunu ve buradan alınan emirlerin enformasyonun örtbas edilmesine neden olduğunu yadsır ve bunun yerine, gazetecilerin devletin stratejilerini kendilerinin bizzat geliştirebildiklerini vurgular.

> Örneğin, eldeki ipuçlarından ve güvenilir enformasyondan çıkarsama yaparak eylemcilerin, sözgelişi Spagetti Lokantası'ndaki "haytalar"dan ya da Balcombe Caddesi'ndeki IRA mensuplarından kesinlikle çok daha profesyonel olduklarını saptamak mümkündü. En başlarda yaptığımız değerlendirmeler kesinlikle doğru çıktı: *Bu kuşatmanın SAS'ın ya da benzer bir grubun müdahalesi olmaksızın çözüme kavuşturulamayacağından emindik* (*The Editors*, 16.6.80; altını ben çizdim).

Nasıl bu kadar emin olabilirlerdi? Gazetecilik tecrübesi hakkın-

da söylenecek şeylerin olduğuna kuşku yok. Prince's Gate'deki muhabirlerin birçoğu Londra'da cereyan eden daha önceki kuşatmalarda bulunmuşlardı ve bu olayın başlangıcından beri etrafta SAS komandolarının işe el atacağı konusunda söylentiler dolaşıyordu. Muhabirler elçiliğe yakın bir yolda kazı yapan "havagazı memurları"ndan kuşkulanmaktaydılar. Ama Protheroe'nin söyledikleri bu göreneksel gazetecilik dirayetinin ötesine uzanıyor gibi görünmektedir, çünkü *The Editors* programında, kendisinin kuşatmanın şiddetli bir şekilde sona ereceği sonucuna varmasını mümkün kılan "birey olarak almış olduğu birtakım brifingler"den söz etmişti. Bu ifade, BBC ve güvenlik güçleri arasındaki üst düzey bağlantıların yalanlanması mümkün olmayan bir kanıtını sunuyor görünmekte ve doğru kararların yalnızca gazetecilik tecrübesi sayesinde üretildiği yollu argümanı sorgulanabilir kılmaktadır.

Ayrıca, Protheroe'nin, güvenlik güçlerinin son müdahalesinin televizyonda yayınlanmasının operasyona zarar getirmeyeceğini bildiğini kendinden emin bir şekilde iddia etmesi de şaşırtıcı. Aslında, şunları söylerken SAS komandolarının kullanılacağından eminmiş görünmektedir: "Herhangi birinin dışarı çıkmasının en küçük bir şekilde mümkün olmadığını düşünüyordum... Birliklerin ve polislerin eğilimlerine bakarak, buradan hiç kimsenin teslim olmadığı sürece çıkıp gidemeyeceğine son derece emin olmuştum." Ayrıntılı brifingler almış olmasaydı da, Protheroe'nin kendi askeri istihbarat kaynakları ve buna katkıda bulunan Peter Snow ve Christopher Wain gibi BBC savunma uzmanlarının değerlendirmeleri onun böylesi sonuçlara varmasına yol açabilirdi.

Askeri kuruluşlar ve polis kuruluşlarıyla BBC sık sık gayri resmi istişarelerde bulunuyordu. Bu istişarelerden biri Prince's Gate kuşatmasından altı ay kadar önce 16-18 Kasım 1979'da "*Siyaset, Aşırılıkçılık, Medya ve Hukuk*" üzerine gerçekleştirilen kapalı Abingdon Konferansı'nda yapılmıştı. Bu konferans İsrail, Batı Almanya, ABD ve İngiltere'den üst düzey medya personelini, memurları, askerleri, polisleri ve siyasetçileri bir araya topladı. Konferansın harcamaları Uluslararası Basın Enstitüsü ve Ford Vakfı ile BBC tarafından karşılandı. BBC'nin Haber ve Güncel Olaylar Müdürü Richard Francis ve SAS komandolarının elçiliği

ele geçirmelerini haber yapan muhabir Kate Adie katılımcılar arasındaydı. Başka bir katılımcı da kuşatma süresince yapılan operasyonlardan resmen sorumlu Şube Müdürü Yardımcı Vekili John Dellow'dı. *State Research*'e göre (1980a: 119):

> Katılımcıların ilgilendikleri örnek olay çalışmalarından biri, Ortadoğulu bir muhalif hareketin bir Batı başkentinde ele geçirdiği rehinelerin kurtarılmasıydı. Bu örnek olayın akıbeti, olay boyunca sürekli eylemcilerle konuşsa da onların kaçmasına izin vermeye hiç niyeti olmayan hükümet tarafından örgütlenmiş bir ateş açıp vurma olayıydı. Tartışma, daha önceden rehineleri alıkoyanlarla herhangi bir pazarlığa girişilmeyip pusuya düşürülerek vurulacaklarının anlatıldığı bir gazetenin bu enformasyonu halka duyurup duyurmaması gerektiği konusunda yoğunlaştı.[17]

Bu gibi senaryolara dair bilgiler, Protheroe'nin yukarıda zikrettiğimiz "belli brifingi."yle bir araya getirildiğinde, hükümetin Prince's Gate kuşatması hakkındaki niyetlerinden üst düzey yayıncıların habersiz olmasının pek mümkün olmadığını ve bu beklentilerin bazılarının brifingler aracılığıyla muhabir ekiplerine aktarılmış olması gerektiğini gösterir.

Ama, eğer durum böyleydiyse, olayın bu kadar tutarsız bir biçimde haber yapılmasının nedeni neydi? Basın sektörü dergisi *Broadcast* (1980) şuna dikkat çeker:

> Saldırı gerçekleşmeden en az yarım saat önce kuşatmada bir dönüm noktasına varıldığı aşikârdı. Hem ITN hem de BBC Haberleri bir insan cesedinin, muhtemelen bir rehinenin cesedinin elçilikten dışarı atıldığını duyurdukları en son haberi 19.14 ve 19.11'de yayınlamışlardı. Gazetelerdeki haberlerde ise 19.18'e doğru polisin faaliyetlerinin arttığından söz ediliyordu.

Aslına bakılırsa, daha önceki uçak kaçırma ve kuşatma olaylarından güvenlik güçlerinin eylemlerine aşina olan ve bu olay sırasında güvenlik güçlerinin niyetleri hakkında sürekli bilgilendirilen muhabirlerin olayı çok daha iyi yorumlamaları gerekirdi. İtiraf edil-

17. Konferansta tartışılan öbür iki senaryo aşırı Sol ve Sağ siyasetlere ilişkin haberler ve Kuzey İrlanda'daki güvenlik güçleri hakkında ortaya atılan işkence iddialarıyla nasıl uğraşılması gerektiği sorusuyla ilgiliydi.

diği üzere, SAS komandolarının pencerelerden attıkları "gözyaşartıcı bombalar" yeni bir unsurdu, ama "el bombaları" 1977 yılındaki Mogadişu uçak kaçırma olayından biliniyordu. Açıklığa kavuşmamış bir olay da, elçiliğin arka tarafında yapılan hazırlıkların gözlemlenmesini istemeyen polisin çıkardığı güçlüğe rağmen kuşatmanın son gününde bir ITN kamerasının elçiliğin arka tarafına gizlice yerleştirilmesiydi. Bunun üzerine polisin ya da İçişleri Bakanlığı'nın bir hoşnutsuzluk belirtisi göstermemesi yeterince tuhaf. Alandaki ITN yöneticisi, SAS komandolarının saldırı gerçekleşmeden üç dakika önce takviye edildiğinin farkındaydı (*ST*: 116).

Televizyon yayınları hakkında son olarak, halihazırda en eksiksiz programın güvenlik güçlerinin elinde olduğuna kuşku duyulamayacağını belirtmeliyim. Kuşatma boyunca polis kameraları Prince's Gate'deki olayları sürekli kaydetti. Neye bakmaları gerektiğini bilen televizyon izleyicileri bu kameraları görebilirdi ve olayın "akıbeti"nin yayınlandığı bir yayın esnasında bu kameraları sökülürken gösteren bir çekim vardı. Kuşatmanın sonuna doğru yukarıda bir polis helikopteri uçmaktaydı. Genel olarak bunun gibi helikopterlere televizyon kameraları yerleştirilir ve kuşatmadan altı ay sonra BBC'nin *Nine O'Clock News* programının izleyicileri bu açıdan çekilen bazı sahneleri izlediler. Televizyon kameralarıyla kaydedilmiş başka bir malzeme kaynağı da BBC'dir. Bazı güvenilir kaynaklar SAS komandolarının eylemlerinin kaydedildiği video bantlarının SAS'a verildiğini bildirmiştir. BBC daha önceki vesilelerde böyle bir işbirliği konusunda oldukça duyarlı olmuştu. Sözgelimi, Kraliyet Polisi'nin Aralık 1977'de gösterilen "Cumhuriyetçiler" hakkındaki tartışmalı bir programın video bandını izinsiz olarak yayınlaması, güvenlik güçleriyle bir danışıklı dövüş olduğu izlenimi doğurabileceğinden ötürü üst düzey editoryal çevrelerde endişe yaratmıştı. BBC'nin 7 Mart 1978 tarihli Haberler ve Güncel Olaylar 115 numaralı tutanağında, "BBC'nin yayınlanmış malzemenin teslim edilmesi konusunda herhangi bir resmi başvuruyu yanıtsız bırakmaması gerektiği, ama bu yönde resmi talebin dışında kalan tüm taleplerin daima hem BBC'nin kendi konumuyla hem de personelinin bireysel konumuyla ilintili olarak doğurabileceği sonuçlarla bağlantılar kurularak değerlendirdiği"

belirtilmiştir. Aynı toplantıda Alan Protheroe, BBC'nin Savunma Bakanlığı'na ve Metropoliten polisine "eğitim amacına yönelik" olarak film verdiğini söylemişti.

ITN'nin de güvenlik güçleriyle film verme yoluyla işbirliğine gidip gitmediği açıklığa kavuşmuş değil, ama böyle bir istek olduğu takdirde itiraz etmeyecekleri de biliniyor. Televizyon yayınları polis tarafından nasılsa izlenilip kaydedilebileceğinden ötürü böylesi istekler büyük ölçüde bir biçim meselesi. SAS birliklerinin kurtarma operasyonunu belgeleyen kendi bantları vardı. Eylemin gerçekleştirildiği gece verilen bir kutlama partisi vesilesiyle SAS'ın taktik merkez bürolarını ziyaret eden Bayan Thatcher bir kaydı izlemeye davet edilmişti (Geraghty, 1980: 181). Özellikle ITN'nin kaydettiği, elçiliğin arkasındaki ve önündeki kameralar arasında kayan yayınlanmamış görüntülere otoriteler özel ilgi göstermiş olsa gerektir. SAS'ın Prince's Gate'deki elçiliği bombalama tarzını şaşırtıcı ayrıntılarıyla toplayan bir bant –kamuya asla gösterilmeyecek bir bant– bir yerlerde mevcut olmalı.

G. BAZI SONUÇLAR

Kuşatmalar, uçak kaçırmalar ve rehin almalar medya açısından önemli sorunlar yaratır. Medya üzerinde, hayat kurtarmak için "sorumluca" davranması yolunda kamuoyu tarafından desteklenen ve devletten kaynaklanan bir baskı oluşur. Belki de böyle bir basıncın en yoğun hissedildiği yer, yayınları eylemciler tarafından doğrudan doğruya izlenebilecek radyo ve televizyondur. İran Elçiliği kuşatmasında, eylemciler görüşlerinin yayınlanmasını amaçladıkları için radyo haberlerinin sorgu götürmez bir önemi vardı: Taleplerinin yayınlanmasının birçok kişinin hayatını kurtardığına kuşku yok. BBC kuşatmanın iki gününde pazarlık sürecine özellikle dahil oldu ve temsilcileri çelişkili konumlarını küçümseseler de, öyle görünüyor ki, BBC kanun ve nizamı korumanın isterlerini gazeteciliğin zorunlu kıldığı herhangi bir şeyin önüne koymuştur. İki BBC elemanının rehineler arasında olması kendilerine bunun için iyi bir kurumsal kılıf sağlamıştı; daha az açık olan nokta ise,

güvenlik güçlerinin amaçlarına bu kadar yakından hizmet etmenin gelecekte herhangi bir sonuç doğurup doğurmayacağıdır. Alan Protheroe'nin otoritelerden medyaya daha fazla "güvenmelerini" rica etmesinin, devletin kriz-yönlendirim aygıtının medyayı daha fazla soğurmasıyla sonuçlanabileceğine kuşku yok. BBC'de yayınlanan *The Editors* programında polis ve gazeteciler arasında "daha iyi iletişim" kurulmasına ihtiyaç olduğunu belirten, ama editörlerin neyin kullanılması gerektiğine karar verme hakkını alıkoyan *Observer*'ın editörü Donald Trelford, biraz daha farklı bir konum benimsemiştir. Böyle bir konumun devlete televizyonlar kadar yakın durmayan gazeteler açısından daha makul olduğu aşikâr.

Devlet görevlilerinin hayatları kurtarmak gerektiği şeklindeki kamusal retoriğini hemencecik kabul edivermek çok tehlikeli olacaktır. Gereğinden çok alaycı olmaksızın –iddia edilen hümaniter ilgiler hiçbir biçimde yok denemese de– söylenecek olursa, devlet görevlilerinin başka bir öncelikler sıralaması var. "Terörizm"in herhangi bir tezahürünün üstüne kararlı bir şekilde gidilerek devlet güvenliğinin ve siyasal itibarın korunması bu öncelikler sıralamasının en başında yer alır. Sir Robert Mark'ın bazı beyanları resmi tutumun ikiliğini gayet iyi gösterir. Kaçırma olayına haberlerde yer verilmesi konusundaki yordamlar üzerine 1975 yılında editörlerle bir mutabakata varırken, Robert Mark "daha başlangıçta *kurbanların güvenliklerinin* polisin ve umulur ki basının *öncelikli ilgi odağı olması gerektiğini*" vurgulamıştır (Mark, 1980; altını ben çizdim). Mark'ın bu açıklamasını, Balcombe Caddesi kuşatması üzerine belirttiği düşüncelerle karşılaştırınız:

> Rehinelerin güvenliğiyle çok yakından ilgili olsak da, rehinelerin güvenliğinin feda edilemez olduğunu bir an bile düşünmedim. Bay ve Bayan Matthew'a candan bir sempati duydum, ama aynı zamanda *şiddetin başarılı olmasına izin verilmemesi gerektiği ilkesi karşısında tartıldığında insan hayatının pek önemi olmadığını* düşündüm (Mark, 1979: 193; altını ben çizdim).

Sonuçta devlet organlarının eylemlerine *raison d'etat** rehberlik

* Hikmet-i hükümet. (ç.n.)

etmektedir; o nedenle bütünsel bir işbirliği yolundaki tüm istekleri dikkatlice değerlendirmenin yerinde olacağı görülüyor. Aksi takdirde medya verili bir "psikolojik savaş operasyonunun" aleti haline gelmeye eğilimlidir; bu da devletin icraatlarının sergilediği eksikliklerin eleştirisinde dayanılabilecek herhangi bir temeli imkânsızlaştıracaktır.

Burada İran Elçiliği kuşatmasının icrasına dair ayrıntılı sorular ortaya atmayı amaçlamıyorsam da, bu kuşatmanın tam bir başarıyla sonuçlanmadığı kaydedilmeli. En aşikâr başarısızlık can kaybının olmasıydı –SAS komandoları beş eylemciyi, onlar da iki rehineyi öldürdü. Nihai çatışma İngiliz hükümetinin eylemcilerin serbestçe çekip gitmelerine izin vermeme yönündeki kararlılığından kaynaklandı. *Sunday Times* ekibinin yorumladığı gibi: "Son tahlilde hükümet, isteklere boyun eğmektense rehinelerin hayatlarını gözden çıkarmaya hazırdı" (*ST*: 71). Ölümler siyasal olarak kabul edilebilirdi; çünkü açıkça söylemek gerekirse, herhangi bir İngiliz rehinenin öldürülme tehlikesi yoktu. Aslında, bu olayla ilgili haberleri karakterize eden şey İngiliz olmayan rehinelerin "görünmezliği" ile PC Lock'ın kuşku götürmez cesaretinin aşırı övülmesiydi.

Birkaç gazetenin –*Observer*, *Sunday Times* ve *Guardian*– SAS'ın eylemcileri nasıl öldürdüğü ve hükümetin elçileri daha önce devreye sokmamasının ne denli akıllıca bir iş olduğu hakkında sorular ortaya atması bu gazeteler için artı puan sayılmalı. Birinci soru hakkında hem *Observer* hem de *Sunday Times* rehinelerin ifadelerine dayanarak üç eylemcinin ikinci rehineyi öldürüp iki tanesini daha öldürme girişiminde bulunduktan sonra silahlarını atarak teslim olduklarını açığa çıkarmıştır (*Obs*: 119-20; *ST*: 124-8). Rehinelerin teşhis ettiği bu eylemcilerden ikisi SAS tarafından vuruldu. Hem *Sunday Times* hem de *Observer* yazarları bu olayın cereyan ettiği koşullar hakkındaki rahatsızlıklarını ifade etmişler, ama iki gazete de adamların silahlarını attıktan sonra hâlâ gizli silahları olup olmadığı ya da elçiliği hav'aya uçurup uçurmayacakları konusundaki belirsizlik göz önüne alındığında SAS komandolarının o koşullar altında yapabilecekleri başka pek az şey olduğunu savunmuştur. *Sunday Times*'ın savunma muhabiri (ve

SAS tarihçisi) Tony Geraghty (1980: 180) hiçbir ihtiyat payı bırakmıyordu: "Teröristler gayet net bir şekilde kendilerini neyseler o olarak tanımlamadıkları ve açıkça teslim olmaya yanaşmadıkları sürece rehinelerin hayatlarını kurtarmanın tek yolu... teröristleri öldürmekti. O anda durum net olmaktan çok uzaktı."

Sorular yine de yanıtlanmış sayılmaz. *Observer*'ın ekibi "SAS birliği tutuklama yapmaması konusunda emir aldı mı –eğer aldıysa bu emri kim verdi?" diye sormuştu. Bu sorunun SAS'ın eylemi konusunda sadece durum açısından yapılan açıklamayla (elçiliğin çatışma alanı olduğu yerde SAS'ın düşmanı yok etmekten başka seçeneği yoktu şeklindeki açıklamayla) çakıştığı aşikâr. *Sunday Times*'ın araştırmacıları kendi savunma muhabirleriyle anlaşmazlığa düşüyorlardı: "Hayati soru şudur: Eylemciler vurulmadan önce tüm silahlarını bırakarak sahiden teslim olmuşlar mıdır, yoksa olmamışlar mı? Eğer teslim olmuşlarsa, bu insanların öldürülmeleri herhangi bir hukuki ve ahlaki temelde haklılaştırılabilir mi?" (*ST*: 127). Aslında Tony Geraghty (1980: 169) SAS'ın eyleminin güçlü bir hukuki temele kesinlikle sahip olduğunu iddia etmişti:

> SAS birlikleri, polisin sorumlu olduğu kanuni kurallara sıkıca tabidir. Bu durum ordunun CRW (karşı-devrimci savaş) birliklerine, Kuzey İrlanda'daki askerlerin uymak zorunda oldukları kuralları düzenleyen "Sarı Kart"tan bile daha ayrıntılı bir temel kurallar yönetmeliğiyle hatırlatılır. Bu yönetmelik kuşatmanın cereyan ettiği yere yakın bir bölgede yapılacak taktik operasyonlar öncesinde birliklere bir kez daha hatırlatılır.

Bu gözlem bilgilerimize epey bir katkı yapar: *State Research* (1980a: 118) dergisi bu yönetmelikler hakkında daha fazla bilgi edinmeye çalıştığında Savunma Bakanlığı bu yönetmeliklerin var olup olmadığı hakkında bir yorum bile yapmamıştır. Gelgelelim, bu yönetmeliklerin varlığını bilmek, bunların ayrıntıda ne söylediğini bilmek anlamına gelmez. Ne de sözü edilen kurallara uyulup uyulmadığını açığa çıkarır –kaldı ki, Kuzey İrlanda'da ortaya çıkan vesilelerde bu kurallara uyulmamış gibi görünüyor. Kuşatmanın sona erişinden altı ay kadar sonra bu makaleyi yazarken

Britanya medyasının bu soruların üzerine gitmediğini gözlemliyorum; bu sorular hakkında her nasılsa hiçbir şey basılmadı.

FCO'nun (CCC'nin emri uyarınca) elçilerin aracılık etmesini reddetmesi hakkında ne söylenebilir? Bunun, eylemcilerin kaçıp gitmelerine izin veren müzakereye dayalı bir çözüme varılması ihtimalinin reddedildiği üst-düzey bir siyasal hesap meselesi olduğu besbelli. Eğer rehinelerin hayatları öncelik sıralamasında en ön sırayı işgal etmiyorsa, çetin bir çizgi izlemenin caydırıcı etkisi yeterince makul bir argümandır zaten. Britanya medyasıyla birlikte diplomatik müdahale talebinin sır ortaklığını yapan BBC kendisini eleştirellikten gayet uzak bir şekilde hükümetin anti-terörizm siyasasına teslim etse de, bunun bir kamu çıkarı meselesi olduğu kesin. BBC, Arap elçiler hakkında sessizliğini koruması sayesinde hükümetin stratejisini üç gün boyunca uygulamasında hayati bir rol oynamıştır. Bu durumun hiçbir yoruma vesile oluşturmaması –aslında, durumun farkına varılmaması– gayet tuhaf. Hükümetin benimsediği yaklaşımın dirayetinden BBC'nin hiçbir kuşkusu yok muydu? Şirketin olaylar esnasındaki emsalsiz statüsü, BBC personelinin –dışarıda Tony Crabb ve elçiliğin içinde Sim Harris– rehinelerin serbest bırakılması karşılığında eylemcilerin amaçlarının kamuya tanıtılmasına yardımcı olma ve eylemcilerin iradelerinin yıpranmasına katkıda bulunma tarzları tarafından da pekiştirilmişti. BBC kesinlikle güç bir konumda bulunuyordu: Güvenlik operasyonuyla geniş bir işbirliğine gitmek *zorundaydı* ve haklı olarak personelinin güvenliğiyle ilgilenmekteydi. Aynı zamanda, hiç kuşku yok ki kuşatma, barış zamanında devletin yayın üzerindeki denetiminin bir kriz anında uygulanmasının başka bir köşetaşını temsil ediyordu. Belki de koşulların şekillenmesi emsalsizdi; ama aynı ölçüde kalıcı sonuçları da olabilir.

Kuşatma-yöneticilerinin bakış açısından kısmi bir sansürün hiç sansür olmamasından daha iyi olduğuna kuşku yok. Ne var ki, pratikte başarılı olsa da, şimdiki İngiliz sansür modelinin paradoksal bir uzun vadeli sonucu var. Tam da bütünsel bir sansürün olmayışı, ilgili tarafların kuşatma operasyonlarının ayrıntılarını, iletişim medyasının rolü de dahil olmak üzere yeniden inşa etmelerini olanaklı kılıyor –tıpkı benim burada yaptığım gibi. Bu, en

azından çok kötümser bir varsayımla gelecekte rehin alma yoluna gidecek silahlı adamların okur-yazar olacakları ve Britanya'da işlerin nasıl yürüdüğünü anlayacakları düşünülürse, güvenlik güçlerinin yeni bir "oyun planı" üzerinde kafa yormaları gerektiği anlamına geliyor. Kuşatmanın sona ermesinden bir hafta sonra güvenlik yakasında görev alan herkes geniş bir soruşturmadan geçirilirken "kuşatmanın (binaya giren, "yüzleri karartılmış" SAS görevlileri dahil) ayrıntılı bir şekilde televizyondan yayınlanmış olmasından ötürü, terörist olaylara yanıt verme konusundaki ani müdahale planlarını değiştirmenin zorunlu olup olmadığı" ele alındı (*Daily Telegraph*, 11.5.80). Bütünsel bir sansür uygulaması ihtimal dışı ve zaten hem medya hem de kamu açısından son derece kabul edilemez olsa da, böylesi vesilelerde medya-devlet ilişkilerini düzenleyecek açık bir uygulama kanununa ihtiyaç var. Var olan *ad hoc** mutabakatlar gerçekliğinin (verdiğimiz örnekte BBC'nin yaptığı gibi) acemice işe koşulması tercih edilen bir İngiliz tarzı çıkış yoludur elbet. Ama bunun en demokratik yol olduğu söylenemez: Medyanın belli anlarda güvenlik güçlerine ne dereceye kadar boyun eğmeyi önerdiğini ve niçin böyle yapmayı seçtiklerini (ya da böyle yapmaya zorunlu kaldıklarını) bilmeye hakkımız var.

Son olarak, kuşatmaya dair verilen haberlerin genelinde ciddi kaygı duymamıza neden olabilecek bir tür benimsendi. Olaya genellikle yurtseverce, hatta şoven terimlerle yaklaşıldı. Şiddete dayalı bir çözüm desteklendi, hatta göklere çıkarıldı. Yurttaşlık özgürlükleri açısından bakıldığında bu durum endişe vericidir aslında. Siyasal sorunlarla uğraşılırken zor kullanma taktiklerine başvurulmasının siyasal kültürümüzün kabullenilmiş bir parçası haline geleceğinin bir işareti mi bu?

KAYNAKLAR:

Ackroyd, C., Margolis, K., Rosenhead, J. ve Shallice, T. (1980) **The Technology of Political Control**, 2. basım, (Londra: Pluto Press).
Belfast İşçileri Araştırma Birimi (1979) **Media Misreport N. Ireland**. Belfast.

* Duruma özgü (ç.n.)

Bowden, T. (1978) **Beyond the Limits of the Law**, (Harmondsworth: Penguin).
Broadcast (1980) "After the Siege: How TV Covered the Kensington Gore", (Broadcast, 12 Mayıs).
Bunyan, T. (1977) **The History and Practice of the Political Police in Britain**, (Londra: Quartet).
İrlanda Hakkında Düşünce Özgürlüğü Kampanyası (1979), **The British Media and Ireland**, (Londra).
Chibnall, S. (1977) **Law-and-Order News: An Analysis of Crime Reporting in the British Press**, (Londra: Tavistock).
Connell, D. (1980) "Reporting Northern Ireland, 1979-80", **Index on Censorship**, 9 (3), Haziran.
Cramer, C. (1980) "Inside the Embassy" (Broadcast, 19 Mayıs).
Dunkley, C. (1978) "Programmes on Northern Ireland", **Official Programme of the Edinburgh International Television Festival 1978**, s.58-61.
Elliott, P. (1977) "Reporting Northern Ireland", **Ethnicity and the Media**, (Paris: Unesco).
— (1980) "Press Performance as Political Ritual", H. Christian, derl., **The Sociology of Journalism and the Press**. University of Keele: Sociological Review Monograph No. 29, s. 141-77.
Gamble, A. (1979) "The Free Economy and the Strong State", **The Socialist Register 1979**, (Londra: Merlin Press), s. 1-25.
Geraghty, T. (1980) **Who Dares Wins: The Story of the Special Air Service**, (Londra: Arms & Armour Press).
Hain, P., derl. (1979-80) **Policing the Police**, 1. ve 2. cilt (Londra: John Calder).
Hall, S. (1978) "Drifting into a Law and Order Society", Cobden Trust Human Rights Day Lecture.
Hall, S., Critcher, C., Jefferson, T., Clarke, J. ve Roberts, B. (1978) **Policing the crisis: Mugging, the State and Law and Order**, (Londra: Macmillan).
Harland, P. (1977) "Terror and the Press. Politics and the Greed: When Lives Are at Stake Where Is the Difference?", IPI Raporu, 26 (10), Kasım: 5-7.
Howkins, J. (1978) "Censorship, 1977-78", **Official Programme of the Edinburgh International Television Festival 1978**, s. 50-6.
Kettle, M. (1980) "The Drift to Law and Order", **Marxism Today**, Ekim: 20-7.
Lavoinne, Y. (1979) "Presse et cohésioh sociale: le cas des prises d'otages", **Revue Français de Communication**, 2, Kış : 35-41.
Le Carre, J. (1980) "Introduction", **Observer** (1980), s.1-7.
Leigh, D. (1980) **The Frontiers of Secrecy**, (Londra: Junction Books).
Mark, Sir R. (1977) **Policing a Perplexed Society**, (Londra: Allen & Unwin).
— (1979) **In the Office of Constable**, (Londra: Fontana/Collins).
— (1980) "The Case of Great Britain", **Terrorism and the Media**, (Londra: International Pres Institute), sayfa numaraları konulmamış.
Observer (1980) **Siege: Six Days at the Iranian Embassy**, (Londra: Macmillan).
Poulantzas, N. (1978) **State, Power, Socialism**, (Londra: New Left Books).
Protheroe, A. (1980) "The Authorities Were Reluctant to Trust the Media: The Iranian Embassy Siege", Listener, 22 Mayıs: 641.
Schlesinger, P. (1978) **Putting 'Reality' Together: BBC News**, (Londra Constable).

Smith, A. (1972) "Television Coverage of Northern Ireland", **Index on Censorship**, 9, Haziran: 15-32.
State Research (1980a) "How the SAS Ended the Prince's Gate Siege", **Bulletin** no. 18, Haziran-Temmuz.
— (1980b) "Policing the Eighties: The Iron Fist", **Bulletin** no. 19, Ağustos-Eylül.
Sunday Times (1980) **Siege! Insight on the Great Embassy Rescue**, (Londra: Hamlyn).
Thompson, E. P. (1980) **Writing by Candlelight**, (Londra: Merlin Press).
Trethowan, I. (1979) Letter to the Editor, **Daily Telegraph**, 14 Temmuz.
Wolfe, A. (1971) "Political Repression and the Liberal Democratic State", **Monthly Review**, Aralık: 18-37.

DERKENAR 1990

Prince's Gate'deki kuşatma SAS'ın güçlü sembolik rolünden ötürü medya sosyolojisi ve kültürel çalışmalardaki analitik tartışmaların bir tür *locus classicus*'u* haline geldi (bkz. Bazalgette ve Paterson, 1980-1; Hartley, 1982; Knight ve Dean, 1982; Newsinger, 1983; Paterson ve Schlesinger, 1983). 1982 yılındaki Falkland Adaları kampanyası boyunca bu birliklerden istifade edilmesi SAS'ın söylensel niteliklerini daha da pekiştirdi. Geriye bakıldığında, kuşatmadan sonra başvurulan yurtseverlik retoriği bu "küçük savaş"ın bir ön-yankısı olarak görülebilir.

Okuduğumuz örnek olay çalışması sansür ve suç ortaklığı anını vurguluyor. Bu çalışmanın terörizmin haber yapılmasına dair eksiksiz bir açıklama önerdiği sonucuna varmak yanlış olur. Çeşitli televizyon ürünlerine daha geniş bakıldığında (*Televising Terrorism*'de –Schlesinger vd., 1983-yapıldığı gibi) çok daha karmaşık bir manzaraya karşılaşılır. Program yapımı tipindeki değişikliklere, bir programın yayınlandığı kanala, kullanılan formatlara, seslenilen izleyiciye, siyasal konjonktüre vb. duyarlı olmamız gerekir. Dahası, Britanya'da, hükümetlerden gelen baskıya televizyon yayıncıları kimi zaman hatırı sayılır ölçüde direnmişlerdir. Bunun uydu aracılığıyla yapılan yayınların ve kablolu yayınların önemi giderek artan bir rol oynadıkları ve yayıncılığın "kamusal

* Klasik yerlem (ç.n.)

hizmet" boyutunun yeniden keskin bir tarzda tanımlandığı yeni ve daha karmaşık bir yayın ekolojisinde geçerli olup olmayacağı gelecekteki araştırmaların yanıtlayacağı bir soru olarak duruyor.

Yukarıda ana hatlarıyla anlatıldığı gibi 1980 yılında kuşatmanın haber yapılmasını koşullandıran etkenler arasında bütün bir ulusal güvenlik art yöresi (bu art yöre içinde SAS, yurtiçi karşıayaklanma operasyonlarının parçası haline gelmişti), *Metropoliten polisi* gibi devlet organlarının medya stratejilerinin evrimi ve özellikle BBC ile Thatcher hükümeti arasında Kuzey İrlanda konusundaki rahatsız ilişkiler vardı. On yıl sonra temel senaryonun büyük ölçüde değişmemiş olduğu görülüyor: Aslında, eğer sivil-liberter eleştiricilerin argümanlarını ciddiye alacak olursak, enformasyon özgürlüğünün koşulları genel olarak gerilemiştir (bkz. Ewing ve Gearty, 1990; Hillyard ve Percy-Smith, 1988). SAS'ın en bildik örnek olan ve aşağıda kısaca tartışılan 1988'deki Gibraltar silahlı çatışmasında olduğu gibi anti-terörist operasyonlarında sürgit kullanılması hararetli tartışmalara yol açmıştır.

Geçtiğimiz on yıl, televizyon yayıncılığı ve devlet konusunda bir dizi önemli tartışmaya sahne oldu. Bu tartışmalar başka yerlerde adamakıllı belgelenmiş olduğundan burada çok kabaca en önemli anlardan bahsetmek yeterli olacak.

Yazıda bahsedilen patırtılardan beri (INLA mülakatı ve 1979'daki Carrickmore olayı) İngiliz hükümetinin Kuzey İrlanda'ya dair haberleri denetleme çabası giderek açık sansüre yaklaştı. 1985 yılındaki *Real Lives* olayı (bu olay Sinn Fein üst yöneticilerinden biriyle mülakat yapılmasından kaynaklanmıştı), söz konusu programın yasaklanması yolunda İçişleri Bakanlığı'nın BBC'ye yaptığı yoğun baskıyı içeriyordu. Yönetim Kurulu programı yasaklayarak Şirket'in üst düzey yöneticilerinin kararlarını iptal ettiğinde bu, BBC'de şiddetli bir iç krize yol açtı. Söz konusu film birtakım değişikliklerle sonunda ekrana getirilmiş olsa da, bu olay BBC'nin meşruluğunu kötü yaraladı ve hükümetin yeni, oldukça müdahaleci bir yaklaşım benimsediğinin işaretlerini verdi (bkz. Bolton: 1990: 160-76; Cockerell, 1989: 295-8; Schlesinger, 1987: xviii-xxi).

"Terörizm"le ilintili belli başlı kavgalardan bir başkasının

kökleri de Kuzey İrlanda'daki süregiden krizde yatıyor. Bu kavga Kuzey İrlanda'da konuşlandırılmış İngiliz birliklerine bombalı bir saldırı yapmayı planlamakta olan üç IRA personelinin Gibraltar'da vurularak öldürülmeleriyle ilgiliydi. Bu üç IRA personeli SAS tarafından öldürüldükleri esnada silahsızdılar ve olay kamuoyunda hatırı sayılır bir tartışmaya yol açtı (bkz. Jack, 1989). İngiliz hükümeti söz konusu olduğu kadarıyla bu öldürme olayı yasalara uygundu (Gibraltar resmi soruşturmasının sonradan benimsediği görüş de buydu). Gelgelelim, başka yerlerde fazlasıyla belgelendiği üzere, yanıtlanmayı bekleyen bir sürü soru vardı. Thames Televizyonu'nun *This Week* adlı programı bu öyküyü Mart 1988'de araştırdı ve görgü tanıklarının sunduğu kanıtlara dayanarak üç IRA personelinin gizledikleri iddia edilen silahlara en küçük bir şekilde davranmadıkları halde ihtar edilmeksizin SAS tarafından vurulduğunu iddia etti. BBC'nin yalnızca Kuzey İrlanda'da yayınlanan *Spotlight* programı buna benzer sorular ortaya attı. Prince's Gate'de eylemcilerin vurulmasıyla ilgili çözümlenmemiş soruların endişe verici bir yankısı vardı (bkz. Paterson ve Schlesinger, 1983: 57-8).

This Week'in yayını, Başbakanlığın, Dışişleri Bakanlığı'nın ve muhafazakâr parlamento üyelerinin bu kez IBA (o sıralar ticari televizyonu düzenleyen organ) ve Thames TV üzerinde odaklaşan düşmanca müdahaleleriyle yeni bir patırtının kopmasına yol açtı. Thames TV kendi güvenilir gazeteciliğini tesis etmek için, eski bir muhafazakâr bakan olan Lord Windlesham'ı yaptıkları gazeteciliğin dürüst olup olmadığını araştırmaya davet etti ve Windlesham, Thames TV'nin güvenilirliğini büyük ölçüde onayladı. Ama bu hükümeti tatmin etmedi ve Windlesham'ın bulgularını reddetti (bkz. Bolton, 1990: çeşitli yerlerde; Windlesham ve Rampton, 1989: çeşitli yerlerde).

Gelgelelim, bugüne kadarki en açık sansür edimi, İçişleri Bakanlığı'nın Licence and Agreement and the Broadcasting Act'e dayanan gücünü kullanarak yasaklanmış örgütlerin demeçlerinin BBC ve ticari televizyon ve radyo şirketleri tarafından yayınlanmasını yasakladığı tarih olan Ekim 1988'de görülecekti. Bu yasak hem cumhuriyetçi hem de hükümete sadık örgütleri kapsıyorduysa

da, bu yasağın ana amacının yasaklanmış IRA örgütüyle olan bağlantılarına rağmen yasal bir siyasal parti olan Sinn Fein'e darbe indirmek olduğu görüşü yaygın bir kabulle karşılanır (bkz. Ewing ve Gearty, 1990: 243-50; Miller, 1990). Aktörlerin seslerinin Sinn Fein'in temsilcilerinin ekrandaki görüntüleriyle senkronize edilmesi gibi saçmalıklar doğuran bu yeni kararnamenin İrlanda'ya dair haberler üzerinde daha da engelleyici bir etkisi olduğu ve Kuzey İrlanda'daki çatışmaya çözüm bulunmasına herhangi bir şekilde katkıda bulunmaksızın İngiliz yayıncılığının uluslararası konumu üzerinde çok olumsuz bir etki yaptığı apaçık.

Gelgelelim, hükümetin Kuzey İrlanda üzerindeki bariz müdahalesinin artması münferit bir olay olarak görülmemeli. BBC'nin 1982 yılındaki Falkland Adaları Savaşı'na dair haberleri hakkındaki tartışmalar, 1987 yılında genel seçimlere gidilirken muhafazakârların BBC'ye karşı başlattıkları kampanya, Özel Bölüm'ün BBC'deki film ve belgelere el koymak için yaptığı baskınlar ve *New Statesman* dergisinin *Secret Society* dizilerini yaparken kullandığı belgeleri ele geçirmek için yaptığı baskınlar gibi basın ve yayına tekrar tekrar saldırılması, sözünü ettiğimiz bu müdahalenin birer parçasıdır (bkz. Cockerell, 1989; Morrison ve Tumber, 1988).

Bu müdahalelerin İngiltere'deki yurttaş özgürlükleri üzerinde yarattığı etkinin bütünüyle ilgili olarak akademik avukatlar K. D. Ewing ve C. A. Gearty (1990: 129), "bu yüzyıl içinde tüm İngiliz hükümetlerinin temel takıntısı gizlilik ve güvenlik sorunları olmuşsa da, son on yılda bu takıntının olağanüstü boyutlara vardığı"na işaret etmişlerdir. Resmi gizliliğin ihlal edilmesi konusunda açılmış bir dizi ünlü davadan (ünü ülke dışına yayılan *Spycatcher* olayı bunlardan biriydi) ötürü güvenlik hizmeti ve resmi gizlilik kanununda önemli revizyonlar yapılmıştır. Bu değişikliklerin amacı, "gizli devlet"in işleyişini araştırmaya kalkanların işini çok daha rizikolu kılmaktı. Dahası, 1974 yılından bu yana "geçici" bir hazırlık olarak sunulmuş olan Terörizmin Önlenmesi Kanunu, 1989 yılında başlangıçta asla niyetlenilmedik bir süreklilik kazandı. Sözünü ettiğim bu çeşitli gelişim çizgileriyle yukarıda İran Elçiliği kuşatması boyunca ortaya çıktığını işaret ettiğim çizgiler

arasında bir süreklilik vardır ve bugün hâlâ üzerinde düşünülmeyi gerektirmektedir.

DERKENARIN KAYNAKLARI:

Bazalgette, C. ve Paterson, R. (1980-1) "Real Entertainment", **Screen Education**, 37, Kış: 57-67.

Bolton, R. (1990) **Death on the Rock and Other Stories**, (Londra: W. H. Allen).

Cockerell, M. (1989) **Live From Number 10: The Inside Story of Prime Ministers and Television**, (Londra ve Boston: Faber).

Ewing, K. D. ve Gearty, C. A. (1990) **Freedom under Thatcher: Civil Liberties in Modern Britain**, (Oxford: Clarendon Press).

Hartley, J. (1982) **Understanding News**, (Londra: Methuen).

Hillyard, P. ve Percy-Smith, J. (1988) **The Coercive State: The Decline of Democracy in Britain**, (Londra: Fontana).

Jack, I. (1989) "Gibraltar", **Granta**, 25: 13-86.

Knight, G. ve Dean, T. (1982) "Myth and the Structure of News", **Journal of Communication**, Bahar: 145-61.

Miller, D. (1990) "The History behind a Mistake", **British Journalism Review**, 1 (2), Kış: 34-43.

Morrison, D. ve Tumber, H. (1988) **Journalists at War: The Dynamics of News Reporting during the Falklands Conflict**, (Londra: Sage).

Newsinger, J. (1983) "The SAS and Popular Fiction", **Race and Class**, xxv, Yaz: 81-7.

Paterson, R. ve Schlesinger, P. (1983) "State Heroes for the Eighties", **Screen**, 24 (3), Mayıs-Haziran: 55-72.

Schlesinger, P. (1987) "Ten Years On: An Introductory Essay", **Putting 'Reality' Together: BBC News**, ikinci basım, (Londra: Methuen), s.xvi-xxi.

Schlesinger, P., Murdock, G. ve Elliott, P. (1983) **Televising 'Terrorism': Political Violence in Popular Culture**, (Londra: Comedia).

Windlesham, Lord ve Rampton, R. (1989) **The Windelsham/Rampton Report on 'Death on the Rock'**, (Londra: Faber).

II

Eski ideolojik düşmanla savaşmak

GİRİŞ

Bu kısımdaki bölümler, Soğuk Savaş'ın hâlâ çok yoğun olduğu bir dönemde, Soğuk Savaş'ın siyasal söylemleri üzerine yazılan birbiriyle bağlantılı bir düşünceler dizisi olarak okunabilir. Bu tarihsel evreden henüz yeni çıktık ve vakti geldiğinde bu evrenin kültürel sonuçlarının tartıldığı değerlendirmelerin yapılacağına kuşku yok. Bu kısımdaki denemelere bugün tekrar baktığımda, bunların, Pierre Bourdieu'nün ibaresiyle söylendikte, (bkz. Bourdieu, 1990: 8. ve 9. bölüm) yapılaşmış bir "entelektüel alanda" geliştirilmiş bütün bir düşünme sistemiyle bu denli uğraşmaları bana çarpıcı görünüyor. Muhalif ya da alternatif bakış açıları başat yorumlar karşısında mecburen geliştirildi ve kaçınılmaz siyasal zorunlulukların yanı sıra daha akademik zorunluluklar tarafından şekillendirildi.

Kremlin'deki Eski İdeolojik Düşman resmen ölü ilan edilerek hızla bir dosta dönüştürülmekteyse de, dünyanın yorumlanması konusunda yapılması gereken daha pek çok çalışma olsa gerek. Bugün, Sovyet blokunun dağılmasıyla birlikte, sayesinde "Batı"nın tanımlanabileceği bütünlüklü bir "Öteki" yitip gitti elbet. Ne var ki, Soğuk Savaş'ın sona ermesi bize düşüncelerimizi düzenlemek için oldukça kullanışlı bazı yordamları miras bıraktı. Bakış açısına bağlı olarak, kapsamlı bir dünya resmi çizerken bir araya toplanabilecek birçok tehlike var. Bu satırları yazarken "İslam" (Albay Kaddafi, Saddam Hüseyin ve geç dönem Ayetullah Humeyni gibi iblislerle ve sadakatleri ve asimile edilebilirlikleri sorgulanabilir olan tüm Batı'ya yayılmış geniş göçmen cemaatleriyle), Sovyet blokundan boşalan yerin en güçlü adayı konumunda. Müslüman dünyaya dair "oryantalist" yorumlar ve bunların iletişim araçları vasıtasıyla insanların çoğunluğunun bilincine nasıl kazındıkları hakkındaki tartışma on yıl önce Edward Said (1981) tarafından gündeme getirildi ve muhtemelen giderek daha merkezi bir yer işgal eder hale gelecek.

I. kısımda olduğu gibi burada da, ulusal devletin düşmanlarına ve onun temel toplumsal-ekonomik sistemine dair imgelerin inşa edilme tarzlarıyla ilgilenmekteyiz. Ayrıca "bizim blokumuzun düşmanları"ndan, bize yabancı bir inanç ve hayat tarzını gösterenlerden söz ediyoruz. 4. bölüm, önceki kısımdaki denemelerle doğrudan bağlantılıdır, çünkü bu bölüm yurtiçindeki siyasal şiddet ve yıkıcılık olaylarının, nasıl da Sovyetler'in dünya üzerinde tahakküm kurma yönündeki daha geniş amacının parçası olarak yorumlandığını ele almaktadır. Bu bölümdeki tartışma her şeyden önce İngiliz karşı-ayaklanmacı düşüncesiyle uğraşmaktaysa da, bu düşünce ABD ve Fransız kaynaklı karşı-ayaklanmacı öğretilerin de boy gösterdikleri çok daha geniş bir uluslararası bağlama yerleştiriliyor. Karşı-ayaklanmacı düşüncede öne çıkan araçsalcı propaganda anlayışı I. kısımda tartıştığımız resmi konumları büyük ölçüde biçimlendirir. Siyasal şiddetin rolü de ortak bir düşünüş tarzıdır.

Karşı-ayaklanmacı düşüncenin herhangi bir şekilde değerlendirilmesi, entelektüellerin siyasal rolüne dair sorular doğurur; işte

bu kısmın merkezi temasını da bu sorular oluşturmakta. Burada genellikle akademik kurumda ve hükümetin uzman danışmanlar grubunda bulunan askeri entelektüellerin muğlak konumuyla hesaplaşmaktan kaçınılamaz. Askeri entelektüellerin yapabilecekleri kavramsal el çabukluklarına da dikkat çekilmesi gerek.

Yalnızca geçici bir taslak önermiş olsam da, karşı-terörist öğreti üzerine revaçtaki eleştirel literatürle birçok bağlantı noktası sağlayan bu taslağın hâlâ geçerli olduğunu düşünüyorum. Avustralyalı siyaset bilimcisi Jenny Hocking (1988), 1980'ler boyunca liberal demokrasilerdeki karşı-terörizmin ayaklanmalara karşı savaşma gibi sınırlı bir amacın ötesine nasıl taştığını ve olağanüstü kanunların geçirilmesinin savunulmasına, iç muhalefetin gözetim altında tutulmasının meşrulaştırılmasına, kanun ve nizamın sivil güçler tarafından sağlanması ile askeri eylem arasındaki ayrımın bulanıklaştırılmasına ve medyanın yönlendirilmesine vardığına dikkat çekmektedir. Felsefeci Alexander George (1991, yayımlanma aşamasında) "teröroloji disiplini" adını yakıştırdığı disiplinin temel varsayımlarını eleştirmiştir. Benim burada yaptığım gibi George da, liberal-demokratik Batı'nın uygun gördüğü vakit gaddarlıkları doğrudan desteklemesine ya da rıza göstermesine göz yumulmasından ötürü, "terörizm"in Batı'nın düşmanlarının kapılarına bırakılmış olduğunu ve demokratik devlet uygulamasıyla tezatlık içinde görüldüğünü savunur. George da "teröroloji"nin doğasında barınan otoriter eğilimlere ve bunun durmadan iç düşmanlar aranmasında nasıl bir rol oynadığına dikkat çekmiştir.

4. bölüm 1970'lerin sonlarına doğru Britanya'da terörizm çalışmaları alanının kurumsal örgütlenmesinin taslağını çıkarır. O dönemde yayın yapan kilit oyuncular bugün de aktif olarak sahnede. Britanya'da karşı-ayaklanmacı öğreti ve kurumlar üzerine yapılan araştırmaların sürekli yetersiz kalmasına rağmen, böylesi kritik çalışmalar başka yerlerde yapılıyor (bkz. Schmid, 1984). Son zamanlarda ortaya çıkan en kapsamlı açıklama (bu açıklamalar fazladan, iki İngiliz kurumuna, Çatışma İncelemeleri Enstitüsü ile Terörizm Çalışmaları Enstitüsü'ne dair tamamlayıcı kısa analizler sunar), Edward Herman ve Gerry O'Sullivan'ın 1989 tarihli terörizm çalışmalarını konu alan incelemelerinde bulunuyor. Herman

ve O'Sullivan'ın kurumsal analize yaklaşımlarının bütününün, başka birisinin bu yaklaşımın varsayımları konusunda benimseyeceği farklılıklar ne olursa olsun (mesela ben özellikle medyanın analizi konusunda onlardan farklı düşünüyorum), gelecekteki araştırmacılar için bir model oluşturacağına kuşku yok (bkz. Schlesinger, 1989b: 295-302; Schlesinger, vd., 1983: 163-5).

Herman ve O'Sullivan "Terörizm" başlığı altında enformasyon, analiz ve kanaat imal eden, geliştiren ve paketleyerek dağıtan "endüstri"yi betimlemeye ve analiz etmeye girişirler (1989: 55). Bu, onları hükümet organları ve yetkililerinin oluşturduğu kamu sektörünün yanı sıra beyin takımları, araştırma enstitüleri, güvenlik firmaları ve "uzmanlar"dan oluşan özel sektörü ayrıntılı bir şekilde araştırmaya sevk eder. Çalışmalarında ele aldıkları belli başlı ülke Birleşik Devletler olsa da, kısmen Britanya, Kanada, Güney Afrika ve İsrail'deki faaliyetlerden de söz ederler. Bu çalışma özel sektörün nominal bağımsızlığına rağmen, özel sektörün toplam faaliyetlerinin, gerçekte devletin hizmetinde ve hem yurtiçi hem de uluslararası olarak geniş anlamda sağcı bir ideolojik anlayışın bütünsel bir parçası olarak yürütüldüğünü ikna edici bir şekilde gösterir.

Terörizme karşı mücadele ve komünizme karşı savaş Soğuk Savaş düşüncesinde birleştirilmişti. Birbirleriyle yakınen ilintili ve esasen birbirlerine paralel olarak yazılmış olan 5. ve 6. bölümlerde komünizme karşı savaş teması ele alınıyor. 5. bölüm geniş bir tablo çizer ve "komünizm" tehdidinin bizim siyasal kültürümüzün temel önemdeki yanlarını örgütlemede nasıl işlev gördüğünü açmaya çalışır. 6. bölüm ise "Avrupa Komünizmi" sloganının icat edilmesi üzerine yapılan bir örnek olay çalışması aracılığıyla siyasal söylem üzerine girilen çatışmanın ne kadar karmaşık ve dinamik olabileceğini gösterir. Her iki bölümün temelinde, daha geniş uygulamalara elverişli analitik bir yaklaşım yer alıyor.

Hem siyasal bir proje hem de ideolojik bir oluşum olarak "antikomünizm", 1917 yılındaki Ekim Devrimi'ne kadar uzanır. O günlerin anti-Bolşevizminden dünün anti-Sovyet mücadelelerine uzanan süreklilik çizgileri var (bkz. Miliband ve Liebmann, 1984). 1990'ların avantajlı noktasından bakıldığında, bu bölümlerin yazıl-

dığı *glasnost* öncesi günlerden bu yana iki ayrı evre saptanabilir.

Birinci evre bizzat *glasnost* tarafından başlatıldı. Birçok medya yorumcusu Gorbaçov ekibinin halkla ilişkiler konusundaki becerilerine ve Batılı medya yönlendirme tekniklerini benimsemelerine dikkat çekmiştir. Bu yeni yaklaşımların 1980'li yılların ortalarından sonlarına kadar Britanya medyasının Sovyetler Birliği'ne dair yaptığı haberler üzerinde giderek büyüyen etkisini gözlemleyen Brian McNair (1988), bu gelişmede daha "nesnel" bir haber yapma biçiminin gelişmekte olduğu yolunda ihtiyatlı bir iyimserliği besleyecek nedenler bulmuştur. McNair'in farkına vardığı Sovyet tehditine dair oluş halindeki yeniden değerlendirmeler "kesin" haberlerin içeriğinden ziyade güncel olayların analiz edilmesi alanında göze çarpıyordu. *Glasnost* Batılı medyanın haber toplamasını kolaylaştırıcı bir etki yaratmış ve böylece Batılı medyada Sovyet toplumuna dair daha dolgun ve karmaşık bir görüntünün ortaya çıkmasına izin vermişti. Buna ek olarak, dış ilişkiler inisiyatiflerini geliştirmek ve reformcuların faaliyetlerini tanıtmak için Sovyet medyasının daha gelişkin stratejiler kullanması, komünist düşman imgesinin daha Sovyet bloku çökmeden, geleneksel Batılı kamular açısından eski berraklığını yitirmekte olduğu anlamına geliyordu.

Gelgelelim, ikinci, tayin edici evre, bizzat Soğuk Savaş'ın sona erişiyle ortaya çıktı. Soğuk Savaş'ın 1990 yılında sona erdiğinin resmen ilan edildiği bu evre önceki Sovyet blokunun üzerinden düşman etiketinin kaldırılmasını ve ortak, görünüşte aşkın bir "Avrupalı" mirasın yeniden keşfini içerdi. Bu satırları yazarken hâlâ bir geçiş evresindeyiz ve hem Avrupa çapındaki hem de daha geniş küresel bağlamdaki siyasal kartografiyi dostluk ve düşmanlık, benzerlik ve farklılık terimleri bazında yeniden tanımlama gibi önemli bir işe henüz girişmeden, askıda duruyoruz. Kuşkusuz, "biz" ve "onlar" arasında bunun gibi temel ayrımların yapılması her propaganda savaşının besinini oluşturur; böylesi bölünüm çizgileri savaş sonrası tecrübenin merkezinde yer alıyordu. Ama, daha temel olarak, böylesi bölünüm çizgileri aynı zamanda tüm toplumların sürekli yapmak zorunda oldukları sosyo-kültürel kategorileştirme faaliyetinin de bir parçasıdır. Nitekim, komüniz-

min ölümünün bıraktığı boşluğun büyük ölçüde savaş sonrasında görülenlere benzer tarzlarda başka düşmanlar tarafından doldurulması muhtemel. Daha önce önermiş olduğum üzere, "İslam" bu rolün en önemli adayıdır.

5. bölüm, Batılı haber medyasının ve toplumsal teorinin yaptığı komünizm yorumunun bir toplum tipi ile başka bir toplum tipi arasında yapılan temel farklılaştırma tarzlarıyla nasıl ilişkili olduğunu gösterir. Bu bölümde, devlet sosyalizminin kapitalist demokrasilerin antitezi olarak adlandırılmasında totalitarizm teorisinin önemli bir rol oynadığı savunulur; buna totalitarizmin *dışsal* eleştirisi denebilir. Bunun tersine, Jacques Rupnik'in (1988: 269) ikna edici bir şekilde işaret ettiği gibi, önceki Doğu Bloku'ndaki *içsel* totalitarizm eleştirisi Batı'daki dışsal eleştiriden farklıydı: Temel amaç "kurumsallaştırılmış yalan olarak ideolojinin üstünlüğü"ne karşı çıkmak ve hafızanın tahrip edilmesine ve dilin çürümesine direnmekti. İçeriden kaynaklanan bu mücadele parti-devlet tarafından bastırılan kimlik biçimlerinin ve özerkliğin canlı kalmasını sağlamaya ve rejiminkine alternatif bir ahlak geliştirmeye çalışıyordu. Doğu'da ve Orta Avrupa'da meydana gelen devrimler nedeniyle şimdiki görev, daha önceki Doğu Bloku'ndan tereddütlü bir şekilde ortaya çıkan demokrasilerde dayanaklı sivil toplum biçimleri geliştirmektir.

Ben burada bir sınır koruma biçimi olarak *dışsal* totalitarizm eleştirisinin oynadığı rol üzerinde yoğunlaşıyorum. Analiz, farklılık ve benzerlik, tehdit ve irrasyonallik gibi kavramların uygulanmasıyla geliştiriliyor: Bir yorumlama sisteminin parçası olarak bir arada ele alındığında, komünizm üzerine geliştirilen siyasal söylemin büyük bir bölümünü bu kavramlar örgütler. Dahası, burada söz konusu edilen yorum süreçlerinin, kültürel üretim sisteminin farklı bölümlerinde –popüler medya ve akademik çalışmalar– cereyan etmelerine karşın birbirleriyle bağlantılı oldukları gösterilebilir.

6. bölümde analiz düzeyi farklı. Bu bölümde yer alan çalışma bilebildiğim kadarıyla, "Avrupa Komünizmi" teriminin nasıl ortaya çıktığını ve bu terimin anlamının siyasal tartışmaların gidişatı

içinde nasıl evrildiğini inceleyen tek çalışma olmayı sürdürüyor.[1] "Avrupa Komünizmi" teriminin, ölü sloganlar mezarlığına uzun bir süre önce gömülmüş olmasına karşın, gelişim mantığı aynı çizgiler üzerinde analiz edilebilecek öbür birçok Avro-terim bugün revaçta. Örneğin, daha da çekişmeli bir zemine sahip "Avrupalı kimliği" şu anda günümüz tartışmalarına egemendir ve III. kısımda yer alan bölümlerin ana temasını oluşturmaktadır.

"Avrupa Komünizmi" üzerinde ideolojik düzlemde girilen savaşın nasıl cereyan ettiğine dair yapılan örnek olay çalışması, siyasetçilerin ve entelektüellerin iletişimsel stratejilerine, siyasal ve kültürel çatışmanın öbür alanlarına da uygulanabilecek olan (bkz., örneğin, Schlesinger ve Lumley, 1985) bir yaklaşım uyguluyor. Bu çalışma, siyasal sistemin ideolojik sınırlarının siyasal söylem yoluyla nasıl savunulduğuna ve meydan okumalarla karşılaştığına dair aydınlatıcı birçok veri içerir. "Avrupa Komünizmi" örneğinde, her iki blokta da heterodoksi tehditiyle karşılaşılmıştı. Doğu'da ve Batı'da benzer şekilde yerleşikleşmiş –ve birbirine düşman olan– siyasal kimlikleri aynı anda vurmasından ötürü bu tehdit söz konusu karşılaşmayı özellikle ilginç kılıyor.

6. bölüm ayrıca medya sosyolojisinde "asli tanım" kavramı hakkında giderek büyüyen tartışma açısından da oldukça anlamlı (bkz. Curran, 1989 ve 1990; Schlesinger, 1989a ve 1989b; Schudson, 1989). Başka bir yerde, resmi kaynakların medyaya erişimlerinin büyük ölçüde toplumsal yapıda işgal ettikleri yer tarafından sağlama alındığını ve onların kamusal alanda tahakküm kuran ayrıcalıklı tanımlar yapma iktidarının bundan kaynaklandığını varsayan klasik "asli tanım" formülleştirimine (bkz. Hall vd., 1978)

---

1. Dahası, etiketin mirasına dair analizimiz Augusto del Noce (1978: 7-8) tarafından bağımsız bir şekilde onaylandı. Del Noce, "Avrupa Komünizmi" terimini **Il Tempo**'da (15 Kasım 1975) yayımlanan bir makalesinde kullandığı zaman, bir türeç (neolojizm) yapmakta olduğunu düşündüğünü söyler. Sonradan terimin Frane Barbieri tarafından **Il Giornale Nuovo**'da (26 Haziran 1975) zaten kullanılmış olduğunu keşfetmiş. Gelgelelim, bu terimi kullanma amaçları farklıydı. Bir felsefeci olan del Noce, İtalyan Komünist Partisi'nin stratejisine dair felsefi bir incelemenin bir parçası olarak bir kavram icat etmek istemişti. Bir gazeteci olan Barbieri ise, basitçe, oldukça kaygan bir durumu anlatmak istemişti. Ama, 7. bölümün gösterdiği gibi, dinamik bir entelektüel alanda sonuçları her zaman niyetler belirlemez.

karşı çıkmıştım. Bu görüş "poliyarşik" siyasal sistemlerde ilke olarak siyasal gündemi tanımlayanlar arasındaki çatışma miktarını azımsama eğilimindedir; büyük ölçüde zaman dışı niteliklidir; yeni güçlerin tanımsal mekânı nasıl yeniden biçimlendirebileceğini bilmezden gelir; ve son olarak, medyanın pasifliğini abartır. O nedenle, medyanın haber kaynaklarından hareketle medya stratejilerinin izlenmesini yeniden analiz etmemiz gerektiğini belirtmiştim. Tam da böyle bir stratejik eylem, "Avrupa Komünizmi" tartışmasında merkezi bir konumdaydı ve bugün de Avrupa'nın geleceği hakkındaki günümüz tartışmalarında göze çarpmaktadır.

Bugün olayı o zaman olduğundan daha kolay görmek mümkünse de, on yıl öncesinin çarpışmaları Batı Avrupa'nın siyasetindeki bir değişme uğrağına damgasını vurdu. Batı Avrupa'da kapitalist demokrasi ve devlet sosyalizmi arasında bir "Avrokomünist" *terza via*'nın* doğmak üzere olduğu yanılsamaları Fransa, İtalya ve İspanya'daki ulusal siyasetin hızlı parçalayıcı etkisi karşısında pek ayakta kalamazdı. Sonuçta bunun ardından 1980'lerin başında, parti siyasetine dayalı ittifak örüntülerinin değişmesinden ötürü, Moskova'yla arasına en büyük mesafeyi koyan ve yönetici konumunda olmayan komünistleri (en dikkate değer olarak İtalyanları) ve başka yerlerdeki (özellikle Batı Almanya ve Fransa) sosyal demokratları ve sosyalistleri kucaklayabilecek bir "Avrupa-Solu"ndan konuşulduğunu işitmeye başladık. Armen Antonian (1987: 3. bölüm), "Avrupa Komünizmi"nin I. Dünya Savaşı öncesinin sosyalist hareketine bir geri dönüş ve yitirilmiş Marksist mirası yeniden kazanma girişimi olarak yorumlanması gerektiğini savundu. "Avro-Sol" inisiyatifin eğer herhangi bir anlamı var idiyse, o da Ekim Devrimi'nin bölücü mirasını aşma yönündeki çok daha bariz bir hamle olmasıydı.

Bugün Sol'un ulusal kısmiyetçiliği hâlâ, Avrupa düzeyindeki – şimdi eski Doğu Bloku'nun çoğunu içerecek şekilde genişlemiş bir Avrupa– tutunumundan (coherence) daha önceli görünüyor. Ne var ki, "Avro-Sol" sloganı ve bu sloganın selefi "Avrupa Komünizmi" hem siyasal güçleri seferber etme konusunda hem de yeni bir toplumsal düzenin özgüllüklerini dillendirme konusunda sınırlı

* Üçüncü yol. (ç.n.)

bir başarı sergilediyse de, bu sloganlar fiili gerçekleşme uğrağını hiç kimsenin şu ya da bu oranda doğru bir şekilde öngöremeyeceği derin bir değişmeyi önceden canlandırdı: Yani, İkinci ve Üçüncü Enternasyonaller arasındaki tarihsel bölünme sorunu. On yıl sonra, Sovyet blokunun içe dönük infilakıyla, Avrupa'da böyle bir bölünmenin devam ettirilmesinin temeli aslında yok olmuştur. Ama eğer Avrupa çapında bir demokratik sosyalizm yeniden yaratılacaksa, büyük belirsizlik koşullarında karmaşık yeni bir siyasal kimliğin geliştirilmesi gerekecektir. Böyle bir amaca götüren yolda karşılaşılacak karmaşıklıkların bazıları daha sonra III. kısımda serimleniyor.

KAYNAKLAR:

Antonian, A. (1987) **Towards a Theory of Eurocommunism. The Relationship of Eurocommunism to Eurosocialism.** New York: Greenwood Press.

Bourdieu, P. (1990) **In Other Words: Essays Towards a Reflexive Sociology.** Cambridge: Polity Press.

Curran, J. (1989) "Culturalist Perspectives of News Organizations: A Reappraisal and a Case Study", M. Ferguson, derl., **Public Communication: The New Imperatives. Future Directions for Media Research.** Londra: Sage, s. 114-34.

— (1990) "The New Revisionism in Mass Communication Research", **European Journal of Communication,** 5 (2-3), Haziran: 135-64. (Türkçesi, "Kitle İletişimi Araştırmasında Yeni Revizyonizm: Bir Yeniden Değerlendirme", çev: M. Küçük, **Medya, İktidar, İdeoloji**, der. M. Küçük, Ark Y., 1994 içinde)

George, A. (1991) "The Discipline of Terrorology", A. George, derl., **Western State Terrorism.** Cambridge: Polity Press.

Hall, S., Critcher, C., Jefferson, T., Clarke, J. ve Roberts, B. (1978) **Policing the Crisis: Mugging, the State, and Law snd Order.** Londra: Macmillan.

Herman, E. ve O'Sullivan, G. (1989) **The "Terrorism" Industry: The Experts and Institutions That Shape our View of Terror.** New York: Pantheon.

Hocking, J. (1988) "Counterterrorism as Counterinsurgency: The British Experience", **Social Juatice,** 15 (1), Bahar: 83-97.

del Noce, A. (1978) **Futuro Prossimo? Ipotesi, Giudizi, Discussioni sull'Eurocommunismo.** Bologna: Capelli Editore.

McNair, B. (1988) **Images of the Enemy: Reporting the New Cold War.** Londra: Routledge.

Miliband, R. ve Liebmann, M. (1984) "Reflections on Anti-Communism", R. Miliband, J. Saville ve M. Liebmann, derl., **Socialist Register 1984: The Uses**

of Anti-Communism. Londra: Merlin Press, s. 1-22.
Rupnik, J. (1988) "Totalitarianism Revisited", J. Keane, derl., **Civil Society and the State: New European Perspectives.** Londra: Verso, s. 263-89. (Türkçesi, "Totalitarizmin Yeniden Değerlendirilmesi", çev: Ahmet Çiğdem, J. Keane, derl., **Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar.** Ayrıntı Yay., 1993, s. 287-314.)
Said, E. (1981) **Covering Islam: How the Media and the Experts Determine How We See the Rest of the World.** Londra: Routledge & Kegan Paul. (Türkçesi, **Haberlerin Ağında İslam,** çev: Alev Alatlı, Pınar Y., 1984.)
Schlesinger, P. (1989a) "Rethinking the Sociology of Journalism: Source Strategies and the Limits of Media Centrism", M. Ferguson, derl., **Public Communication.** Londra: Sage, s. 61-83.
— (1989b) "From Production to Propaganda", **Media, Culture and Society,** 11 (3), Temmuz: 283-306.
Schlesinger, P. ve Lumley, B. (1985) "Two Debates on Political Violence and the Mass Media: The Organization of Intellectual Fields in Britain and Italy", T. A. van Dijk, derl., **Discourse and Communication: New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication.** Berlin ve New York: De Gruyter, s. 324-49.
Schlesinger, P., Murdock, G. ve Elliott, P. (1983) **Televising "Terrorism": Political Violence in Popular Culture.** Londra: Comedia.
Schmid, A. (1984) **Political Terrorism: A Research Guide to Concepts, Theories, Data Bases and Literature.** Amsterdam: North-Holland; New Brunswick, NJ: Transaction Books.
Schudson, M. (1988) "The Sociology of News Production", **Media, Culture and Society,** (3), Temmuz: 263-82.

4. KARŞI-AYAKLANMACI DÜŞÜNCENİN BİÇİMİ VE KAPSAMI ÜZERİNE

Ünlü bir ifadeyi kullanacak olursak, Batı'daki karşı-ayaklanmacı düşünürler burjuva devletin kiralık ödül avcılarıdırlar. İşleri devrimi önlemektir. Dünya görüşleri Manichaean'dır: Burada Özgür Dünya; orada Komünist Totalitarizm. Karşı-ayaklanmacı şebekeler yaygındır aslında. Yıkıcılığın olduğu yerde hemen ardından ayaklanmanın gelmesi muhtemeldir. Ve küçük ayaklanmalardan devrimler doğar ve gelişir.

Karşı-ayaklanmacı düşünürler devletin baskı aygıtı adına ya da içinde çalışan entelektüeller olarak görülebilir. Yerine getirdikleri işlev, bu aygıtın karşı-devrimci savaşları kazanmada kullanması için stratejik ve taktik düşünceler üretmektir. Böylesi düşüncelerin, baskıcı tekniklere tercüme edildiğinde yerleşik düzenin

güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olarak işe yarayacağı düşünülür. Gelgelelim, karşı-ayaklanmacı düşüncenin sosyolojik ilgiye değer yanı yalnızca pratik içerimlerinden ibaret değil. Bu düşünce tarzı aynı zamanda önemli bir ideoloji biçimidir. Herhangi bir karşı-ayaklanmacı kampanyanın temel özelliklerinden biri de propaganda ve "psikolojik operasyonlar"dır. Amerikalıların Vietnam'da dedikleri gibi: KVZK... Kalpleri ve Zihinleri Kazan (WHAM... Win Hearts and Minds).

Bu bölümde günümüz İngiliz karşı-ayaklanmacı yazımların bazılarının ideolojik özelliklerinin analizine girişiyorum. Sosyolojik literatürde devlet konusuna ilginin son zamanlarda artması göz önüne alındığında, bu araştırma alanının bu ülkedeki sosyologların hemen tamamı tarafından ihmal edilmiş olması oldukça şaşırtıcı. Gelgelelim, akademik sosyolojinin dışında bu konuya özellikle İngiltere'de giderek artan bir ilgi duyulduğu besbelli. Karşı-ayaklanmacı düşünce ve bununla ilgili "siyasal terörizm" konusu tarihçiler (örneğin, Iviansky, 1977; Laqueur, 1977a ve 1977b) ve siyaset bilimciler (örneğin, Wilkinson, 1974) tarafından tartışıldı. Son zamanlarda yapılan en ufuk açıcı çalışma Marksist araştırmacı-gazeteciler tarafından yapıldı (Ackroyd vd., 1977; Bunyan, 1977a). ABD'de bu alana duyulan ilgi uzun zamandır yerleşiklik kazanmış olup, ABD'nin nüfuz bölgesinde ve yurtiçi sınıf yapısında karşı-ayaklanmacı düşüncenin oynadığı role dair anlayışımızı büyük ölçüde zenginleştiren bazı önemli çalışmalar üretilmiştir (Copans, 1975; CRCJ, 1975; Leggett, 1973).

Karşı-ayaklanmacılık masum ya da nötr bir teknik kavram değil. Tersine, kendi ideolojik bagajını beraberinde taşır. Dünyaya karşı-ayaklanma düşüncesinin penceresinden yaklaşmak, ABD'nin "ulusal-güvenlik bürokrasisindeki kalkış noktası"ndan "azgelişmiş dünyadaki devrimleri şiddetin yönlendirilmesi ile ilgili bir sorun" olarak gören "ulusal güvenlik yöneticileri"nin *Weltanschauung*'unda merkezi bir öğedir (Barnet, 1972: 35). Sonuç olarak, Eqbal Ahmad'ın gözlemlediği gibi, bir pratik olarak karşı-ayaklanmacılık,

> örgütlü devrimlere karşı çok yönlü saldırıyı içerir. Karşı-ayaklanmacı

düşünce gibi yumuşatılmış bir tabir, ne rastlantının ürünüdür ne de cehaletin. Bu tabir, yurtdışındaki devrimlere karşı savaşmaya adanmış bir dış siyaset gerçeğini gizlemeye hizmet eder ve devrimcilerin yasadışılık statüsüne itilmelerine yardımcı olur. Ayrıca bir devrimin yalnızca ayaklanmaya indirgenmesi, devrimin meşruluğunun *a priori** yadsınması demektir. O nedenle, bu makalede karşı-ayaklanma ve karşı-devrim tabirleri birbirinin yerine geçecek tarzda kullanılmaktadır (Ahmad, 1973: 325).

Burada Ahmad'ın terimleri kullanma tarzını benimsemekteyim. Karşı-ayaklanmacı düşüncenin incelenmesi dış siyaset alanının epey ötesine uzanır. Karşı-ayaklanmacı düşünce halihazırda "terörizm"le yüz yüze gelen çeşitli Batı Avrupa devletlerinde (Britanya'nın İrlanda sorunu bunun bir örneği) devlet iktidarının yurtiçinde uygulanmasının analiziyle oldukça ilintilidir ve 1960'larda "yeni siyaset"in patlak vermesinden bu yana ABD'de yurtiçi düzenin sağlanmasında kayda değer bir önem taşımıştır.

A. KARŞI-AYAKLANMACI DÜŞÜNCE, TOPLUMBİLİM VE EMPERYALİZM

Karşı-ayaklanmacı düşünce oldukça modern bir icat. Bu tabir, en az baskı ihtiyacı kadar eski bir anlam da taşır elbet. Ama burada ele alındığı anlamda karşı-ayaklanmacı düşünce, Batı'nın sömürgeci ve emperyal genişlemesinin ve bunun sonucunda Üçüncü Dünya'ya dayatılan tahakküm ilişkilerinin ürünüdür. "Pasifleştirme" teriminin, o vakitler Hindistan'da bazı küçük mahalli zorluklarla karşılaşan İngilizler tarafından on sekizinci yüzyılın sonlarında icat edildiğine dikkat çekmek ilgi çekici olabilir (Fairbairn, 1974: 46). İlk karşı-ayaklanmacı ilkeler daha sonra –yine Hindistan'da– on dokuzuncu yüzyıl boyunca bir "küçük savaşlar" dizisi patlak verdiği zaman geliştirildi. Ordunun geliştirdiği bilgi türü, "İngilizlerin pasifleştirmeyi iktidarın sürekli takviye edilmesinin bir aracı olarak görmelerinden ötürü askeri bir bilgi olmanın yanı sıra siyasal bir bilgiydi" (Fairbairn, 1974: 52). Karşı-ayaklanmacı

* Önsel olarak (ç.n.)

tekniklerin geliştirilmesi için başka bir fırsat, toplama kampları ve kapatma sistemleri hakkında çok şeyin öğrenildiği Boer Savaşı süresince ortaya çıktı. ABD örneğinde, Amerikan yerlilerinin "pasifleştirilmesi" içsel sömürgeleştirmeye zorunlu olarak eşlik etmişti. Ve Britanya'da, Britanya'nın "en eski sömürge"si olan İrlanda'ya benzer bir yaklaşımdan doğan sorunlar hâlâ çözümlenmemiş olarak duruyor.

Son zamanlarda antropolojinin doğuşuna dair yapılan eleştirel tarihsel yeniden değerlendirmelerin karşı-ayaklanmacı düşüncenin tarihindeki uğrakları aydınlatması ilginçtir.

Talal Asad (1973: 16), sahneyi tasvir ederken şunu gözlemlemiştir:

> Antropolojinin kökleri, burjuva Avrupa'nın doğuşuna kadar uzanan Batı ile Üçüncü Dünya arasındaki eşitsiz bir iktidar karşılaşmasında, sömürgeciliğin yalnızca tarihsel uğraklardan biri olduğu bir karşılaşmada bulunur. Batı'nın tedricen tahakküm altına aldığı toplumlar hakkında kültürel ve tarihsel enformasyona sahip olmasını sağlayan işte bu karşılaşmadır.

Antropolojik bilginin üretiminin basitçe sömürgeci tahakkümün kullanımı için gerçekleştirildiğini düşünmek tam anlamıyla hata olur. Olay çok daha karmaşık ve çelişkili olup, başka yerlerde olduğu gibi kapsamlı tartışmaları hak etmektedir. Gelgelelim, antropologlar genellikle "sömürge durumunu bilimsel bir tarzda ele almamışlardır. Örneğin, aralarından pek azı yeni göçmenleri ve yöneticileri incelemiştir ve bu durum onların çalışmalarını gerçekliğin hayati bir boyutundan mahrum bırakmıştır" (Kuper, 1975: 147). II. Dünya Savaşı sonrasındaki ulusçu devrimlere kadar, antropologlar açısından, kendi inceleme nesnelerinin temelinde yatan emperyalist toplumsal düzenin meşruluğunu ve istikrarlılığını eleştirel olmayan bir şekilde varsaymak mümkündü.

Erken dönem karşı-ayaklanmacıların düşünceleri, bu düşüncelerin emperyalizmin işgallerini desteklemek üzere özbilinçli olarak tasarlanmış olmaları ölçüsünde farklıydı. Eski, savaş öncesi antropologlarla paylaştıkları nokta, emperyalist düzenin meşruluğu hakkındaki bir dizi varsayımdan oluşmaktaydı. O nedenle, *bazı*

antropologların sahip oldukları becerileri, metropoliten iktidarların savaş çabalarında işe yarayacak istihbaratı toplamak için açıkça kullanmaları ve böylece ikili bir rol oynar hale gelmeleri tarihsel bir tesadüf değil. Böylesi eylemler doğal olarak ahlaki sorunlar doğurur. Bu ahlaki sorunlardan merkezi önem taşıyanı, görünüşte "insan bilimi" adına bir halkla ilişki kurup hakkında bilgi edinirken aslında o halkı bir ayaklanmayla karşı karşıya olan bir iktidarın kullanımına sunmada söz konusu olan ikiyüzlülüktür. Günümüze daha yakın malzemelerle karşılaşmadan önce, bunun gibi bir ya da iki örneğe bakmak ilgi çekici olabilir. *Plus ça change...*

W. F. Wertheim (1974), İslamiyetçi ve antropolog C. Snouk Hurgronje'nin Hollanda sömürge yönetimi adına Endonezya'da giriştiği faaliyetleri anlatır. Hollandalılar 1890'lı yıllarda Atchin'de ihtilalci bir savaşla karşılaşmışlardı. Hurgronje, Atchin'lilerle bağlantı kurmuş olmanın kendisine sağladığı avantajı, kalkışmanın önderlerini öğrenmek ve otoritelere baskıcı taktikler tavsiye etmek için kullanmıştı.

Belki daha tanıdık bir örnek İngiliz sömürge tarihinde bulunur ve Mau Mau kalkışmasıyla başa çıkılmasında Kenya yönetimine yardımcı olmada çeşitli toplumbilimcilerin oynadıkları rolle ilgilidir. Bu toplumbilimcilerin yürüttükleri çalışma, önde gelen tarihöncesi öncesi çağlar uzmanı Louis Leakey'in, geleneksel Kikuyu ritüeli uyarınca andın bozulmasını sağlamanın yollarını bulmak için Mau Mau ittifak andının araştırılmasını içeriyordu. Daha sonra, arazi imtiyazı sistemini değiştirmenin yollarının araştırılması için Doğu Afrika Toplumsal Araştırma Enstitüsü'nden birkaç araştırmacı kiralandı. Burada güdülen siyasal amaç, bundan böyle yitirecek bir şeyleri olmasından ötürü Mau Mau'yu desteklemek istemeyecek istikrarlı, orta ölçekte bir köylü sınıfı yaratmaktı (Buijtenhuijs, 1975).

Böylesi girişimler, halihazırda Birleşik Devletler karşıayaklanma programlarında çalışan toplumbilimcilerin uğraşmakta olduğu araştırmalarla kıyaslandığında gerçekten devede kulak kalır. Bunun klasik, en ünlü örneği Camelot Projesi'dir. Bu proje Birleşik Devletler Savunma Bakanlığı'nın Özel Operasyonlar Araştırma Dairesi (SORO) tarafından tasarlanmış ve Washington

Amerikan Üniversitesi yoluyla "yönlendirilmiş"ti. Aslında projenin iddiası büyüktü –Amerikan askeri aygıtının kullanımına hasredilmiş eksiksiz bir karşı-devrim bilimi. "1 Numaralı Belge" bu amaçları yeterince açık kılar:

> Camelot Projesi, gelişmekte olan dünyadaki toplumsal değişmenin siyasal açıdan önemli boyutlarını öngörmeyi ve etkilemeyi mümkün kılacak genel bir sistemler modeli geliştirmenin uygulanabilirliğini belirlemeyi amaçlayan bir çalışmadır. Biraz daha özgülleştirilerek söylenirse, bu projenin amaçları şunlardır: *Birincisi*, ulusal toplumların içlerinde taşıdıkları iç savaş potansiyelini değerlendirmede başvurulacak yordamları tasarlamak; *ikincisi*, giderek artan gizlilik dereceleriyle, iç savaş için bir potansiyel doğurabileceği tahmin edilen koşulları hafifletmek için bir hükümetin atabileceği adımları saptamak; ve *son olarak*, yukarıdaki iki şeyin yapılmasında zaruri olan enformasyonu elde etmek ve kullanmak için bir sistemin karakteristiklerini düzenlemenin olabilirliğini değerlendirmek (aktaran Horowitz, 1974: 47-8).

Bu proje için üç yıl ila dört yıl boyunca, yılda ayrılan bir buçuk milyon dolarla başarı ucuza getirilecekti. Sorgulanabilir metodolojik varsayımları ve Camelot'un karşı-devrim teorisinin geçerliliğini şu an için bir yana koyalım, bu önerilerin açığa çıkmasının "stratejik toplumbilim"in sevapları ve günahlarıyla ilgili ahlaki bir tartışmanın fitilini tutuşturduğuna dikkat çekebiliriz.

Camelot Projesi'nin rafa kaldırılması hikâyeye son vermedi. Her şeye rağmen bu proje, (Küba devriminin başarıya ulaşmasının harekete geçirdiği) devletin istihbarat faaliyetinde kullanılmak amacıyla sosyolojik bilgi toplamak için tasarlanmış bir projeydi. Latin Amerika ülkelerinde "kızıl yıkıcılık" sorununun var olmaya devam etmesinden ötürü karşı-ayaklanmacı araştırmaların yapılması da devam ediyor. Camelot Projesi'nin ardından, bu kez CRESS'in (Toplumsal Sistemleri Araştırma Merkezi) himayesinde "özel" kaynaklar tarafından finanse edilen uzmanlardan oluşan danışma gruplarının tesis edilmesi gündeme geldi. Nüfus denetimi, gerilla gruplarına gösterilen sadakatin psikolojik mekanizmaları, tutum değişiklikleri yaratılması, kapitalist mülkiyet biçimleriyle

duygudaşlık içindeki seçkinlerin yaratılması ve teşvik edilmesi gibi birbirinden çok farklı konulardaki birçok proje halihazırda ABD askeri-endüstriyel karması tarafından finanse ediliyor. Buna ek olarak, İngiliz ve Fransız operasyonlarından (özellikle Malaya ve Cezayir'deki) çıkarılan dersleri, bunları gelecekte uygulamak üzere "yeniden canlandırma" yönünde girişimler yapıldı.

Bu tip düşünce yalnızca sömürgeci ve emperyalist tahakkümle sınırlı değil. Bu düşünce tarzı emperyalizmin toplumsal temelini sağlayan yurtiçi sınıf yapılarının sürdürülmesinin sağlanması açısından da önemli. Aslında, Leggett'in (1973: 322) işaret ettiği gibi, ABD'deki yurtiçi iktidar ilişkileri ve karşı-ayaklanmacı düşüncenin hem yurtiçindeki hem de yurtdışındaki kullanımları arasında kaçınılmaz bir "iç içe geçiş" söz konusudur.

B. SOĞUK SAVAŞ VE KARŞI-AYAKLANMACI DÜŞÜNCE

Batılı askeri düşünürlerin çoğuna göre, günümüz dünyasındaki tüm ayaklanmalar, nihai olarak "dünya komünizmi"nin çokbaşlı tezahürlerinden biriyle bağlantılıdır. Şimdiki karşı-ayaklanmacı düşünce Soğuk Savaş'ın tarihi ve gelişimi tarafından şekillendirilmiş olup, ister kaba olsun isterse gelişkin, bir Soğuk Savaş perspektifinin koyduğu sınırlarla karşılaşır.[1] Bu önerme savaş-sonrasında geliştirilen çok ünlü Fransız öğretisine ve ayrıca günümüz İngiliz düşüncesine gönderme yapılarak somut bir tarzda kanıtlanabilir.

---

1. Batılı kapitalist devletlerde karşı-ayaklanmacı düşüncenin oynadığı genel rolün **öbür** ideolojik akımlarla ilişkili olarak incelenmesi gerekir. Sözgelimi, **detente** çağında niçin hâlâ gayretkeş bir şekilde kaba bir Dünya Komünist Komplosu teorisi yayılmaktadır? Bu konudaki bir açıklama ideolojik işbölümüne değinerek işe başlayabilir pekâlâ. Elde hazır bulunan yapay açıklamalar kitle tüketiminin hizmetine sunulmaya elverişlidir ve devrimci Sol'un meşruluğunu yok eden zengin bir semboller dizisi tarafından kültürel olarak desteklenir. Basit teoriler askeri maneviyatın desteklenmesinde de işlevseldir. Ama seçkinlerin daha iyi bilmesi gerekir: Doğru dürüst bilgilere dayanan komplo görüşleri için bkz. **Problems of Communism** ve **Foreign Affairs** dergileri. Soğuk Savaş ideolojisinin çeşitleri sorusunu aşağıda 5. ve 6. bölümlerde ele almaktayım.

*La guerre revolutionnaire**

Fransız *la guerre revolutionnaire* öğretisi Çin Hindi'ndeki devrimci savaş tecrübesinden doğarak gelişti ve Cezayir'deki ulusal kurtuluş mücadelesi bağlamında uygulandı. Bu öğretinin teorisyenlerini oluşturan Fransız subaylar grubu düşüncelerinde farklı eğilimlere sahipti. Buna rağmen, taşıdıkları vizyonun geniş taslağı, devrime dair Batılı Soğuk Savaş algılarının şekli ve kapsamını incelemek için ideal bir tip olarak alınabilir. Aşağıda göreceğimiz gibi, günümüz İngiliz düşüncesi bu ideal tiple birçok ortak noktaya sahip.

1950'li yılların Fransız askeri düşünürleri, devrimci savaşı genel olarak Batı'ya karşı girişilen "kutsal savaş"ın parçası olarak görür:

> Kendi iç çelişkilerini bastıracak ve yönetecek kadar güçlü, becerikli bir ideolojinin egemenliğindeki komünist ülkeler, Batı'nın siperlerini bombalama tehdidinde bulunan tek bir varlık olarak görülür. *La guerre revolutionnaire* birçok açıdan ondan farklılaşmaktan ziyade ona benzeyen bir antitez, bir *guerre contre-revolutionnaire*** talep eder. Bu anti-tez ancak devrimci taktiklerin yoğun bir şekilde incelenmesinde ve eleştirilmesinde ve uygun karşı-önlemlerin titizce hazırlanmasında bulunabilir (Kelly, 1970: 424).

Bundan dolayı devrimci eylemin ayakları üstüne oturtulması gerekmektedir. Daha doğrusu, bizzat devrimci eyleme karşı mücadele etmek için devrimci eylemin metotlarının bir ayna imgesinin oluşturulması gerekir. Bu tip eylem, uluslararası dünya düzeni ve bu düzende devrimci savaşın oynadığı rol hakkında açık seçik formülleştirilmiş bir varsayımlar dizisinin oluşturduğu bağlamda yürütülür. Ambler (1966: 309-10), *guerre revolutionnaire* teorisyenlere dair yaptığı analizde bu teorisyenlerin varsayımlarını kapsamlı bir şekilde özetlemiştir:

> İlkin, 1950'lerin başından beri Doğu ve Batı arasındaki nükleer pata kalma durumu nükleer savaşı ihtimal dışı bıraktı. Aslında, Batı'nın sü-

* Devrimci savaş (ç.n.)

** Karşı-devrimci savaş (ç.n.)

rüklenmesi en muhtemel savaş biçimi (aslında zaten yürütmekte olduğu savaş biçimi) yıkıcı, devrimci savaştır. İkincisi, şimdi gelişmekte olan evrensel devrimci savaşın asli amacının düşmanı yenilgiye uğratmak değil, halkın fiziksel ve manevi anlamda kazanılması olması bakımından bildiğimiz konvansiyonel savaşa benzemez. Üçüncüsü, bu aynı devrimci savaş uluslararası komünizm tarafından da yürütülmekte olup, *sürekli* ve *evrensel* bir savaş olarak nitelendirilebilir. Uluslararası komünizmin yürüttüğü devrimci savaş, Batı'yı kuşatıp zayıflatarak bunaltmak için anti-sömürgeci ulusçuluğu bir taktik olarak kullanır. Daha önce Hindi Çini'nde olduğu gibi Cezayir için girişilen savaş III. Dünya Savaşı'nın bir parçasıdır; bu savaşın sonucu komünizm ve Batılı medeniyet arasındaki mücadelede tayin edici olabilir pekâlâ. Dördüncü olarak, Batı, kendisini savunabilmek için şunları yapmalı: Özellikle propaganda, öğreti aşılama ve örgütlenme açısından düşmanın tekniklerinden bazılarını kendi amaçları için uyarlamalıdır; ve uğrunda savaşacağı ve savaşırken yaslanacağı Batılı bir ideoloji geliştirmelidir.

Şimdi İngiliz düşüncesine dönmeden önce, yukarıda söylenenlere eklenmesi gereken birkaç nokta var:

1. *Guerre revolutionnaire* okulu düşünceleri kaleme alınırken, Çin-Sovyet ayrılığı gelişmekte olsa ya da tamamlanmış olsa bile "dünya komünizmi" yekpare bir yapı olarak sunulur.
2. Ulusal kurtuluş mücadelelerini yaratanın emperyalist tahakküme içkin etkenler olduğu kabul edilmez, bunların manipülasyonun ürünü olduğunu düşünürler. Bu tezin daha incelikli bir çeşidi milliyetçilerin zorunlu olarak *bilinçli* komünistler olmadıklarını ya da bunun yerine, gizli komünist güdümünün farkında olmadıklarını teslim eder.
3. Metotlar ve teknikler bu okulun temel saplantılarıdır. Karşıayaklanmacılık sanatının çeşitli temsilcileri, en önde gelenleri zikredilecek olursa Albay Trinquier, Kumandan Hogart ve Albay Lacheroy, yeni bir metot bulmakla ziyadesiyle ilgilenmekteydiler. Kilit bir kavram da *action psychologique**'ti: *Guerre revolutionnaire* okulu devrimci savaşların kitleleri beceriyle

* Psikolojik eylem (ç.n.)

güdüp yönetenler tarafından yürütüldüğüne inanıyordu.[2] Nitekim bu, ustaca bir propaganda kampanyası yürütme ve söz konusu halkı Batılı ideolojiyle donatma meselesiydi. Yıkıcılığı *önceden engelleyebilmek* için halk üzerindeki askeri denetimin genişletilmesi ve bir baskı aygıtının dayatılması, doğru düşünce tarzlarının bu şekilde zerk edilmesine destek olacaktı.

C. HALİHAZIRDAKİ İNGİLİZ KARŞI-AYAKLANMACI DÜŞÜNCE

İngiliz devletinin "düzen sorunu"

Karşı-ayaklanmacı düşüncede, iktidarı elinde tutanların bakış açısından ele alınan sorun "düzen sorunu"dur. Harry Eckstein (1964) "iç savaş"ı tartışırken böyle bir yaklaşımda üstü kapalı olarak bulunan teorik varsayımları netleştirmiştir. Eckstein "iç savaş" terimiyle devlete karşı yönelmiş eylemi kasteder ve böylece kendi muhafazakâr yönelimini açığa vurur. Bu bakış açısından devrimci savaş sosyolojisi, özünde devlet iktidarını ilgilendiren krizlerin sosyolojisidir. Eckstein'ın işlevselci gözlükleriyle bakıldığında "yerleşik kurumsal örüntülerin ciddi bir karışıklık içine itilmesini içeren" ayaklanma, dengeleri bozar (1964: 12). Bu yönelim her şeyden önce, var olan toplumsal düzenin sürdürülmesi ve yeniden üretilmesiyle ilgilidir. Böyle bir yaklaşım, var olan devletin meşruluğunu sorgulamaksızın kabullenme ve devrimlerin nedenleriyle sosyolojik teorinin bir sorunu olmaktan ziyade idari bir sorun olarak ilgilenme eğilimindedir. Daha sonra görülebileceği gibi, bu perspektif aşağıda incelenen yazılarda yeniden ortaya çıkar.

Britanya'da son zamanlarda karşı-ayaklanma ve "terörizm" üzerine görülen yazı seli, toplumsal düzeni zaman zaman bizzat anakarada tehdit eden Kuzey İrlanda'daki ciddi kent gerillası savaşı göz önüne alındığında şaşırtıcı değil. Yerimiz olsaydı, Fransa-

2. Güney Afrika'da bu düşüncenin uygulanması yolundaki girişimin kanıtları için bkz. Roberts (1977).

Cezayir ve İngiltere-İrlanda ilişkilerindeki paralelliklerin bazılarını serimlemek ilginç olurdu. Her halükârda bu ilişkilerin ikisi de askeri düşüncenin uyarıcıları olarak hizmet etmiş olup, *guerre revolutionnaire* teorisyenlerininkine benzeyen bir İngiliz literatürü inşa edilmektedir.

İngiliz askeri entelektüelleri arasında karşı-ayaklanmacı düşünceyi kışkırtan yalnızca İrlanda değil. 1960'ların "yeni siyaset"i sokaklarda "kanun ve nizam"ın sağlanması konusunda sorular doğurdu. Çeşitli siyasal grupların giriştikleri uçak kaçırma ve siyasal amaçlarla adam kaçırma olaylarının sökün etmesi ve genellikle bununla ilişkili "uluslararası terörizm"in gelişmesi de yoğun bir güvenlik bilincinin doğmasına neden oldu. Karşı-ayaklanmacıların hesaplarında merkezi bir önem taşıyan öğe, Britanya'nın şimdiki ekonomik krizi ve bunun ürettiği yaygın endüstriyel ve siyasal çatışmaydı. Bu çatışma biçimini ve bunun olası çözümünü İngiliz devletinin Kuzey İrlanda'daki durumla uğraşma tarzıyla ilişkilendirmek gerek.

İngiliz Bilimde Toplumsal Sorumluluk Derneği, baskıcı teknolojinin gelişmesini –su topu, sinir gazı, kauçuk mermiler ve duyusal yoksunluk teknikleri– belgelemiş ve "İrlanda'nın İngiliz ordusu açısından en büyük değerinin, kısa süre sonra anavatanda ihtiyaç duyulacak tekniklerin geliştirilmesi için bir laboratuvar hizmeti görmüş olmasından kaynaklandığı"nı ileri sürmüştür (BSSRS, 1974: 1; bkz. Ackroyd vd., 1977). İngiliz devletinin "iç savunma" amaçlı hazırlıklar yaptığı açıktır ve sendika hareketi karşısında elindeki kartları oynamak durumunda kalma ihtimalinin bu gelişmeleri mahmuzlama işlevi görmüş olması muhtemel görünüyor. 1970'lerdeki belli başlı grevlerin olağanüstü hal ilanlarının bahanelerini oluşturduğu unutulmamalı. Ayrıca 1970'ler liberal demokrasiye "alternatif" bir olağanüstü hal hükümeti yapısına dönük planların yeniden tazelendiği ve Parlamento'nun bu hükümete olağanüstü hukuki yetkiler tanıdığı bir dönem olmuştur.

Bu planlar, ulusal güvenliğin ciddi bir tehditle karşılaşması durumunda polis, ordu ve sivil hükümetin "üçlü grup olarak bir arada yönetimde bulunup çalıştığı" bir kriz yapısının ayrıntılarını sunan *Kara Operasyonları III. Cilt: Karşı-Devrimci Operasyonlar*

başlıklı ordu talimnamesinde cisimleşir (Bunyan, 1977b). Son zamanlarda yayımlanmış birkaç İçişleri Bakanlığı genelgesi de, olağanüstü halin denetlenmesi konusundaki ayrıntılara yer verir ve enformasyon siyasasına özel bir önem verilir. Bu rejim altında resmi haberler, ekseriyetle BBC'den ve geri kalanın da Merkezi Enformasyon Bürosu'ndan gelen personel tarafından yönetilen Savaş Zamanı Yayın Servisi (WTBS) tarafından yayılacaktır (Bunyan, 1977a ve 1977b; Kelly, 1976).

Böylesi gelişmelerin "güçlü devlet"e doğru yapılmış hamleler olduğu ileri sürüldü. Nitekim, Minnerup (1976) böyle bir devletin Batı Almanya'da ("güçlü devlet" terimi de Almanya'dan kaynaklanır) ancak kısmen terörizme tepkinin bir parçası olarak ortaya çıkışını analiz etmiştir. Polis güçlerinin genişletilmesi, devlet sektöründe istihdam edilebilmek için geçilmesi gereken siyasal testleri düzenleyen ünlü *Berufsverbot* ve yargılanan siyasal davalıların hukuki haklarına getirilen kısıtlamalar bu güçlü devletin görünümleri arasında yer alır. Minnerup, böylesi değişmelerin uzun vadeli önemlerinin, fiilen ihtiyaç duyulmalarından önce baskı araçlarını tedarik etmelerinden kaynaklandığını savunur.

Bu noktada Minnerup'un yaptığı analiz, güçlü devletin gelişimini, büyük ölçüde Batı'nın ekonomik krizi devam ederken endüstriyel ve siyasal didişmenin keskinleşeceğinin bir öndelenişi olarak gören Bunyan ve Ackroyd vd.'nin analizleriyle çakışır. Böyle bir baskı makinesi elde hazır bulunurken, terörizmin bastırılmasında kullanılan tekniklere işçilerin militanlığıyla uğraşırken de başvurulabilir. Bu analiz doğal olarak konjonktüreldir. Gelgelelim, parça parça ortaya çıkan birçok gelişmeyi anlamlı kılıyor görünmekte.

Bazı İngiliz karşı-ayaklanmacılar

Burada günümüz İngiltere'sindeki askeri entelektüel üretimin kaynaklarından bazılarını başlangıç olarak göstermeye çalışıyorum (ayrıntılar için bkz. Ackroyd, vd., 1977: 11. bölüm). Karşı-

ayaklanmacı İngiliz düşüncesinin kurumsal altyapısına dair yapılacak tam bir betimleme, tek başına bu konuya bir bölümün ayrılmasını gerektirecektir. Bu kurumsal altyapının finansmanı, personeli, ilgili çeşitli kurumlarla arasındaki ilişkileri, karşı-ayaklanmacılar ile devletin çeşitli sektörleri arasındaki bağlantılar ve iletişim medyasının kullanımları hakkında hâlâ göreceli pek az şey biliniyor.[3]

Bu alandaki literatürü okuyan herhangi biri Çatışma İncelemeleri Enstitüsü'nün (ISC) himayesi altında üretilen çalışmalar karşısında şaşkınlığa kapılacaktır. Bu literatür, *Guardian*'da (20 ve 21 Aralık 1976) Çatışma İncelemeleri Enstitüsü'nün müdürü Brian Crozier ile CIA personeli arasındaki bariz bağlantılar hakkında yapılan açıklamalardan ötürü 1976 yılının sonlarında belli bir üne kavuştu. Haberlerin yazarları Peter Chippindale ve Martin Walker'a göre, Bay Crozier'in haber servisi *Forum World Features* (FWF), ABD'deki aracı bir şirket yoluyla CIA tarafından finanse ediliyordu. FWF'nin bir sonucuydu ISC. 1974 yılında FWF'nin varlığı son bulunca, onun yerine, aynı kaynaktan finanse edilmeye devam eden başka bir şirket, Rossiter Yayınları konuldu. Bay Crozier bu iddiaları inkâr etti (*Guardian*, 31 Aralık 1976). Bay Crozier karşı-ayaklanma üzerine kaleme alınmış birçok küçük kitabın yazarıdır; *We Will Bury You: Studies on Left-Wing Subversion* (Sizi Gömeceğiz: Sol-Kanat Yıkıcılık Üzerine Çalışmalar) başlıklı bir kitabın derleyicisi ve birkaç kitabın yazarıdır; bunlar arasında, aşağıda tartışılan *A Theory of Conflict* (Bir Çatışma Teorisi) öbürlerinden biraz daha önemlidir.

Economist'in yalnızca abonelere gönderilen gizli "Dış Haber" ekinin editörlüğünü yapan ve bu gazetede gerilla savaşları üzerine yazan Robert Moss, Bay Crozier'in yakın bir arkadaşıdır. Robert Moss, Allende dönemi boyunca Şili'de *Economist*'in muhabirliğini yaptı ve Halk Birliği'nin sosyalizme geçme girişiminin sofu bir muhalifi olarak ün kazandı. Moss'un *Chile's Marxist Experiment*

3. Fairbairns (1974), İngiliz Savunma Bakanlığı, ABD Savunma Bakanlığı ve NATO tarafından desteklenen İngiltere'deki altmış beş üniversite ve kolejdeki "savunma okutmanlığı" ve araştırma üzerinde yoğunlaşarak silahlı kuvvetler ile yüksek eğitim sektörü arasındaki bağlantılardan bazılarını belgelemiştir.

(Şili'nin Marksist Tecrübesi), *Guardian*'a göre CIA tarafından dolaylı olarak finanse edilen "Dünya Gerçeklikleri" dizisinden yayımlanmıştı. Bay Moss, Çatışma İncelemeleri Enstitüsü konseyinin bir üyesidir ve Bay Crozier'le birlikte (aşırı Sağ) Ulusal Özgürlük Birliği'nin (NAFF) bir üyesidir. Bay Moss *Forum World Features* için çalışmış ve hem ISC hem de Uluslararası Stratejik Çalışmalar Enstitüsü (IISS) için broşürler yazmıştır.

Başka bir NAFF aktivisti, FWF için bir kitap yazan Robert Thompson'dır. Thompson, İngiliz karşı-ayaklanmacı yazarları arasında belki de uluslararası alanda en çok tanınanı olup, Vietnam'daki savaşta Amerikan kuvvetlerine danışman olarak oynadığı rolle bilinir. *Defeating Communist Insurgency*'nin (Komünist Ayaklanmayı Yenmek) yazarıdır. Robert Thompson'ın genel yaklaşımı halihazırdaki düşünceleri etkilemiş görünüyor, ama günümüz İngiltere'si konusunda söyleyecek pek az şeyi var.

Öne çıkan isimlerden bir başkası da, Londra Üniversitesi'nden bir toplumbilim doktorasına sahip ve Exeter Üniversitesi'nde siyaset bilimi okutmanı olan Tümgeneral Richard Clutterbuck'tır. Clutterbuck, bir üniversite ortamındaki askeri bir entelektüeldir ve karşı-ayaklanma üzerine epeyce yazı kaleme almıştır. *Protest and the Urban Guerrilla* (Protesto ve Şehir Gerillası) başlıklı kitabı aşağıda ele alınıyor. Dr. Clutterbuck şu sıralar terörizm ve medya konulu bazı araştırmalarla uğraşmaktadır.[4]

Tümgeneral Frank Kitson son zamanlardaki karşı-ayaklanmacı yazarlardan muhtemelen en çok tanınanıdır ve Sol'un şeytanları arasında yer alır. O da askeri bir entelektüeldir, ama ordunun içinde kalarak yazan bir askeri entelektüel. Aşağıda ele alınan *Low Intensity Operations* (Düşük Yoğunluklu Operasyonlar) başlıklı kitabı 1971 yılında yayımlandığında bir *frisson** yarattı. Kitson çok ciddiye alınmış bir yazardır. Bunun nedeni ise, askeri eğitimin önemli ölçüde değiştirilmesi gerektiğine inanan Kitson'ın karşı-ayaklanmacılığın gereklerini orduya öğretmeye kalkışmasıdır. Bu alanda yazan öbür kimseler şöyle sıralanabilir: *Urban Terrö-*

4. Bu araştırmalar daha sonra **The Media and Political Violence** (Londra ve Basingstoke: Macmillan, 1981, 2. ve 3. basım) başlığıyla yayımlandı.

* (Fr.) Ürperti, titreme. (ç.n.)

rism'in (Şehir Terörizmi) yazarı Anthony Burton; askeri bir tecrübeye ve gazetecilik tecrübesine sahip olup IISC için yazmıştır. Askeri bir geçmişe sahip tarihçi Geoffrey Fairbairn, Çatışma İncelemeleri Enstitüsü üyesi olan başka bir karşı-ayaklanmacı yazardır. Çatışma İncelemeleri Enstitüsü okulunun daha az kaba ürünlerinden biri olan *Revolutionary Guerilla Warfare*'i (Devrimci Gerilla Savaşı) yazmıştır. Fairbairn'in formasyonu öncelikle akademik bir temele yaslanır. Cardiff Üniversitesi'nde siyaset bilimi okutmanı olan Paul Wilkinson da öyle.[5] Siyaset bilimi alanında bir deneme olma iddiasında, ama daha ziyade açıkça beyan edilmemiş bir karşı-ayaklanma metni olan *Political Terrorism* (Siyasal Terörizm) başlıklı bir kitabın yazarıdır. Bu kitabın kapsamlı bir eleştirisi aşağıda sunuluyor. Wilkinson'ın da ISC ile bağlantısı vardır; bu enstitü için *Terrorism vs Liberal Democracy* (Terörizme Karşı Liberal Demokrasi) başlıklı bir broşür yazmıştır.

Buraya kadar yazılanlardan görülebileceği gibi, bu konuya duyulan ilgi siyasal tayfın liberal kanadından aşırı sağına kadar uzanan bir açıyı içine alıyor. Bu ilgi gelişmeye devam edecek gibi görünüyor. İlgideki bu kabarma, bazı öğelerinin taslağını yukarıda verdiğimiz günümüz İngiltere'sindeki değişen siyasal durumun bir yansımasıdır. Yoğun karşı-ayaklanmacı düşünce her zaman devlet içinde yer alan ve açıkça algılanan bir devrim tehditi karşısında devleti etkilemeye çalışanlardan kaynaklanan bir tepki olmuştur. Son zamanlarda böyle bir tehdit algısı bariz bir şekilde büyümüştür.

D. GÜNÜMÜZ İNGİLİZ KARŞI-AYAKLANMA DÜŞÜNCESİNİN ÖĞELERİ

Bu konuda son zamanlarda ortaya çıkan yazıları birleştiren öğe bu yazıların ortaya koydukları "senaryo"dur. Bu senaryo en iyi bir sağ-kanat felaket tellallığı biçimi olarak nitelendirilebilir.

5. Daha fazla ayrıntı için bkz. Derkenar 1990.

İngiliz karşı-ayaklanma yazarları, temel varsayım olarak tüm protesto biçimlerinin nihai olarak genelde Batı'yı yıkmayı amaçlayan bir Komünist Plan'la bağlantılı olduğunu kabul ederler. Bu yazarların görüşleri, CIA'ye ilk katıldığında Philip Agee'nin kafasına sokulan görüşlere çok benzer: "Merkezi teori şunu söyler: Dünyanın çeşitli yerlerinde diktatörlükler kurmak için yapılan komünist girişimler gerçekte, anavatanda Komünist Parti'yi iktidarda tutma ihtiyacı tarafından belirlenen Sovyet yayılmacılığının tezahürleridir" (1975: 34-5). Böyle bir genel çerçeve içinde, Batı siyasetinde son zamanlarda ortaya çıkan gelişmeler Sovyet tarzı rejimler doğrultusundaki kaymalar olarak yorumlanır. Nitekim, Robert Moss, *The Collapse of Democracy*'de (Demokrasinin Çöküşü) Portekiz ve Şili'deki olayları nihai olarak Sovyetler'in dünya üzerinde tesis etmek istedikleri tahakkümün planlarıyla bağlantılı örnekler olarak gösterir. Moss, Avrupa Komünizmi'nin gelişmesiyle birlikte "savaş alanları(nın) bizim topraklarımızda açıldığı" (Moss, 1975: 19) konusunda Brian Crozier ile hemfikirdir. Crozier Avrupa Komünizmini "devrim sorunlarına daha gelişkin bir yaklaşım" ve "Moskova'da 1968 olayları üzerine geliştirilen derin düşünümün bir sonucu" olarak tasvir eder; bu haliyle de, Batı'nın ele geçirilmesinin olgunlaştırılması sürecinin bir parçasıdır (1974: 114-15). Bu perspektif, Güney-Doğu Asya uzmanı olan Robert Thompson'ın perspektifine yakınen benzer. Thompson şöyle yazar: "Nasıl belli bir ülke içindeki komünist ayaklanmayla münferit bir olaymış gibi uğraşılamazsa, dünya çapındaki bir bağlamda da komünist ayaklanma münferit bir olay değil, yıkıcılık ve terör aracılığıyla gerçekleştirilen sürgit yeraltı komünist saldırganlığının bütünsel bir parçasıdır" (Thompson, 1972: 156). Kitson (1971: 19), ulusal kurtuluş savaşlarını SSCB, Küba ve Çin'in çıkarlarını geliştiren yıkıcılık biçimleri ve halk cephelerini de basitçe mahalli komünist partilerin kamuflajı olarak algılar.

Bundan dolayı, Batı'daki siyasal değişme Soğuk Savaş'ın bir uzantısı olarak görülür. *Bu* sıfır toplamlı oyunda Batı, kaybetmesi muhtemel oyuncu olarak tasvir edilir. "Dünya devrimi/komünist

işgali" perspektifinde, *guerre revolutionnaire* teorisyenlerinin benimsediklerine çok yakınen benzeyen iki konum var. Bu konumlardan kaba olanı, Ruslar/Çinliler/Kübalıların basitçe, gafil aptalların güdücüleri olduğunu savunur. Daha gelişkin olan öbür konum, gerçekten milliyetçi ayaklanmalar olabilirse de, bunlar daima Kremlin'in mahalli kollarının ayartmalarına kapılmaya eğilimlidir der (Clutterbuck, 1973: 146).

Thompson, kaba konumu savunan okula eğilim gösterir ve bize ayaklanmalara karışanların bir tipolojisini sunar. Thompson'a göre, ayaklanmacı hareketin toplumsal kompozisyonundan açıkça görülebileceği gibi, sahici bir devrimci savaşın yaslanabileceği bir temel yoktur. "Doğallar" (inançları köklü komünistler) saflarını "dönekler"e dayanarak kabartır ve "kandırılanlar" (doğuştan basit olanlar) onları kitlesel olarak izlemeye başladığında olaylar çığrından çıkar (Thompson, 1972: 35-6). Sabit fikirli "çekirdek kadro"nun "siyasal olarak bilinçli idealistler"i protesto için seferber ettiklerini ve güvenlik güçleriyle karşılaşmalar ortaya çıkmaya başladığında bu "çekirdek kadro"nun kitlenin duygudaşlığını kazanmaya çalıştığını gözlemleyen Kitson, buna benzer bir güdülenimsel modelle çalışır (1971: 84-5). Burada ele alınan yazıların hepsi komplo teorileriyle örülür.

İngiltere'de bugünkü yıkıcılık

Bildiğimiz gibi, özgürlüğün bedeli ebedi ihtiyattır. Karşı-ayaklanmacı literatürde sık sık aniden ortaya çıkan bir belit, en iyi ayaklanma, hiç ayaklanma olmamasıdır, der. Bu arzu edilebilir duruma ulaşmanın yolu, yıkıcılığın başını daha tomurcuk halindeyken ezmektir. Ama bu belitten haraketle karşı-ayaklanmacılar kendilerini meselenin dışında saymazlar. Tam tersi. Dikkatlerinizi bir kez yıkıcılık konusuna çevirmeye karar verdiğiniz zaman, bu, ömür boyu sürecek bir geçim kaynağına sahipsiniz demektir. Geçip giden sahneden küflenme işaretlerinin taranarak saptanması heybetli bir bürokrasiyi gerektirir. Yıkıcılar daima vardır. (Uygun modeller için Büyük Engizitör'e ya da Max Frisch'in *Andorra*'sındaki Yahudi-Detektörüne bakılabilir.) Yıkıcılığın işaretleri

birçok bağlamda bulunabilir. Örneğin, Kitson'ın yıkıcılığı tanımlamasına bakalım: "Bir ülkede yaşayanların bir bölümünün o anda o ülkede yönetimde bulunanları devirmek ya da onları yapmayı istemedikleri şeyleri yapmaya zorlamak için aldığı tüm önlemler (silahlı güç hariç)" (1971: 3). Bunun gibi "şiddet içermeyen yıkıcılık" siyasal ve ekonomik baskı, grevler, protesto yürüyüşleri, propaganda ve küçük ölçekli şiddet faaliyetlerini içerir. Aslında, "küçük ölçekli şiddet" hariç, bu faaliyetler liberal demokrasilerin yurttaşlarının garantilendiği varsayılan haklarının kullanılması gibi görünüyorlar. Oysa yukarıdaki liste karşı-ayaklanmacıların liberal demokrasiye bakışlarına ürpertici bir netlik getiriyor. Tam da "normal" siyasal hayatın işleyişi yıkıcı olarak görülür. Liberal demokratik yasallığın düzenlediği şartlar bazında yasal olan yukarıdaki faaliyetlerin altının çizilmesi temel bir noktanın önemini belirtir: Yurttaşlık hakları ve siyasal haklar toplumsal çatışmaların cereyan ettiği alanın merkezinde yer alır ve bu haklar statik "kazanımlar" değil, sürekli bir mücadelenin nesneleridirler. Karşı-ayaklanmacıların senaryosunda meşru ve yasal muhalefet yıkıcılık olarak yeniden kategorileştirilir. Bu akıl yürütme tarzının sonucunda hiçbir siyasal faaliyet kuşku dışında tutulamaz, çünkü avlanmayı bekleyen akıl çeliciler daima vardır.

Öğrenciler ve akademisyenler

Clutterbuck'a göre, "protesto"nun nedeninin çoğunluğu aldatmaya muktedir militan bir azınlıkta aranması gerekir. Clutterbuck, öğrenci nüfusa dair ayrıntılı bir "istatistiksel" hesap çıkarır: % 1-3 "eylemciler"; % 10-30 "protestocular"; % 60-80 "ortadakiler"; % 10-20 "bizimkiler"; % 1'den azı da "faşistler" (1973: 189). Clutterbuck'ın kitabı örgütlü Sağ'dan neredeyse hiç söz etmez. Ulusal Cephe gibi örgütler ve oluşum halindeki keyfi İngiliz zorbalığı hakkında ayrıntılı bir özet sunmaz. Daha ziyade CP, SLL, IWC, Solidarity, IS, IMG, CPGB (ML) ve *New Left Review* gibi zan altındaki dergiler hakkında rastgele seçilmiş malzemeler sağlayarak Sol radikallerin yakın ilişkileri üzerinde durur. Uluslararası Af Örgütü ve *Sunday Times* bile Kuzey İrlanda'daki ordu karşısındaki

nahoş tutumlarından ötürü paylanırlar. Clutterbuck'ın kitabı gerçekten tüm sol-kanat eylem ve düşünce biçimlerini (İşçi Partisi'nin ılımlıları hariç) özellikle kuşkulanılması gereken hedefler olarak saptayan bir siyasal retorik alıştırmasıdır. "Protesto" ile "şehir gerillası" teorik olarak değil, tahmin yoluyla bağlantılandırılır.

Crozier de, "ideolojik aşırı Sağ'ın mensuplarının epey az ve nispeten önemsiz" (1974: 107) olduğunu savunarak Sol'u toplumsal istikrar açısından başlıca tehdit olarak görür. Devrimci grupların el altından oluşturulması karşısında uyanık olmak önemlidir: "Üniversiteler bunun gibi hareketlerin besin kaynağıdır. Eğer öğrenciler ya da fakülte üyeleri anlaşılmaz bir biçimde davranmaya başlamışlarsa; ya da başka üniversitelere normalin üstünde bir sıklıkla gidip geliyorlarsa, üstü kapalı devrimci faaliyetlerle uğraşıyor olabilirler" (1974: 144).

Grevler

Endüstriyel eylem ve bunun tehlikeleri hakkında karşıayaklanmacılar arasında etkileyici bir oybirliği var. Kitson'ın, 1970'lerin sonları hakkındaki sıkça alıntılanan senaryosuna bakalım:

> Sözgelimi hayat standardındaki önemli ölçüde bir düşüşün sonucunda görülebilecek sahici ve ciddi bir zorluk ortaya çıkarsa, şu anda protesto enerjilerini farklı farklı davalara hasredenler çabalarını tek bir konu üzerinde yoğunlaştırabilir ve polisin başa çıkamayacağı bir durum yaratabilirler. Böyle bir şey olduğunda durumun hızla onarılması için orduya ihtiyaç duyulacaktır (1971: 27-8).

Aşağıdaki gözlemleri yapan Robert Moss'un yaklaşımı biraz daha dolaysızdır:

> Yeterli hazırlık yapıldığı takdirde –kömür ve petrol stoklarının biriktirilmesi, özel karayolu taşımacılığının örgütlenmesi, kaynakların ve sivil gönüllülerin kullanılması için acil durum planlamaları– İngiltere'nin grevlerden korkması gereksizdir ve ayrıca, akıllıca yürütülecek

bir siyasal eğitim kampanyasıyla kararlı bir hükümet bir genel greve bile dayanabilir (1975: 117).

Bay Moss, hakkında kapsamlı olarak yazdığı Şili'den dersini almıştır. Dr. Clutterbuck açısından, grevler özellikle "iki tutuşma noktası"ndan biridir (öbürü de öğrenci faaliyetleri). Clutterbuck, "grev silahı"nın "endüstriyel amaçlardan başka amaçlar için kötüye kullanılmaması" gerektiğini savunur. Endişe verici grev-kırıcılık selinden doğabilecek bir "sağcı tepki" imkânını itiraf eder. Bu imkân karşısında 1960'ların ve 1970'lerin iş yasaları bir çözüm olarak desteklenir (1973: 250-6).

Medya ve psikolojik savaş

Belli durumlarda zor kullanmanın meşru olup olmadığı sorusu bütün karşı-ayaklanmacı tartışmalarda merkezi bir izlektir. Van Doorn, karşı-devrimle uğraşan modern orduların –ve bunları ideolojik olarak destekleyenlerin– "muhaliflerinin yasallığını yadsıyarak ve kanun ve nizamın korunması ihtiyacını vurgulayarak yasal meşruluk biçimine başvurdukları"na dikkat çeker. Muhaliflerini "yıkıcı öğeler", "teröristler", "aşırılı uçlar" ve "haydutlar" olarak adlandırmak bu genel eğilimin bir parçasıdır (1975: 103). Böylesi nitelendirmeler, Kuzey İrlanda'daki mevcut çatışmanın evrimini izlemiş olanlar açısından, aşina olmaktan daha fazla bir şeyler ifade etse gerektir. Bunun gibi kavramların ideolojik kurgular olduğunu kavramak daha da önemli. Bu kavramlar gündelik söylemlerde ve medya söylemlerinde öylesine kullanılırlar ki, bu kavramların iktidardakileri destekleyen bir gerçeklik değişkesini önceden imal ettiğine dair eleştirel bir farkındalık görülemez. Harries-Jenkins, bir liberal-demokratik rejimde kanun ve nizamın korunması amacıyla silahlı güce başvurulmasının ordu ve daha genel olarak devlet açısından bir meşruluk krizi yarattığını iddia etmiştir (1976: 48-51). Bu, askeri müdahaleyi haklılaştırma ve kamunun desteğini kazanma mücadelesinde enformasyonun yönlendirilmesinin ve propagandanın örgütlenmesinin hayati silahlar haline gelmesi demektir. Bundan dolayı, tüm karşı-ayaklanmacı

teorisyenlerin geçerken şöyle bir değinmek şeklinde olsa bile medyanın rolüne dair söyleyecek bir şeyleri olması şaşırtıcı değil. Söylenenler de genel olarak medyanın aleyhinedir. Örneğin, Burton (1975: 19) medyanın önemine dikkat çeker ve "şehir terörizmi"ni haber yapmanın bir özendirme riski yaratabileceğini belirtir. Aslında, öyle görünüyor ki, burada ele aldığımız yazarların çoğu, uzun zamandır itibardan düşmüş olan medya "etkileri"ne dair uyarı-tepke modeline yaslanmaktadır. Bu psikolojik model şunu ima eder: Bir iletişimin içeriği, kendisine anlatılanları nasıl yorumlamak gerektiği konusunda hiçbir seçeneğe sahip olmayan pasif bir alımlayıcıya (recipient) zerk edilir.

Böyle bir görüş hesaba katıldığında, karşı-ayaklanmacı teorisyenlerin "televizyonda devrimci savaşlara –Vietnam ve Ulster'de yaşananlara benzer durumlara– yer verilmesinin her zaman tekyönlü ve çatışmadaki resmi tarafın zararına olmasından ötürü" (Crozier, 1974: 30) endişelere gark olmaları anlaşılır bir şey. Crozier'e göre, "bir rejimin itibarını zedeleyen, yönetici kuruluşa, kurumlara ve hükümete duyulan güvenin yitmesine neden olan" ve "kanun ve nizamın çökmesini" tahrik eden izlekler medyada sunulduğu vakit yıkıcı unsurların işbaşında olduğu besbellidir (Crozier, 1974: 202). Kitson, "insanların zihinlerinde başarılı sonuçlar doğurabilecek vasıtalara" (1971: 78) ihtiyaç duyulduğunu savunurken aynı zeminde konuşmaktadır. Komünist sempatizanlığının Batı'da belli bir yer edindiğini ve "totaliter psikolojik savaş"ın amaçlarına uyan ve etrafta "ulusal kurtuluş cephesi" gibi nosyonların iktidara susamış seçkinlerin iştiyaklarını maskelediğinin farkına varmaksızın bu tip yanıltıcı kavramların tuzağına düşen birçok ahmak insanın bulunduğunu savunan Fairbairn daha karmaşık bir tartışma çizgisi izler (1974: 286, 290).

Bu art yöre göz önüne alındığında, İngiliz devletinin Kuzey İrlanda'daki güvenlik güçlerinin yürüttükleri propaganda savaşının etkililiği hakkında şu sıralarda duyduğu endişeleri anlamak kolay. Karşı-ayaklanmacı teorisyenler genel olarak sansür edilmeyen medyanın devletin çıkarlarına aykırı bir tarzda işlediğini savunurlarken, İngiltere'de son zamanlarda yapılan araştırmalar bu görüşü çürütme eğilimindedir. Örneğin, İngiliz Ordusu'nun medyada

olumlu bir tarzda tasvir edildiği ve devletin Geçici IRA'yı sistematik olarak itibarsızlaştırma konusunda başarılı olduğu gösterilmiştir (Elliott, 1976). Ayrıca, efsanelerin tersine, İngiliz devletinin BBC üzerinde kayda değer ve genel olarak başarılı bir tarzda dolaysız denetim uyguladığı savunulmuştur (Schlesinger, 1978). Chibnall (1977), geçtiğimiz on yıl içinde, özellikle "kriminal şiddet" ve "siyasal şiddet" etiketlerinin tedricen bir arada kullanılmaları yoluyla birkaç izleğin İngiliz medyasının "kanun ve nizam" haberlerinde nasıl buluştuklarını göstermiştir. Bu iki medya kategorisi sonuçta daha geniş bir medya kavramı olan "şiddet toplumu" kavramına dahil edilmiştir. Nitekim banka soygunları, cinayetler, anarşistler ve IRA tarafından gerçekleştirilen bombalı saldırılar, endüstriyel çatışma; tüm bunlar sonunda muz gibi her niyete yenilebilen aynı "şiddet" kategorisi bazında sunulur hale geldi. Karşı-ayaklanmacıların işçi sınıfı militanlığını yerleşik düzene bir tehdit olarak algıladıkları göz önüne alındığında, grevlerin, grev gözcülüğünün vb., sözgelimi, "terörizm" ya da "gaspçılık"tan tamamen ayrı olmayan şiddet biçimleri olarak tasvir edilmesinin önemli ideolojik sonuçları var. Bu özellikle sendika faaliyetinin ve bu faaliyetin amaçlarının meşruluğunu yok eder.

Crozier'nin bu alandaki anlamlı rolü göz önüne alındığında, bu bölümü onun doğru görüşlerin yayılmasını sağlama konusundaki tavsiyelerini ele alarak sonuçlandırmaya değer:

> Tüm hükümetlerin, özellikle itimat edilebilir ama isnat edilemez enformasyondan sorumlu olan bir, hatta birkaç bakanlığı olmalı. Bu bakanlıkların işlevi yanıltıcı ya da yıkıcı iddia ve söylentileri düzeltmek –gerçeği çarpıtarak değil, itimat edilen gazetecilerin gizli kalması kaydıyla, doğru kanıtlara erişmelerine yardımcı olarak ve gazetecilerin kendi öykülerini yazmalarına izin vererek– olmalıdır. Bu, haberlere sansür uygulama meselesi değil, olayların totalist grupların ve onların dış destekçilerinin amaçlarından başka hiçbir şeye hizmet etmeyecek bir biçimde, tek-yanlı olarak sunulmasının yanıtsız kalmamasını sağlama meselesidir (1974: 206-7).

Bu tip bir siyasanın basın özgürlüğüne dair klasik liberal ideolojiyle pek az ilişkisi var. Bu siyasanın haberlerin yönlendirilmesi-

ne müstehzi yaklaşımı Crozier'in demokrasiyi koruma mesleğiyle son derece çelişkili. Bu siyasa, medyanın demokratik biçimleri alıkoyan ama bunların tözünü tersine çeviren bir tarzda devletin enformasyon siyasasına dahil edilmesini içerir –bu konumun "totalistler"e saldırmaya elverişli olduğunu söylemek zor. Ama bu, İngiltere'de şu anda geçerlikte olan haberlerin yönlendirilmesi pratikleri hakkında birtakım yanılsamalara kapılmamızı gerektirmez. Aslında, polis ve askeri kaynaklar Crozier'in betimlediği tekniklerden halihazırda yararlanmaktadırlar ve (örneğin, 1919-21 IRA kampanyasında olduğu gibi) tarihte de böyle yapmışlardır (Chibnall, 1977: 6. bölüm). Crozier'in yaklaşımının (enformasyonun görünürde ABD hükümetinin kendi malzemelerinin kaynağı olduğunu kabul etmeyen ve malzemeyi sanki bunlar kendilerine aitmiş gibi üreten insanlara ya da örgütlere atfedildiği) CIA'nın "gri propaganda" çizgisine bu kadar çarpıcı bir şekilde benzemesi rastlantı değil belki de (Agee, 1975: 70).

Yıkıcılık ve ayaklanmaya verilen yanıtlar

Karşı-ayaklanmacı düşünürler uzlaşımsal olarak ayaklanmaları birkaç evreye ayırır. Denetlenilmeyen yıkıcılık, münferit terörizm eylemlerine dönüşür. Terörizm, gerilla savaşı haline gelir. Ve son olarak, gerilla savaşı tam anlamıyla konvansiyonel savaş haline gelir. Her aşamada, işbaşındaki hükümetin meşruluğu saldırıya maruzdur. Burada bu konuyu ya da devletin vermesi tavsiye olunan "derecelendirilmiş yanıtlar" konusunu uzunca tartışmaya yerimiz yok. Bununla birlikte, bu konudaki geleneksel yaklaşıma kısaca değinebiliriz.

Tüm uzmanlar ayaklanma henüz başlangıç aşamasında engellenebilirse daha sonra sorun çıkmayacağı konusunda anlaşırlar. Bunun yapılabilmesi için etkili bir istihbarat sistemine ihtiyaç vardır. Moss, "daimi bir anti-terörist güç"ün örgütlenmesi ve "anti-terörist planlamanın tek bir merkezden eşgüdümlenmesi" çağrısında bulunur (1975: 235). Bu çağrı, güvenlikten, özel şubeden, istihbarattan, psikolojik savaş görevlilerinden, sorgu bölümünden, özel operasyonlardan ve eğitimli anti-gerilla birliklerinden ve ayrıca

dilbilimciler ve antropologlardan oluşan uzmanları bir araya getiren "Konvansiyonel Olmayan Savaş Bakanlıkları" kurulması çağrısında bulunan Crozier tarafından yankılanır. (1974: 207). Bir vaiz rolü oynayan Kitson, ordunun düşünme tarzında derin bir değişiklik yapılması ve bir "uzmanlar topluluğu" yaratılması çağrısında bulunur. Halihazırdaki çalışmalarda bulunan temel varsayım, 1970'li yılların ana özelliği "özellikle şehir bölgelerinde sabotaj ve terörizmin eşlik edeceği sivil rahatsızlık" olacağı için devletin kendisine yönelik tehditleri öndelemeye ihtiyacı olduğudur. Böyle bir durumda "operasyon komutanlarının enformasyonu taktik amaçlarla kullanması" büyük önem taşır (Kitson, 1971: 199). Böylesi görüşler liberal-demokratik ideolojiyle çelişen belli bir askeri profesyonalizm görüşünü ifade eder. Gelişkin bir denetimin sağlanması amacıyla uzman kadroların yaratılması, ordunun *Land Operations* Kara Harekâtları talimnamesinde ve İçişleri Bakanlığı'nın genelgelerinde ana hatları çizilen tamamen alternatif bir hükümet yapısı vizyonuyla doğrudan doğruya bağlantılıdır.

Bir ayaklanmanın başlamasının –"halkın bir kısmının hükümete karşı silahlı güç kullanması" (Kitson, 1971: 3)– normal hukuki pratiklerin askıya alınmasını ya da değişikliğe uğratılmasını gerektirmesinin çok muhtemel olduğu konusunda yaygın bir mutabakat vardır. Gelgelelim, bu gibi değişikliklerin, görevlilerin meşruluklarıyla bağlantılı olmalarından ötürü oldukça ihtiyatlı bir şekilde yapılması gerekir. Bazı bölgelerde sıkıyönetim ilan edilmesi durumunda "barış için plan yapılması, yani geçici olarak askeri otoritelere bırakılan alanların ve işlevlerin gerisin geri sivil otoritelere iade edilmesi için hazırlık yapılması" ihmal edilmemeli (Burton, 1975: 214). Kitson, kurnazca tarafsız bir hukuk sisteminin alıkonulmasının, ama bunun sert anti-gerilla kanunlarla bir arada var olmasının hem "ahlaki olarak doğru" hem de "yerinde" olduğunu savunur (1971: 69). Bu savunma çizgisi Thompson'ın karşı-ayaklanmanın "ikinci ilkesi" olarak sunduğu ilkeyi yankılar: "Hükümetin hukuk kuralları uyarınca işlev görmesi gerekir." Ama hukuki sistem şimdi artık basitleştirilmiş delil toplama ve yargılama yordamları, sınır dışı etme kanunları, kolektif para cezaları, ayaklanmacıları destekleyenlere verilen cezalar ve şüpheli görü-

lenlerin uzun süre gözaltında tutulmasına elveren kanunlarıyla bir olağanüstü hal zemini üzerinde durmaktadır (1972: 53-4).

Crozier ve Moss'un, "otoriter bir çözüm"ü açıkça savunmalarından ötürü öbür karşı-ayaklanmacılardan ayrılmaları ilginçtir. Her ikisi de övgüye değer bir samimiyetle "otoriter bir çözümün totaliter bir çözüme yeğ" olduğunu savunur (Moss, 1975: 278). Otoritarizm, insanlara istemedikleri bir siyaset ve ideolojinin zorla benimsetilmesinin yerine, insanlara küçük görülmeme avantajının –siyasetten çekilme özgürlüğünün– bahşedildiği bir rejim olan Franko İspanya'sıyla tanımlanır (Crozier, 1974: 200). Karşı-ayaklanmacılara bakılırsa, otoritarizm, Doğu Avrupa'nın totalitarizmine ya da Batı Avrupa'daki her türlü sosyalizme çok daha yeğlenebilirdir.

Guerre revolutionnaire okulunun buna çok benzeyen ideolojisi göz önüne alınırsa, bundan böyle liberal demokrasinin nihai olarak terk edilmesi gerektiği açıktır. Bu düşünce, Kitson'ın "karşı-örgütlenme" –"sayesinde hükümetin halk üzerinde denetim kurabileceği ve düşmanın bu yöndeki girişimlerini bozguna uğratabileceği bir metot" (1971: 79)– ihtiyacını savunduğu yazısında *üstü kapalı* olarak mevcuttur (resmi bir görevli olarak herkesin önünde böyle şeyler söylemesine izin verilmiyor herhalde). Daha sonra yayımladığı kitabında da bu düşüncelerinde ısrar etmiştir (Kitson, 1977: 23. ve 24. bölümler).

Devrimin nesnel toplumsal tabanı yoktur

Bu, önemli bir izlek olup, devrimlerin nedenleri hakkında doğurduğu soruların tartışılması bu bölümün kapsamının epey ötesine uzanır. İngiliz karşı-ayaklanmacı düşünürlerin benimsedikleri konum şimdiye kadar söylenilenlerde üstü örtük olarak mevcut. Bu düşünürlerin bir ayaklanmanın kökenlerini açıklamada güdümleme/komplo teorilerine aşırı dayanmaları nesnel koşullardan ziyade siyasal olarak hareketli küçük insan gruplarını kilit *açıklayıcılar* haline getirir. Bu görüş şimdiye kadar gözden geçirdiğimiz yazılardaki başat görüştür ve aşağıda göreceğimiz gibi karşı-ayaklanmacı düşünceye yönelik eleştirilerde bir hayli yıpratılmış-

tır. Özünde, burada incelediğimiz yazarlar *bilinç* ve *ideolojinin* müdahalesini oldukça Leninist bir tarzda öne çıkarırlar. Bu yazarlara göre, Üçüncü Dünya'da ezici bir fakirliğin ya da kapitalist Batı'da ekonomik krizin olduğu doğrudur. Ama bir ayaklanmanın ortaya çıkabilmesi için bazı rahatsızlık yaratıcı kimselerin işleri karıştırması gerekir. Yıkıcılığı örgütleyenler destek kazanabilmek için davalarını *seçerler* (Kitson, 1971: 29; Thompson, 1972: 21). Bu görüşün pervasız bir ifadesi Crozier'de bulunabilir (1974: 14):

> Kendi başına toplumsal çevre isyanın nedeni değildir, isyanın zaruri art yöresi olsa bile. Bir isyan, bir kimse bu koşullar karşısında yeterince güçlü bir şekilde bir şeyler yapma ihtiyacı duyduğu zaman başlar: Yani, koşullara isyan etme ihtiyacı. Potansiyel isyan önderinin zihninde neler olup bittiği, bu kimseyi kuşatan koşullarda neler olup bittiğinden daha önemlidir.

Benzer bir şekilde, Fairbairn, "devrimci savaşın toplumsal ve ekonomik olarak dayanılmaz koşullardan kaynaklanarak kendiliğinden patlak verdiği yollu düzme argümanı" reddetmiştir: Bu görüş sadece "devrimci savaşa duygudaşlıkla bakanların ellerindeki bir propaganda silahı"dır (1974: 71-2). Bu görüş ayrıca, toplumsal koşulların *algılanmasının* önceliğini savunan ve nesnel koşullar ile "iç savaş" arasında katı bir karşılıklı ilişki bulunmadığını göstermeye çalışan Eckstein (1970) gibi Amerikan karşı-ayaklanmacıları arasında da bulunur (ki bu hiç şaşırtıcı değildir). Az ve öz olarak söylendikte, burada ele aldığımız görüş hem iradeci hem de idealist gibi görünüyor.

E. KARŞI-AYAKLANMADAN SİYASET SOSYOLOJİSİNE

Aşağıda tartışılan çalışmaların çoğu kendilerini "akademik" çalışma olarak sunmaz. Bu çalışmalar dipnotlarla dolu olup, kimi örneklerde hatırı sayılır bir genişlikte ve çeşitlilikte bilgi sunar. Gelgelelim, bunların propagandist ve ideolojik amaçlarından kuşku duyulamaz. Paul Wilkinson'ın *Political Terrorism* (Siyasal Terörizm) (1974) başlıklı çalışması farklı bir kategoride yer alır.

Bu kitabın önemi entelektüel içeriğinden ziyade Wilkinson'ın akademik konumunun "terörizm çalışmaları"na duyulan güveni artırmasından kaynaklanır. Bundan dolayı aşağıdaki birkaç sayfanın, karşı-ayaklanmacı öğretinin nasıl siyaset sosyolojisi olarak sunulabileceğini açığa çıkaran bir örnek olay çalışması olarak okunması gerekiyor.

Değişen inceleme nesnesi

Wilkinson (1974: 11), metninin asıl ilgi konusunun "siyasal terör" olduğunu savunarak işe başlar: yani, devrimci hareketler, rejimler ya da bireyler tarafından siyasal saiklerle zora başvurulması. Aslında, Wilkinson kitabında oldukça farklı bir şeylere eğilir. Kitabın sonuna doğru, tam liberal demokrasilere yönelik "terörist" tehditlere bir saldırı başlatmadan önce, tanımlama çizgilerini biraz daha cimrice çeker. Çalışma *şimdi* "bir devrimci terörizm teorisi"ne katkıda bulunmayı hedeflemektedir (s. 129). Rejimlerin ürettikleri terör düşüncesinin manzaradan tamamen silinip gitmiş olması manidardır. Bu, liberal-demokratik kapitalist devletin yöneticilerine taktik konusunda tavsiyelerde bulunmayı amaçlayan kitaba gelişim mantığı açısından bakıldığında kazara oluşan bir sonuç değil. Öyleyse, bir inceleme nesnesi olarak geriye kalan tek şey *iktidarın dışındaki,* siyasal olarak hareketli küçük insan gruplarıdır: Devlet iktidarının uygulanması bir sorun olmaktan çıkmıştır.

"Siyasal terörizm"in tanımlanması

Wilkinson'ın yaptığı tanımlamanın merkezinde siyasal terörizmin "gelişigüzel bir doğaya" sahip olduğu düşüncesi yatar (s. 13). Gelişigüzel cinayet işlenmesini kınaması yaygın destek bulur - buna kim karşı çıkabilir ki? (bkz. Finer, 1976; Rapoport, 1971). Dahası, tüm terörist eylemlerin "üstü kapalı olarak ahlak dışı ve ahlak kurallarına karşı" olduğunu düşünür (s 17). Bu oldukça farklı bir düşünce. Örneğin, zalim baskılara karşı terör uygulanmasının asla ahlaki bir temeli olamayacağı iddiası su götürür. Üstelik, aslında *tüm* terörizm çeşitleri gelişigüzel değildir. IRA'nın

1919-'20 yıllarında popüler bir anti-sömürgeci hareketin askeri kanadı değil de terörist olduğu varsayıldığında; aslında o yıllarda IRA'nın, halihazırdaki kampanyada olduğu gibi kamusal yerleri bombalamaktan ziyade İngiliz ajanlarını ve istihbarat görevlilerini ortadan kaldıran, oldukça seçilmiş hedeflere yönelik saldırılar düzenlediği savunulabilir. Bu örneklerin zikredilmesi terminolojik soruları gündeme getirir elbet. Birilerini terörist olarak tanımlayarak, o kimselerin meşruluğunu ortadan kaldırırsınız. Başka hiçbir nedenle değilse bile yalnızca bu nedenle "gerilla", "özgürlük savaşçısı" ve "komando" gibi terimler daha çok rağbet görür. Wilkinson bu noktayı göz önüne alır ve bir ikazda bulunur: "Ahlaki ve değerlendirmeye dönük müşahadeler bütünsel olarak işin içindedir. Bundan dolayı, terörizm araştırmacısının terimin polemik amaçlı kullanımlarına karşı ihtiyatlı olması gerekir" (s. 21). Bana öyle geliyor ki, "terörizm" araştırmacısı kararını çoktan vermiş bulunuyor.

Wilkinson'ın yaptığı tanım polemik sonuçlardan kaçamaz. Wilkinson, terörizmi devletin yaptığı bir eylemden ziyade devlete karşı yapılmış bir eylem olarak sunan ve bugün revaçta olan terörizm tanımıyla kendisini aynı çizgiye oturtmuştur (Sobel, 1975). "Terörizmin önlenmesi için hangi mümkün koruyucu siyasal, toplumsal ya da ekonomik önlemler alınabileceğini... (ve) özellikle çoktan terörist saldırılara maruz olmuş anayasal demokratik hükümetlerin kısa vadede ne gibi etkili anti-terörist eylemler yapabileceğini saptama"ya (s. 22) duyduğu ilgi yukarıdakiyle uyumludur. Bunlar karşı-ayaklanmacı düşünürlerin klasik ilgileridir. "Bu niçin oldu?" diye sormak yerine "Bununla ilgili olarak ne yapabiliriz?" sorusunun belirlediği bölgedeyiz.

Wilkinson'ın tipolojisi

Wilkinson, E. V. Walter'ın yazdığı *Terror and Resistance* (Terör ve Direniş) (1969) gibi bir kitap karşısında tipoloji geliştirmek açısından bir ilerleme kaydettiğini iddia eder ve şunu savunur: "Yöneten-yönetilen ikiliğine bağlı olmayan ve devrim ve baskıdan başka birtakım motivlerden kaynaklanan daha esnek bir

tipoloji inşa etmek zorunludur" (s. 35). Buna göre aşağıdaki ayrımları yapar:

Birincisi, "birçok hareketin ve hizbin siyasal devrimi gerçekleştirmek amacıyla terörist şiddet taktiklerine sistematik olarak başvurdukları devrimci terörizm"dir (s. 36). Buradaki orijinal örnek Fransız Devrimi süresince görülen Terördür. Bununla birlikte, bu dönemin devlet tarafından örgütlenen devrimci eylem dönemi olduğu kaydedilmeye değer (Hobsbawm, 1973). Bu gözlemin anlamı birazdan netleşecek.

Bundan sonraki kategori (Wilkinson burada bir yenilik getirdiğini iddia eder), "devrim ya da hükümetin uyguladığı baskıdan *daha başka* siyasal motivlerin kullanıldığı alt-devrimci terörizm"dir (s. 38) ve şiddete, kan davalarına, suikastlara vb. rastlanan kültürlerde bulunur. Wilkinson bu tip faaliyetlerin "oldukça geleneksel otokrasilerin dışında marjinal siyasal etkileri" olduğunu belirtir (s. 40). Ama, Kuzey İrlanda'daki sekter ve "alt-devrimci" olduğu kuşku götürmez cinayetlerin etkileri bakımından o kadar marjinal olup olmadığı epey su götürür.

Nasıl Walter yalnızca devlet terörüyle ilgilenirse, Wilkinson da temelde, oluşturduğu üçüncü kategoriyle pek ilgilenmez: "baskıcı terör". Bu kategori, "belli grupları, bireyleri ya da davranış biçimlerini bastırmak, susturmak, ezmek amacıyla terörist şiddet eylemlerinin sistematik kullanımı" olarak tanımlanır. "Baskıcı terörün yöneldiği belli başlı hedefler, ayaklanmacılar ya da ayaklanmacı olduğundan kuşkulanılanlardır" (s. 40). Bunun "açık ve seçik" bir kategori olmadığı besbelli. *Devrimci* Jakobenler *baskıcı* terörü düşmanlarına karşı kullanmışlardı.

Wilkinson, oluşturduğu bu son tipin (baskıcı terör) liberal-demokratik devletin bir analizi açısından ne kadar anlamlı olduğunu bilmezden geliyor. Wilkinson'ın bütün bir yaklaşımı, liberal demokrasi biçimlerinin var olduğu yerde baskının zorunlu olarak var olmadığı varsayımına dayanır. Wilkinson baskıyı yalnızca ve basitçe yerleşik düzenin savunulmasında başvurulan askeri bir seferberlikle özdeşleştirir –gece bekçisi olarak devlet anlayışının gölgeleri. Böyle durumlar için Wilkinson şunu söyler: "Eğer hükümet *habeas corpus*'u askıya alarak ya da sıkıyönetime başvurarak

olağanüstü hal güçlerini devreye sokmak zorunda kalırsa, demokrasiyi korumak için demokrasiyi askıya alma paradoksuyla karşılaşır" (s. 109). Ama, eğer liberal-demokratik devleti farklı bir şekilde kavrarsak görünüşteki bu paradoks buharlaşır gider. Liberal-demokratik devletin, varlığını sürdürmek ve yeniden üretmek için hareket ettiği sınıf ilişkileriyle ilintilendirilmesi gerekir. Devlet içindeki açık baskı uygulamaya yönelik gelişmeler basitçe tehdit altında kalan demokrasiyi koruma kaygısının ifadesi değil, aynı zamanda ve daha temelde kapitalist ilişkilerden oluşan yapıyı savunmak için girişilmiş eylemlerdir.

O nedenle, açık baskının oynadığı role dair yapılacak bir analizin daha dinamik ve süreçlere duyarlı olması gerekir. Liberal-demokratik devletin baskı aygıtı en çok kriz uğraklarında görülebilir olsa da, bu, baskı aygıtının birdenbire ortaya çıktığı anlamına gelmez. Her liberal devletin, kendisinin şiddet tekeline ve temel toplumsal ilişkilerine yönelik tehditlerin peş peşe gelmesi üzerine baskıya yönelme sürecine girdiği söylenebilir. Bundan dolayı, kendisini katı önlemlere başvurarak savunan ve böylece sonuçta kendisini ortadan kaldıran devlet *liberal* değildir. Tersine, liberal devlet baskıcı bir devlet haline gelmiştir. Ayrıca, dolaysız tehlike geçip gittiğinde karşı-ayaklanmacı kapasitenin ve "güçlü devlet"in de zorunlu olarak sönüp gitmediğine dikkat çekmek gerekir. Wilkinson'ın yaptığı analizin temel sorunu bu analizin iki durağan tipin karşıtlığına dayandırılmış olmasıdır. Aslında baskıcı olarak tanımlayıp ayırdığı tipin (s. 40), anayasal olarak tanımlayıp ayırdığı tiple (s. 109) aynı çizgiye oturtulması gerekir.

Çürük bir tipolojinin uygulanması

Daha net olmak için, Wilkinson'ın yarım yamalak repertuvarındaki bir örneğin üzerinde yoğunlaşacağım. İngiliz Bilimde Toplumsal Sorumluluk Derneği'nin çalışması *The New Technology of Repression* (Yeni Baskı Teknolojisi) ve John McGuffin'in tutuklama merkezlerinde *The Guineapigs*'e (Kobaylar) (1974) dair tedir-

gin edici açıklamasının sunduğu kanıtlara göre, İngiliz devlet makinesinin Kuzey İrlanda'daki operasyonları içinde Wilkinson'ın "terörist şiddet eylemlerinin sistematik kullanımı" dediği şeyin IRA'ya karşı yürütülen savaşın esas kısmını oluşturduğu açıkça görülebilir. McGuffin, eserine yazdığı önsözde (1974: 9), ordu psikologlarının, psikiyatristlerin ve "karşı-ayaklanmacı stratejistlerin" Duyumsal Mahrumiyet denilen özel alanda, üzerlerinde deney yapılmak üzere on dört gönülsüz ve olayın farkında olmayan adamın nasıl seçildiğini anlatır.

Şimdi, bu kanıt (Wilkinson, Kuzey İrlanda ve IRA'yı tartışırken her nedense bu kanıta başvurmaz) Wilkinson'ın liberal demokrasi dediği siyasal rejimin tartışılmasında konuyla ziyadesiyle ilgili değil midir? İngiliz anakarasında bu rejim biçiminin geçerli olduğu iddia edilebilirse de, bu nitelendirmeyi bir devlet makinesinin büyük bir azınlığa ayrım uygulanmasını ve baskı yapılmasını rutin bir pratik haline getirdiği Kuzey İrlanda'yı kapsayacak şekilde genişletmenin pek bir zemini yok (De Paor, 1971; Downing, 1977). Benim değil, Wilkinson'ın ölçütleri uyarınca, Kuzey İrlanda'nın yakın tarihine dair yapılacak herhangi bir okuma buradaki durumu baskı kategorisi altında ele almalıdır; çünkü "öyle görünüyor ki, hiçbir baskıcı devlet, üyeleri özellikle adam öldürme, işkence, zorla itiraf ettirme, açıklama yaptırma vb. metotlar konusunda eğitilen bir gizli polis *aygıtından* vazgeçemez" (s. 42).

Bugün yapılmakta olduğu iddia edilenler hakkında hiçbir şey söylemesek bile, İngiltere'nin geçmişte İrlanda'da cinayet çeteleri kullandığı sık sık ileri sürülmüştür. Wilkinson, "enformasyon elde edebilmek için tutuklulara işkence yapmayı ve yıldırmayı" özellikle baskıcı olarak adlandırır (s. 42) –bu tam da McGuffin'in kitabının konusudur. Ama buna rağmen Kuzey İrlanda'daki İngiliz yönetimini bir liberal demokrasi olarak sınıflandırmaya devam eder:

> IRA'nın 1970'ten bu yana İngilizleri Ulster'den geri çekilmeye zorlamak ve Birlikçi rejimi yıkmak için İngiliz hükümetine karşı şiddet uygulaması ölçüsünde bu şiddetin liberal demokrasiye karşı bir kampanya olarak betimlenmesi gerekir. Ama, Birlikçi rejimin Stormont'da 1922 yılında kurulmasından beri Kuzeyli Katolik nüfusun siyasal, toplumsal ve ekonomik ayrımcılığa maruz kaldığı da itiraf edilmeli. Üste-

lik, Ulster'de 1922 yılında kabul edilen Özel Güçler Kanunu hükümete, hoş karşılanmayan herhangi bir siyasal muhalefeti bastırması için olağanüstü bir güç tanımıştır (s. 116).

Bu alıntı birbiriyle tutarsız, tuhaf bir önermeler dizisinden oluşuyor. Bir yandan, IRA liberal demokrasiye karşı olan bir örgütlenme olarak betimleniyor, ama öte yandan IRA'nın kuşkusuz bizzat liberal demokrasinin tanımlayıcı düşünceleri olan toplumsal adalet ve liberallikten yoksun olarak betimlenen bir rejime karşı kampanya başlattığı ima ediliyor. Wilkinson, 1920 tarihli İrlanda Hükümet Kanunu ve 1949 tarihli İrlanda Kanunu'ndan kaynaklanan Kuzey İrlanda ile Birleşik Krallık'ın geri kalanı arasındaki ilişkileri analiz etmede başarısızlığa uğrar. Taşra'daki rejimi anakaradaki rejimden ayırmak çifte standarttır. 1974 yılında, yani uzun bir Doğrudan Yönetim (bunun doğrudan doğruya sömürgeciliğin elkitaplarından alınmış bir ibare olması rastlantı değil kesinlikle) döneminden sonra yazan bir kimsenin iki ayrı siyasal sistemden söz etmeye kalkışması kesinlikle samimiyetsizliktir. Ayrıca, şimdilerde gelişigüzel uygulanan ve İngiltere'deki masum yurttaşlara zarar vermesi haklı gösterilemeyecek şiddet ile İngiliz devletinin İrlanda siyasasını yürütme tarzı arasındaki nedensel bağlantıları gözlemleyememek bir siyaset bilimcisi açısından çocuksu bir hatadır. Wilkinson'ın bu somut örnek olayı ele alma tarzı, kendisinin liberal demokrasilerdeki terörizm sorununa teorik yaklaşımının değerini azaltır.

Sosyolog mu, karşı-ayaklanmacı mı?

Wilkinson'ın liberal demokrasi kavramına yaklaşımının boş bıraktığı nokta, böyle bir rejim tarafından yönetilen bir toplumun ayrı *kısımlarında* kayda değer bir baskı uygulanabilmesi imkânını teorik olarak gözetmemesidir. Liberal devleti baskıcı devletten ayıran sınır çizgisini nerede çekeceğiz? Devletin baskıcı sayılabilmesi için baskı uygulanan bu kısmın ne kadar geniş olması gerekir? Bu baskının liberal-demokratik siyasetin meşruluğu açısından içerimleri nedir? İşte, bunlar yanıtlanmayan sorular. *Liberal de-*

mokrasilerdeki bir "terörizm" teorisinin aynı zamanda belli koşullar altında bir kısımsal baskı teorisi de olması gerekebilir.

İşte bu noktada zorunlu olarak karşı-ayaklanmacı bölgeye giriyoruz. Wilkinson burada, Thompson, Clutterbuck ve Kitson'ınkinden ayırt edilemeyen bir işlev yerine getirir ve benzer bir tarzda tartışır. Nitekim, Wilkinson hükümetlerin, "ikili savaş stratejisi"nin parçası olarak, reform ile güçlü güvenlik önlemlerini birleştirmeleri gerektiğini savunur (s. 138). Bu, Magsagay'ın Filipinler'de başarıyla uyguladığı bir teknikti (Taber, 1972: 120-3). Wilkinson hükümetlerin baskı ve reform arasında bir denge gözetmeleri ve "teröristlere çok yumuşak" davranmamaları gerektiğini savunur (s. 139). Dahası, belli örgütlere üye olmayı ve gösteri yürüyüşü yapmayı yasaklayan özel kanunlardan yana çıkar. Wilkinson, "tarafsız mahkemelerde yargılanma ve temyiz hakkının" özel kanunlarla bağlantılandırılmasını savunurken, Tuğgeneral Thompson'ın paylaştığı bir siyasal gerçekçilik sergiler. Ama şunu söylediğinde kendisiyle çelişir: "Herhangi bir süre boyunca askeri yönetime başvuran, adına *demokratik* denilen hiçbir hükümet sürekli bir kamu desteğini hak etmez" (s. 141, altını ben çizdim).

Bu olağanüstü önerme oldukça açıklayıcı. Karşı-ayaklanmacılar açısından, ayaklanmaları yenilgiye uğratmak yönündeki idari hedef görünüşteki amaca ağır basar: Demokrasiyi güvenli kılma. Nitekim, kamusal tüketim açısından önemli olan, demokratik *biçimleri* alıkoymaktır. Wilkinson aslında askerileştirilmiş bir "demokrasi" kavramıyla çalışmaktadır ve kendisini bu noktaya getiren de karşı-ayaklanmacı düşüncenin mantığıdır.

F. KARŞI-AYAKLANMACILIĞA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Karşı-ayaklanmacı düşünce ve pratik zaman zaman çeşitli gerekçelerle münferit eleştirilerin nesnesi oldu. Bölümü bitirmeden önce bu eleştiriler esnasında yeniden ve yeniden ortaya çıkan soruları ele alalım.

Ahlak ve siyaset

Karşı-ayaklanmacı araştırmayla uğraşmanın ahlaki bir tavır alışı içerimlediği aşikâr. Anti-devrimciler düzenin korunmasını ve devletin isterlerini birincil öncelik olarak kabul eder. Eğer gerillalar Mao'nun dediği gibi halkın oluşturduğu denizde yüzüyorlarsa, karşı-ayaklanmacılar da balıkları yakalamanın yollarını arar. Karşı-ayaklanmacılar bunu yaparken zorunlu olarak yönetimdeki rejimlerin meşruluğunu benimser (ister emperyalist bir bağlamda olsun ya da isterse anavatanda). Bunu da, özürlerinin kabahatlerinden daha büyük olduğu zeminlerde haklılaştırırlar. Lucien Pye bu türden stratejik nitelikli toplumbilimin Üçüncü Dünya'daki rolünü şöyle nitelendirir: Üçüncü Dünya "demokratik gelişim imkânını yıkacak ve tiranların yönetimini kuracak isyanları denetleme sanatı üzerine çeşitli düşüncelerin biriktirildiği" bir alan işlevi görür (Pye, 1964: 179). Bu, emperyalist tahakküm ilişkilerinin aktif olarak desteklenmesini savunmaktan daha cazip bir satış reklamıdır.

Toplumbilimcilerin kendilerini bu türden operasyonlara teslim etmeleri gerekip gerekmediği konusu yanıtlanmayı bekleyen bir soru. Camelot Projesi, bir kimsenin devletin sorunlarını kendi sorunları olarak benimsemesinin ve bir kimsenin kendi ürünü olmayan paradigmalar içinde çalışmasının gerekip gerekmediği sorusunu net bir şekilde ortaya koydu. Daha sonraları Tayland'daki "eylem programları"nda sosyolojik tavsiyelerin de rol oynadığının keşfedilmesi (Copans, 1975) ve ABD'nin Vietnam'daki siyasasının oluşturulması işine toplumbilimcilerin bulaştığını gösteren Pentagon Dosyaları'nın açığa çıkması yalnızca ahlaki seçeneklerin gündemde kalmayı sürdürdüğü gerçeğinin altını çizmeye hizmet etti. Bu alandaki ahlaki seçenekler siyasal bağıtlanmalar (committment) ve belli zamanlarda belli toplumlarda şiddet içeren toplumsal değişmenin arzulanabilirliği konusunda bu bağıtlanmaların gerektirdiği konumla kopmaz bir tarzda bağlantılıdır.

Karşı-ayaklanmacılığın safsataları

Dikkatlerin çoğu "Karşı-devrim işe yarıyor mu?" sorusu üze-

rinde yoğunlaştı. Kimileyin yaradığı, kimileyin yaramadığı aşikâr. Böyle bir sorunun sorulması, devrimin nedenlerine dair teorik sorunların gizlendiği Pandora'nın kutusunun kapağını açar. Etkili bir anti-devrimci kampanya başlatmak zorunlu olarak yeterli bir devrim teorisini öngerektirir mi? Gerektirdiği kuşkulu gibi. Bununla birlikte burada söz konusu olan, böylesi kampanyaların uzun vadeli etkileridir. W. F. Wertheim, devrimleri yollarından saptırmak için başvurulan bütün bir önlemler silsilesine dikkat çekmiş olup, devletin bu durumlarda gösterdiği belli başlı üç tepki biçimi saptamaktadır: reform, şaşırtma propagandası ve baskı. Wertheim, "devrimleri önleme yolunda bilinen tüm girişimler er geç boşa gider" sonucuna varır (1974: 293). Bu, tarihsel bir olgudan ziyade bir inancın ifadesi galiba.

Karşı-ayaklanmacılığı eleştirenler Wertheim'ın konumunu benimseme eğilimindedir. Robert Taber'ın saptadığı "safsatalardan" biri şu:

> Devrimin yapay bir dölleme sürecinin (genellikle sakat doğan) evladı olduğunu ve gerilla çekirdekçiğinin, toplumsal çevreyi karanlık ve fesat amaçlar için güdüp yönetirken her nasılsa kendi toplumsal çevrelerinden ayrı durabilen yabancılar, komplocular ve siyasal zombilerden –başka bir anlatımla, gerçek ya da manevi anlamda yabancılardan– oluştuğunu savunan görüş (1972: 19).

Böyle bir yaklaşımın bu bölümde ele aldığımız yazıları nitelendirdiğine kuşku yok. Komplo teorileri toplumsal gerçekliğin hakkını çok nadiren verir. Bu türden mekanistik ve oldukça tekçi bir teorinin bazen gerekli açıklama işini yapabileceği ve baskının başarıyla uygulanmasına yardım edebileceği doğrudur elbet. Gelgelelim, karşı-ayaklanmacı teorisyenler bu yaklaşım çizgisine bir tür metafizik bağlılık gösterme eğilimindedirler. Yabancı inançlardan söz etmek, –pekâlâ zayıf bir ikame olabilecek– temiz kalpli sağduyuyu meşrulaştırmaktır.

Taber'in saptadığı başka bir safsata "metotlar" saplantısıdır: "Metotlar safsatası... gerilla savaşının büyük ölçüde bir taktikler ve teknikler meselesi olduğunu, bunların herhangi bir düzensiz savaş durumunda ihtiyaç duyan hemen herkes tarafından benimse-

nebileceğini belirten şu eski moda anlayıştır" (1972: 20). Burada gözden geçirdiğimiz tüm teorisyenlerin, eğer doğru teknikler kullanılırsa yıkıcılık ve ayaklanmanın bastırılabileceğini belirten görüşe güçlü bir bağlılık duydukları kuşkusuz. Eğer kalpleri ve zihinleri kazanma şıkkı işe yaramazsa, sivil meşruluk giysisi çıkarılıp, bu kalplerin ve zihinlerin sahipleri, son tahlilde şu ya da bu askeri yönetim biçimine tabi tutulabilirler. Metot saplantısı, ideolojinin oynadığı rolün farkına varılması sonucunu doğurabilir. *Guerre revolutionnaire* okulu bunun bir örneği: Onlar açısından bilincin manipülasyonu temel önemde bir teknikti. Ama, bir karşı-devrimci ideoloji üretme saplantısı, karşı-ayaklanmacıların devrimde çok küçük bir rol oynadığını ileri sürdükleri nesnel etkenleri tam anlamıyla hesaba katmamaları çok muhtemel olduğu için kendi kendini bozguna uğratıcı olabilir.

G. ÖNÜMÜZDEKİ YOL

Karşı ayaklanmacılığın hem pratik hem de ideoloji olarak analizi, günümüz devletinin oluşturduğu koşullarda iktidar hakkında düşünmek açısından özellikle önemlidir. Liberal demokratik rejimlerde karşı-ayaklanmacılığın gelişmesi, demokratik biçimler ve askerileştirilmiş pratikler arasındaki (sonuçta temel bir meşruluk krizi yaratan) çelişkili çekişmeden ötürü özellikle ilginç hale geliyor. Böylece İngiltere'nin ve öbür bazı Batı Avrupalı devletlerin "iç savunma"sındaki gelişmeler, karşı-ayaklanmacılığın incelenmesini ivedileştiriyor. Buna ek olarak, "Avrupa Komünizmi"ni önleme girişimleri ve süregiden ekonomik krize gösterilen tepki, güçlü devleti çok daha yaygın bir rejim biçimi haline getirebilir pekâlâ.

Liberal demokrasideki "siyasal terörizm"e dair bir teori, bir devlet iktidarı teorisine yer vermemesi halinde hatalı olacaktır. Liberal demokraside "siyasal terörizm"e dair bir teori, demokratik biçimlerin varlığına rağmen toplumun bir bölümünün de baskı altında tutulduğu ihtimalini hesaba katmalıdır. Aslında, karşı-ayaklanmacıların yaptığının tersine, biz, devleti sorgulamaksızın

kabul edip daha sonra toplumsal denetim hakkında idari sorular soramayız. Devleti, bir ayaklanmanın kökenlerine ve gelişmesine dair bir *açıklamanın* asli bir parçası olarak ele almamız gerekir. Kohl ve Litt'in (1974) Latin Amerikalı gerilla hareketleri hakkındaki çalışmalarında bir ölçüde yapılmıştır bu. Buraya kadar yazdıklarımdan, liberal demokrasilerdeki ayaklanmalar hakkındaki başat düşünme tarzının, liberal-demokatik devletin doğası hakkında ortaya atılan münasebetsiz soruları görmezden gelmesinden ötürü hatalı olduğu ortaya çıkmıştır sanırım.

DERKENAR

Karşı-ayaklanmacı düşünce, iktidar sahiplerinin çıkarlarıyla organik olarak ilişkili ve devlet siyasasının başka alanlarındakine benzeyen bir araştırma hizmeti biçimidir. Bu düşüncenin söyleminde "ayaklanma", "terörizm", "yıkıcılık" bir hastalığın arazlarıdır. Bu bölüm C. Wright Mills'in "sosyal patologlar" dediği teorisyenler üzerine bir çalışma oldu. Burada incelenen entelektüel üretimler, profesyonel bir ideolojinin oldukça tutarlı uzmanlık varsayımlarını içermektedir. Hiçbir şey hareketsiz durmaz. Burada, "karşı-ayaklanmacılığın" varlığının bir süre önce sona erdiğini söylersem okuyucunun kendisini kandırılmış hissetmeyeceğini umuyorum. Kitson'a göre ABD ordusu artık,

> "karşı" ayaklanma ve "karşı" yıkıcılıktan bahsetmeyi bırakıp, bu işi "iç savunma ve gelişme" olarak yeniden adlandırmıştır. "İç savunma ve gelişme"nin silahlı kuvvetler tarafından bir düzen iklimini korumak, onarmak ya da tesis etmek amacıyla oluşturulan kısmı "istikrar operasyonları" olarak bilinir. "İstikrar operasyonları" terimi, ayaklanmacıları imha etmenin amacının ülkenin ilerleyebilmek ve gelişmesini sürdürebilmek için ihtiyaç duyduğu istikrarı sağlamak olduğunu vurgulamak için tasarlanmıştır (1971: 52-3).

Bu sosyal patolojinin alanında mevki edinmeye çalışan herkesin dikkatine.

TEŞEKKÜR

Bu bölümde çok yararlandığım eleştirileri için şu isimlere müteşekkirim: Philip Elliott, Robbie Guttmann, Robert Peck, Adam Roberts, Roger McNally ve Nira Yuval-Davis. Ayrıca önce 1977'deki BSA Konferansı'nda, sonra da Mayıs 1977'de CSE Hukuk Fakültesi'nde bu metni sunduğumda son derece yapıcı eleştiriler getiren kişilere de teşekkür etmek isterim. Hatalar yalnızca bana aittir.

KAYNAKLAR:

Ackroyd, C., Margolis, K., Rosenhead, R. ve Shallice, T. (1977) **The Technology of Political Control.** Harmondsworth: Penguin.

Agee, P. (1975) **Inside the Company: CIA Diary.** Harmondsworth: Penguin.

Ahmad, E. (1973) "The Theory and Fallacies of Counter-Insurgency", J. Leggett, derl., **Taking State Power.** New York: Harper & Row.

Ambler, J. S. (1966) **The French Army in Politics**. Columbus: Ohio State University Press.

Asad, T., derl. (1973) **Anthropology and the Colonial Encounter.** Londra: Ithaca Press.

Barnet, R. J. (1972) **Intervention and Revolution.** St. Albans: Paladin.

BSSRS (İngiliz Bilimde Toplumsal Sorumluluk Derneği) (1974) **The New Technology of Repression: Lessons from Ireland.** BSSRS Paper 2.

Buijtenhuijs, R. (1975) "Comment vaincre les Mau Mau: quelques observations sur la recherche contre-insurrectionelle en Kenya pendant l'état d'urgence", Copans (1975); **Sociologische Gids**, Eylül-Aralık, 1972'den alınarak yapılan yeniden basım.

Burton, A. (1975) **Urban Terrorism.** Londra: Leo Cooper.

Bunyan, T. (1977a) **The History and Practice of the Political Police in Britain.** Londra: Quartet Books.

— (1977b) **Time Out**, 363, 4-10 Mart.

Chibnall, S. (1977) **Law-and-Order News**. Londra: Tavistock.

Copans, J. (1975), derl., **Anthropologie et Impérialisme.** Paris: Maspero.

CRCJ (Kriminal Adalet Araştırmaları Merkezi) (1975) **The Iron Fist and the Velvet Glove: An Analysis of the US Police.** Berkeley: Calif.

Crozier, B. (1974) **A Theory of Conflict.** Londra: Hamish Hamilton.

Clutterbuck, R. (1973) **Protest and the Urban Guerilla.** Londra: Cassell.

De Paor, L. (1971) **Divided Ulster.** Harmondsworth: Penguin.

Downing, J. (1977) "Northern Ireland: Beyond History and Religion", **Thames Papers in Social Analysis.** Series 1: Northern Ireland. Londra: Thames Polytechnic.

Eckstein, H. derl., (1964) **Internal War: Problems and Approaches.** Glencoe, Ill.: Free Press.

— (1970) "On the Etiology of Internal War", G. A. Kelly ve C. W. Brown Jnr., derl., **Struggles in the State.** New York: Wiley.

Elliott, P. (1976) **Reporting Ulster.** Centre for Mass Communication Research, Lelcester University.
Fairbaim, G. (1974) **Revolutionary Guerilla Warfare: The Countryside Version.** Harmondsworth: Penguin.
Fairbairns, Z. (1974) **Study War No More.** Londra: CND.
Finer, S.E. (1976) "On Terrorism", **New Society,** 22 Ocak.
Harries-Jenkins, G. (1976) "Legitimacy and the Problem of Order", G. Harries-Jenkins ve J. van Doorn, derl., **The Military and the Problem of Legitimacy.** Beverly Hills, Calif., and Londra: Sage.
Hobsbawm, E. J. (1973) **The Age of Revolution.** Londra: Sphere. (Türkçesi, **Devrim Çağı: Avrupa 1789-1848**, çev: Jülide Erdoğan ve Alaeddin Şenel. Verso Y., 1984).
Horowitz, I. L., derl. (1974) **The Rise and Fall of Project Camelot.** Cambridge, Mass: MIT Press.
Ivansky, Z. (1977) "Individual Terror: Concept and Typology", **Journal of Contemporary History**, 12.
Kelly, G. A. (1970) "The French Doctrine of la Guerre Révolutionnaire", G. A. Kelly ve C. W. Brown Jr, **Struggles in the State: Sources and Patterns and World Revolution**. New York: Wiley.
Kelly, P. (1976) "Home Office Prepares for War", **The Leveller**, Aralık.
Kitson, F. (1971) **Low-Intensity Operations**. Londra: Faber.
— (1977) **Bunch of Five**. Londra: Faber.
Kohl, J. ve Litt, J. (1974) **Urban Guerilla Warfare in Latin America**. Cambridge, Mass: MIT Press.
Kuper, A. (1975) **Anthropologists and Anthropology**. Harmondsworth: Penguin.
Laqueur, W. (1977a) **Guerilla: A Historical and Critical Study.** Londra: Weidenfeld & Nicolson.
— (1977b) "Interpretations of Terrorism: Fact, Fiction and Political Science", **Journal of Contemporary History,** 12.
Leggett, J. C. (1973) **Taking State Power**. New York: Harper & Row.
McGuffin, J. (1974) **The Guineapigs**. Harmondsworth: Penguin.
Minnerup, G. (1976) "West Germany since the War", **New Left Review**, 99.
Moss, R. (1975) **The Collapse of Democracy**. Londra: Temple Smith.
Pye, L. (1964) "The Roots of Insurgency and the Commencement of Rebellions", Eckstein, derl., (1964).
Rapoport, D. C. (1971) **Assassination and Terrorism**. Toronto: CBC Learning Systems.
Roberts, A. (1977) "South Africa Resorts to Psywar", **New Society**, 21 Nisan.
Schlesinger, P. (1978) **Putting 'Reality' Together: BBC News**. Londra: Constable.
Sobel, L. A. (1975) **Political Terrorism**. New York: Facts on File.
Taber, R. (1972) **The War of the Flea**. St. Albans: Paladin.
Thompson, Sir R. (1972) **Defeating Communist Insurgency**. Londra: Chatto & Windus.
Van Doorn, J. (1975) **The Soldier and Social Change**. Beverly Hills, Calif., and Londra: Sage.
Wertheim, W. F. (1974) **Evolution and Revolution**. Harmondsworth: Penguin.

— (1975) "La recherche contre-insurrectionelle à l'aube du XXe siécle", Copans (1975) içinde; **Sociologische Gids**, Eylül-Aralık, 1972'den alınarak yeniden yayımlanmış.
Wilkinson, P. (1974) **Political Terrorism**. Londra: MacMillan.

DERKENAR 1990

İngiliz terörizm çalışmaları daha da kurumsallaştırıldı. Son zamanlardaki en önemli gelişme 1989 yılında Terörizm Çalışmaları Araştırma Vakfı'nın kurulmasıydı. Vakıf'ın mütevelli heyeti başkanı ve bu vakfın desteklediği Terörizm ve Çatışma İncelemeleri Araştırma Enstitüsü'nün yöneticisi, daha önce Aberdeen Üniversitesi'nde görevli olan, şimdi ise St. Andrew's Üniversitesi'nde görevli Profesör Paul Wilkinson'dır. Wilkinson, İngiliz akademik çevrelerinde ve medyada yorumcu olarak önde gelen kişilerden biri haline gelmiş olup, bu alanda önemli bir uluslararası siyasa danışmanıdır. Erken dönem çalışması yukarıda belli ölçüde ele alındı. Bu konuda son zamanlarda kaleme aldığı yazılar, benimkine çok benzer çizgiler içinde başka yerlerde eleştirildi (bkz. George, 1991, yayımlanmak üzere; Herman ve O'Sullivan, 1989: 176-83). Ama buna benzer eleştirilerin "terörolojik" kurumlar üzerinde pek bir etkisi olmuyor. Ama böylesi eleştiriler olmaksızın önemli argümanlara sadece kafa sallayıp geçiliyor. Oysa bu kamuoyu nezdinde son derece önemlidir, çünkü terörizm uzmanlarına sık sık başvurulmakta ve uzmanlıkları asla sorgulanmamaktadır.

DERKENARIN KAYNAKÇASI:

George, A. (1991, yayımlanma aşamasında) "The Discipline of Terrorology", A. George, derl., **Western State-Sponsored Terrorism**. Cambridge: Polity Press.
Herman, E. ve O'Sullivan, G. (1989) **The 'Terrorism' Industry: The Experts and Institutions That Shape our View of Terror**. New York: Pantheon.

5. BİR KÜLTÜREL KATEGORİ OLARAK KOMÜNİZMİN BAZI YÖNLERİ

Philip Elliott ile birlikte

Bu bölüm tam ve eksiksiz bir analiz değil, keşif amaçlı bir deneme. Batı kültüründe başat komünizm imgelerinden bazılarını tasvir eden bir tartışmayla işe başlanıyor, bu imgelerin teoriye yerleştirilme tarzına dair kısa bir açıklamaya geçilip sonra da ortaya çıkarılan sınırlı yorumlar dizisi, halihazırdaki ideolojik üretim üzerine yaptığımız çalışmayla ilişkilendiriliyor.

Komünizm, bu üretim sisteminin dallanıp budaklanmalarının incelenebileceği kritik bir örnek olay sunuyor. Komünizm, liberal kapitalist ülkelerin kendilerini tanımlayabilecekleri bir karşıt kutup olarak hizmet gördü. Son zamanlarda "Avrupa Komünizmi"nin gelişimi bu duruma meydan okudu. Burjuva yasallığı çerçevesinde çalıştıklarını, Sovyet modellerinden ve bu modellerin

rehberliğinden bağımsız olarak kendi yollarından gittiklerini, liberal demokrasilerin yurttaşlarının bütünsel haklarına saygı gösterdiklerini ve bu hakları geliştirmek için çalıştıklarını iddia eden komünist partiler söz konusu kutuplaşmanın netliğini bulandırdılar. Aşağıdaki satırlarda bunun esinlediği ideolojik onarım işinin bir kısmını ayrıntılarıyla ele aldık. "Avrupa Komünizmi", yeni öğreti ile eskisi arasındaki süreklilikleri göstermeyi amaçlayan birkaç kritik testin geliştirilmesi sayesinde totalitarizm teorisinden esinlenen klasik Soğuk Savaş modellerinin içinde özümsendi. Halihazırda bu testlerin en önemlisi parti örgütlenmelerinde demokratik merkeziyetçiliğin sürmesidir. Siyasetçiler, dış siyasa uzmanları ve seçkinlere seslenen gazetelerin hepsi, "Avrupa Komünizmi"nin bir kez daha sözün gerçek anlamıyla komünizmle aynı paranteze alınmasına elveren kritik bir çatlak olarak bu nokta üzerinde durdu.

Biz ise, komünizme dair ideolojik yorumların araştırılmasının, Bourdieu'nün kültürümüzün "ana örüntüleri" dediği şeyin açığa çıkarılmasına yardım edeceğini savunuyoruz:

> Kültür yalnızca ortak bir kod ya da hatta sürekli yeniden ortaya çıkan sorunlar için hazırlanmış ortak bir yanıtlar kataloğu değildir; müziğin yazılmasında söz konusu olan şeyi andıran bir "icat etme sanatı" sayesinde özgül durumlara doğrudan doğruya uygulanabilir sonsuz sayıda tekil örüntülerin yaratıldığı, daha önce özümsenmiş ortak bir ana örüntüler dizisidir (Bourdieu, 1971: 192).

Komünizmin ele alınmasına dair açıklamamızın büyük kısmı "ortak kod"u oluşturan kalemlerin kataloğunun çıkarılmasına hasredilecek. "İcat etme sanatı" burada çoğu zaman sonuçta basit bir yineleme örneği olup çıkıyor. Ama, komünizmin açıkça kapitalist toplumdaki meşruluk sınırlarının dışında yer almasından ötürü komünizmi değerlendirme tarzları bu sınırların korunma biçimi hakkında birçok şeyi ortaya çıkarır. Totalitarizm teorisinde işlendiği görülen ve popüler açıklamalarda üstü kapalı olarak bulunan rasyonellik ile komünizm arasındaki çeşitli kontrpuanlar, bizim bu konunun bir ana kültür örüntüsüyle ilintili olduğu yönündeki iddiamızı haklılaştırır.

Bu bölümde komünizm yorumlarının ideolojik dolayımlarını konu alan bir analizin belli başlı dört izleği ortaya çıkardığını savunuyoruz. Bu dört izlek, savaş zamanında düşmana karşı yapılan propagandada görülebilecek olan izleklere yakından benzemektedir. Birincisi, *farklı* olarak, toplumun dışında olarak tanımlananlar daima potansiyel bir düşmandırlar. İkincisi, (iç) düşmanın tanımlanması daha tam olarak gerçekleştirildikçe, dışarlıklı olanın davranışı daha tehditkâr görünür. Ama dışarlıklı olanların süregiden mevcudiyeti ve dayanıklılığı açıklanmak zorundadır. İşte üçüncü izlek budur: Verili bir toplumun terimleri içinde böylesi bir dayanıklılık ancak *irrasyonel* olabilir. Gelgelelim, düşman ideolojinin pozitif iddialarına da dışarlıklı olanların bizle *benzerliğini* vurgulayarak karşılık verebiliriz (bu dördüncü izlektir -ç.n).

Bir arada alındığında bu dört izlek komünizme (ve daha genel olarak düşmanlara) karşı tam bir argümanlar çemberi oluşturur. Ama "çemberler"den söz etmek, bu anlam örüntülerinin tutarlılığını ve kendi kendine yeterliliğini abartmak demektir. Entelektüel tutarlılık yönündeki baskı, ideolojik cephaneliği dolu tutma yönündeki baskıdan daha azdır. Nitekim, çeşitli entelektüel emeklerin sonuçlarıyla uğraşıyor olsak da, bu emek sadece entelektüel sorunlar ortaya çıktı diye sarf edilmiş değildir. Tersine, entelektüel sorunlar temel bir siyasal çatışmadan doğmuş ve bu çatışma, entelektüel üretimin motoru olmuştur. Bu siyasal çatışma, ideolojinin üretim ve dağıtım araçlarının tüm düzeylerde tahsisi konusunda da önemli bir rol oynamıştır; öyle ki, alternatif görüşler çeşitli kültürel gettolara düşüp zayıflarken, ideolojinin birçok farklı biçim içinde geniş bir alana yayıldığı görülebilir.

A. KOMÜNİZM İMGELERİ

Batılı medyanın komünizmle ve komünist ülkelerle ilgili haberlerinin en önemli özelliği ne söylendiği değil, ne kadarının söylenmediğidir.

Farklılık düşüncesi haberlerde kendisiyle çelişebilecek şeyle-

re yer verilmemesinden beslenir ve sadece belli klişelere haber değeri yüklenmesine neden olur. Batılı ülkelere, komünist ülkelerden gelen çok sayıda habere hemen hiç dokunulmaz. Bu duruma getirilen standart açıklama, Batılı haber değeri anlayışını kabul etmeyen yetkililerin Batılı gazetecilere koydukları sınırlamalar yüzünden böylesi ülkelerden doğru düzgün haber geçilmesinin imkânsız olduğudur. Gelgelelim, Demir ya da Bambu Perdeler'in berisindeki "sıradan hayat" hakkında ara sıra yayınlanan öykülere ya da programlara eşlik eden kamusal ilgi konunun bu kadar basit olmadığını gösterir. Nitekim, örneğin BBC 2'de 1978 yılında yayınlanan "Çin Haftası", bir grup Batılı yorumcunun daha önceki programlarda, sıradan Çinlilerin gülümseyen insanlar oldukları yolunda doğmuş olan herhangi bir izlenime özellikle karşı çıkmaya çalıştıkları bir tartışma programıyla sona ermişti.

İngiltere'de komünizmin ele alınma tarzında klişeler bombardımanının yanı sıra yoğun bir ilgisizlik de göze çarpar.

BBC'nin 1977 yılında Leicester Üniversitesi Kütüphanesi'ne bağışladığı basından toplanmış kupürlerden oluşan, İngiliz komünist önderler hakkındaki biyografik dosya koleksiyonunda, komünist gazete *Morning Star*'dan kesilmiş kupürler öbür gazetelerden kesilen kupürlerin iki katı sayıdaydı. Komünist olmayan basından toplanmış birkaç kupür de çokluk dosyanın konusuyla ilgili olarak editöre yazılmış mektuplardan oluşuyordu. Kendi ülkelerinin siyasal sistemi bağlamında epey önemli olsalar da, Batı Avrupalı komünist önderler daha geniş bir arşiv çalışmasına konu olmuşlardı. Yalnızca İtalyan parti sekreteri 1974 yılından başlayarak kendi dosyasını beyan etmişti (BBC 1975 yılında bu koleksiyona devam etmekten vazgeçti).

Bu kupürler hem genel olarak basının haberlerine hem de önemli bir medya kuruluşunun kendi gazetecilerinin ve program yapımcılarının kullanabilmeleri açısından, bu haberlerden hangilerinin önemli olduğunu düşündüğüne dair yararlı işaretler barındırır. Bu kupürler üretimin içinde cereyan ettiği genel medya kültürüne nüfuz etmek için uygun bir yol (Elliott, 1972) ve bu bölümde kullanılan örnekler için de sistematik bir veri tabanı sağlarlar.

"Avrupa Komünizmi"nin uluslararası gündemin bir başlığı ha-

line gelmesinden bu yana geçen üç yıl boyunca incelediğimiz öbür haber dergileri *Time* ve *Newsweek*'tir. Tüm dünyada gazeteciler ve yayıncılar tarafından bir enformasyon kaynağı olarak kullanılmalarının yanı sıra habercilik tarzı, sunum ve yorum açısından örnek alınmalarından ötürü bu dergiler uluslararası bir düzeyde genel medya kültürünün ne olduğunu anlamamız için önemli birer kaynaktırlar. *Time* ve *Newsweek* dünya olaylarına dair yaptıkları haberleri düzenli olarak Avrupa, Amerika ve Dünyanın Geri Kalanı olarak ayırır. Rusya'ya dair öyküler ancak ara sıra Avrupa kısmında yer alır. Batı'nın karşı karşıya bulunduğu askeri tehdide dair açıklamalardan ayrı olarak Rusya, Doğu Avrupa ve öbür komünist ülkeler üzerine yayımlanan öyküler başlıca üç tip farklılıkla uğraşır: kişisel ve siyasal özgürlük standartlarındaki farklılıklar, ekonomik zenginlikteki farklılıklar ve hayat tarzı farklılığı. Bayan Thatcher'ın Temmuz 1976 yılındaki ikinci "Demir Leydi" konuşmasında işaret ettiği gibi, "onların hayat tarzı, bizim hayat tarzımız değildir".

Halihazırda kişisel ve siyasal özgürlük, Başkan Carter'ın insan hakları kampanyası ile haberler biçimine bürünür. Bununla birlikte, yalnızca başlık ve gösterilen dikkat düzeyi yeni. Mahkemeler ve muhalefete dair kanıtlar İngiliz basının devamlı ilgi konusu olmuştur. Rusya'daki muhaliflerin mahkemeye çıkarılmaları, hem Rusya'da günümüzde özgürlüğün olmadığını gösterir hem de bugünkü mahkemelerin, Stalin yönetimi altındaki Sovyetler Birliği döneminde yapılan mahkemelerin ve terörün devamı olduğunu kanıtlar. Böylece komünist hükümetlerin dün olduğu gibi bugün de yurttaşlarının konuşma ve hareketlerine müdahale ettikleri, Batı'da düşünülemeyecek olan tarzlarda kendilerine uyum göstermelerini talep ettikleri düşünülebilir. Komünist ülkelerdeki sıradan insanlara dair başat görsel imgenin, sıradan insanları askeri yürüyüşlerde ya da atletik gösterilerde yer alan, ya da Çin örneğinde okulda ya da işyerinde şarkı ve marş söyleyen kolektivitelerin parçası olarak sunması çarpıcıdır. Bireysel hayatların ve duyguların doğal oldukları ve kendi doğaları gereğince serpilmeye bırakılmaları gerektiği şeklindeki varsayım, roman yazarlarına böylesi sistemlerin bizimkinden yalnızca farklı olmakla kalmayıp, kusurlu

da olduğunu öne sürebilecekleri yönündeki, sürekli yeniden ortaya çıkan bir izlek sağlamıştır (Ruhle, 1969).

Komünizm ayrıca iflah olmaz bürokrasisi ve Batı'nın piyasa ekonomileriyle kıyaslandığında görülen randımansızlığıyla ekonomik sistem olarak da kusurludur. İhtiyaç maddelerinin vesikaya bağlanması, kıtlıklar ve karaborsalar, komünist ülkelerdeki hayata dair bir başka bildik izleği sağlar. Yeri geldiğinde komünist hükümetlerin kaynakları halkın ihtiyaçları yerine askeri alanda sarf ettiğinin ve dolayısıyla komünizmin militarizminin kanıtı olarak kullanılan bu öyküler çokluk kapitalizmin, mal üretiminin doğal ve zorunlu bir tarzı olduğu görüşünü perçinler. Eğer bir komünist ülke tüketim malları üretmede başarı kaydetmişse, bu, ucuz üretim maliyetlerinden ya da adil olmayan bir ekonomik avantaja sahip olmaktan ileri geliyordur, ama daha muhtemel olanı yarı-kapitalist piyasaların ve teşviklerin işe karışmış olmasıdır. Yarı-kapitalizm en yaygın olarak Yugoslavya gibi marjinal komünist ülkelerde keşfedilmiştir; ama Batı medyasına göre, Doğu Bloku ülkelerinin çoğunda yarı-kapitalizme geçme yolunda sürekli girişimlerde bulunulmaktadır. *Time*'a göre (13 Mart 1978) Rusya ve son zamanlarda Macaristan da bu ülkeler arasında bulunmaktadır. Bu sayıda, Macar ekonomisindeki iyileşmeler, bu yönde girişimlerin henüz yapılmadığı bir örneği görüntüleyen ve "Komünizmin uygulaması: Polonya'da sosis satın almak için girilen kuyruk" altyazılı bir fotoğrafla kıyaslanmaktaydı. Polonya ayrıca, *Time*'ın 1977 yılındaki Doğu Avrupa haberlerinden birine daha konu olmuştu. Haberde Polonya ekonomisinin yeni otomobiller üretme konusundaki başarısızlığının otomobil tamirciliğinin serpilmesine ve yarı-kapitalist perakende satışa dayalı ikinci el otomobil ticaretine yol açtığı anlatılmaktaydı.

Ekonomik alandaki yarı-kapitalist teknikleri aportta bekleyen Batılı medya, Batılı tüketim tarzının insanlara siyasal rejim tipine bakmaksızın cazip geldiğine dair kanıtlar da bulmuştu. Pepsi Cola'nın ürünlerinin Rusya'da imal edilmesi için yaptığı sözleşmeler son yıllarda medyada büyük ilgi gördü. Gelgelelim, *Time*'a göre, "komünist bir ulus açısından tüketim zevklerinin daha önce görülmedik şekilde kabul edilmesi, Levis'ın lisanslı olarak üretile-

ceği Macaristan'da gerçekleşmişti: "Doğu Avrupa'nın komünist rejimleri blue jean'leri uzun süre kapitalist çürümenin bir sembolü görmüş ve bazı durumlarda medyada resmi olarak kınamıştı" (*Time*, 12 Haziran 1978). Bu yeni hamle, kendisini karaborsadaki yüksek fiyatlar yoluyla hissettiren tüketici baskısına rejimin verdiği ödünü gösteriyordu. Ne var ki, Macar jean üretiminin % 60'ı, düşük üretim maliyetinden kâr edecek olan Levi Strauss şirketine geri satılacaktı. Hayatın komünizm altında kasvetli, düzenlenmiş ve sistematikleştirilmiş olduğu şeklindeki standart açıklamada tüketimciliğin cazibesi, Batılı müzik, eğlence ve moda, uygun bir kontrpuandır.

Son zamanlarda rağbet gören başka bir kıyaslama da, tüketimcilik ve sofuluk arasında yapılan kıyaslamadır. Küba, Vietnam ve Mozambik gibi ülkelerde yeni kurulan komünist rejimler ziyadesiyle ahlaki rejimler, çağımızın yeni sofuları olarak görüldü. Önceki rejimlerin bozukluğu ve çürümüşlüğüyle yapılan dolaysız kıyaslama yeni önderlere bir ölçüde tanınan itibarı yansıtıyorduysa da, ahlaki sofuluk, siyasal ve ekonomik alanlarda zaten tesis edilmiş bulunan denetim düşüncelerini aktarır. Ayrıca, Batılı gözlerde komünist ülkelere dair uzun zamandır bulunan bir izlenimi geliştirir: Güzel kadınların, yakışıklı erkeklerin ya da daha basit olarak, hayatından memnun kimsenin ortalıkta görünmemesinin işaret ettiği eğlence ve cazibe eksikliği.

Komünist devletlerde yaşayan insanların topluluk içinde rahat davranmadıkları anlayışı, en azından Soğuk Savaş'ın başlamasından bu yana vurgulanan bir izlektir. Tanınmış bir anti-komünist olan ABD'li roman yazarı Ayn Rand, 1944 yılında Amerikan Aleyhtarı Faaliyetler Komitesi'ne ifade verdiğinde "sosyalizm kederlidir" tezini seslendirmişti. Bir Amerikan filmi olan *Song of Russia* üzerine yorum yaparken, Rusları gülümserken göstermesinden ötürü bu filmin Sovyet yanlısı olduğunu savunmuştu. Vekil John McDowell bu konuda Rand'ı şöyle sorgulamıştı:

McDowell: Rusya'da artık hiç kimse gülümsemiyor mu?
Rand: Eh, doğrusunu söylemek gerekirse, öyle.
McDowell: Cidden, gülümsemiyorlar mı?
Rand: Nasıl desem ki... Gülümseseler bile, özel bir ortamda ve kazara

olur bu. Gülümsemenin orada toplumsal bir alışkanlık olmadığı besbelli. Sistemlerini onaylarken gülümsemezler. (Hellman, 1977: 2)

Gülümsemeyen ahlaki dürüstlük imgesi oldukça iyi tesis edilmiş olsa da, bu imgenin komünizmin Batılı ahlakı yıkıcı bir tehdit olduğu yolundaki önceki görüşle bir hayli çeliştiği belirtilmeli. Daha önceki Fransız Devrimi gibi Rus Devrimi'nin de siyasal düzenin yanı sıra ahlaki düzeni de yıktığı düşünülmüştü. Yıkıcılık korkusu Sağ'ın demonolojisinde yaşamaya devam eder. 1970 yılında Dul Kraliçe Lady Birdwood, İtalyan Komünist Partisi'nin yayımladığı bir dergiyi kanıt olarak göstererek, komünistlerin özgürlükçü toplumu kışkırtmaya ve Batı ahlakını çökertmeye çalıştıkları konusunda uyarıda bulunuyordu.

Eski görüş de nostaljiden beslenir. Lady Birdwood'un uyarısını ileten gazete, *Sunday Times*, bir yıl sonra Avrupalı komünistlerin Londra'da toplanan bir konferansını haber yapmıştı. İrlandalı bir delege Betty Sinclair'in, 1930'lu yıllarda partiye ilk katıldığında annesinin bu konuda söylediklerini açıklayan sözleri gazetede alıntılanır: "Annem son derece endişeliydi. Onun zihninde komünizm serbest aşk ve bunun gibi her şey demekti. Keşke bu doğru olsaydı diye düşünürdüm bazen." 1789'dan sonraki öncellerinin yaptığı gibi kilise önderleri 1917'den sonra yeni devrimi yerleşik ahlaka bir tehdit olarak göstermek konusunda siyasal önderlerle birleşmişti. Dinsel önderler genellikle inançlı ve pervasız birer antikomünist olmaya devam etmektedirler, ama popüler anti-komünist Haçlı Seferi'nin öncü kolunda kendilerine öncelikli bir yer verilmiyor. Komünizm ve din arasında sürekli yapılan benzeştirim ve neyin modern toplumun ahlakı olarak görülmesi gerektiği konusundaki kafa karışıklığı göz önüne alındığında bu durum şaşırtıcı değildir.

Komünizmin ortaya koyduğu tehdidin iç yıkım ve dış cebir olmak üzere birbiriyle ilişkili iki boyutu var. Bu iki boyutun ilişkili olması, daha önceki bölümde işaret edildiği gibi, komünizmin Rusya ile olan uluslararası bağlantısından ve herhangi bir yurtiçi şiddet olayı karşısında dış bağlantılar kurma eğiliminden ileri gelir (Schlesinger, 1978). İspiyonculuk ve casusluk olayları, olgu-

sal ve kurmaca medyada yaygın bir ilgiyle karşılanan belli başlı yıkıcılık tiplerinden birini oluşturur. Geçmişte, İngiliz siyasetinde ve endüstri ilişkilerinde dönemsel kızıl panik olayları da yaşandı. Bunlardan son ikisi 1974 ve 1966 yıllarındaki parlamento seçimlerinden önce ve sonra ortaya çıktı. Uluslararası kızıl panik olayları ise 1917'deki devrimden hemen sonra ortaya çıktı. Ancak, Lipmann ve Mertz'in (1920) *New York Times*'ın devrimden sonra Rusya'ya dair yaptığı haberleri konu alan çalışmalarında, "kızıl tehlike"nin o zamanki birçok gazete izleğinden yalnızca biri olduğunu açıkça göstermişlerdir. "Kızıl tehlike", ateşkes imzalanıncaya kadar "Alman tehlikesi"nin, Almanya'nın Rusya'yı kendi savaş çabasına ortak olmaya zorlayabileceği tehlikesinin gölgesinde kalmıştı. Kızıl tehlike ancak müttefiklerin Rusya'nın yardımına ihtiyacı kalmamasından ve Sovyet hükümetinin yıkılması için müdahale etmesinden sonra öne çıktı. Hem geçmişteki hem de günümüzdeki örnek olaylar siyasal yetkililerin panikte oynadıkları rolü aydınlatmaktadır.

Dış tehdide dair halihazırdaki açıklamalar, Rusya'nın ekonomisini yönlendirerek tüketimcilikten kaçınma yeteneği sayesinde eriştiği askeri gücü ve örneği en son Afrika'da görülen saldırgan dış siyaseti üzerinde yoğunlaşır. *Time* ve *Newsweek* bunun gibi dış siyaset konularına kayda değer bir yer verir ve Doğu ile Batı arasındaki güç dengesini düzenli olarak değerlendirir. Böylesi değerlendirmeler NATO sözcülerinin Rusya'nın kara, deniz ve havadaki askeri gücünün büyümesine dair yaptıkları endişeli açıklamaları öne çıkarır.

Eğer dış tehdit halihazırda askeri güçte cisimleşiyorsa, iç tehdit de hemen her zaman "yatağın altındaki kızıllar" metaforunda dile gelir. Partridg'e (1977) göre bu tabir Amerika'da McCarthy döneminde ortaya çıkmış, ama kesin kökenleri karanlıkta kalmıştır. Bununla birlikte, sürekli olarak kullanılması bu metaforu komünistlerle ilgili herhangi bir haberin neredeyse kaçınılmaz yoldaşı kılmıştır. Şubat 1974 genel seçimlerinden önceki kızıl panik bu metaforun düz kullanımlarının yanı sıra birkaç permutasyonunu da sunmuştu. Tabirin içerdiği üç terim de dönüştürülebilir; böylece kızıllar yatağın altında değil içindedir, haberin başlığına uygun

olan cinasa bağlı olarak kızıllar modern hayatın öbür çeşitli görünümleri altındadırlar ya da tehdit kızıllardan değil başka herhangi bir gruptan kaynaklanmaktadır. 1974 yılında iki dikkate değer cinastan biri kömür madencilerinin mücadelesine gönderme yapılan "kömür yatakları altındaki kızıllar"dı, öbürü ise Birmingham'da komünizm üzerine yazılmış kırk sayfayı içeren bir din bilgisi kitabına gönderme yapılan "karyola altında kızıllar"dı. *Daily Express*'teki bir karikatür, orak-çekiçli flamalarla donatılmış bir yorgan örtünen ve birbirlerini "Gidişat ciddi! Hareketimizi tehdit eden TEDLER YATAĞIN ALTINDA" sözleriyle uyaran sendika liderlerini bir yatakta birlikte yatarken tasvir ediyordu. Bu figürü toplumun karşılaştığı tehdidin Sağ'dan geldiğini ima edecek şekilde tersine çeviren sol-kanat girişimlerle kıyaslandığında, burada kendilerini tehdit eden kızılların bir siyasetçiyle yer değiştirmesi (Edward-"Ted"- Heath) görece olağandışı bir şeydir. Böylesi girişimler pek az öne çıkmakla birlikte, solcu anlamların ancak sağcı figürlerin yeniden örgütlenmesiyle ima edilebildiği bir kültür iklimine iyi bir örnektirler.

Bu dönem boyunca en keskin permutasyon 24 Şubat tarihli *News of the World*'den geldi: "Kalbi kırık bir eş, seçimlere giren komünist kocası için oy toplamaya çalışıyor... çünkü 'her ikisini de, hem kocamı hem de Komünist Partiyi seviyorum'" öyküsü şu başlıkla veriliyordu: "Yatağımı terk eden Kızıla oy verin!"

Manşet yazarları içinse, çeşitli yinelemelere ve permutasyonlara izin veren kızıllar (reds) ve yataklar (beds) yeterince uygun kısalıkta sözcüklerdir. Yinelenen kullanımlar bunların anlamlarının açıkça billurlaşmasını sağlamış, ama yine de birkaç karmaşık anıştırma söz konusu olmuştur. Komünist tehdit, eğer insanlara yatak gibi o kadar korunaklı ve özel bir yerde bile ulaşabiliyorsa oldukça sinsi ve kapsamlı bir tehdit olsa gerektir. Yatak, belli başlı iki faaliyetle ilintilidir. "Kızıllar yatağın altında" metaforu hem her zaman tetikte, önlemini almış olma gerekliliğini hatırlatır, hem de baştan çıkarılma ihtimali karşısında bir uyarı niteliği taşır. Baştan çıkarılma, insanların, özellikle entelektüellerin nasıl birer komünist destekçisi haline geldiklerini açıklamada başvurulan ortak bir metafordur. Kızıl tehdit insanlara emniyette oldukla-

rını düşündükleri ama tam da bu nedenle zayıf ve korunmasız oldukları yerde ulaşır. Kızıl tehdidin ahlakı, kulak misafirinin ve baştan çıkarıcının ahlakıdır.

İnsanların kendileri açısından hem yabancı hem de tehditkâr olan düşünceleri nasıl ve niçin savunur ve destekler hale geldiklerini açıklamak için sık sık *irrasyonellik* kavramına başvurulur. Bu anlamlar dizisi bizi, komünizm yorumu ile savaş esnasındaki propaganda arasındaki en yakın paralelliklere, büyük kısmı elbette açıkça anti-komünist olan çağdaş karşı-ayaklanmacı düşüncede özellikle bariz hale gelmiş olan bir paralelliğe getirir. Son otuz yılın kurtuluş savaşları, ayrı devletler arasındaki konvansiyonel savaşlara oranla çok daha büyük bir oranda kamuoyu desteği elde etme uğrundaki çekişmelerden oluşmuştur. Emperyal iktidarın güçleri yerli nüfusla yakın bağlantı içinde olmuştur. Farklı savaşlarda kurtuluş savaşçısı olan ve olmayan yerlileri, düşmanları ve masumları birbirinden ayırma yönünde, başka bir anlatımla, bir *farklılık* açıklamasını yerleştirme yönünde çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Gelgelelim, Cezayirlilere dair çalışmasında Bourdieu'nün işaret ettiği gibi, böylesi ayrımlar ortak sömürgeci tutumlarda ve yerli nüfusun yönetilmesinde pek bir etki yaratmaz:

> Bir yandan, bazı Avrupalılar kurtuluş savaşının gerçekte Fransa'ya sadık kalan nüfusu hile ve terör yoluyla Fransa'ya karşı kışkırtmaya çalışan müstehzi önderlerin yönettiği bir avuç vicdansız katiller tarafından yürütüldüğünü iddia ediyorlardı; ama öte yandan, aynı insanların davranışları bütün "Araplar"ın birbirleriyle ittifak halinde oldukları ve Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni destekledikleri yönünde bilinçli ya da bilinçsiz gerçek duygulara dayanıyor görünmekteydi (Bourdieu, 1962: 153-4).

Bourdieu burada böylesi çatışmaların sistemli olduğunu, ancak güç yoluyla bir arada tutulan tahakküm altına alınmış ve tahakküm eden bir toplum arasındaki genişleyen gediğin ürünü olduğunu savunuyor. Gelgelelim, çeşitli emperyal ideolojiler bunun gibi mücadeleleri anti-sömürgeci komploların sonucuymuş gibi tasvir etmiştir.

Her biçimde ve büyüklükte komplo teorilerine yabancı değiliz,

ama bunlar özellikle tartışmakta olduğumuz düşmanın fiziksel olarak tanımlanmasında ve ahlaki olarak yalıtılmasında sorunların baş gösterdiği örnek olayların karakteristiğidir. *Daily Sketch* 1955 yılında okurlarını şöyle uyarmaktaydı: "Bir komünistin genellikle açığa çıkarılması gerekir. Bir komünist kimliğini açığa vurmaz. Korkutucu olan budur." Franz Neumann (1964) diktatörlüğe dair yaptığı analizde, komplocuların tehditkâr ve farklı olduklarının gösterilebilmesi için ırkçı ya da ulusçu öğretilerin işin içine sokuldukları komplocu tarih teorilerini devlet iktidarının popüler destekçilerinden biri olarak tanımlamıştı. Komplonun gündeme getirdiği tehdit, ulus-devletin dışındaki bir iktidar kaynağıyla bağlantılandırılması sayesinde itibarlı ve netameli kılınmıştır. Neumann'ın önemli komplo teorilerine dair verdiği örnekler Cizvitleri, Yahudileri, masonları, kapitalistleri ve komünistleri içeriyor.

Yine, Cezayir Savaşı böylesi teorilerin, kanıtlar ne olursa olsun ideolojik olarak kendi kendilerini nasıl yarattığının iyi bir örneğini sunar, bu süreçte askeri personel ve kurumlar merkezi bir rol oynarlar. Fransız askeri öğretisi *la guerre revolutionnaire*'e dair yaptığı kapsamlı tartışmada Ambler şu noktaya dikkat çeker: "Cezayirli ayaklanmacıları basitçe tropik pirinç tarlalarından uzak düşüp Kuzey Afrika'nın kıyılarına vurmuş "Vietler" olarak gören Hindiçinli kıdemli askerler açısından FLN ve komünist taktikler arasındaki benzerlik bu ayaklanmanın Moskova'nın yöneticiliği altında olduğunu yeterince kanıtlamaktaydı" (Ambler, 1966: 311). Gelgelelim, kurtuluş savaşının daha başlarında Fransız Komünist Partisi'nin FLN'yi kınaması ve FLN'nin kendisini Cezayir Komünist Partisi'nden uzak tutmaya özen göstermesi gibi buna uygun düşmeyen olgular vardı. Ama bunların daha sofistike ideologlar tarafından kabul edilmesi bile, basit denkleme daha genel bir kıvrım kazandırılarak "devrimci savaş(ın) tanım gereği komünist bir fenomen" olduğunun söylenmesi anlamına geliyordu (ibid: 313)

Basit ya da genelleştirilmiş biçimi altında olsun aynı eşitleme, denizaşırı nüfuz alanlarında ayaklanmayla karşılaşan tüm ülkelerde askeri ve siyasal yetkililer tarafından yinelendi ve kitle iletişim araçları tarafından yayıldı. Sağcı İngiliz siyasetçiler Kuzey İr-

landa'daki rahatsızlıkları bunun gibi terimlerle yorumladılar ve bu yorum zaman zaman geniş bir güvenilirlik kazandı. Ekim 1971'de İngiliz basını, İrlanda Komünist Partisi'nin ikinci kongresini komünistlerin sorun yaratmalarının kanıtı olarak gördü. Bu konuda *Times* kuşkuluydu, ama *Sunday Telegraph* "Rusların Kuzey İrlanda'daki sorunları tahrik etmenin yanı sıra bu sorunları yurtdışında propaganda yapma amaçları için kullanma girişimlerinin, yaygın bir şekilde krizin önemli bir etkeni olarak görüldüğü"nü duyurmuştu. Daha sonra *Daily Telgraph*'da çıkan bir haber bu etkenin, hem mahalli destek hem de İngiliz hükümeti ve halkının desteğini sağlama konusundaki sorunların kuşatması altında kalan Eyalet Başbakanı Brian Faulkner'ın girişimleri açısından önemli olduğunu gösteriyordu.

1973 yılındaki başka bir vesile üzerine *Daily Mail*'de yayınlanan "Kızıl El Kimin" başlıklı yayın kuruluna ait bir yazıda, komploların nasıl açıklanması gerektiğini gayet net bir biçimde gösterecek şekilde komünizm hayaleti gündeme getiriliyordu. *Mail*, rahatsızlıklar baş göstermeden önce Ulster'de komünistlerin olmadığını belirtiyordu. Halihazırdaki yerel seçimlerde yüzden fazla komünist aday seçime katılıyordu: "Komünizmin kaos ve çöküşten nasıl beslendiğinin bundan daha dramatik bir örneği olmamıştır." Sistemdeki çatlakların komünizme geçit vermesi, sağlığa aykırı koşulların mikrop ve hastalık yaratmasına çok benziyordu.

John Gollan, İngiliz Komünist Partisi'nin Genel Sekreteri olduğu zaman, İngiliz basını yeni sekreterin hem görünüş hem de aile kökenleri bakımından komünizm ve fakirlik arasındaki bağlantıyı cisimleştirdiğini gönül rahatlığıyla kabul ediyordu. *Evening Standard* eski Genel Sekreter Harry Pollitt ile yenisi arasındaki karşıtlığı şöyle belirginleştiriyordu: Harry Pollitt "birçok insana göre bir çiftçi ya da küçük işadamı gibi görünüyor", Gollan ise "birçok insanın kafasındaki komünist tasarımına uyuyor. Zayıf ve aç insanların görünüşü var onda. Aslında, neredeyse bir deri bir kemik kalmış gibi" (14 Mayıs 1956). *The Economist*'e göre, bu karşıtlığın ilgili herkes açısından netameli imaları vardır:

Yoldaşlar muhtemelen yaşlı cüce, kaba saba Harry Pollitt'in gevşekliğinin sona erdiğini keşfetmek üzereler... Bay Gollan'ın zayıf, yoğun görünümü daima peşlerinde olacak. Bay Gollan, İngiliz halkına kayda değer bir hasar verdirdikten sonra İngiliz Komünist Partisi'ni yıkabilir belki.

Toplumun kusurlu olduğunun kabul edilmesi, komünist komploları açıklamanın öbür yollarından daha az yaygındır. Dört açıklama tarzı şöyle özetlenebilir. Hastalığın bedeni sarmasına izin veren kusurlar, genel nüfusu riske sokan zor kullanma ve hileler ve son olarak komplocuların kendilerini açıklamanın tek yolu olan fanatizm.

Zor kullanma, *The Economist*'in Gollan'a yoldaşlarını gözetleyen Büyük Birader anıştırmasıyla ima edilir. Zor kullanma öğesi, "terör" teriminin hem totaliter devlet denetimini hem de devrimcilerin devlet iktidarına karşı giriştikleri şiddet eylemlerini içerecek şekilde kullanılmasında cisimleşir. Bu denli ayrı olduğu rahatça görülebilen iki fenomenin eşitlenmesine iki benzerlik izin vermiştir. Her ikisi de bireyin haklarını ve kişiliğini çiğner. O nedenle doğal değildirler. Her ikisi de etkililiklerini öngörülemezlikten alır. Böylece, bir anlamda irrasyoneldirler. Arthur Koestler'in *Darkness at Noon* (Gün Ortasında Karanlık) adlı kitabının başlığı, doğal olmayanı irrasyonel olan ile mükemmel bir biçimde bağlantılandırır.

Komünist devlete ve kurtuluş hareketlerine uygulanan terör eşitlemesi, bunların aynı uluslararası komplonun parçası olduklarının kanıtı olarak okunur. Sömürge savaşlarında terör iddialarının, gaddarlık suçlamalarında (doğal olmayan yılgı ve düşmanın savaşı yürütmek için ihtiyaç duyduğu desteği zor kullanma yoluyla nasıl sağladığı. Burada, terör yoluyla zorlama, bir komplocu azınlığın kendisini nasıl nüfusun çoğunluğuna dönüştürebildiğini açıklamada sürekli olarak kullanılan bir izlektir) daha sıradan propagandaya yönelik amaçları vardı. Terör yoluyla zorlama teması 1940'lı yıllarda Endonezya'daki Hollandalılar ve otuz yıl sonra Kuzey İrlanda'daki İngilizler gibi birbirinden ayrı örneklerde sürekli ortaya çıkar:

Öyle görünüyor ki, Hollanda askeri ideolojisinde tek ana ayrım Endo-

nezya nüfusu –terörün kurbanları– ile düşman, yani her şeyden önce kendi halkının düşmanları olan teröristler arasında çekilen çizgidir. Askeri misyon resmi olarak "Adalet ve Güven" ya da "Kanun ve Nizam" adına icra edilmişti (Van Doorn, 1971: 82).

Hollanda örneğinde devrimci (komünist) terör, Japon işgalinin bir sonucu olarak geçmişteki totaliter (faşist) tecrübeyle bile bağlantılandırılabiliyordu. Van Doorn, başkomutanın 17 Aralık 1948 günlü emrini alıntılar: "Uzun süre terör ve baskıya maruz kalmış bir nüfusa adalet ve güvenlik taşıdığınızı aklınızdan çıkarmayın" (Van Doorn, 1971: 83).

Komünizmi yorumlamada işin içine giren "icat etme sanatı"nın büyük kısmı, birbiriyle karşıt fenomenler arasında paralellikler kurma ve eşleştirmeler yapmaya bağlıdır. *Benzerlikten* hareketle geliştirilen böylesi argümanlar, olumlu ve olumsuz ayrımların dayandırıldıkları temeli altüst eder ve böylece düşmanın ideolojisiyle onun sahasında uğraşılmasına ve alay konusu yapılarak havasının boşaltılmasına izin verir. Aşağıda biraz daha ayrıntılı tartışılan bir örnek komünizm, militan ateizm ve din arasındaki paralelliktir. Öbür örnekler komünist ülkelerde sınıf, zenginlik ve statü farklılıklarının sürüp gitmesine sarf edilen dikkati ve ilerici, devrimci geçinmelerine rağmen komünistlerin temelde muhafazakâr olduklarına dair ironik iddiaları içerir.

Komünizmle uğraşırken, halkın bu rejimin kimi olumlu yönlerinin cazibesine kapılıp *aldanabilecek* olması riski uzun zamandır kaçınılmaz bir şey addedilmektedir. Lippmann ve Mertz (1920), Sovyet Rusya'ya karşı müttefiklerin bir müdahaleye girişmelerinin savunulduğu 28 Aralık 1918 tarihli *New York Times*'ın başyazısını alıntılar. *New York Times* ilerlemekte olan güçlerin içindeki askerlerin, Bolşeviklerin düşüncelerinden etkilenebileceği iddiasını ele alır ve şu sonuca varır:

> Müttefikler Bolşevizmle ya şimdi, dişleri büyümeden önce savaşabilir ve askerleri arasındaki bazı gelişmemiş zihinlerin, cahilliğin bilgiyi yönetmesi gerektiği savunusu tarafından baştan çıkarılması riskini göze alır, ya da Bolşevizmin bu savunuyu yalnızca ordu içindeki değil, aynı zamanda tüm nüfusları içindeki gelişmemiş zihinlere yay-

masını bekler ve bozulmuş bir maneviyatla daha sonra savaşa girer. Bunlar arasında bir seçim yapmak hiç de zor değil (aktaran: Lippman ve Mertz, 1920: 18).

New York Times'ın "gelişmemiş zihinler" hakkındaki endişesinde, başka birçok açıklamayı biçimlendiren koruyucu seçkinciliğin kokusu vardır ve bu koruyucu seçkincilik 4. bölümde tartışılan karşı-ayaklanmacı öğretinin karakteristik özelliğidir.

Gelgelelim, yoksulların, eğitilmemişlerin ve safların yanı sıra iyi eğitim görmüş olanların da çok kolayca aldatılabileceği kızgınlıkla ifade edilmişti. Yukarıda alıntılanan ve "İçerideki Düşman" başlığını taşıyan yazıda 18 Haziran 1955 tarihli *Daily Sketch* bir genç komünistin "genç erişkinlerin kolayca etkilenebilir zihnini zehirleme girişimi" konusunda uyarıda bulunuyor, buna, Palme Dutt ve James Klugmann gibi önde gelen komünist entelektüellerin partiye nasıl kaydedildiklerine dair açıklamalar ekliyordu.

Cambridge mezunu hoş biri olan Klugmann "dava"ya kazanıldı, çünkü komünistler onu anti-faşizm ile komünizmin özdeş olduğuna ikna ettiler. Bu tanrısız dinin İngiliz-Hintli Başpapazı Palme Dutt, Oxford'da parlak ve hassas bir lisans öğrencisiyken pasifistlikten komünistliğe kaydı.

Komplocuların çekirdeği olan *fanatizme* yukarıda yüzeysel olarak değinilmişti. Örneğin, Palme Dutt'ı bir başpapaza benzetmek, onu herhangi çağdaş bir inançtan ziyade insanı sorgusuz sualsiz bir boyun eğişe zorlayan herhangi bir eski ve itibarını yitirmiş dinle bağlantılandırmaktır. Komünizm ve din arasında yapılan benzeştirme Batı kültürünün tüm düzeylerinde bulunabilecek bir benzeştirmedir. Popüler bir düzeyde, rasyonalist bir perspektiften yapılan saldırı, komünistlere verilen desteğe dair yapılan başka bir "açıklama" sunar. Nitekim, sözgelimi *Time*, İspanya'daki seçimler esnasında bir konuşma yapan Santiago Carrillo'nun bir fotoğrafına şu başlığı iliştirmişti: "Carillo partili müminlere vaaz veriyor." İspanya Komünist Partisi'nin Genel Sekreteri'ni dinleyen izleyiciler liberal model bazında ikna edilmesi gereken seçmenler değil, zorunlu "inanç sıçraması"nı çoktan gerçekleştirmiş mümin-

lerdi. Bu benzeştirme o kadar yaygındır ki, artık halka mal edilmiş "öğreti", "hizipçilik", "amentü" ve "inanç" gibi sözcüklerin arasında gözden kaçırmak çok kolaydır. Bu benzeştirmenin muğlaklıkları ve popüler olarak kullanılma tarzında gündeme gelen birçok karışıklık, liberal kapitalizmin temel varsayımlarından bazılarını açığa vurur ve bizi toplumsal analizin belli başlı ve süregiden sorunlarıyla yüz yüze getirir.

Devrimin yeni bir inancı cisimleştirdiği iddiası en azından Fransız Devrimi kadar eski bir iddia. Fransız Devrimi'ni yorumlayanlardan bazıları bu iddiayı aklı selamlamak amacıyla olumlu anlamda kullanmış, diğer bazıları ise yeni harekete çamur atmak amacıyla olumsuz anlamda kullanmış ve bu yeni hareketin eskisinden de bayağı bir tanrıya iman etmeyi gerektirdiğini ima etmişti. Bu ikinci görüşü savunanlardan biri olan Edmund Burke, gerçek dinin insanların önderleri açısından "toplumun bir büyük Efendisinden, Yaratıcısından ya da Kurucusundan" devralınan huşu verici güveni esinlemek için zorunlu olduğunu savunuyordu. Bunun aksine devrim, yolundan saptırılmış dindi. Bu perpektif Burke'ün fanatizm ile şiddet arasında bir bağlantı kurmasına izin vermiştir: "Lorraine Kardinali (St. Bartholomew'deki katliamın kışkırtıcısı) on altıncı yüzyılın katiliydi, siz (Krallık Sarayı'nın akıl hocaları) ise on sekizinci yüzyılda katil olma şanına sahipsiniz; ve aramızdaki tek fark da bundan ibaret" (Burke, 1910: 139). Burke buradan şu ahlaki dersi çıkarır: Tarih "gelecekteki medeni nesillere bu her iki barbar çağın kötülüklerinden iğrenmeyi öğretecektir... Tarih gelecek nesillere din ya da felsefeye dayanarak, bize bağışlanmış bu en değerli iki şeyi istismar eden ikiyüzlülerin ayartmalarına kapılarak savaşmamayı öğretecektir" (Burke, 1910: 140).

Ahlaki Haçlı Seferleri sıfatıyla komünizm ve din arasındaki karşıtlaştırıcı özdeşlik başkaları açısından barizdi. Devrim sonrasında çıkan bir *New Tork Times* manşetini alıntılayan Lippman ve Mertz, Bolşeviklerin Almanya'ya, ortak düşmana karşıtlığını alkışlamak için aradaki paralelliği çizer. Normal olarak Deccal dedikleri komünizmin sıkı karşıtları olan kilise önderlerinin bile bu karşılaştırmayı erdem kıldıkları görülebilir. Nitekim, örneğin o

zamanki Canterbury Başpiskoposu Geoffrey Fisher şunu ilan ediyordu: "Modern dünyada neyin peşinde olduklarını bilen iki tür insan var: Birincisi açıkça komünistler. Öbürü ise yine açıkça inançlı Hıristiyanlar... Dünyanın geri kalanı ise hoş ama boş varlıklardan ibarettir." Seküler, kuşkucu bir çağda dünyaya anlam vermenin emin bir yolu olarak inanç ve bağlanmanın bir cazibesi var. Eski komünistlerin komünizmden vazgeçmelerine dair yazıları bir araya getiren bir derleme olan Richard Crossman'ın kitabının başlığı *The God That Failed* (Başarısızlığa Uğrayan Tanrı), bu ruhu yakalar. Sonuçta bu ibare İngiliz gazetecilerin imgelemini de oluşturmuştur.

Ama çağın kuşkuculuğu, komünizm-din analojisinin çoğunlukla her iki fenomeni de hakir görme niyetiyle kurulduğunu garantiler. Bu hakir görme, uluslararası komünizm ve Katolik Kilise arasında paralellikler kurulması sayesinde Anglo-Sakson kültürde özel bir Protestan eğilim kazanmıştır. George Orwell'ın *The Road to Wigan Pier*'de belirttiği gibi: "Komünist ve Katolik aynı şeyi söylemiyor, bir anlamda karşıt şeyler söylüyorlar ve koşullar elverse birbirlerini bir kaşık suda memnuniyetle boğarlar; ama dışarıdan bakan biri açısından birbirlerine çok benzemektedirler." Uluslararası komünizme uygulanan bu "ruhbanlık tezi" son zamanlarda Avrupa Komünizmi'ne uygulanan "reformasyon tezi"ne dönüştürüldü. 6. bölümdeki ayrıntılı tartışmada görülebileceği üzere, Avrupa Komünizmi'nin Santiago Carillo gibi liderleri, Batı kültürüne ait bu yorumu pervasızca benimser. Carillo, kitabının yayımlanmasından sonra, Brejnev'in Papa'sı karşısında Luther rolünü oynayıp Batılı basına eğlence malzemesi sunmaktan çok memnundu. Birleşik Devletler'e yaptığı bir gezi sırasında medya Luther'i St. Paul'a, yeni kilisenin misyonerine dönüştürdü. Öte yandan, İtalyan Komünist Partisi sekreteri Enrico Berlinguer, izleyicilerine ya da (Amerikan haber dergilerinde bildirilen başka bir örnekte) bu makam için hak talep eden rakibi Papa'ya genelgeler göndererek, oynadığı heretik rolünü papalık önderi rolüyle ikiye katlama eğilimindedir.

Anti-Katoliklik komünist önderler açısından kullanılabilir bir temadır, çünkü kilise, onun örgütü ve öğretileri, toplumun bilim,

rasyonalizm ve endüstrinin etkisi altında değişmesiyle topa tutulacak ilk ve en önemli hedeflerden biridir. Bu gelişmelerin içerdiği karmaşık, anlaşılması güç süreçlerin işlenmesi birkaç yüzyıl sürdü ve sürekli olarak çeşitli analiz ve teorilere konu oldu. Gelgelelim, klasik sosyolojinin bir mirası da bunları geleneksel ve modern toplum arasında çizilen temel bir karşıtlık içerisinde özetlemek olmuştur (Kumar, 1978). Bu karşıtlığı farklı yazarlar farklı tarzlarda tanıdılar ve adlandırdılar. Gelgelelim bu yazarlar, geleneksel olarak anlaşıldığı şekliyle dini bu bölünümün tarihsel yakasına yerleştirdiler. Saint-Simon, Comte ve Durkheim gibi kimileri, yeni bir toplumun dini yeni bir biçim içinde yaratabileceğini düşündü. Bizzat Endüstri Devrimi'nin çocuğu olan komünizm böyle bir rolü oynayabilecek bir aday haline geldi. Gelgelelim, popüler kültürün bu analojiyi kullanışı yeni bir dinin idealizmini değil, peygamberlik teçhizatıyla, kutsal metinleriyle ve bitip tükenmek bilmeyen şerhleriyle yeni bir kilisenin bürokrasisini anlatıyordu.

B. İMGELERİN ARDINDAKİ TEORİLER

Yukarıda tartışılan imgenin kapsamı ve çeşitliliği bu imgenin temel tutarlılığını ve daha önce zikredilen döngüsellik öğesini yalanlamaktadır. Modelin tutarlılığının kesin ve teorileştirilmiş işlenişi, esasen toplumsal ve siyasal felsefecilerin yerine getirdikleri ideolojik üretim sistemi içersinde ayrı bir işlevdir. Savaş sonrası dönemde eski düşman Hitler Almanya'sının yeni düşman Stalin Rusya'sıyla eşleştirilmesine bağlı olan totalitarizm teorisinin geliştirilmesine tutarlılık kazandırmak için hayli çaba harcandı. Bu bize, akademik siyaset bilimi çevrelerinde ağır bir şekilde eleştirilmiş, ama popülerleştirici seçkinler arasında ve popüler açıklamalarda yara bere almaksızın yaşamaya devam eden bir teorinin önemli bir örneğini sunar. Bu durum, David Lane'in işaret ettiği gibi, "Batı dünyasında 'totalitarizm'in genellikle SSCB'ye ve bu ülkenin önerdiği modele göre biçimlendirilmiş öbür devletlere dair en yaygın ve siyasal olarak en önemli yorum olmasından" ötürü

hiç de şaşırtıcı değil. Bu haliyle totalitarizm teorisi bir "meta-teori olarak, yani topluma dair yönlendirici bir önermeler dizisi olarak" işlev görmüştür. "Özellikle Soğuk Savaş boyunca oynadığı rol Sovyet Marksizmine karşı bir tür 'karşı-ideoloji' rolüdür" (Lane, 1976: 44). Barber (1969) totaliter bir sisteme dair fiili tanımların bolluğuna dikkat çeker; konuyu uzatmamak için bunlar arasından sadece siyaset biliminde bir tartışma odağı oluşturmuş olan Friedrich'in (1969) yaptığı tanımı zikredeceğiz. Friedrich totaliter bir sistemi tanımlamak için şu karakteristikleri sıralar: Totalist bir ideoloji; ideolojik olarak bağıtlı ve genellikle bir kişinin önderlik ettiği tek bir parti; son derece gelişmiş bir gizli polis teşkilatı; ve kitle iletişimi, silahlar ve tüm örgütler üzerinde, özellikle de ekonomik örgütler üzerinde uygulanan tekelci denetim (Friedrich, 1969: 126). Barber (1969), Curtis (1969) ve Lane (1976) gibi çeşitli yazarlar bu tanımın Sovyet tarzı sistemlere uygulanabileceği iddiasını etkili bir şekilde reddetmiştir. Bu tanım akademik düzeyde hem olgusal yanlışlığından hem de buna eşlik eden özcülüğünden ötürü reddedilmiştir. Ama bu akademik ret kendi içinde sınırlı kalmıştır. Totalitarizm kavramının gazetecilikte kullanılması üzerinde hayli az bir etki yaratmıştır. Totalitarizm teorisinin akademik siyaset biliminde reddedilmesi, devlet sosyalizmi rejimlerindeki güncel gelişmelerin yakından değerlendirilmesine dayanır. Bu teorinin popüler düzeyde yaşamaya devam etmesinin böylesi toplumlar hakkındaki ve özellikle Stalinizm sonrası gelişmeler hakkındaki, medyanın yukarıda dikkat çektiğimiz yoğunlaşma eksikliğinden kaynaklanan genel bilgi eksikliğinden ileri geldiği tahmin edilebilir. Yine de bazı akademisyenlerin, özellikle öbür nüfuzlu seçkinlerle yakın ilişkiler içinde olanların totalitarizm teorisini tamamen bırakmadığına dikkat çekilmelidir. Halihazırda Batı'nın karşılaştığı "totaliter ayartma"ya dair yazan Jean-François Revel gibi Raymond Aron da "Avrupa Komünizmi"ne getirdiği son eleştiride totalitarizm teorisine başvurmuştur. Totalitarizm teorisini eleştirenlerden Spiro ve Barber, totalitarizm kavramının "karmaşık ve öngörülemez bir dünyayı iyi ve kötü gibi basit terimlerle yeniden rasyonelleştirilmesinin Birleşik Devletler'e ne kadar yararlı olduğu"na dair tutarlı ve ikna edici bir açıkla-

ma sunmuşlardır (Spiro ve Barber, 1970: 7). Spiro ve Barber "totalitarizm" kavramının birkaç ayrı, ama birbiriyle ilintili kullanımı olduğunu savunur. Birincisi, eğer II. Dünya Savaşı totaliter devletlere karşıydıysa, Japonya, İtalya ve Almanya örneklerinde totaliter yapıların ilga edilmesi ve bunların demokrasiye çevrilmesi ABD'nin savaş sonrası ittifakını anlamlı kılmaktadır. İkincisi, "totalitarizm mantığı" –özellikle "domino teorisi"ne göre sözde Sovyet yayılmacılığı– komünist blokun tehditkâr davranışını açıklamak için kullanılır. Bunun berisinde karşı-ayaklanmacı teorisyenlerin o çok sevdikleri dünya komplo teorisi vardır. Üçüncüsü, demokrasi ve totalitarizm arasındaki mücadelede Üçüncü Dünya'da tarafsız bir zemin yoktur ve ülkelerin totaliter (yani, komünist) olmasını önlemek için yapılan Amerikan müdahaleleri haklılaştırılır. Daha önce gördüğümüz gibi, bunlar popüler bir düzeyde işleyen yorum biçimleridir.

Marksizm eleştirilerinin önde gelen iki teorisyeni aynı zamanda liberalizm yandaşları olan Karl Popper ve Raymond Aron'dur. İki yazarın da kayda değer bir açıklık ve istekle yazma yeteneği var. Bundan dolayı çalışmalarını okumak insana keyif verir ve daha önemlisi çalışmalarını yalnızca sınırlı bir akademik kamu değil, bütün bir entelektüel topluluk kolaylıkla okuyabilir. Aron uzun bir süre ünlü bir basın yorumcusu oldu. Popper, Marksist varsayımların, teorileştirmenin temeli olarak alınmasını irrasyonel kılma başarısıyla tanınır. Popper'in siyaset felsefesi, çağdaş bilim felsefecileri arasındaki ünlü konumu sayesinde de ek bir ağırlık kazanmıştır. Popper'in en gelişkin Marksizm eleştirisi iki ciltlik *Open Society and its Enemies* (Açık Toplum ve Düşmanları) başlıklı eserinde yer alır. Kitabın yazılması 1943 yılında tamamlanmış ve kendi alanında Marksizmin belli başlı eleştiricilerinden biri olmanın yanı sıra halihazırda sağ-kanat ekonomi teorisinde tesirli bir figür olan H. A. Hayek'in yardımıyla yayımlanmıştı. Popper'in *Open Society*'si savaş sonrası dünyada "Marksizmin ana sorun haline geleceği beklentisiyle" (Popper, 1974: viii) yazılmıştı. Popper'e göre, açık toplum, bazıları bilimsel ilerlemeye dair görüşleriyle bağlantılı olan birkaç karakteristikle tanımlanır. Bugünün açık toplumu "eleştirel akıl"ın özgül ampirisist anlamında

rasyonelliği gözeten "müdahaleci bir demokrasi"dir. Açık toplum kapitalizmi ve ekonomik sömürüyü geride bırakmıştır ve "bölük pörçük toplumsal mühendislik" metotlarını uygulamaktadır. Bu, post-kapitalist teknokrasi çağıdır –bu ibare Popper'e ait değil, ama hiç kuşkusuz Popper'in Aron'la paylaştığı bir anlayış. Bundan dolayı, *The Open Society* Marksizmi eleştirirken aynı zamanda, özünde soyut ve felsefi planda olsa da, Batı kapitalizminin yeni örgütlenme tarzlarını onaylar. Gelgelelim, bu, kitabın ideolojik anlamının muğlak olduğunu söylemek demek değil.

Popper sosyalizme planlı bir geçişin *mantıksal olarak* imkânsız ve reformizmin *mantıksal olarak* devrimden daha savunulabilir olduğunu göstermeye çalışır. Siyasal faaliyetin tıpkı bilim gibi tahminler ve çürütmelerle yol alması gerekir ve böyle bir pragmatizmin kutsallaştırılması liberal demokrasinin teori ve pratiğinde bulunur. Popper'in amacı, günümüz kapitalizmini meşrulaştırmak için bilimsel olarak doğrulanmış bir felsefe ortaya koymaktır.

Popper'in Manici dünya görüşü, düşüncesinin çift değişkenli (binary) yapısında yansır. Liberal pragmatistlerden farklı olarak ütopyacılar işe mükemmel bir toplum tasarısıyla başlar. Bundan dolayı devrim büyük bir deneydir, ama pekâlâ tam bir başarısızlığa dönüşebilir. "İdeal devlet"i, onu yaratmak için pratik önlemleri almadan önce mantıksal olarak belirleyemezsiniz. Ama ütopyacılar toplumu planlamaya çalışıp zorunlu olarak şiddete başvurmalarının içerdiği irrasyonelliği kabul etmeyi reddeder. Burada işlemekte olan kavramlar sistemi, Popper'in Soğuk Savaş tamamen yerleştiği bir tarihte, 1948 yılında yazdığı "Ütopya ve Şiddet" (Popper, 1976: 18. bölüm) başlıklı denemesinde billurlaşır. Kutupsallıklar şöyledir:

akıl/şiddet
doğru rasyonalizm/yanlış rasyonalizm
tartışma/şiddet
ara amaçlar/nihai hedefler
toplumsal reform/kabul olunamaz ütopyacı tasarılar
rasyonel tutum/duygusal tutum

Aron, Fransa'da siyasal tartışmalara Popper'in İngiltere'de yaptığından çok daha dolaysız olarak katılmıştır. Çalışmalarının büyük kısmı, özellikle Batı'nın "çoğulcu-anayasal" devletlerini Doğu'nun totaliter devletlerinden ayırması, yukarıda ana hatlarıyla anlattığımız zeminde yer alır. Popper gibi Aron da Marksizmin irrasyonelliğini vurguluyordu; hatta Marksizmin varsayılan peygamberimsi karakteristiklerini çok daha güçlü olarak vurgulamıştı. Aron'ın analizindeki süreklilik tam Kruşçev'in "açıklamalar" yapmasından önce baştan çıkarılmış goşistleri payladığı *The Opium of Intellectuals*'dan (Aydınların Afyonu) (Aron, 1955), yeni kuşağın ürpertici kötücüllüğüne saldırdığı *My Plea for our Decadent Europe*'a (Dekadan Avrupamıza İtirazım) kadar açıkça görülebilir.

The Opium of Intellectuals'da Aron'ın temel amacı Marksizm ve din arasındaki benzerlikleri tanıtlamak ve Marksizmin dinin ikamesi olduğunu savunmaktır. Aron, Marksizmi analiz etmek için "seküler din" terimini kendisinin icat ettiğini iddia eder ve Komünist Parti'nin "kurtuluş mesajının mutemedi ve muhafızı olan bir kiliseyi andırdığı"nı savunur (1955: 268). Aron, Komünist Parti'nin Ortodoksiyi dayatması bakımından Katolikliğin taleplerini devraldığını ileri sürerek dinsel paralellikleri uzun uzadıya geliştirir. Bundan ötürü (Marx'ı tepesi üstüne çevirerek), halkın afyonu olarak adlandırılmayı hak eden, Marksist ideolojidir. Aron bu kitapta arzu edilebilir bir hedef olarak ideolojinin sona ermesi – bir dogmanın ilga edilmesi anlamında– yolunda bir argüman geliştirir. Örgütlenmiş din imgesi, daha sonra "Avrupa Komünizmi" savunucularına karşı giriştiği polemikte yeniden ortaya çıkar. Bu polemiklerinde Fransızları, "başkenti Moskova olan ideokratik cemaatle bağlantılı" bir partiden kaynaklanan tehlikeyle karşı karşıya oldukları konusunda uyarır. Şöyle devam eder: "Avrupa Komünizmi yanlıları arasındaki en 'ileri' Protestanların demeçlerinden hareketle bir yargıya ulaşmak gerekirse, bunlar hâlâ dünün Roma'sına sadakat göstermekle, ilan ettikleri reformasyon arasındaki yarı yolda durmaktadırlar" (Aron, 1977: 47).

Bu taslaktan oldukça bariz bir şekilde ortaya çıkan nokta, rasyonelliğin Batı'daki liberal demokrasilerin pratiğiyle özdeşleştirilmesidir. Nitekim, kapitalizmin ekonomik ve siyasal temellerini

onaylayan ve özgürlük kavramını temellük ederek "açık toplum"la özdeşleştiren bu konumlar olumlu bir meşrulaştırıcı rolünü oynar. "İdeolojinin sonu" sloganı da aynı bağlantıyı kurdu. "İdeolojinin sonu" sloganının klasik formülleştirimi, "bir zamanlar eyleme uzanan yol olan ideoloji(nin) bir çıkmaz sokağa vardı"ğını savunan Daniel Bell'in çalışmasında bulunabilir (Bell, 1962: 393). Bu, ulaştığı "bolluk" sayesinde işleri tıkırında giden liberal konsensüsçülüğü kendinden emin bir biçimde savunan bir iddia. İdeoloji tutku ve duyguyla özdeşleştirilir ve bunların günümüz düzeninde yeri yoktur. Marksizmin bile ciddiye alınmasına pek gerek yoktur:

> "Gelecek tasarımları" geliştirebileceğine ve "toplumsal mühendislik" yoluyla yeni bir toplumsal uyum ütopyasının gerçekleştirilebileceğine bugün pek az ciddi kimse inanıyor... Batı dünyasında... bugün entelektüeller arasında siyasal konular hakkında aşağı yukarı bir konsensüs oluştu: Refah devletinin kabul edilmesi; âdemimerkezileştirilmiş bir iktidar yapısının arzu edilebilirliği; bir karma ekonomi ve siyasal çoğulculuk sistemi. İdeolojik çağ bu anlamda da sona erdi (Bell, 1962: 403).

Seymour Martin Lipset aynı duyguları daha özet olarak ve çağdaş bir insana komik gelecek bir kendini beğenmişlikle ifade ediyordu: "Sanayi devriminin temel siyasal sorunları çözümlendi" (Lipset, 1960: 406). Bu bizi doğrudan doğruya makullüğün ve sağduyunun dünyasına, post-endüstriyel teknokrasinin dünyasına götürür. Rasyonellik Batı sisteminde cisimleşir ama yazık ki başka bir yerde mevcut değildir. Nitekim: "Bundan böyle istikrarlı ve zengin demokrasiler içerisinde sınıf mücadelesini sürdürmek için ideoloji ve tutku gerekli olmayabilir, ama dünyanın geri kalan kısmında özgür siyasal ve ekonomik kurumları geliştirme yolundaki uluslararası çabada ideoloji ve tutkuya ihtiyaç olduğu besbelli" (Lipset, 1960: 417).

Edward Shils, liberal bir toplumun ancak anayasal muhalefete hoşgörü gösterebileceği yollu görüşü teorileştirdi. İdeolojik siyasetin azalması kendisini "sınıf, din, meslek bağlılıklarıyla uyuşabilir olan, ama bunları ortak iyiye gösterdiği saygıyla düzenleyen"

bir "medenilik"le göstermiştir (Shils, 1972: 60). İdeolojik siyaset yalnızca duygusal değil, ama aynı zamanda patolojik bir durumun pozitif bir tezahürüydü: "Her toplumun, toplumsal hayatın tekdüze gerekliliklerine hiçbir otorite ve başarı düzeyinde ayak uyduramayan kendi toplum dışı insanları, sefilleri ve lanetlileri vardır" (Shils, 1972: 53). Shils, Aron'ı izleyerek ideolojik siyasetin yalnızca millenyarizmin çağdaş bir örneği olduğunu ve bunun gibi birçok dinsel önderin paranoyak eğilimlerine dikkat edilmesi gerektiğini savunmuştur.

Bundan dolayı, ister muhafazakâr olsun isterse liberal, ideolojinin sonu teorisyenleri konsensüse dayalı, "medeni", çoğulcu kapitalist demokrasiyi rasyonelliğin cisimleşmesi olarak selamlanmasında ve belli başlı örneği Marksizm olan ideolojik düşüncenin yarı-dinsel –ve gerçekleştirilemez– bir görü biçiminde tezahür eden entelektüel bir hastalığın sonucu olduğu iddiasında birleşirler.

C. SONUÇ

Son yıllarda medyanın rolünü özetlemek konusunda "gerçekliği yaratmak" sloganı "toplumu yansıtmak" sloganıyla yarışmaya başladı. Yansıtma sloganı televizyoncular ve gazeteciler arasında gözdeydi. Bu slogan, her şeyden önce, televizyoncuların ve gazetecilerin sundukları ürünlerin doğasının sorumluluğunu tek başına taşımadıkları anlamına geliyordu. Medya araştırmacıları ise fenomenolojik sosyolojiden "yaratma" terimini aldılar ve bu terim medyanın her şeye rağmen güçlü olduğu düşüncesinin yeniden canlandırılmasında rol oynadı.

Biz bu bölümde "yaratma" teriminin "yansıtma"dan daha iyi bile olsa, medyanın rolüne dair yanıltıcı bir açıklama sunduğunu savunuyoruz. Bu terim bir kez daha medyayı sahne ışıklarının altına, sahnenin merkezine koymaktadır. "Yaratma" terimi medyanın yalnızca dünyanın pasif yansıtıcıları olduğunu yadsıması ölçüsünde yeğlenmelidir. "Yaratma" terimi pozitivizme toplumbilimde getirilen eleştirilere dayanarak medyanın yansızlığı, nes-

nelliği nosyonlarını ve "yansıtma" teriminin medya pratiğini açıkladığı varsayımını eleştirmenin temelini atmıştır. Gelgelelim, "yaratma"dan söz etmek aktif medya anlayışını yeniden gündeme getirirken, yine de medyaya –ve özellikle epeyce incelenmiş olan haber medyasına– gerçekliği tanımlama konusunda gereğinden fazla bir iktidar atfedilmesine yol açmıştır.

Medyanın yalıtılmış halde hareket etmediğini, medyanın sunduğu izleklerin Stan Cohen'in Lemert'i izleyerek "toplumsal denetim kültürü" dediği şeyi oluşturan öbür failler tarafından desteklendiğini, devralındığını ve yinelendiğini özenle göstermeye çalışan başkaları da oldu. Birçok medya açıklamaları ve toplumsal denetimin öbür failleri, yani Stuart Hall'un ibaresiyle "asli tanımlayıcılar" tarafından üretilen tanımlar arasındaki ahenk, medyanın genel kültürel ortamla bütünleşmesini ve böylece medyanın gerçekliğin tek yaratıcısıymışçasına ele alınmasına karşı çıkmanın bir yolunu sağlamıştır. Bu bölümde biz de medyanın yaratıcılığının sınırlarıyla ilgilendik. Bunu yaparken gazeteciliğin kurmacalarının egemen kültürdeki daha geniş kurmacalarla nasıl ilişkiye geçtiğini ve bunlara dayandığını serimledik. Komünist partilere ve önderlere dair popüler medya açıklamaları ile entelektüel düzeyde komünizm hakkındaki toplumsal-siyasal teoriler arasında var olan sürekliliklerden bazılarını saptadık.

Burada saptanan izlek tipleri geniş bir kültürel ürünler silsilesinde bulunabilir. Burada yaptığımız analiz, yine seçkin ve kitle düzeylerinde olmak üzere gazetecilik ve toplumsal teoriden edebi temsillere uzatılabilir.

Tartışmaların çoğunda bu çeşitli kültürel düzeyler ve uzmanlık işlevleri arasındaki ilişkiler yeterince teorileştirilmedi. Yukarıdan aşağıya doğru bir yayılma süreci olduğunu varsayan bir kitle toplumu teorisine hâlâ gereğinden çok güvenilmekte. Sözgelimi, Hirsch, iki medya sektörü arasında ayrım yapar: Birincisi, kültürel yaratımın merkezleri olarak gördüğü üretici, az sayıda izleyicisi olan seçkin medyadır. İkincisi ise, dağıtımcılar olarak görülen kitle medyası: "Basitçe söylendikte, üretici örgütlerin ve medyanın rolü yeni kültürel biçimler, düşünceler, örüntüler ve ürünler yarat-

maktır; dağıtımcı medyanın rolü ise bunların arasından standartlaştırılmış ve sulandırılmış değişkeleri seçerek kitleye sunmaktır" (Hirsch, 1978: 3).

Böyle bir modelde tasarlanan sistemin açıklığının ve akış yönünün sorgulanması gerekir. Başat açıklamaya tüm sistem içerisinde farklı biçimlerde geçerlilik kazandıran mekanizmalardan bazılarına yukarıda değinmiştik. Tabii ki alternatif görüşler de vardır, ama bunlar sistematik bir şekilde gözden ırak tutulur ve yalnızca belli noktalardaki özgül insan gruplarına ulaşabilir. Bundan sonraki bölümde, "Avrupa Komünizmi" üzerine yapılan tartışmayı inceleyerek, çeşitli şekillerde örgütlenip desteklenen ve özgül medya tipleri yoluyla seslenilen ayrı izleyicilere yönelik Marksist ve "burjuva", seçkin ve popüler farklı gruplar tarafından gerçekleştirilen ideoloji üretimine dair tamamlayıcı nitelikte bir sosyolojik açıklama getireceğiz.

"Avrupa Komünizmi" teriminin kökenlerine dair yaptığımız analizde Batılı komünist partilerin terimi temellük etmek için verdikleri mücadeleyi gösteriyoruz. Terimin kendisi (bu nokta pek az bilinse de) Sağ tarafından icat edildi. Terim, tamamen olumsuz çağrışımlardan ziyade olumlu çağrışımlar edinmesiyle birlikte istikrarsızlaştı. Komünistlerin köken itibariyle anti-komünist bir terimi böyle başarıyla temellük edebilmeleri belki de ender görülen bir olay. Komünistler Batı'da yabancılar olarak görülür; bunun nedenine eğilmeye çalıştık. Böylece komünistlere yakıştırılan "yıkıcı" ve "irrasyonel" gibi etiketleri daha iyi açıklamaya çalıştık. Şiddete dayalı sapma ya da şiddete dayalıymış gibi görünmesi sağlanan sapmalara akıldışı şeyler deyip geçiyoruz.

Gelgelelim, komünistler kendileri rasyonelliğin başat değişkesiyle mücadele etmeye ve alternatif bir rasyonellik önermeye çalışıyorlar. Dikkatimizin büyük kısmını bizzat bu çabanın nasıl ve niçin irrasyonel olduğunu göstermeye hasrettik. Bunu yaparken, teorisyen-entelektüellerin ve popüler kültür üreticilerinin, endüstrileşmiş kapitalist toplumda revaçta olan rasyonellik tipi hakkında söyleyecek epey şeyleri (en azından üstü kapalı olarak) olduğunu gördük. Bu, klasik sosyolojinin ana başlıklarından biri olmuştu ve hâlâ toplumsal değişmenin gidişatını anlama girişimlerinin bütün-

sel bir parçasıdır. Dahası, bu konunun sınırların korunması sorusu açısından merkezi bir önemi var. Çünkü, totalitarizm teorisinde "akıl", eleştirilerin geliştirildiği mihenk taşını oluşturur ve komünizme dair popüler açıklamalarda daha üstü kapalı bir düzeyde akla yukarıdakine benzer bir tarzda –sağduyu örtüsü altında– başvurulur. Bundan dolayı, başat kültürde hazır bulunan komünizm yorumlarına dair yapılacak bir tartışmanın başat kültürün esas örüntülerinden birinin kavranabilmesinin bir yolunu oluşturduğunu ve bu yorumların yalnızca bir propaganda teknikleri dizisi olarak kategorileştirilmemeleri gerektiğini savunacağız. Bu yorumlar propagandadan daha temel bir şeyler ifade eder.

KAYNAKLAR:

Ambler, J. S. (1966) **The French Army in Politics, 1945-1962**. Columbus: Ohio State University Press.

Aron, R. (1955) **L'Opium des Intellectuels**. Paris: Calmann-Levy.

— (1977) **Plaidoyer pour L'Europe Decadente**. Paris: Robert Laffont.

Barber, B. R. (1969) "Conceptual Foundations of Totalitarianism", Friedrich vd. (1969) içinde, s. 3-52.

Bell, D. (1962) **The End of Ideology**. New York: Free Press.

Bourdieu, P. (1962) **The Algerians**. Boston, Mass.: Beacon Press.

— (1971) "Systems of Education and Systems of Thought", M. F. D. Young, derl., **Knowledge and Control**. Londra: Collier Macmillan.

Burke, E. (1910) **Reflections on the Revolution in France**. Londra: Everyman.

Cohen, S. (1973) **Folk Devils and Moral Panics**. St. Albans: Paladin.

Crossman, R., derl. (1949) **The God That Failed**. New York: Harper.

Curtis, M. (1969) "Retreat from Totalitarianism", Friedrich vd. (1969) içinde, s. 53-121.

Elliott, P. (1972) **The Making of a Television Series**. Londra: Constable.

Friedrich, C. J. (1969) "The Evolving Theory and Practice of Totalitarian Regimes", Friedrich vd. (1969) içinde, s. 123-64.

Friedrich, C. J., Curtis, M. ve Barber, B. R. (1969) **Totalitarianism in Perspective: Three Views**. Londra: Pall Mall.

Hellman, L. (1977) **Scoundrel Time**. New York: Bantam.

Hirsch, P. (1978) "Institutional Functions of Elite and Mass Media", Uluslararası Sosyoloji Derneği'nin Dünya Kongresinde sunulan bildiri, Uppsala, İsveç.

Kumar, K. (1978) **Prophecy and Progress**. Harmondsworth: Penguin.

Lane, D. (1976) **The Socialist Industrial State**. Londra: Allen & Unwin.

Lippman, W. ve Mertz, C. (1920) "A Test of the News", **New Republic**, 4 Ağustos.

Lipset, S. M. (1960) **Political Man**. Londra: Heinemann. (Türkçesi, **Siyasal İnsan**, çev. M. Tuncay, Verso Y., 1986).
Neumann, F. (1964) "Anxiety and Politics", **The Democratic and Authoritarian State** içinde. New York: Free Press.
Partridge, E. (1977) **A Dictionary of Catch Phrases**. Londra: Routledge & Kegan Paul.
Popper, K. (1974) **The Open Society and Its Enemies**, C.2. Londra: Routledge & Kegan Paul. (Türkçesi **Açık Toplum ve Düşmanları** I-II, çev. M. Tuncay, Remzi K., 1989).
Popper, K. (1976) **Conjectures and Refutations**. Londra: Routledge and Kegan Paul.
Revel, J-F. (1978) "The Myths of Eurocommunism", **Foreign Affairs**, Ocak: 295-305.
Ruhle, J. (1969) **Literature and Revolution: A Critical Study of the Writer and Communism in Twentieth Century**. Londra: Pall Mall.
Schlesinger, P. (1978) "On the Shape and Scope of Counter-Insurgency Thought", G. Littlejohn, B. Smart, J. Wakeford ve N. Yuval-Davis, derl., **Power and the State**. Londra: Croom Helm, s. 98-127.
Shils, E. (1972) "Ideology and civility", **The Intellectuals and the Power**. Chicago: University of Chicago Press.
Spiro, H. J. ve Barber, B. R. (1970) "Counter-Ideological Uses of 'Totalitarianism' ", **Politics and Society**, Kasım: 7-21.
Van Doorn, J. (1971) **Armed Forces and Society: Sociological Essays**. The Hague: Mouton.

6. BİR SİYASAL SLOGANIN YÜKSELİŞİ VE DÜŞÜŞÜ: "AVRUPA KOMÜNİZMİ" OLAYI

Philip Elliott ile birlikte

"Avrupa Komünizmi" terimi ideolojik bir inşadır. Bu bölümde amacımız bu terimin kökenlerini, gelişimini ve halihazırdaki ideolojik mücadelelerde kullanılan biçimlerini sergilemektir. Antikomünistlerin icat ettikleri bir kavramın hem Marksist hem de Marksist olmayan teorisyenler açısından büyük ölçüde bir gönderi terimi oluşturması önemsiz bir ironi sayılamaz. Bu ironinin iki yönü var: Birincisi, terimin komünistlerce benimsenmesi; ikincisi ise terimin yaygın bir kabul görerek "uçuşa geçme" eğilimi; yaratıcılarının niyetlendiği saf anti-komünist anlamından kaçarak uzaklaşması eğilimidir. Bu ikinci gelişme ideolojik yeniden onarım işinde kendi payına düşeni yapmıştır. Böylesi gelişmelerin sosyolojik önemi ideolojik inisiyatifin önemli seçkinler tarafından

nasıl ele geçirilebileceğini, bu inisiyatifin belli bir ölçüde nasıl yitirilebileceğini ve sonra bir kez daha nasıl yeniden kazanılabileceğini göstermesinden kaynaklanır.

"Avrupa Komünizmi", farklı ideolojik seçkinler arasında var olan işbölümünün incelenebilmesi için kullanışlı bir örnek olay sunar. Olayları haber yapanlar ve siyasal ve ekonomik seçkinler için enformasyon sağlayanlar; bu tür enformasyonu analiz ederek siyasa açısından içerimlerini değerlendirenler ve olayları dolaysız ya da dolaylı olarak halkın tüketmesi için yorumlayanlar arasında bir ayrım yapılması gerekir. Aşağıda bu ayrımları geliştirme ve bunların farklı kurumsal konumlarla, farklı gazete tipleriyle ve farklı iletişim araçlarıyla nasıl ilişkili olduğunu gösterme fırsatı bulacağız. Bizce bu katmanlar yoluyla aşağıya doğru işleyen basit bir sirayet etme ya da popülerleştirme süreci söz konusu değil. Bizzat "Avrupa Komünizmi" sözü İngilizce kullanılan medyada ancak sınırlı bir dağıtıma erişmiştir. Britanya'daki gerçekten popüler medyada bununla ilişkili fenomenlere dair açıklamalar büyük ölçüde Avrupa Komünizmi öncesi, yani Soğuk Savaş terimleriyle sunulmuştur. Burada bilginin ve anlamın üretildiği ve dağıtıldığı sistem konusunda yaptığımız analiz bunun böyle olmaya devam edeceğini ummamıza yol açıyor.

Batı'da ideolojik seçkinler –burada siyasetçiler, gazeteciler ve akademisyenlerden oluşur– genellikle yerleşik düşünce örüntülerine kayda değer bir yatırımda bulunurlar. Yeri geldiğinde, özellikle kriz anlarında ideolojik yeniden şekillendirme işiyle meşgul olmak zorundadırlar. Komünizm söz konusu olduğu kadarıyla, uluslararası ilişkilerde Soğuk Savaş'tan *détente*'a geçilmesi ve belli başlı Batı Avrupalı komünist partilerinde özellikle 1956'tan ve en sonra olarak da 1968'den beri birkaç önemli gelişmenin ortaya çıkması böyle bir yeniden şekillendirme sürecini zorunlu kıldı. Bu gelişmeler bir yere oturtulmak ve yorumlanmak zorundaydı. Ayrıca, bu gelişmeler, komünist totalitarizm ve uluslararası komünist hareketin Sovyet Ortodoksisinin buyruklarına bağlı olduğu yolundaki sorgulanmamış varsayımlara dayanan başat, durağan ideolojik çerçeve açısından sorunlar çıkarmıştı. Batılı siyaset seçkinleri komünizm konusunda geleneksel Soğuk Savaş görüşü

ve özellikle İtalyan, Fransız ve İspanyol komünist partilerinin (PCI, PCF ve PCE) halihazırdaki beyanatları arasındaki gediği açıklama sorunuyla karşılaşmışlardı. Bu partiler kendi ülkelerinde siyasal iktidara yaklaştıkça bu sorun zorla gündeme geldi. Biz, "Avrupa Komünizmi" teriminin icadının ve bunu izleyen gelişmenin bir *détente* döneminde önemli ideolojik uyarlamalar yapma ihtiyacını yansıttığını savunuyoruz. Bu ihtiyaç, aşağıda açımlanan bir dizi farklı, Marksist olmayan görüş doğurdu.

Hemen başlangıçta, bizatihi bir "Avrupa Komünizmi" fenomeninin var olduğu görüşünü benimsemediğimizi söylemeliyiz. Batılı komünist partilerin bazılarının arasında birbiriyle yöndeşen analizler ve programlar olduğundan kuşku duyulamaz. Bunların kapitalizmin mevcut krizindeki benzer yapısal gelişmeler tarafından üretildiği, Stalinizmin ve sosyalizme giden tek yol olarak Sovyet modelinin reddedilmesine dayandığı ve Batı Avrupa'da devrimin imkânı konusundaki yeni bir değerlendirmeyi yansıttığı da kuşku götürmez. Ama bizce, böylesi müşahadelerden homojen bir fenomen –"Avrupa Komünizmi" teriminin içerimlediği gibi– ortaya çıkmaz. Belli başlı Batılı komünist partiler ve bazı sosyalistler arasındaki *ad hoc* bağlantılar dizisi henüz Avrupa'nın çehresini değiştirmeye yönelik tutarlı bir hareket oluşturmuş değildir. Ama bu potansiyel Üçüncü ve İkinci Enternasyonellerin öğeleri arasındaki bir *uzlaşmayı* müjdeleyebilir elbet. Ama bizce, Batı Avrupa'nın siyasal geleceğine dair değerlendirmeler yöndeşmeyi abartmaktan ziyade, *ulusal* gerçekliklere daha çok dikkat göstermek durumundadırlar.

A. "AVRUPA KOMÜNİZMİ" TERİMİNİN KÖKENLERİ

Bu denli kayda değer ideolojik yansımaları olan bir terimi icat ettiğini savunan üç ayrı kişinin olması hiç de şaşırtıcı değil.[1]

---

1. Bu iddialar Wolfgang Leonhard'ın **Eurokommunismus: Herausforderung für Ost und West** başlıklı kitabında da ortaya atılmaktadır (1978: 9). Bu bölümün ilk değişkesinin yazılmasından sonra bulabildiğimiz bu kitap da değerlendirmelerini büyük ölçüde bizimkilerle aynı kaynaklara dayandırıyor. Leonhard'ın

Roma'da ikamet eden ve *Euro-Kommunismus* başlıklı sağcı bir kitaba katkıda bulunan Hırvat kökenli Avusturyalı gazeteci Alfons Dalma, bu etiketi ilkin Katolik felsefeci Augusto del Noce'nin düşündüğünü savunur (Dalma vd., 1977). Öbür iki iddianın daha güçlü olduğu ve daha ayrıntılı bir desteğe sahip olduğu göz önüne alındığında, del Noce'nin bu terimin en anlamlı yaratıcısı olmadığı sonucuna varıyoruz.

İkinci iddia sahibi, Torino'da çıkan liberal gazete *La Stampa*'nın editörü olan ve *Newsweek*'te İtalya'yla ilgili haberleri yayınlanan Arrigo Levi'dir. Levi Aralık 1976'da *Newsweek*'te, bu terimi bizzat kendisinin daha önce Aralık 1975 tarihli *Newsweek*'teki köşesinde yazdığı bir yazıda kullandığı için terimin ilk yaratıcısı olabileceğini belirtmişti. Bu ilk köşe yazısında "Avrupa Komünizmi"nin niçin dünyanın gündeminde olduğunu kayda değer bir öngörü yeteneğiyle açıklamaya girişmişti:

> "Avrupa Komünizmi"nin –aynı zamanda "beyaz komünizm" ya da "neo-komünizm" olarak da adlandırılır– evrimi, Avrupa tarihi ve Doğu-Batı ilişkileri açısından tayin edici bir etken olabilir. Avrupa Komünizmi Batı'daki geleneksel siyasal dengelere meydan okur, ama aynı zamanda Doğu'daki Sovyet iktidarın katılığını da tehdit eder. Sonunda kim daha çok etkilenecek? Bu bir ölçüde, Soğuk Savaş'ın eski "siper savaşı"ndan çok daha büyük bir müdahalecilik gerektiren bir diplomatik strateji hareketi olan detantın sonucu olmuştur (*Newsweek*, 15 Aralık 1975).

Bu pasaj, pan-Avrupa konferansının bir kez daha ertelenmesi konusunda birleşen Batılı komünist partiler arasındaki gelişmeler üzerine yapılan bir tartışma ortamında kaynadı gitti. Bu konferansın pek ilgi görmemesi ve önerilen alternatiflerin kapsamı, tek bir ideolojik figürde karar kılınmasının zorunlu olduğunu ve bu seçeneğin İtalyanları kendi içlerinden kaynaklanan yeni bir tehlike karşısında uyarmaktan ziyade, uluslararası sahnede daha geniş bir

---

başlıca amacının son zamanlardaki gelişmelerin Sol açısından doğurduğu pratik, siyasal sonuçları serimlemek olmasından ötürü, Barbieri'nin iddiasını son derece ciddiye alsa da, terimin kökenlerini hesaba katmaz ya da terimin ideolojik dallanıp budaklanmalarının özellikle önemli olduğunu düşünmez.

potansiyele sahip bir seçeneğe doğru kaymakta olduğunu ortaya koymuştu.[2]

Gelgelelim, en kesin ve en iyi belgelenmiş iddia, Hırvat kökenli ve daha önce Belgrad'da yayımlanan haftalık dergi *Nin*'in yönetici editörü olan ve 1974'te Milano'da yayımlanan anti-komünist gazete *Il Giornale Nuovo*'nun yazı kuruluna katılan Frane Barbieri lehine yapılmıştı. Bu gazete 1974 yılında, *Il Corriere della Sera*'dan gazetenin solcu çizgisine karşı çıkarak ayrılan önde gelen gazeteciler tarafından, açıkça İtalyan Solu'nun büyüyen gücüne karşı mücadele etmek için kurulmuştu. *Il Giornale Nuovo*'nun editörlerinden biri (ve aynı zamanda Liberal Parti'den Milano senatörü olan) Enzo Bettiza'ya göre "Avrupa Komünizmi" terimini ilk olarak, "gazeteye Brejnev'in beklentileri hakkında bir köşe yazısı yazarken" Frane Barbieri kullanmıştı (*Giornale Nuouo*, 26 Haziran 1975). Bettiza şöyle devam eder: "Bu terim tam anlamıyla komünizm yanlısı bir terim olarak tasarlanmamıştı; aslında, önde gelen bir İspanyol Marksist (Ramon Tamames) bu terimi Winston Churchill'in 'Demir Perde'si ve Walter Lippmann'ın 'Soğuk Savaş'ıyla birlikte Batı sözlüğünün bir parçası olarak değerlendirmişti. *Şimdi bu durumda terim onların mı oluyor, yoksa bizim mi?*" (Bettiza, 1978: 21-3; vurguyu ben ekledim). Bu, hayati bir soru. Bu soru ideolojik inşaların nasıl denetleneceği konusunu açıkça ortaya koyup merkezi bir sorun haline getiriyor. Bettiza'nın

2. Yakın tarihte "beyaz" kelimesi genellikle, Fransa, İspanya ve Rusya'nın monarşistlerininki gibi kralcı, lejitimist ve muhafazakâr davalarla eşleştirilmiştir. "Neo", daha nötr bir önek gibi görünüyor, ama İtalyan bağlamında özel bir bağıntı söz konusu. Bu bağıntı bu kez, bir zamanlar yenilgiye uğratılmış bir hareketin yeniden dirilmiş sürdürücüleri niteliğindeki partiler için kullanılan "neofaşist" nitelemesinin günümüz kullanımlarında ortaya çıkıyor. Gelgelelim, "Avrupa" sözcüğü tamlayıcı olarak kullanıldığında, uluslararası işbirliği, uluslararası kapitalizm, teknokrasi ve gelişme hakkında bir şeyler anlatır. Bu öneklerin hepsinin de, böyle herhangi bir özgül ibarenin komünizmin farklı biçimlere bürünebileceğini ima etmesinden ötürü, Batı'da komünist partilere karşı gelişen muhalefeti içine alabilecek bir ideolojik figür olarak hizmet etme konusunda hiç doyurucu olmadıkları sonucuna direnmek zor. Bu, komünizmin bir ve bölünmez olduğu yollu özcü bir görüşü benimseyen ve totalitarizm teorisinin üzerinde kurulmuş ve Soğuk Savaş boyunca popülerleştirilmiş olan yerleşik anti-komünist konumun tersi yönünde gider. Bkz. Clifford Geertz'in başka bir doyurucu olmayan ideolojik figüre dair analizi: "Taft-Hartley Yasası'na Uygulandığı Haliyle 'Köle Emeği Hukuğu'" (Geertz, 1975).

bu gözlemleri, düzenli olarak yazdığı ve aşağıda görüleceği üzere "Avrupa Komünizmi" üzerinde odaklanan ideolojik faaliyette önemli bir yer işgal eden *Encounter*'da yayımlanmıştı.

Terimin "arkeolojisi" bir Batı Alman diplomatı olan Dr. Manfred Steinkühler'in Barbieri'yle yaptığı bir mülakatta daha ayrıntılı olarak açığa çıkar (Steinkühler, 1977a). Bu mülakat Barbieri'nin "Avrupa Komünizmi" terimini icat ederken taşıdığı varsayımlarını ve niyetlerini sunar. Barbieri, Sovyet tarzı sosyalizme gelişmiş Batılı kapitalist toplumlar bağlamında "sahici bir Avrupalı alternatif" geliştirilmesiyle ilintili olarak İspanya Komünist Partisi'nin iki önderi Santiago Carrillo ve Manuel Azcarate'nin formülasyonlarından özellikle etkilendiğini söyler. "Avrupa Komünizmi" terimini yaratırken, Arrigo Levi'nin özellikle "çok aşırı" gittiğini düşündüğü "neo-komünizm" terimiyle bir karşıtlık oluşturmaya niyetlendiğini savunur. Uzunca alıntılanmayı hak eden ayrıntılı bir açıklamasında niyetlerini daha fazla açıklar:

> Coğrafi açıdan kesin, ama ideolojik olarak muğlak olduğunu düşündüğüm için "Avrupa Komünizmi" terimini kullanmaya karar verdim. Bunun tersine, "neo-komünizm"in çok daha belirli, kendi kendisini sınırlandıran bir terim olduğunu düşündüm. "Avrupa Komünizmi", yeni bir ideolojik bileşkeye sahip olduğunu bütün bütüne yadsımayacağım, ideolojik olarak kaygan, belirsiz bir fenomen. Gelgelelim, kendi kendisini sınırlandıran bir ideoloji olduğunu kabul etmem. Bu, "Avrupa Komünizmi"nin toplumsal temeli olmadığı anlamına gelmez. Toplumsal temeli var, ama bu temel var olan toplumsal düzenlemelerden yararlandığı ölçüde araçsal bir tarzda var olur. Tam da bundan ötürü, yani "Avrupa Komünizmi"nin gerçekte ne olduğunun belirsiz olmasından ötürü Avrupa komünistlerinin yönetecekleri bir AET'nin, ilk başta yaratılan AET'nin aynısı olup olmayacağını kendi kendime soruyorum. Bugün, Avrupa Topluluğu, Batı Avrupalı gelenekleri tamamlama yolundadır. Avrupa Komünizmi yanlıları hem ABD'den hem de SSCB'den bağımsız kalmak istediklerini söylüyorlar. İspanyol Manifesto-Programı'nı izleyecek olursanız, Avrupa Komünizmi yanlılarının Sovyet sistemini adım adım Avrupalılaştırmaya niyetlendiklerini çıkarsayabilirsiniz. Ama bu bir yanılsamadır. Komünist bir Avrupa, kesinlikle Avrupa'nın Sovyetleştirilmesi anlamına gelecektir (Steinkühler, 1977b: 348-9).

Barbieri'ye göre, Avrupa Komünizmi yanlıları iktidarın ele geçirilmesinin aşamaları konusunda gelişkin bir anlayışa sahiptirler, ama iktidarı aldıktan sonra onu nasıl uygulayacaklarına dair hiçbir fikirleri yoktur; Sovyet sisteminin tamamen gelişkin bir eleştirisinden yoksundurlar; demokrasinin nasıl sağlama bağlanacağını belirtmemişlerdir; ve son olarak, Yugoslav komünistlerinden farklı olarak âdemimerkeziyetçi olmaktan ziyade dirijist ve devletmerkezlidirler. Özet olarak, Barbieri kendi anlayışını Batı komünizminde son zamanlarda görülen gelişmeler hakkındaki bir dizi teorik varsayımlar çerçevesi içerisinde formülleştirmiş ve bunları İtalyan Sağı'nın anti-komünist Haçlı Seferi'nin parçası olan bir gazetede sunmuştur.

Bundan dolayı, "Avrupa Komünizmi" kavramının kökeninde yatan niyet, belli başlı Batılı komünist partilerde son zamanlarda görülen eğilimlere bir karşıtlık sergilemek ve bu eğilimler hakkında kuşkucu bir tutum takınmaktı. Ama "Avrupa Komünizmi" kavramının işlenmesinin bundan sonraki aşamasında söz konusu olan düpedüz bir karşıtlıktan ziyade kabullenmeydi.

İçerme teorisyenleri

Arrigo Levi, Ocak 1976'da yazılan, ilk olarak *Foreign Policy*'nin bahar sayısında yayımlanan daha sonra başka bir seçkin dergisi olan *Across the Board*'da temmuz ayında yeniden yayımlanan ve şimdi terimin kendisini de içeren bir başlığa sahip – "Avrupa Komünizmi: Günümüze Kadarki İtalyan Tecrübesi"– bir yazısında bu konudaki üç konumun taslağını çıkardı (Levi, 1977a ve 1977b). Sağcılar "Avrupa Komünizmi" terimini, tüm komünizm çeşitlerinin hangi kılığa girerse girsinler aynı olduğunun savunulduğu özcü bir zeminden hareketle reddediyorlardı. Solcular arasından kimileri, Avrupa Komünizmi'ni tam tersi bir zemine dayanarak, tüm revizyonizm çeşitlerinin bir sosyal demokrasi biçimi olduğu gerekçesiyle reddediyorlardı. Ama bu ikisi arasında, gerekli bir ihtiyat payını da alıkoyarak Avrupa Komünizmi'ni ciddiye almaya hazır olanlar da vardı. Levi, bu üçüncü görüşün benimsenmesinin iki nedenini şöyle özetliyordu: İtalya'ya özgü olan birinci

neden, İKP'nin Hıristiyan Demokratları bölecek ve İtalya'da parlamenter hükümeti imkânsız kılacak hamlelerden kaçınmak için kendisine hatırı sayılır sınırlandırmalar getirmiş olmasıydı; dış siyasayla ilgili olan ikinci neden ise, İKP'nin Moskova'dan bağımsız olma yönünde yaptığı itirazları ciddiye almak için yeterince gerekçe olmasıydı. Levi, terimi ilk kez kullanmış olduğu *Newsweek*'teki yazısında kuşkucu karşıtlık ve ihtiyatlı kabul arasındaki farklılığı, bunların coğrafi temelini zikrederek açıklama yönünde çaba göstermiş ve İtalya ve Fransa'daki daha açık tartışmanın tersine İngiltere ve Amerika'daki karşıtlığı işaret etmişti.

Yeni düşüncelere açık Avrupalılar ile kapalı Anglosaksonlar arasında yapılan bu ayrımın çekici yanları olmasına rağmen desteklenmesi imkânsız. Bir kere, içermeden yana çıkan birçok Amerikalı olduğu gibi profesyonel anti-komünist tepkiciler (aşağıda biraz daha üzerinde durulacak) arasında da birçok önde gelen Avrupalı vardı. İçermeden yana çıkan Amerikalılara, Amerikan Dışişleri Bakanı Cyrus Vance, Dışişleri'nin ve ABD diplomatik hizmetler personelinin en azından bir kısmı ve 1976 ve 1977 yıllarında etkili Amerikan dış siyasa dergilerine yazı verenler dahildi. *Foreign Policy*'de Levi'nin (1977a), iki Amerikan siyaset bilimcisi Peter Lange (1976) ve Robert Liber'in (1977) ve eski bir ABD elçisiyken akademisyenliğe başlayan Laurence Silberman'ın (1977) yazdıkları da dahil olmak üzere, Avrupa üzerine yayımlanan yazıların hemen hepsi bu tiptendi. Benzer şekilde *Foreign Affairs*'de, İtalya Merkez Bankası'nın eski yöneticisi ve halihazırda İtalyan İmalatçılar Birliği'nin başkanı Guido Carli'nin (1976), *London Times*'ın İtalya muhabiri Peter Nichols'ın (1976), başka bir akademisyen olan Charles Gati'nin (1977), *International Herald Tribune*'un Avrupa başmuhabiri ve *Newsweek*'in muhabiri James O. Goldsborough'nın (1977) ve İtalyan Cumhuriyetçi Parti'nin önderi ve Şubat 1979'da başbakanlık görevine başlayacak olan Ugo La Malfa'nın (1978) içerme konumundan hareketle kaleme aldıkları yazıları yayımlanmıştır. Bu arada, davalarını iş ve siyaset çevrelerinde etkili Batılılara cazip geleceğini hesapladıkları terimlerle tasvir eden önde gelen KP sözcülerinin yazdığı makaleler de vardı (Kanapa, 1977; Napolitano, 1978; Segre, 1976). Avrupa Komüniz-

mi'nin 1978 yılında tavsayarak *Foreign Policy* dergisinin gündeminden düşmesi ve aynı yıl *Foreign Affairs*'in iki özcü, antikomünist yazı yayımlaması ilginçtir (Chirac, 1978; Revel, 1978).

Her iki dergi de Amerikan dış siyasetinin oluşturulmasında aktif olarak yer alan seçkin gruplarıyla yakından bağlantılıdır. Yaklaşık 18.000 adet dağıtılan *Foreign Policy* dergisi Carnegie Uluslararası Barış Vakfı'nın yardımıyla National Affairs Inc. tarafından yayımlanmaktadır. *Foreign Policy*'nin yazı kurulu David Halberstam gibi önde gelen gazetecilerin yanı sıra Zbigniew Brzezinski ve Elliot L. Richardson gibi dış siyasa akademisyenlerini ve devlet memurlarını içerir. New York'taki Dış İlişkiler Konseyi tarafından yayımlanan *Foreign Affairs* daha fazla, 72.000 adet dağıtılmaktadır. *Foreign Affairs* 1921 yılında yayımlanmaya başlamış olup, Domhoff'un işaret ettiği gibi, "zengin şirketlerin kendi arzularını formülleştirdikleri ve hükümet siyasasına aktardıkları özgül mekanizmalar içerisinde önemli bir bağlantı noktası oluşturur." Derginin ana finans kaynakları "önder şirketler ve belli başlı vakıflar"dır ve Dış İlişkiler Konseyi (CFR) kendi üyelerini ABD'nin savunma ve dış ilişkiler siyasa yapımı aygıtlarına yerleştirmede son zamanlara kadar epey başarı göstermiştir (Domhoff, 1969: 28-30). Londra'daki Uluslararası İlişkiler Krallık Enstitüsü (RIIA) ve Bonn'daki Dış Siyasa Derneği gibi Dış İlişkiler Konseyi de hükümet görevlilerinin üyelerine verdiği kaydı tutulmayan brifingler düzenler.

Yukarıdaki dergilerin İngiliz muadili denebilecek olan ve Uluslararası İlişkiler Krallık Enstitüsü'yle ilintilendirilen *The World Today* de 1976 ve 1977 yıllarında içerme konumundan hareketle yazılmış makaleler yayımladı (Popov, 1976; Stehle, 1977 ve 1978; Timmermann, 1977). Birleşik Devletler Enformasyon Servisi'nin yayımladığı iki ayda bir çıkan dergi *Problems of Communism* de aynı şeyi yaptı. Bu dergide bulunabilecek analizlerin gelişkinliği ve kapsamı, bir hükümet yayımının yalnızca bir propaganda sözcülüğü yapacağı beklentisinde olan herhangi bir kaba komplo teorisyenini kesinlikle yalanlayacak düzeyde. Tersine, bu derginin eldeki şıkların dengeli bir şekilde değerlendirilmesine olan bağlılığı bizim burada ileri sürdüğümüz ideolojik yeni-

den işlemden geçirme teorisini desteklemektedir. Siyasa-yapıcıları yanlış enforme edilmeye değil, ciddi enformasyona ihtiyaç duyarlar; bundan dolayı, böyle bir derginin ideolojik işbölümünde önemli bir yeri vardır. Bu yer bazen, yazılarıyla katkıda bulunanlar tarafından açıkça gösterilir. Örneğin, Ronald Tiersky (1976), FKP iktidara ortak olduğu takdirde Fransa'da "diktatoryal olmayan bir sosyalizm"in muhtemel olup olmayacağına dair açıklamasını, muhtemelen *Problems of Communism*'i okuyan vesveseli "Atlantik siyaset seçkinleri"nin indirgemeci analizlere sığınmaya değil, iyi bilgilendirilmeye ihtiyaç duydukları uyarısıyla bitirir.

Bizim içerme teorisyenleri olarak etiketlediğimiz analizleri sunanlar arasında kayda değer farklılıklar olduğunu söylemek bile gerekmez. Buna karşın, hepsinin de halihazırdaki gelişmeleri, içerme nedenlerini devam etmekte olan güvensizlik nedenlerine karşı dengeleyecek tarzlarda incelemelerinden ötürü aralarındaki benzerlikler çarpıcıdır. Hepsi de ya komünizmin burjuva demokrasileriyle toplumsal olarak bütünleştirilebileceği ya da en azından içerilebileceği sonucuna varmaktadır. Bunların içerisinde, aşağıda özetlediğimiz birkaç izlek ve argüman tekrar tekrar ortaya çıkar.

Birincisi, kaçınılmaz olanın hoşnutlukla karşılanmayacaksa da kabullenilmesi gerektiği savunusudur. Nitekim, örneğin Lieber, temel pragmatik öneriyi şöyle sunar: "Batı'nın göreceli açık, özgür ve çoğulcu sisteminde değişmeyi *engellemek* olağanüstü zordur", o nedenle, "Amerika'nın mahalli komünist partilere (örneğin İKP) bir rol tanıması da dahil olmak üzere reformist ya da hatta radikal Avrupa mahalli siyasetine –kaçınılmazlaştığı takdirde– hoşgörülü bakması gerçekçi bir eylem çizgisi oluşturabilir" (Lieber, 1977: 47-8). Benzer şekilde, Goldsborough (1977), KP'leri karantinaya sokma siyasasının işlemediğini ve bunların "hükümetten sistematik olarak dışlanmalarının Latin Avrupa ülkelerindeki krizlere katkıda bulunduğunu" savunmuştu.

Sisteme dahil etme konumundan gelen ikinci argüman, KP'lerden biri siyasal iktidarı ele geçirecek bile olsa bu iktidarın ancak mevcut anayasal çerçeve içerisinde uygulanabileceğini savunur. Örneğin, bir siyaset bilimcisi ve Fransız komünizmine dair ciddi bir incelemenin (1974) yazarı olan Ronald Tiersky (1976:

46), bu düşünceyi Fransa açısından ve FKP örneğinde büyük bir açıklıkla savunmuştur. "Yaşayabilir bir Sosyalist Parti'nin, güçlü muhalefet partilerinin, güçlü bir bürokrasinin ve ordunun varlığı ve kamuoyunun tarihsel hafızası göz önüne alındığında, FKP önderliğinin *kendi* devrimini gerçekleştirebilecek ölçüde ustalıklı manevralar yapabileceği fevkalade kuşkuludur." Lieber (1977) gibi başkaları ise, –komünistleri de içeren– her bir Batılı hükümetin uğraşmak zorunda olduğu ulusal ve uluslararası ekonomik altyapının rolünü vurgulamışlardır.

Üçüncüsü, içerme teorisyenleri söz konusu KP'lerin siyasa ve stratejilerini sahiden değiştirmiş olduklarını kabul eder. Tiersky (1976: 46), "Stalinizmin Fransız komünizmi içerisinde sönen bir köz haline geldiğine" kaniydi. Özgür Avrupa Radyosu'nun siyasal analisti Kevin Delvin (1977: 19), "Avrupa Komünizmi'nin, belli başlı Batılı KP'lerin (içerisinde bulundukları toplumsal-siyasal çevrelerine uyarlanma yolunda kendi siyasal çıkarlarına öncelik verme eğilimi olarak betimlenebilecek) ortak çıkarlarından türediği"ni savunmuştur.

Dördüncüsü, uluslararası ilişkilerin görüş açısından bakıldığında, komünist partilerin kendilerini Sovyetler Birliği'nin önderliğinden uzaklaştırmalarından ve Doğu'daki muhaliflere çekici gelen konumlar geliştirmelerinden ötürü Avrupa Komünizmi Sovyetler Birliği'ne meydan okur. "Avrupa Komünizmi yanlıları" ile Sovyetler Birliği Komünist Partisi arasında süregiden bağlantılar olduğu ve bunların Sovyet dış siyasalarını genel olarak destekledikleri yolunda kanıtlar olduğuna inanan Devlin (1977) ve *Cologne Bundesinstitut für Ostwissenschaftliche und Internationale Studien*'in bir üyesi olan Heinz Timmermann (1977), bu görüşe pek rağbet etmezler. Yine de, Timmermann *détente*'ın yeni gelişmelerin ayakta kalabilmelerinin kilit bir koşulu olduğunu ve örneğin FKP'nin NATO'dan çıkmaya teşebbüs etmesi halinde ya da Avrupa Komünizmi kaynaklı düşünceler Doğu Bloku'nun istikrarını bozmaya başladığı takdirde bunların tehlikeye atılmış olacağını vurgular. Timmermann, son zamanlarda ortaya çıkan gelişmelere, özellikle İspanyol Komünist Partisi önderi Santiago Carillo'nun *"Eurocommunism" and the State* ("Avrupa Komünizmi" ve Dev-

let) başlıklı kitabına Sovyetler'in saldırdığına ve bu saldırının Sovyetler'in Doğu Avrupa'nın iç istikrarı hakkında duyduğu endişeyi gösterdiğine dikkat çeker. Gelgelelim Timmermann, Batılı KP'lerin SSCB'nin dış siyasa amaçlarına yardım etmelerinden ötürü aralarında bir kopma olmayacağı sonucuna varır. Timmermann'a göre, SSCB'nin Batılı KP'leri bölmesi ve onları "Finlandiyalaştırma"sı daha muhtemeldi.

Beşincisi, ekonomi bağlamında nadiren açıkça dile getirilen bir argüman daha vardır ki, kapitalizmi istikrarlılaştırma konusunda Batılı komünist partilerin siyasal değerini vurgular.[3] *The Times Business News*'in Roma muhabiri John Earle, *The World Today*'de yayımlanan makalesinde ve Guido Carli, İtalya'nın *Confindustria*'sı *Foreign Affairs*'de 1976 yılında yayımlanan makalesinde bu noktayı açıkça savunmuşlardır. Earle (1976: 218), "Otuz yıllık Hıristiyan Demokrat hegemonyası müsrif, randımansız ve irrasyonel bir ekonomiyle sonuçlanmıştır" diye yazıyordu. Carli de, İKP'nin ekonomiyi temelde başat siyasal güçlerin asla beceremeyecekleri tarzlarda –bürokrasiyi daha randımanlı kılma, kamu iktisadi teşebbüsleri üzerindeki devlet denetimini yenileme, sanayii modernleştirme ve etkili bir gelir siyasası hazırlama– yeniden yapılandırmaya özellikle uygun olduğunu savunmuştu. Böylece, ihtiyaç duyulanın "daha geniş bir siyasal konsensüs" olduğu sonucuna varmıştı. "Bunun tersine inanmak, siyasi hayaller kurmaktır" (1976: 718).

Uluslararası ilişkilerle ilgili olanı hariç tutulmak kaydıyla bu argümanlar *Foreign Affairs*'in yayımladığı makalelerde komünist önderlerce de yinelendi. İspanyol KP'nin Dış Bağlantılar Komitesi Başkanı Sergio Segre, FKP'nin Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Jean Kanapa ve İKP'nin ekonomi sözcüsü Giorgio Napolitano, ABD'nin siyasa oluşturucularına, güven verici olduğunu düşündükleri biçimlerde seslendiler. Hepsi de, partilerinin demokrasiye bağlılığını, Leninist proletarya diktatörlüğü anlayışından kopuşu, Moskova'dan bağımsızlıklarını, NATO ve AET gibi Batılı kurum-

3. Haziran 1976 seçimlerinden sonra İKP'ye dair açıkça destekleyici bir değerlendirme, büyük Batı bankalarının desteklediği bir araştırma olan Euroeconomics'de mevcuttur, ama tam içeriği açıklanmamıştır.

ları kabul edişlerini, samimiyetlerini ve teknokratik eğilimlerini vurgulayarak aynı çizgi içerisinde yer aldılar. ABD'ye, özellikle İtalya örneğinde İKP'nin siyasal sahneyi altüst etmeye niyeti olmadığını göstermesi durumunda İtalyan ekonomisini sağlığına kavuşturmada gerçek bir katkıda bulunabileceği sırada müdahale etmemesi çağrısında bulundular.

İçerme teorisyenleri olarak etiketlediğimiz çizgi ile köktenci anti-komünist bir çizgi benimseyenler arasındaki sınırda yer alan bir yorumcu, Batı komünizmine dair ciddi birkaç çalışmanın yazarı ve Dow Jones'un yayımladığı bir New York finans dergisi olan *Barrons Weekly*'nin muhabiri olan Neil McInnes'dir. McInnes, "Avrupa Komünizmi" üzerine yaptığı 1976 yılında yayımlanan çalışmasında birçok içerme teorisyeninin metodolojisini izler. Bu çalışmasında KP'lerin değiştikleri iddiasını tek tek ülkeler ve başlıklar halinde değerlendirir. Ama başvurduğu metot farklı sonuçlara varmasına yol açar. Kurduğu finansal bağlantılara rağmen, muğlak siyasaların ve iyi niyetlerin bir ulusçu, ekonomik popülizm biçiminden daha fazla bir şey ifade edemeyeceğini savunarak ekonomi bağlamında ileri sürülen içerme argümanına çok kısa bir yer ayırır. Avrupa Komünizmi yanlılarının savunularında saptadığı merkezi çatlak, parti içi örgütlenmenin bir tarzı olarak "patronun yakın dostlarını üst düzey işlere gökten zembille atadığı" bir tarz olan demokratik merkeziyetçiliğe bağlı kalmayı sürdürmeleridir. Bu durum, Avrupa Komünizmi yanlılarının iktidara geldikleri herhangi bir toplumda ekonomik ve siyasal yönetimin aşina olduğumuz tipte (Doğu tipi) bir parti bürokrasisince icra edileceği korkusu uyandırmaktadır. McInnes, son tahlilde şu nitelikte KP'lerle uğraşmakta olduğumuz sonucuna varır:

> Proletarya diktatörlüğünden vazgeçmiş, sosyal demokrat ve burjuva partilerle çok sayıda uzlaşmalar yapmış, Sovyetler Birliği savunularını gevşetmiş ve komünist hareketteki uluslararası otoriteyi tanımlamışlardır –ama hâlâ disiplini, taktik amaçlı esnekliği ve orijinal Leninist partinin merkeziyetçiliğini alıkoymaya çalışmaktadırlar (1976: 48).

Köktenci anti-komünistler

Pek az köktenci anti-komünist, McInnes'in belirttiği noktaları kabul etmeye hazırdır. Bu kimselerin argümanları kendi ayrı metodolojileri bazında inşa edilir. Köktenci anti-komünistler, komünist partilerdeki değişmeleri noktasına virgülüne tartışmak ve güncel siyasa açısından var olan alternatifleri dengelemek yerine, Avrupa Komünizmi'ni savunan partileri hâlâ Stalinist geçmişlerine bağlayan ve böylece bu komünizm tipini aşina olduğumuz totalitarizm teorisinin çerçevesi içerisine yerleştirmelerine imkân tanıyan karakteristikleri saptamaya girişirler. Bu argüman genellikle, komünistlerin kendileri hakkındaki tezlerini pek sorgulamaksızın kabul etmeleri için aldatılmış ya da baştan çıkarılmış olanlara yönelik açık bir saldırı biçimine bürünür. Örneğin, "Avrupa Komünizmi"nin siyasal ve ekonomik çekiciliklerine karşı durmak için alana erkenden giren Walter Laqueur, (Ağustos 1976 tarihinde *Commentary*'de) Batı Avrupa Komünizmi'nin ya da "Avrupa Komünizmi"nin savaş öncesi faşizmin eşdeğerlisi olduğunu savundu. Buna göre, Avrupa Komünizmi, özgürlüğü feda etme pahasına ekonomik kurtuluş vaat ediyordu. Laqueur'ye göre günümüzdeki birçok Amerikalı gazeteci ve entelektüel birçok açıdan tıpkı Mussolini'nin baştan çıkardığı öncellerine benzemektedir. Burada olduğu gibi komünizm ve faşizmin birbiriyle eşitlenmesi, anti-komünist saldırıyı destekleyen totalitarizm teorisinin merkezi öğretilerinden biri olmuştur.

Laqueur tipik bir köktenci anti-komünist konumu temsil eder. Londra'daki Çağdaş Tarih Enstitüsü'nün yöneticisi olup, Birleşik Devletler'de başka görevleri de vardır ve çağdaş tarihle, özellikle de Weimar, Ortadoğu, terörizm ve gerilla savaşı konularıyla ilgilenir. Ayrıca *Commentary*'nin[4] danışma kurulunda yer alır ve McInnes'in "Avrupa Komünizmi" üzerine yaptığı çalışmayı yayımlayan Sage'in siyasa kitapları dizisinin, *Washington Papers*'ın editörlüğünü yapmaktadır. Laqueur'le karşılaştırılabilir –ve daha çok bilinen– bir isim de, uluslararası konuma sahip küresel bir dü-

4. Aşağıda ayrıntılarıyla göstereceğimiz gibi, **Encounter** gibi **Commentary** de "Avrupa Komünizmi" tehdidine karşı koymada aktif bir rol almıştı.

şünür olarak kabul gören ve geniş kapsamlı birçok konu üzerine yazdıkları pek çok dile çevrilmiş olan Raymond Aron'dur.

Aron'un en son kitabından alınan ve Marksizm tarafından baştan çıkarılanların kınandığı iki bölüm 1977 yılında *Encounter*'da yayımlandı. Aron, 1955 yılında *Aydınların Afyonu* başlıklı benzer bir saldırı yayımlamıştı. Daha sonra yenilenen saldırının 1977 yılındaki başlığı *Dekadan Avrupa'mıza İtirazım* idi. Aron, bu kitapta totalitarizm teorisinin tüm argümanlarına başvurur. "Bir demokrasinin seçme ve seçilme yapısının iki intihar biçiminden birini tercih etmek zorunda kaldığı bir durum" olarak tanımlanan "Weimar sendromu" ayrı bir önem taşır: "Ya kendisini imha edecek olanlara iktidarı bırakarak ya da kendi meşruluk ilkesini çiğneyerek intihar" (Aron, 1977: 8). "Avrupa Komünizmi"ni savunanlara güvenilmemelidir çünkü "kendilerini Kızıl Başkent'ten uzaklaştırıyor olsalar bile... ortak bir inanç yoluyla ona bağlı kalırlar" (a.g.e: 10). Bunun kanıtı olarak Aron da demokratik merkeziyetçiliğe işaret eder:

> "Avrupa Komünizmi" yanlıları yıllardır aynı tarzda yorumlanan ve özünde Sovyetler'inkiyle aynı öğretileri açıkça savunmaktadırlar: Demokratik merkeziyetçiliği yadsımadılar; ve sahip oldukları rejim kavramı, totaliter içerimlerinden kaçınacaklarını iddia ediyor olsalar bile, Sovyetler'in rejim kavramıyla özdeştir. Amaçlarını gizleyip gizlemedikleri, metotlarının ve düşüncelerinin muhtemel ya da kaçınılmaz sonuçları kadar önemli değildir (a.g.e: 18).

ABD'li "akademinin ve liberal basın kuruluşunun Avrupa Komünizmi efsanesini" yutma ahmaklığıyla suçlandığı *La Tentation Totalitaire* (Totaliter Eğilim) başlıklı kitabın yazarı Jean-François Revel de aynı şeyi savunur.[5] Şimdiye kadar bu kuruluşun bir organı görünümü veren *Foreign Affairs* 1978 yılında Revel'in kritik

5. Savaş yalnızca dış siyasetin seçkin düzeyinde cereyan etmez. Aron ve Revel, Fransa'da önemli bir haftalık siyasal dergi olan **L'Express**'de hayati roller oynamışlardır. Aron derginin yazı kurulunun başkanıdır, Revel ise gazetenin yöneticisi. **L'Express** şimdilerde anti-komünist Haçlı Seferi konusunda uzmanlaşmakta. Bkz. Walter Schwarz, "Editörün 200.000 Pound'luk Zararı", **Guardian**, 23 Şubat 1979.

Stalin'den arındırma testinin sadece demokratik merkeziyetçilikle ilgili "teknik" konu olduğunu –"bunun dışındaki her şey edebiyat ve iyi izlenim bırakmaya dönük boş laftır"– savunduğu bir makale yayımladı. "Avrupa Komünizmi ancak komünizmin ortadan kalkmasıyla sonuçlanması kaydıyla mantıksal ve tutarlı olabilir" (Revel, 1978: 297, 305).

Encounter'ın yer verdiği yazılar, bizim 1977 yılından itibaren "Avrupa Komünizmi"yle ilintilendirilen ideolojik yeniden işleme sürecinin anti-komünistlerin ellerinden içerme teorisyenlerinin eline geçtiği yollu genel tezimizi gayet iyi kanıtlayan bir örnek oluşturur. *Encounter*, bir makaleler ve mülakatlar dizisinde artık kendilerini "Avrupa Komünizmi" yanlısı olarak tanımlayan KP'lerin itirazlarını sorgulayarak bu süreçteki inisiyatifi tekrar ele geçirme çabası içindeydi. "Bir çağdaş tarih yazarı" olarak tanıtılan George Urban, birisi İKP'nin merkez komitesinin bir üyesi olan Lucio Lombardo Radice'yle, öbürüyse Altiero Spinelli'yle gerçekleştirilen iki mülakat yapmıştı. Bu mülakatların başında yazı kurulunun şöyle bir açıklaması vardı: "Vekil Avrupalılar dehşete düştü. Ortak Pazar Birliği'nin kurucularından biri olan ve uzun yıllar İtalya'nın Brüksel'deki Yüksek Vekilliğini yapan Altiero Spinelli... 'Avrupa Komünizmi'nin önde gelen sözcülerinden biri haline geldi" (Urban, 1978a: 7). Urban'ın soruları İKP'ye ve onun stratejisine güvenilmemesi konusunda daha önce Aron'ın belirttiği noktaların aynısını vurgular. Bu iki mülakat, Urban'ın Özgür Avrupa Radyosu'nda yürüttüğü öbür mülakatlarla birlikte 1978 yılında kitap halinde yayınlandı. Kitaptaki önsöz aynı özcü argümanı yineliyordu:

> "Avrupa Komünizmi" yanlıları Marksist-Leninist-Stalinist deli gömleğinin düğmelerini ters yönden çözmeye girişmekteler... Bu hamleler yalnızca taktik amacı taşıyor olabilseler de, siyasal içerimleri önemlidir. Bu hamleler bu girişimin temelindeki jeolojik bir hatayı açığa vuruyor... "Avrupa Komünizmi", ya sosyal demokrasiyle sonuçlanması ya da Leninizmin şu ya da biçimine dönmesi gereken bir garabettir. İlk şık gerçekleşirse Avrupa Komünizmi komünist olmaktan çıkacaktır, ikincisinde ise artık Avrupa'yla ilgisi olmayacaktır (Urban, 1978b: 8).

Özcüler bu tip vecizelere pek meraklı olur. Revel'in ortaya koyduğu değişkeyi yukarıda alıntılamıştık, Aron da kendi katkısını sunmuştur: "Avrupa Komünizmi Avro-dolar gibidir: 'Avro' ekini aldığı zaman bile komünizm olmaya devam eder" (2 Ocak 1978 tarihli *Newsweek*'te zikredilmekte).

Encounter'ın "Avrupa Komünizmi"ni yalnızca tek bir görüşten hareketle ele alıp değerlendirdiği izlenimi vermek hatalı olur. Eski Marksist Polonyalı filozof ve Marksizmin tarihi üzerine ciddi bir çalışmanın (1978) yazarı olan Leszek Kolakowski, sosyaldemokratikleşme tezini bir imkân olarak kabul etmişti: "Şu ana kadar, demokratik bir komünizmin mümkün olacağına dair ampirik kanıtlardan yoksunuz ve var olan tüm kanıtlar bunun tersini gösteriyor. Buna rağmen, komünist hizbin içinden sosyal demokrasinin yeni bir çeşidinin çıkabileceği imkânını dışlayamayız" (1977: 19).

Berlin'de uluslararası ilişkiler profesörü olan Richard Lowenthal'ın zorunlu değişiklikler yapıldığı takdirde "Avrupa Komünizmi'nin bizim bildiğimiz komünizm olmaktan çıkacağı" yollu özcü argümanı savunduğu daha önceki bir *Encounter* sayısında aynı noktaya işaret edilmişti. Bununla birlikte, *Encounter*'ın daha sol eğilimli okuyucularına yönelik böylesi kabuller köktenci antikomünist varsayımlarla bir araya getirilmiştir. Bunun örnekleri, Kolakowski örneğinde Doğu Avrupa devletlerinin hâlâ totaliter oldukları konusunda ısrar edilmesini; "Avrupa Komünizmi" yandaşlarının samimi olabileceklerini ama düşüncelerinin tutarsızlığını anlayıp anlamadıklarının sorulmasını (bkz. Aron ve Urban); "Avrupa Komünizmi"nin ortaya çıkabileceğinin ama bunun şimdiye kadar gerçekleşmediğinin söylenmesini (bkz. Fransız antikomünist otorite Annie Kriegel); ve Avro-komünistlerin Sovyetler Birliği ve uluslararası komünizmden koparak ve Leninist partiden kurtularak despotizme gerçekten güven beslemediklerini ve despotizmden iğrendiklerini kanıtlamaları gerektiğinin önerilmesini içeriyordu (Neil McInnes, Raymond Aron, George Urban ve eski İngiliz Dışişleri Bakanı David Owen da sadakat testleri önermişlerdi).

Gorgetown Üniversitesi şimdiye kadar tartışılanlara ek olarak

başka birkaç ideolojik girişime bir temel sağladı. Üniversitenin Uluslararası İş Programı'nın yöneticisi Roy Godson ve İngiltere'de İşçi Partisi'nde Marksizmin sözde giderek daha etkili olmasına yaptığı saldırılarla tanınan Stephen Haseler, *"Eurocommunism": Implications for East and West* ("Avrupa Komünizmi": Doğu ve Batı Açısından İçerimleri) (1978) başlıklı bir kitap yazmak için işbirliğine gittiler. Yazarlar hem yeni bir siyasal fenomenin varlık kazandığı görüşünü hem de yeni bir pan-Avrupa hareketinin oluşma süreci içerisinde olduğu görüşünü reddediyorlardı. Bu savunu kısmen stratejiktir: Batılı komünistlerin kaydedecekleri herhangi bir ilerleme Sovyetler Birliği'nin stratejik çıkarlarına yarayacaktır. Bu argüman ayrıca demokratik merkeziyetçiliğin devam etmesine dayanır ve yeniden inşa edilmemiş bir özcülüğe oturtulur:

> Aslında uluslararası komünist hareket üzerindeki Sovyet hegemonyasına yönelik öğretide ve tutumlarda değişiklikler olmuşsa da, bizce Ortodoksiden böylesi ufak tefek ayrılmalar henüz Avrupa Komünizmi'nin Batı Avrupa'ya özgü, Sovyet nüfuzundaki komünist geçmişten ve tecrübeden kopmuş tamamen yeni bir kategori olarak taçlandırılmasına yol açamaz (1978: 4).

Yazarların "Avrupa Komünizmi" terimine itibar edilmesini reddetmeleri David Owen ve Walter Laqueur'nün paylaştıkları bir konumdur. Yazarların Owen'ın görüşleriyle yakınlıkları, sosyal demokratların KP'leri bölmeye ve "reformist" seçmenleri KP'lerden koparmaya çalışmaları gerektiğini ileri sürdükleri zaman daha belirginleşir.

Godson ve Haseler'in ortak kitabı, Uluslararası İş Programı tarafından desteklenmekten ayrı olarak, "demokrasilerde bilgili bir kamuoyunun, yaşayabilir bir Batılı savunma sistemini sağlama almak için zorunlu olduğu göz önünde bulundurularak strateji ve savunma konularının anlaşılmasını teşvik etmek amacıyla" kurulmuş bir organ olan Ulusal Strateji Enformasyon Merkezi tarafından finanse edilmiştir (1978: 125). Haseler'in Georgetown'dayken yaptığı araştırma sağcı bir dergi olan *Policy Review*'ü yayımlayan Heritage Vakfı tarafından desteklenmişti. Haseler *Policy Revi-*

ew'ün yazı kurulunun bir üyesidir.[6] Bundan ötürü, Georgetown'da konuşlanmış ideolojik karşı-saldırının araçlarını sağlamak üzere birkaç finans kaynağının özellikle bir araya geldiği besbelli. Haseler ve Godson, hepsi de asıl yazarların makalelerine art yöre oluşturacak makalelerle kitaba katkıda bulunan –bu, akademik çevrelerde oldukça ender rastlanan bir durumdur–, çeşitli ulusal komünizmler üzerine uzman altı kişiden ibaret bir heyet tarafından desteklendiler. Ayrıca, kitapta toplam yedi asistana teşekkür edilmektedir.

1978 yılında, *Washington Review of Strategic and International Studies* dergisi biçiminde başka bir özcü ses daha sahneye çıktı. Ama, ses yeni olsa da, kimi eski yüzler bu sese eşlik etmekteydi. *Washington Review, Washington Papers*'ın yuvası olan Georgetown Üniversitesi Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi'nde yayımlanır. Yeni derginin editörlerinden biri Walter Laqueur'dür ve yayın yönetmeni ise Avrupa meseleleri hakkında *Commentary*'ye katkıda bulunan Michael Leeden'dır. Roma Üniversitesi'nde tarih profesörü olan Rosario Romeo (her yerde hazır ve nazır olan George Urban kendisiyle mülakat yapmıştı) ve ABD senatörü ve eski BM elçisi Daniel P. Moynihan gibi dergiye katkıda bulunan yazarlardan kimileri, Avrupa Komünizmi'ni basitçe totalitarizmle eşitlemekle yetiniyorlardı. Başkaları, örneğin Mart 1978 yılındaki Fransız parlamento seçimlerinde Sol'un kazanacağı bir zaferin hem ekonomi hem de devletin güvenliği açısından tehlikeli olacağı görüşünü benimseyen ve Başkan Pompidou'nun yaverliğini yapmış olan Xavier Marchetti gibi daha özgül siyasal senaryolar önermişlerdi. Marchetti'nin argümanı bir yurtiçi domino teorisi öncülüne yaslanıyordu: Mitterand, "sonuçta komünistlerin bir rehinesine dönüşebilecek" sosyalistlerin sol kanat tutsağı olacaktır (1978: 47). Dışişleri Bakanlığı'nda Kissinger'ın çalışma arkadaşlarından biri olan Helmut Sonnenfeldt, Michael Leeden'la

6 **The Policy Review** 1977 yılında kuruldu ve ilk yayımladığı makale "Avrupa Komünizmi hayaleti"yle ilgiliydi. Bu makalenin yazarı, aynı zamanda yayın kurulunun üyesi olan ve **Economist**'in gizli **Foreign Report**'unun editörlüğünü yapan bir İngiliz gazeteci Robert Moss'dur. Moss, İngiltere'de, karşı-ayaklanmacı literatür üzerinde uzmanlaşan bir organ olan Çatışma İncelemeleri Enstitüsü'nde oynadığı önemli rolle tanınır (bkz. 4. bölüm).

yaptığı görüşmede geniş bir uluslararası perspektif sundu.[7] Batı, Sovyet blokunu istikrarsızlaştıracak bir güç olarak Avrupa Komünizmini teşvik etmeli miydi? Avrupa Komünizmi'nin "Doğu Avrupa'da daha büyük çeşitlilik yönünde zaten var olan eğilimlere ek etkiler"de bulunmasının muhtemel olduğunu öneren Sonnenfeldt ihtiyatlıydı. Ama,

> bizim için nihai soru, mümkün yararları ne olursa olsun bu etkilerin, bu partiler iktidara geldikleri takdirde bizim kendi Batılı kurumlarımız ve Batı'nın güvenliği üzerinde, Batı Avrupalı ulusların kendi arasında ve Batı Avrupalı uluslar ve Birleşik Devletler arasında ortaya çıkması kuşkusuz zararlı sonuçlarla iç içe geçmiş olup olmayacağıdır (1978: 50).

Bu senaryolar daha geniş tartışmalar bağlamında oluşturuldu. Bununla birlikte, "Avrupa Komünizmi"nin itibarı *Washington Review*'ün Nisan sayısında yeniden yayımlanan David Owen'ın konuşmasının merkezi odağını oluşturmaktaydı. Owen'ın temsil ettiği konum hiçbir şekilde yüzeysel bir özcülükle nitelenemez. Aslında, komünizmin "doğal koşulu"nun "asla yekpare bir birlik olmadığını ve bugün böyle bir birliğin, hele Moskova'nın yönlendiriciliği altında, geçerli olması için hiçbir doğal neden olmadığını" savunan Owen (1978: 7), komünizmin tarihsel gelişimi hakkında oldukça sofistike bir çizgi çiziyordu. Gelgelelim Owen'ın ilgilendiği temel nokta, sosyal demokratlar ile komünistler arasında güçlü bir sınır çizgisinin alıkonulmasının vurgulanmasıydı. Bu çizgiler arasında kardeşliğin başgöstermesi arzulanan bir şey değildi. Owen'ın "Avrupa Komünizmi" terimini kullanmayı açıkça reddedişi ve böyle yapmasının gerekçesi –"insanların zihinleri için savaşılıyor"– onu *Encounter*'ın ve *Commentary*'nin işgal ettiği ideolojik zemine yerleştirir. Owen, dikkat çekecek şekilde dürüsttür:

---

7. Sonnenfeldt, önceki Amerikan yönetimiyle birlikte zikredilen "Brezhfeldt öğretisi"ne çoktan ismini vermişti. Bu öğreti SSCB ve ABD'nin nüfuz bölgelerinin istikrarlarının korunması gerektiğini belirtiyordu. "Brejfeldt öğretisi", **Le Monde**'un, Amerikan diplomatlarının Londra'da Aralık 1975'te yaptıkları bir toplantıda ifade edilen ve Brejnev ile Helmut Sonnenfeldt'in önerdikleri öğretiye ikisinin isimlerini karıştırarak icat ettiği bir terim.

> Bir kez olsun Avrupa Komünizmi terimini kullanmayışım kasıtlıdır. Böylesi bütünlüklü bir fenomenin var olduğu hakkında derin kuşkularım var. Avrupa Komünizmi tehlikeli bir terim. Bu terim kötü tanımlanmış, eşitsiz ve ne idiği belirsiz bir fenomene tutarlık ve saygıdeğerlik bahşediyor. Batılı komünist önderlerin artık Avrupa Komünizmi terimini kullanıyor olmaları çok ilginç. Batılı komünist önderler terimin cezbedici bir niteliği olduğunu görüyorlar. Avrupa Komünizmi, uygun bir taşıyıcı terim. Bu terim insanların eleştirel yetilerini askıya almalarını, fenomeni ciddi bir şekilde tek tek ülkeler bazında analiz etmekten kaçınmalarını ve bunun yerine genelliklere sığınmalarını sağlama eğilimindedir. "Avrupa Komünizmi" giderek saygıdeğer hale geliyor. Bu, sosyalistlerin kaçınmaları gereken bir terim. Bu terime geçerlilik kazandırmamalıyız (1978: 14).

Owen'ın görüşleri üzerine yorum getirdiği sunuş yazısında Walter Laqueur de terimin komünistlere sağlar hale geldiği avantajların farkında olduğunu gösterdi: "İtalyan ve Fransız Komünist Partilerinin yapıları ve siyasaları arasında büyük farklılıklar var... ve Avrupa Komünizmi terimi bu farklılıkları bulanıklaştırma eğilimindedir. Bu terimin kullanımdan kaldırılması yolunda iyi bir savunu yapılabilir, ama yazık ki bunun tüm taraflarca kabul edilmesi ihtimali yok" (1978: 3). Böylesi endişeler anlaşılabilirdir. Terim, seçkin dergilerin ve gazetelerin uzlaşımsal siyasal söyleminin parçası haline gelmişti. Temmuz 1978'de *Problems of Communism*'deki bir başyazıda "üstünkörü bir şekilde 'Avrupa Komünizmi' denilen eğilimler"e gönderme yapılıyordu. Komünizme hiçbir şekilde yakın durmayan *Daily Telegraph* Avrupa Komünizmi terimini İtalyan KP ve İspanyol KP'ne gönderme yapmanın bir yolu olarak kabul ediyordu. Şubat 1979'da, Güneydoğu Asya'daki olaylar karşısında Avrupa'daki komünistlerin tutumlarının tartışıldığı bir makalede *The Economist* Avrupa Komünizmi saflarındaki "bölünme"nin kanıtı olarak İtalyan KP, Fransız KP ve İspanyol KP'nin benimsediği konumların farklılığını işaret ediyordu –bu, yalnızca terimin kullanılmasının mümkün kıldığı bir "vaka" idi. Terimin anlamı ve özellikleri tartışma konusu olmaya devam etse de, terimin kullanımı komünist partilere olumlu bir açıklama atfetme eğilimindedir. Avrupalı komünist partilerin, temel özellikleri

bariz olan ayrı bir konumu var. Avrupalı komünist partiler iktidarı ele geçirmek için şiddete başvurmak yerine parlamenter demokrasinin araçlarını yeğlediklerini, siyasal haklara ve yurttaşlık haklarına saygı duyduklarını, ekonomik ve toplumsal olaylar bağlamında kolektivizmin daha aşırı biçimlerini yumuşattıklarını ve partilerarası ilişkilerde Sovyet hegemonyasını reddetme eğiliminde olduklarını iddia etmektedirler. İdeolojik cephede hâlâ girişilecek savaşların olduğu besbelli.

İdeolojik işbölümü

Eski İngiliz Dışişleri Bakanı'nın Kasım 1977 tarihinde Cambridge'deki konuşmasında Avrupa Komünizmi'ne yönelik saldırılarına yaptığımız göndermenin gösterdiği gibi, içerme teorisyenleri ve köktenci anti-komünistler arasındaki farklılıklar yalnızca bireysel farklılıklarla açıklanamaz. Tersine, bu bize, ideolojik üretimde özgül ideolojik fail gruplarının üstlendiği farklı rollerin analiz edilmesi gerektiğini gösterir. İçerme teorileri öncelikle dış siyasanın geliştirilmesiyle yakından ilgilenen kurumlar ve örgütler tarafından yayımlanan uluslararası ilişkiler dergilerinde boy gösterirken, köktenci anti-komünizm yanlısı yazılar *Commentary* ve *Encounter* gibi daha kolay erişilebilir, yarı ticari dergilerde yayımlanmışlardır. Öyle görünüyor ki, hem *Policy Review*'ün hem de *Washington Review*'ün temelinde, dış siyasa alanında içerme teorisyenlerine karşılık verme girişimleri yatmaktadır. Gelgelelim, daha geniş bir kamuya seslenen siyasetçiler ve gazeteciler tarafından bilahare dağıtılması umulan gelişmelere dair yorumlar sunma rolünü üstlenen *Commentary* ve *Encounter*, öbür sözü edilen dergilere kıyasla çok daha fazla kamusal alana aittir.

Harold Wilson, David Owen ve daha erken bir aşamada Margaret Thatcher'ın İngiltere'de ortaya koydukları belli başlı müdahalelerin hepsi anti-komünist bir çizgi izledi. Tek istisna, sosyal demokratikleşme tezinin kendisine özgü değişkesi *The Times* (7 Kasım 1977) ve *Guardian*'da (29 Kasım 1977) yayımlanan Eric Heffer olmuştur. Heffer'ın *Times*'ta yayımlanan makalesi, Wilson'ın *Guardian*'da (7 Kasım 1977) yer alan "sınırları olmayan si-

yasal bela"ya saldırılarıyla çakışmıştı ve işçi hareketinin içindeki bir tartışmanın kanıtıydı. Gelgelelim bu, içerme yanlılarının büyük ölçüde parti dergileri ya da solcu yayınevleri yoluyla çalışma kısıtlılığına maruz oldukları, buna karşılık geleneksel anti-komünist çizgiyi benimseyenlerin daha geniş bir dağıtıma sahip medyalar yoluyla daha bir izleyici kitlesine ulaşabileceklerine emin olabildikleri bir tartışmadır. Nitekim, Sassoon'ın İKP konuşmalarından oluşan ve 1978 yılında (Bertrand Russell Vakfı'nın finanse ettiği Spokesman Books of Nottingham tarafından) yayımlanan derlemesine yazdığı önsözde Stuart Holland bu kitabı "pek az enformasyona sahip, zihni yorgun" insanların ya da "hem Avrupa Komünizmi'nin demokratik siyasal bünyenin bir hastalığı olduğunu düşünen insanların hem de kamunun yargılamadan önce bilmek isteyen daha açık zihinli üyelerinin" mutlaka okuması gerektiğini yazıyordu (Sassoon, 1978: 7).

Bu, Batılı kültürel sistemin doğası hakkındaki hayati bir noktayı, yani seçkin düzey ile popüler düzey arasında, yönetime yönelik siyaset ve seçmene yönelik siyaset arasında var olan ayrılığı göstermektedir. Seçkin düzeyinde, içerme teorisinin 1976 ve 1977 yılında yükselmekte olduğunu savunmanın dayanakları var. Sözü edilen yükseliş bu dönemde, ABD'nin içerme teorisinin "biz"den daha çok "onlar"a zarar vereceği yolundaki dış siyasası üzerine kurulan iç siyasasıyla çakıştığı belliydi. "Avrupa Komünizmi", haber medyasının ve nitelikli gazeteler düzeyinin ötesinde, en azından İngilizce konuşulan dünyada pek rağbet görmedi. Zaten gördüğü rağbet de, tartışmanın seçkin düzeyinde yayılmasından ziyade, köktenci anti-komünistlerden gelen bir karşı-saldırı biçimini alıyordu. Örneğin, *Time* ve *Newsweek*, anti-Sovyet içerimlerinden ötürü Carillo'nun kitabına yer verirken, aynı zamanda Fransa ve İspanya'da yayımlanan çeşitli anti-komünist broşürlere ve açımlamalara da yer vermekteydi.

The *Economist*'te (5 Kasım 1977) "Avrupa Komünizmi"ne dair yapılan geniş bir değerlendirmede, Batılı yorumcular arasında yalnızca, hepsi de önde gelen birer anti-komünist olan Annie Kriegel, André Glucksmann ve Kissinger zikredilmekteydi. Avrupa'daki siyasal gelişmelere dair basın haberleri bu terimi bir gazetecilik teri-

mi olarak kabul etmiş ve böylece "Avrupa Komünizmi" terimine geçerlilik kazandırmıştı. Bunun anti-komünistler arasında yarattığı infialin bir kısmına yukarıda değinilmişti. Laqueur'nün arkadaşı Michael Ledeen, Avrupa Komünizmi konusunda 1977 yılında *Commentary*'de yayımlanan Amerikan raporuna saldırmıştı. Ledeen'in makalesi o dönemde tırmandırılmakta olan karşı-saldırıyı açıkça gösterir. Ledeen, Berlinguer'in propagandasını yapmak için icat edilmiş olan bir terimin olduğu gibi kabul edilir hale gelmesinden şikâyet ediyordu. Ama, finansal ve siyasal seçkinlerin çok sınırlı ölçülerde ilgilendikleri bunun gibi basın haberlerinin, "Avrupa'daki komünist" ülkelerden gelen *gerçek öykü*, totalitarizm paradigmasına çok kolaylıkla uygun düşen bir öykü olarak şiddet konusundaki daha popüler takıntıyla birlikte değerlendirilmesi gerekir.

En sivri anti-komünistlerden olan Henry Kissinger, tartışmaya bulaşan hemen herkesin başvurabileceği bir gönderi noktası sağlamıştı. Kissinger'ın Londra'daki Uluslararası Stratejik Çalışmalar Enstitüsü, Amerikan Kamu Siyasası Araştırması Enstitüsü, Hoover Savaş, Devrim ve Barış Kurumu gibi seçkin çevrelerle ve *Atlantic Quarterly* ve *Across the Board* gibi seçkin medyalarla ilişkisi vardı. Ama Kissinger'ın başlıca önemi özcü anti-komünist konumun bir tanıtımcısı ve sembolü olmasından ileri gelmekteydi. Bu durum, 1978 yılının Ocak ayında orijinal olarak NBC'nin yaptığı ve ABD'li milyonlarca insanın izlediği bir televizyon programında iyice belirginleşti. Programı milyonlarca kişinin izlediği, bir pazar gecesi normalde sanat programlarına yer verilen bir saatte bu programın geniş bir özetini yayınlayan BBC tarafından bildirildi. Tesadüfen Carter yönetimi de hemen hemen aynı zamanlarda İKP'nin İtalyan hükümetine katılmasına karşı olan bir tutum takınmıştı.

Kissinger "Avrupa Komünizmi"nin Avrupa'daki komünizm olduğunu ilan ediyordu. Bu tanım, Kissinger'ın programa, komünizmin Batı'da güç yoluyla başardığı şeyin sınırını temsil eden Berlin Duvarı'nın filmiyle başlamasını mümkün kılan bir tanımdı. Ama, Kissinger, komünizmin şimdi Batı'yı tehdit etmenin yeni bir yolunu bulduğu konusunda kamuyu uyarıyordu. Komünizm, için-

de tutulduğu duvarın sınırlarını seçimler yoluyla geçmekteydi. Daha sonra program, ülkelerin tek tek incelenerek KP'lerin gelişmeleri hakkındaki kötü noktaların iyi noktaları götürdüğü ve Kissinger'ın bu argümanları tek bir yerde odaklaştırmak amacıyla sürekli yinelediği bir sloganlar dizisinin yer aldığı bir araştırmanın sunulmasıyla devam etti. Bu sloganlar, "Avrupa Komünizmi"nin iktidarın ele geçirilmesi için başvurulan Makyevelyan bir taktik olduğu, Batı savunma sistemi içinde bir Truva Atı gibi hareket edeceği, komünist partilerde parti içi demokrasi olmadığı, Komünist ekonomilerin kapitalist ekonomilerden her zaman daha az verimli olduğu, ne pahasına olursa olsun düzenin sağlanması yolunda bir talep doğuran terör ve şiddetin komünistlerin lehine işlediği vb. bildik gerekçelere dayanıyordu. Bu sloganların hepsinde de, Kissinger'ın, kendisinin paradoks demekten hoşlandığı şeye göndermeler vardı. Batı'da bulunan refah ve Doğu'daki komünist devletlerin bürokratik geriliği arasındaki karşıtlık göz önüne alındığında komünizm Batı'da niçin destek bulsun ki? Öyle ya, komünizm orada pratik olarak denenmiş ve eksik bulunmuştu.

Bundan dolayı, elinizdeki yazının bu noktasında, Batılı medyanın ve kültür sisteminin tartışmaların ve kanaatın serbest akışına izin vermesi şöyle dursun, bu sistemde siyasal iletişim açısından önemli sonuçlara sahip bir işbölümü olduğu yolundaki geçici sonucumuzu açıklayabiliriz. Bir yandan, ideolojik seçkinler, ideolojik yeniden işleme dediğimiz işlemle yeri geldiğinde uğraşabilirler. Öte yandan, daha genel bir düzeyde, böylesi yeniliklerin başat kültürün ve onun sözcülerinin orijinal sermaye yatırımlarına duydukları güveni (buradaki örnekte bu orijinal yatırım Soğuk Savaş'ın özcülüğü olmaktadır) değiştirmesi ihtimal dışıdır.

B. BURJUVA ANALİZDEN KOMÜNİST ANALİZE

Bu bölümün geri kalan kısmında "Avrupa Komünizmi" teriminin KP'lerin liderleri tarafından temellük edilme tarzını ve bunun niçin gerçekleştiğini serimlemeye çalışacağız. Zorluklarla karşılaşılsa da, bu etiketin özümsenebileceği bir teorik gelişme süreci zaten başlamıştı.

Eldeki kanıtlar "Avrupa Komünizmi" teriminin 1975 yılının ortasında (Barbieri) ya da sonuna doğru (Levi) icat edildiğini gösteriyor. Fernando Claudin, *Eurocommunism and Socialism* başlıklı kitabında bu tarih hakkında şunları söylerken kesinlikle yanılıyor: "1970 yılının sonuna doğru yeni bir terim uluslararası basının baş sayfalarında göründü ve hızla siyasal söyleme dahil oldu: Avrupa Komünizmi. *Kaynağı gönderme yaptığı komünist partilerin dışında bulunan* terim, başlangıçta bu partilerin önder kadrolarında bazı çekinceler yaratmıştı" (Claudin, 1978: 7, vurguyu ben ekledim). Aşağıda göreceğimiz gibi, konulan bu çekinceler, kısmen bertaraf edilmişti. Şu an için önemli olan, Claudin'in sözlerindeki muğlaklıktır. Yazdığı ünlü metin *"Eurocommunism" and State*'te tırnak işaretlerini alıkoyma yükümlülüğünü hissetmiş olsa da, "Avrupa Komünizmi" terimi en çok İspanyol Komünist Partisi lideri Santiago Carrillo tarafından içtenlikle benimsenmişti. Carrillo'nun terimle ilgili sözleri, terimin anti-komünist anlamının nasıl dönüştürülüp terime olumlu bir nitelik kazandırıldığını oldukça iyi aydınlatır:

> "Avrupa Komünizmi" terimi... oldukça revaçta: *Komünistlerce icat edilmemiş olsa ve bilimsel değeri kuşkulu olabilse de*, kamunun gözünde bir anlam kazanmış olup, genel terimlerle söylendikte, halihazırdaki komünist eğilimlerinden birini tasvir etmeye yaramaktadır... "Avrupa Komünizmi"ni haklılaştıran siyasa ve teorik gelişim, kıtamızın gerçeklikleriyle uğraşmaya başlayan modern ilerici ve devrimci hareketteki bir eğilimi betimler –özünde yalnızca gelişmiş kapitalist ülkeler için geçerli olsa da– ve bu gerçeklikleri zamanımızın karakteristiği olan dünya devrimci sürecine uyarlar... Böylece, "Avrupa Komünizmi" terimi, *daha iyi bir tanım bulamadığımız sürece* kendisini bize bir gerçeklik olarak dayatır (Carrillo, 1977: 8-9; vurguyu ben ekledim).

Burada sözü edilen üç KP'nin ne zaman "Avrupa Komünizmi"ni benimsemeye başladıkları konusunda bazı kuşkular oldu. Sürecin eşitsiz bir gelişme göstermesinden ötürü bu anlaşılabilir bir durum: Kimileri buna ilişkin olarak 1977 tarihini gösteriyorsa da, 1976 yılında olduğunu savunmak için de dayanaklar var. Avru-

palı KP'lerin Doğu Berlin'de Haziran 1976'da gerçekleştirdikleri konferansta Carrillo bu terimi kullanmak istemedi, FKP terimi kullanmaktan kaçındı ve İKP ise terimi ancak belli çekincelerle kullandı. Söz konusu KP'lere karşı yönelik ideolojik inisiyatif altı aydan bu yana gelişmişti ve Berlinguer, Berlin Konferansı'nda yaptığı konuşmada kamunun azami ilgisinin çekilebileceği bir bağlamda zekice bir yanıt vermenin zorunlu olduğunu hissetmişti. Berlinguer, Batı'nın sosyalizm konusunda kendi yolunu bulması gerektiğini ileri sürdükten sonra İtalyan Komünist Partisi, Fransız Komünist Partisi, CPGB ve İspanyol Komünist Partisi arasındaki yöndeşmelere gönderme yapmış ve şu gözlemini dile getirmişti:

> Bazı insanların "Avrupa Komünizmi" terimiyle gönderme yaptıkları şey, işte bu yeni geliştirme ve araştırma tipidir. Bu terimi icat eden biz değiliz elbet, ama terimin bu denli geniş bir dolaşıma girmiş olması, toplumun sosyalist bir yönde dönüşmesinin Batı Avrupa ülkelerinde kökleşmesi ve ilerlemesinde yeni çözümler görme arzusunun derinliğini ve genişliğini göstermektedir (Berlinguer, 1976: 61).

Berlinguer'in terimi ele alışının ilginç yönü, bu terimi temellük etme ve olumlu bir anlam kazandırma tarzıdır: Bu, birkaç Batılı KP'de zaten cereyan etmekte olan yöndeş gelişmelerle bağlantılıydı. Berlinguer'in terimin kökenleri hakkındaki maksatlı muğlaklığı ve terimin tutulmasının *sosyalist* arzuları ifade ettiğini iddia etmesi, bu bölümün başlarında sunulan kanıtlar göz önüne alındığında, hesaplı birer hamle olsa gerektir.

Yukarıda Carrillo'dan yapılan alıntı, Batılı bir KP önderi tarafından terimin ilk kez popülerleştirilmesi esnasında aynı temellük etme süreciyle uğraştığını gösterir. Claudin'e göre, Carrillo terimi ilk kez, İspanyol Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi'ne sunduğu bir raporda oldukça sınırlı bir tarzda (tamamen Berlinguer'in terimlerini yankılayan terimler içinde) kullanmaya başladı. Terimin kamunun önünde kullanılmasının tayin edici uğrağı Carrillo'nun "iktidara giden Avrupa Komünizmi yolu" sloganını ortaya attığı Aralık 1976 idi (Claudin, 1978: 8). Carillo'nun bu terimi tamamen benimsemesi, kitabına yazdığı önsözün taşıdığı tarih tarafından bağımsız olarak onaylanmaktadır. Bundan dolayı, bazı yorumcula-

rın niçin "Avrupa Komünizmi"nin bizzat KP'ler tarafından ilk kez Berlin konferansında resmen ortaya atıldığını ileri sürdükleri anlaşılmaktadır (örneğin, Gati, 1977).

Bizim daha kabul edilebilir olduğunu savunduğumuz tarih, İKP, FKP ve İspanyol KP'nin Mart 1977'de Madrid'de yaptıkları toplantıdır. Bu toplantı basında "Avrupa Komünizmi Zirvesi" olarak adlandırılmıştı. Bu vesile üzerine, FKP'den Georges Marchais, bu terimi KP'lerin icat etmediklerine bir kez daha dikkat çekerek "Avrupa Komünizmi" hakkında kapsamlı bir yorum getirdi. 17 Mart 1977 tarihli *Morning Star*'a göre Marchais şunları söyledi:

> Geldiğimiz üç ülke arasındaki farklılıkları hesaba katsak da, bizim sosyalist demokrasimiz şu anda sosyalizme geçmiş olan ülkelerde var olan sosyalist demokrasiden farklı olacaktır. Eğer Avrupa Komünizmi'yle bu anlatılmak isteniyorsa, biz bunu kabul ederiz. Ama, eğer Avrupa Komünizmi'nin yeni bir uluslararası merkez kurulduğunu gösterdiği düşünülmüşse (ki hiçbirimiz böyle düşünmedik), o vakit yanıtımız kategorik bir Hayır olacaktır.

FKP bu terime asla düşkünlük göstermemişti, FKP'nin bu gönülsüzlüğü kısmen Marchais'nin koyduğu çekincelerde ortaya çıkar. Gelgelelim, Goldsborough'a göre, Marchais terimin KP'lerin zararına olmaktan ziyade yararına işlemekte olduğuna kani olmuştu.

Komünistlerin "Avrupa Komünizmi" terimini temellük etmelerinin ikinci önemli adımı Santiago Carrillo'nun kitabının yayımlanmasıyla atıldı. Carrillo'nun kitapta Sovyet "sosyalizm"ini eleştirmesi, SBKP'nin *New Times* (Haziran 1977) dergisinde ona çirkin ve şiddetli bir tepki vermesine neden oldu. *New Times*'ın Carrillo'ya saldırısı belli başlı KP'lerin "Avrupa Komünizmi" terimini benimseme konusundaki gönülsüzlüklerine işaret ediyordu. Ama bu pek az dikkat çeken bir nokta oldu. Carrillo'yu savunan KP'ler bunu, onun görüşlerini –özellikle Sovyetler Birliği'nin doğasına dair eleştirilerini– benimsemeksizin, kendi görüşlerini savunma hakkı olduğunu desteklemek adına yaptılar. *L'Unita*'da (28 Haziran 1977) yayımlanan bir başyazı belli başlı Batılı KP'lerin yöneldiği çizgiyi benimsemişti, ama "Avrupa Komünizmi" terimini fev-

kalade dikkatli kullanıyor, terimi tırnak içine alarak yazıyor ve "öyle denilen" ibaresini ekliyordu. Carrillo'nun kitabının, bir "Avrupa Komünizmi" "öğretisi"ne dair tamamlanmış bir serimleme olmadığı söyleniyordu: Var olmayan bir öğreti. Çünkü, ilgili tarafların onayına yaslanan oldukça önemli belgeler ortaya konmuş olsa da, herhangi bir örgütsel merkez ya da herhangi bir kapsamlı sistemleştirme yoktu. Bununla birlikte, makale daha sonra "Avrupa Komünizmi denen şeyin" temel bir özelliği olduğunu belirtiyordu; yani, "siyasal demokrasinin gelişim süreci ile büyük toplumsal dönüşümler arasındaki ilişki".

Avrupa Komünizmi teriminin kullanımı konusunda İKP, İspanyol KP ve FKP arasındaki farklı tutumlara dair bir açıklama bulunması gerektiği açıktır. Biz burada, İspanyol KP'nin Frankoculuğun en sonunda çöktüğü bir zamanda ülke çapında itibara ivedilikle ihtiyacı olduğunu ve kendi demokratik güvenilirliğini ortaya koymak zorunda olduğunu ileri süreceğiz. Bunu yapmanın en kolay yolu Sovyetler'in eksikliklerine saldırmaktı. İspanya KP'sinin "Avrupa Komünizmi"ni oldukça ayrı bir tarzda geliştirmesi kayda değer. Bu ayırt edici yön, SBKP'nin "Avrupa Komünizmi"ne yaptığı açık saldırıların çoğuna hedef olmuştur. İspanyol KP'sinin uluslararası bölümünün başkanı ve *New Times*'tan gelen ikinci saldırının hedefi Manuel Azcárate (1977), Madrid Zirvesi'nin "Avrupa Komünizmi terimine belli bir biçim verdiği"ni savunmayı ve Sovyet blokunun eleştirilmesine ihtiyaç olduğunu –bu İKP ve FKP'nin yaklaşımlarında bulunmayan dikkat çekici bir vurgudur– yeniden ileri sürmeyi tercih etti. Claudín, Carrillo açısından bir desteğe dayanarak yola çıkmanın daha kolay olmasına rağmen öbür KP'lerin iktidara daha yakın olduklarını, böylece de Moskova'yla iyi ilişkilerin korunmasının iki parti açısından bir devlet çıkarı meselesi haline gelmeye başladığını da gözlemler.

İKP'nin kimlik sorunu yoktu ve o nedenle "Avrupa Komünizmi" terimine pek az ihtiyaç duyuyordu. İKP, iyi tesis edilmiş ayrı bir yolu ve bu yolun yorumlandığı uzun bir tarihi olan en büyük Batı Avrupa KP'sidir. Berlinguer ve Napolitano gibi belli başlı isimler, terimin yayılmasına çok büyük bir önem atfetmeksizin terimi temellük etmekle yetindiler. Yine de, Berlinguer terimin üze-

rinde bir tasarruf hakkı edinmeye çalışırken, partisinin öbür üyelerinin bunda avantajlı bir yan göremedikleri besbelli. Örneğin, 1977 yılında Modena'daki *Unià* festivalinde kıdemli bir parti tarihçisinin "Avrupa Komünizmi"nin var olmadığını savunmasından sonra, Berlinguer 18 Eylül'de yaptığı konuşmada özellikle bu noktayı ele aldı. Berlinguer, bölgesel bir örgütlenme oluşturmadıklarına özenle dikkat çekerek İspanyol, Fransız ve İtalyan KP'leri arasındaki yöndeşmeleri vurguladı ve bunun "Avrupa Komünizmi" olarak adlandırılmasının yerinde olduğunu savundu (Radice, 1978). Öte yandan, Amendola gibi İKP'nin bazı önderleri özellikle kendi izledikleri siyasaların İtalya'ya özgülüğünü vurguladı. Marchais'yi anımsatan bir üslupla Amendola şunu söyler:

> İnsanların "Avrupa Komünizmi"nden söz ederken yanıldıklarını düşünüyorum çünkü ortada böyle bir şey yok –komünist partilerin sayısı kadar özgül stratejiler var. Komünist hareket için Moskova'daki gibi tek bir dünya merkezinin yeniden tesis edilmesine karşıyız– ve Roma ya da Paris'te tek bir "Avrupa Komünizmi" merkezi kurmayacağız (Amendola, 1977).

Eric Hobsbawm'ın Giorgio Napolitano'yla yaptığı mülakatlarda (Batı Avrupa'da yaygın bir şekilde çevrilen ve tartışılan bir kitaptır bu) "Avrupa Komünizmi" teriminin ilk mülakatta (Ekim 1975 tarihli) hiç zikredilmemesi ve ancak ikinci mülakatta (Madrid Zirvesi'nden hemen sonra yapılmıştır) işin içine girmesi kayda değerdir. Napolitano terime oldukça muğlak bir anlam verir ve hemen ardından aynı analizin, örneğin Japon KP'si gibi Avrupa dışındaki KP'lere de teşmil edildiğine işaret eder.

FKP, güttüğü ulusçuluk ve NATO ile AET'ye düşmanlığı bakımından öbür iki KP'den daha tutarlıdır. FKP'nin uluslararası bölümünden olan ve parti dergilerinden birinde (*France Nouvelle*, 28 Şubat 1977) ileri kapitalist devletlerdeki KP'lerin geliştirmekte oldukları "geniş ortak temalar"ın olduğunu kabul eden Gerard Streiff, Marchais'nin Madrid'deki çizgisini öndelemişti. Ama aynı zamanda "Avrupa Komünizmi"nin kendilerinin siyasal sözcük dağarcığının parçası olmadığını özenle belirterek şöyle yazmıştı: "Aslında, sosyalizmin herhangi bir evrensel ya da bölgesel 'model'i

olduğuna inanmıyoruz." Daha sonra, partinin siyasal bürosunda görevli Jean Kanapa, Kasım 1977'de Paris'te *Fondation Nationale des Sciences Politiques*'de (Siyasi Bilimler Ulusal Vakfı) "Avrupa Komünizmi'nin karakteristikleri"ni sıralamıştı. Kanapa şu gözlemde bulunur:

> Sonuç olarak söylemek gerekirse, Avrupa Komünizmi sözcüğü kötü seçilmiş bir sözcük. Bu terim sonuçta yalnızca Avrupa'nın bazı komünist partileriyle ya da Avrupa'nın tüm komünist partileriyle ilgili olmayan bir gerçekliği tasvir ediyor. Ama biz sözcük savaşına meraklı değiliz... Burada kullandığımız anlamda Avrupa Komünizmi ifadesi bizce bugünlerde olumlu, saldırgan bir anlam kazanmış bulunuyor; bu terim özgürlük *içinde* sosyalizm için çalışanların arzularına tercüman oluyor. Ve terim bu anlamda kabulle karşılanıyor. Terimin bugünlerde onu icat edenlerin canını sıkmasının nedeni de budur kuşkusuz (Kanapa, 1976).

Kanapa'nın sözleri, hâlâ belli bir ihtiyatlı uzaklığı korusa da, Avrupa Komünizmi teriminin temellük edilmesinden komünist partilerin gördüğü yararın farkında olunduğunu, cüretli sayılabilecek bir dille ve açıkça ifade eder.

Özetle, çeşitli KP'lerin, büyük bir ideolojik inisiyatifin başarılı olmasına izin vermemenin kendileri açısından önemli olmasından ötürü zamanla "Avrupa Komünizmi" terimini kullanır hale geldiklerini savunuyoruz. Sözünü ettiğimiz ideolojik inisiyatife verdikleri yanıtta terimi temellük etmeyi ve terime olumlu bir anlam kazandırmayı becerdiler ve böylece başlangıçta terimi düşmanca bir anlamda kullanmış olanları zor durumda bıraktılar. Burada kayda değer olan bir nokta da, "Avrupa Komünizmi"yle ilgili metinlerin –çeviriler yoluyla– Batılı Marksist kültüre fevkalade hızlı bir şekilde yayılmasıdır. Bu bakımdan İKP ve İspanyol KP'sinin iyi birer tanıtımcı oldukları söylenebilir.

İlginç bir soru da, KP'lerin bu terimi gelecekte kullanmaya devam edip etmeyecekleridir. Ortak Program'ın Fransa'da başarısızlığa uğraması ve Sol'un yeni bir çoğunluk oluşturmada başarısızlığa uğramasıyla, yalnızca İKP yakın gelecekteki bir iktidarın eşiğinde sayılabilir. Daha geniş, Marksizm dışı söylemde "Avru-

pa Komünizmi" teriminin güncelliğini yitirmesi yönünde belli bir eğilim söz konusu. Kapitalizmi tehdit edebilecek ve bunu da 1974-'76'da olduğundan daha az bir güçle yapabilecek tek bir KP'nin kalmasıyla, "Avrupa" ibaresine pek iş düşmüyor. Bu, kapitalist demokrasinin ideologlarının terimi en azından şimdilik bırakmalarıyla sonuçlanabilir. Terimin İKP ve FKP'deki gönülsüz sicili göz önüne alındığında, Marksist söylem içerisindeki geleceği de belirsiz görünüyor. Terimin son zamanlarda benimsendiği tek alan Doğu Avrupalı muhalifler arasında ortaya çıkıyor --örneğin, 1978'in başında *Der Spiegel*'de (2 ve 9 Ocak 1978) yayımlanan SED muhalefetinin manifestosu.

C. SONUÇ

Bu bölümde, komünizmin son zamanlarda Batı Avrupa'daki gelişimi üzerine yapılmış belli başlı ideolojik çalışma tiplerinden bazılarını sunduk. Burada sunduğumuz özetin eksiksiz olduğunu savunmuyoruz, ama böylesi ideolojik çalışmaların yürütülme tarzı hakkında birkaç noktaya sonuç kabilinden değinmeye yetecek kadar kapsamlı olduğu söylenebilir.

İlk ve en önemli nokta, ideolojinin iki farklı kültürel sistemde, Geertz'in kullandığı anlamda iki farklı "anlam şebekesi"nde geliştirilmiş olmasıdır. Bunların her biri farklı ideologlar, örgütler ve medyalar tarafından desteklenir. Her biri öbürüne erişebilir. Bir gelenek içerisinde çalışan ideologlar öbür gelenekte üretilmiş malzemeyi alır ve ondan yararlanır. Ama bu ikisi arasındaki ilişki, müşterek anlamlar üzerinde kurulmuş bir karşılıklı nüfuz etme ve örtüşme ilişkisi değildir. Daha ziyade, ikisi arasında, ancak savaş haline benzeyen bir şekilde geçilen bir sınır vardır. Enformasyon ve düşünceler karşıt kamp içerisindeki gelişmeler hakkında istihbarat toplamak için kullanılır, karşıt sistemin terimlerine çevrilir ya da basitçe savaş esnasında öbür tarafla başa çıkmak için başvurulacak propaganda olarak kullanılır. Bu iki sistem arasındaki farklılığın derecesi Maurice Cornforth'un *The Open Philosophy and the Open Society* (Açık Felsefe ve Açık Toplum) başlıklı kita-

bında bariz bir şekilde gösterilir. Karl Popper'e karşı, "Marx'tan yana" bir tavır alan yazar Cornforth, tek tek başlıklar üzerindeki farklılıkların hepsinin nasıl da temel yaklaşım farklılığının ayrılmaz parçası olduğunu gösterir. Başlığından görülebileceği gibi, Cornforth kitap boyunca bazı anahtar sembolleri yeniden aynı hizaya dizmeye girişir.

"Avrupa Komünizmi" söz konusu olduğunda, iki sistemin içerikleri arasındaki fark, ekonomi düzlemi ve sınıf ilişkileri karşısında anayasal, siyasal formlara farklı biçimlerde yaklaşılmasında görülebilir. "Avrupa Komünizmi"nin Batı'nın gündemine ilk olarak girmesi, komünistlerin seçimler yoluyla siyasal iktidarı ele geçirmeleri gibi bir ihtimalin doğmasıyla gerçekleşmişti. Ama, antikomünistlerin siyasal iktidarın ele geçirilmesinde Makyavelci bir taktik olarak gördükleri şey, Marksistler açısından ekonomik ilişkilerdeki ve sınıf mücadelesindeki günümüz gelişmelerinin yeniden analiz edilmesi gerekliliğini ifade ediyordu. Görüldüğü gibi, siyasal iktidar konusunda her düşünce sistemi farklı bir açıklamaya sahip.

Bu bizi ikinci önemli noktaya, bir ideolojik figür olarak "Avrupa Komünizmi" konusunda önemli bir noktaya getiriyor. Yeni bir göstergenin (sign) gelişmesinde içeriğinden daha önemli şeyler söz konusu olur. Özellikle önemli olanı da, yeni gösterge ile aynı konuyu daha önce ifade etmiş olan arasındaki ilişkidir. İleri sürdüğümüz sav, bu figürün yaratılması ve geliştirilmesindeki inisiyatifin nasıl bir kamptan öbürüne kayıp durduğunu göstermekten ibaretti. Batı'da, komünizm zorunlu olarak Voloşinov'un ideolojik göstergelerin "çok-vurgululuk"u dediği şeyi kullanmaya çalışan bir karşı-kültürdür. Batı'daki mevcut komünizm anlayışını geliştirme tarzından ötürü çok-vurgululuk özellikle "Avrupa Komünizmi" örneğinde belirgindi. "Avrupa Komünizmi", komünizm hakkında başat ideolojide tesis edilmiş bulunan "tek-vurgulu" açıklamayı bozdu. Avrupa Komünizmi yalnızca demokratik değerleri kabul eden "iyi komünistler" olabileceğini ima etmekle kalmıyor, daha temel olarak, farklı bir komünizm tipi, totalitarizm teorisinin sınırlarının dışında yer alacak denli hayati farklılıkta bir komünizm tipi olabileceğini ortaya koyuyordu. Totalitarizm teori-

sinin vardığı sonuç, demokrasinin düşmanlarının temelde aynı olduğuydu.[8]

Son zamanlara kadar, sosyal demokrasi dahil olmak üzere tüm sosyalizm biçimlerinin bölünümün öbür yakasına düştüğünü anımsamak ilginç olacaktır. Joseph Schumpeter, ünlü kitabı *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*'de, sosyalizm ve demokrasi arasındaki ilişkileri daha önce zikrettiklerimize çok benzeyen kuşkulu terimlerle tartışır. Örneğin, Schumpeter (1970: 238), sosyalizmi demokratik kılan özsel herhangi bir şey olmadığını savunuyor ve "Tek sorun sosyalizmin demokratik olup olamayacağı ve hangi anlamda demokratik olup olamayacağı"dır diyordu. Schumpeter, İkinci Enternasyonal'in klasik Alman ve Avusturyalı sosyal demokratlarını Makyavelizmle ya da samimiyetsizlikle suçladığını inkâr etse de, gördüğü oportünizm izlerini özellikle vurgular:

> Onlar demokratik olmayan söz ve pratiklerden fena halde alınan çevrelerde yaşadılar... Kimi durumlarda, kendilerini ve faaliyetlerini koruyan demokratik ilkeleri benimsemek için her türlü nedenleri vardı. Başka bazı durumlarda birçoğu demokratik çizgilerde ilerlemenin doğurma vaadinde bulunduğu siyasal ya da öbür türde sonuçlarla tatmin oldular... Böylece demokrasiyle ittifak kurulmasından yana çıkarken basitçe en aşikâr olan şeyi yaptılar (Schumpeter, 1970: 238-9).

Tüm sosyalizm biçimlerinin doğaları gereği anti-demokratik olup olmadıkları sorusu hâlâ canlı bir tartışma konusu. Bu konu son zamanlarda Avrupa Komünizmi'ne karşı açılan Haçlı Seferlerinde görev alan birçok ideolog tarafından ortaya atıldı. *Commentary* dergisi 1978 yılının Ağustos sayısını, "kapitalizm ve demokrasi arasında kaçınılmaz bir bağıntı" olup olmadığı sorusuna verilen yirmi altı yanıta ayırdı. Bu sayıya yazılan önsöz, birçok entelektüelin bir zamanlar hatalı ya da siyasal açıdan tehlikeli olduğu gerekçesiyle reddettikleri şeyi artık akla yatkın bulduklarını, "sosyalizmi 'totaliter ayartma'ya bertaraf edilemeyecek şekilde maruz kılan yapısal bir şeylerin olabileceğini" kabul ettiklerini

8. Bkz. Annie Kriegel'in "Avrupa Komünizmi"ne dair polemiği, **Un Autre Communisme?**, Kriegel'in yanıtı ikirciksiz bir "Non, çest la meme chose!"dur (Hayır, bu aynı şeydir! -ç.n.).

ileri sürüyordu. Revel'e yapılan bu örtük göndermenin yanı sıra, *Commentary* dergisi Avrupa'da bu tip düşünceleri savunanların örnekleri olarak Fransa'daki "yeni felsefeciler"e ve İngiltere'de "Paul Johnson ve diğerleri"ne açıkça gönderme yapıyordu. İngiltere'de olduğundan bahsedilen bu "diğerleri" arasında Stephen Haseler'ın olduğunu varsaymanın hiçbir zararı yok. Haseler, içerisinde Revel'i, *nouveaux philosophes* ve Johnson'ı, bazı insanların sosyal demokrasinin sosyalizme kayması karşısında zaten uyarılarda bulunmuş olduğunun umut işaretleri olarak zikrettiği "Sosyal Demokratların Çöküşü" başlıklı makalesini 1977 yılında *Commentary*'ye vermişti.

Bu noktada ideolojik mücadele totalitarizm teorisinin komünizm eleştirisinden, mümkün tek demokratik sosyalizm biçimi olarak belli bir "sosyal demokrasi" anlayışı geliştirmeye ve buradan hareketle ideolojik mekânı tekeline alma yolunda sarf edilen bir çabaya kayar. Bu bizi tekrar "Avrupa Komünizmi" konusuna getirir. Haseler, kitabının başka bir yerinde şunu savunmuştur: "Üslup ve entelektüel canlılık farkları bir kenara bırakıldığında, İngiliz İşçi Partisi'nin sol kanadı Batı Avrupa'daki 'Avrupa Komünizmi' hareketinin bir branşıdır. Onun 'Avrupa Komünizmi'yle paylaştığı ortak noktalar, Kuzey Avrupa'nın sosyal demokrat partileriyle olan ortak noktalarından daha fazladır" (*The Times*, 27 Ekim 1978). Bu makalesinde belirttiğine göre, buradan türeyen tehlike, Atlantik ittifakının ve NATO'nun birliğinin yıkılmasıdır. Ama İşçi Partisi'nin sağ kanadında yer alan atak bir grup olan Sosyal Demokratik İttifak'ın sekreteri Haseler, savunma siyasası konusundaki tek bir suçlamayla yetinse de, *New Statesman*'in eski editörü olan ve şu aralar *Sunday Telegraph*'a ve *Evening Standard*'a yazılarıyla katkıda bulunan Paul Johnson, savaşı daha geniş bir cephede yürütmektedir. Johnson, *Standard*'daki bir yazısında (5 Aralık 1978), kolektivizm ile bireysel özgürlük arasında seçim yapılması gerektiğini belirten *Confrontation: Will the Open Society Survive until 1989?* (Hesaplaşma: Açık Toplum 1989'a Kadar Ayakta Kalabilecek mi?) (Ekonomik Araştırma Enstitüsü, 1978) başlıklı sağcı yazılar toplamının yeni cildinin yayımlanmasını hoşnutlukla karşılamaktadır. Johnson, Sağ siyasette gelişen yeni bir dinamik Ortodoksiyi alkış-

lamaktaydı. Bu Ortodoksi *nouveaux philosophes*'u totalitarizm hakkındaki ilk metinlerden biri ve Margaret Thatcher'ın gözde kitabı olan *The Road to Serfdom*'ın (Kölelik Yolu) yazarı 'Fritz' Hayek'i ve Amerika'nın doğu kıyısından da *Commentary*'yi içerir. Bu ideologlar grubu kendi tahminlerinin yarattığı kasvet havasından kurtulmak için ıslık çalarken bu korku ıslığını herkese müzik diye dinletiyorlardı.

"Avrupa Komünizmi" olayına dönecek olursak, farklı yeni bir komünizm tipinin tanınması, komünizmin bir, bölünmez ve düşman olarak tanımlanabilir olduğu yolundaki temelde özcü anlayışla uyuşmazlık içindedir. Bunun yarattığı sorun, "Avrupa Komünizmi" tartışması seçkin çevrelerden popüler tüketime daha çok kaydıkça iyice belirginleşti. Bu bizi üçüncü sonuç noktamıza, "Avrupa Komünizmi" olayının Batı'daki ideolojik seçkinler arasında var olan işbölümüne ışık tutmasına getirir.

Detente'ın ardında kamuoyuyla ilintili sorunlar zaten mevcuttu. Kissinger'ın kendi açıklamasına göre, Çekoslovakya, Vietnam, Şili ve başka yerlerdeki olaylarla kafası karışan Batılı halkların güven tazelemelerini sağlamak için ideolojik ayarlamalar yapılması zorunluydu. O dönemden beri sorun, bu ideolojik yeniden düzenlemenin, hesaplaşmaktan vazgeçmeksizin nasıl başarılacağıydı. "Avrupa Komünizmi"nin başlangıçtaki cazip noktalarından biri onun anti-Sovyet potansiyelinden ileri gelmiş olabilir. Avrupa Komünizmi'ne bir anti-Sovyet inşa olduğu gerekçesiyle saldıran komünist ideologları etkileyen ilk nokta kesinlikle buydu. Ama, Avrupa Komünizmi'nin Batı bağlamındaki, insan yüzlü sosyalizmi savunan Dubçek gibi, sosyalizme giden demokratik yolu temsil eden Allende gibi zaten baş belası olduğu kanıtlanmış sembollerle bağlantılı yeni bir komünizm biçimi bağlamındaki anlamı çok daha muğlaktı. Bu, Batı'da anti-komünistlerin daima saptadıkları farklılığın aslında benzer olduğunu, "Avrupa Komünizmi" savunucularına güvenilmemesi gerektiğini göstermeye çalışarak bir püskürtme taktiği izledikleri anlamına geliyordu.

Özet olarak, "Avrupa Komünizmi"nin Batı sistemindeki bir figür olarak dört işlevi olduğunu söyleyebiliriz. İlk işlevi, yeni bir biçim içindeki eski bir tehlikenin işaretini vermesiydi. İkinci işlevi, Doğu Avrupa'daki muhalefeti kışkırtabilme ihtimali sayesinde

düşmanların saflarında daha da karışıklık yaratma potansiyeli taşıması anlamında dış siyasetle ilgiliydi. Üçüncüsü ise, taşıdığı ekonomik potansiyeldi. Eğer İKP'nin İtalyan hükümetine katılması bu ülkede krizle başa çıkılmasına katkıda bulunabilmesi için zorunluyduysa, bu söz konusu komünizm biçiminin yalnızca eski komünizm olmayıp yeni, ayrı ve teknokratik bir çeşni içeren bir komünizm olduğu anlamına geliyordu.

Avrupa Komünizmi teriminin kullanılmasındaki dördüncü avantaj da, ideolojik geri desteğe karşı savaşma tecrübesiyle ilintiliydi. Özlü bir terim olarak "Avrupa Komünizmi", karşı-örnek sunularak yapılan bir savunu biçimini mümkün kıldı. Bir ülkedeki herhangi "iyi" bir fenomenin karşısına, başka bir ülkedeki "kötü" örnek çıkartılıp, üstü kapalı ya da açık bir şekilde yalnızca "kötü"nün gerçek olduğunu savunan bir taktik benimseniyordu. Bu teknik, Kissinger'ın "Avrupalı" olmasına karşılık hiç kimsenin şimdiye kadar "Avrupa Komünizmi" terimi içine katmaya kalkışmadığı bir partiyi, Portekiz Komünist Partisi'nin bir kısmını "Avrupa Komünizmi"ne dahil ettiği televizyon konuşmasında zirvesine ulaştı. Avrupa Komünizmi'nin taşıdığı dış siyaset işlevi, Carter yönetimi Avrupa Komünizmi'ne dair değerlendirmelerini Ocak 1978'de değiştirdiği zaman itibarını yitirdi. Ekonomik işlevi ise daima İtalyanların özel bir biçimde, münferit olarak ele alınmasıyla iş görmüştü. "Avrupa Komünizmi"nin sadece özlü bir terim olma sıfatıyla ayakta kalması pek muhtemel görünmüyor. Bu her şeyden önce bir saldırıdan ziyade savunma taktiğidir ve başat kültürün sözcülerinin savunmacı bir konumu erdem haline getireceklerini varsaymak için bir neden yok.

KP'lere gelince, "Avrupa Komünizmi"nin Marksist analizde başvurulan bir terim olmaktan ziyade, ideolojik bir inisiyatifi ele geçirmek için temellük edildiği düşüncesindeyiz. Terim nasıl ilk yaratıcılarının "elinden kaçtı"ysa, aynı şekilde KP önderliklerindeki temellük edicilerinin de "elinden kaçmıştır". Bu önderler, kendilerini terimden uzak tutmaya gösterdikleri özene rağmen, terimin geçici olarak en az genel siyasal düşüncedeki kadar geçerlilik kazandığı Sol içi tartışmalarda da genellikle "Avrupa Komünizmi" yanlısı olarak tanımlanmaktadırlar.

KAYNAKLAR:

Amendola, G., görüşen Weber, H. (1977) "The Italian Road to Socialism", **New Left Review**, Kasım-Aralık: 39-50.

Aron, R. (1977) **Plaidoyer pour L'Europe Decadente**. Paris: Robert Laffont. Bu kitaptan alınan parçalar şu başlıkla yayımlandı: "My Defence of our Decedent Europe", **Encounter**, Eylül-Ekim 1977.

Azcarate, M. (1977) "Eurocommunism: A Reality, a Hope", **Mundo Obrero**, Mart; yeniden basımı Euro-Red, 4: 4-5.

Berlinguer, E. (1976) "For New Roads towards Socialism in Italy and Europe", **The Italian Communists**, 2 (3).

Bettiza, E. (1978) "Great Illusions in the Face of Danger", **Encounter**, Ocak: 21-3.

Carli, G. (1976) "Italy's Malaise", **Foreign Affairs**, Temmuz: 708-18.

Carrillo, S. (1977) **'Eurocommunism' and the State**. Londra: Lawrence & Wishart.

Chirac, J. (1978) "France: Illusions, Temptations, Ambitions", **Foreign Affairs**, Nisan: 489-99.

Claudin, F. (1978) **Eurocommunism and Socialism**. Londra: NLB; İspanyolca orijinali 1977 yılında yayımlandı.

Comforth, M. (1977) **The Open Philosophy and the Open Society**. Londra: Lawrence & Wishart.

Dalma, A., Rovan, J., Razumovsky, A., Vermehren, M. ve Ramseier, H. (1977) **Euro-Kommunismus**. Zürih: Edition Interfrom.

Devlin, K. (1977) "The Challenge of Eurocommunism", **Problems of Communism**, XXVI, Ocak-Şubat.

Domhoff, G. W. (1969) "Who Made American Foreign Policy, 1945-1963?", D. Horowitz, der., **Corporations and the Cold War**. New York: Monthly Review Press.

Earle, J. (1976) "The Italian Economy: A Diagnosis", **The World Today**, 32(6) Haziran: 214-21.

Gati, C. (1977) "The 'Europeanization' of Communism", **Foreign Affairs**, Nisan: 539-53.

Geertz, C. (1975) "Ideology as a Cultural System", **The Interpretation of Cultures**. Londra: Hutchinson.

Goldsborough, J. O. (1977) "Eurocommunism after Madrid", **Foreign Affairs**, Temmuz: 800-14.

Haseler, S. (1977) "Europe: The Collapse of the Social Democrats", **Commentary**, 64 (6).

Haseler, S. ve Godson, R. (1978) **Eurocommunism: Implications for East and West**. Londra: Macmillan.

Hayek, F. (1944) **The Road to Serfdom**. Londra: Routledge & Kegan Paul.

Institute of Economic Research (1978) **Confrontation: Will the Open Society Survive until 1989?** Hobart.

Kanapa, J. (1976) "Les caractéristiques de l'eurocommunisme", **Recherches Internationales à la Lumière du Marxisme**, 3-4:

Kanapa, J. (1977) "A 'New Policy' of the French Communists?", **Foreign Affairs**, Ocak: 280-94.

Kissinger, H. A. (1977a) "Communist Parties in West Europe: Challenge to the West", **Atlantic City Quarterly**, 15 (3) Sonbahar.

— (1977b) "Eurocommunism - Kissinger's Warning", **Across the Board**, Eylül: 82-9.

Kolakowski, L. (1977) "The Euro-Communist Schism", **Encounter**, XLIX (2), Ağustos.

— (1978) **Main Currents in Marxism**. 3 cilt. Oxford: Clarendon Press.

Kriegel, A. (1977) **Un Autre Communisme?** Paris: Hachette.

La Malfa, U. (1978) "Communism and Democracy in Italy", **Foreign Affairs**, Nisan: 476-88.

Lange, P. (1976) "What Is to Be Done -about Italian Communism?", **Foreign Policy**. Kış: 224-40.

Laqueur, W. (1976) "Eurocommunism and its Friends", **Commentary**, 62 (2), Ağustos: 25-30.

— (1978) "The Eurocommunist Debate" (editorial statement), **Washington Review of Strategic and International Studies**, 1(2), Nisan.

Ledeen, M. (1977) "The 'News' about Eurocommunism", **Commentary**, 64(4), Aralık: 53-8.

Leonhard, W. (1978) **Eurokommunismus: Herausforderung für Ost und West**. Münih: Bertelsmann.

Levi, A. (1977a) "Eurocommunism: The Italian Experience So Far", **Across the Board**, Temmuz.
— (1977b) "Italy's 'New' Communism", **Foreign Policy**, Bahar: 28-56.
Lieber, R. J. (1977) "The Pendulum Swings to Europe", **Foreign Policy**, Bahar.
Löwenthal, R. (1977) "Can Communism Offer an Alternative World Order? Some Lessons of 20th Century Politics", **Encounter**, XLVIII (7) Nisan.
McInnes, N. (1975) **The Communist Parties of Western Europe**. Londra: Oxford University Press.
— (1976) **Eurocommunism**. Washington Papers, No.37. Londra: Sage.
Marchetti, X. (1978) "The French Left and March Elections", **Washington Review of Strategic and International Studies**, 1 (1), Ocak.
Moss, R. (1977) "The Spectre of Eurocommunism", **Policy Review**, 1 (1), ğaz.
Moynihan, D. (1978) "The American Political Elite. A Conversation with Michael A. Ledeen", **Washington Review of Strategic and International Studies**, 1 (1) Ocak.
Napolitano, G. (1978) "The Italian Crisis: A Communist Perspective", **Foreign Affairs**, Temmuz: 790-9.
Napolitano, G. görüşen Hobsbawm, E. (1977) **The Italian Road to Socialism**. Nottingham: Journeyman.
Nichols, P. (1976) "On the Italian Crisis", **Foreign Affairs**, Nisan: 511-26.
Owen, D. (1978) "Communism, Socialism and Democracy", **Washington Review of Strategic and International Studies**, 1 (2), Nisan.
Popov, M. (1976) "Eurocommunism and the Pan-European Conference", **The World Today**, 32 (10). Ekim: 387-92.
Radice, L. L. (1978) "Un socialismo da inventare", **Critica Marxista**, 4, Temmuz-Ağustos.
Revel, J. F. (1976) **La Tentation Totalitaire**. Paris: Laffont.
— (1978) "The Myths of Eurocommunism", **Foreign Affairs**, Ocak: 295-305.
Romeo, R. (1978) "Rome 1984?", G. Urban ile bir görüşme, **Washington Review of Strategic and International Studies**, 1 (1) Ocak.
Sassoon, D., derl. (1978) **The Italian Communists Speak for Themselves**. Nottingham: Spokesman.
Schumpeter, J. A. (1970) **Capitalism, Socialism and Democracy**. Londra: Unwin.
Segre, S. (1976) "The 'Communist Question' in Italy", **Foreign Affairs**, Temmuz: 692-707.
Silberman, L. (1977) "Yugoslavia's 'Old' Communism", **Foreign Policy**, Bahar.
Sonnenfeldt, H. (1978) "The Sonnenfeldt Doctrine Revisited: A Conversation with Michael A. Ledeen", **Washington Review of Strategic and International Studies**, 1 (2), Nisan.
Stehle, H. (1977) "The Italian Experiment and the Communists", **The World Today**, 33 (1), Ocak: 7-16.
— (1978) "The Italian Communists on the Parliamentary Path to Power", **The World Today**, 34 (5), Mayıs: 135-83.
Steinkühler, M., derl. (1977a) **Eurokommunismus im Widerspruch: Analyse und Dokumentation**. Köln: Verlag Wissenschaft und Politik.
— (1977b) "Ursprung und Konzept des Eurokommunismus: Gespräch mit Frane Barbiere", **Deutschland-Archiv**, Nisan.
Tiersky, R. (1974) **French Communism**, 1920-1972. New York: Columbia University Press.
— (1976) "French Communism in 1976", **Problems of Communism**, 25 (1), Ocak-Şubat.
Timmermann, H. (1977) "Eurocommunism: Moscow's Reaction and the Implications for Eastern Europe", **The World Today**, 33 (10), Ekim: 376-85.
Urban, G. (1977) "Communism with an Italian Face? A Conversation with Lucio Lombardo Radice", **Encounter**, XLVIII (5) Mayıs.
—, derl. (1978a) **Eurocommunism: Its Roots and Future in Italy and Elsewhere.** Londra: Temple Smith.
—, (1978b) "Have They Really Changed? A Conversation with Altiero Spinelli. Eurocommunism, Again", **Encounter**, 1 (1), Ocak.
Volosinov, V. N. (1973) **Marxism and the Philosophy of Language**. Londra: Seminar Press.

III

Kolektif kimlik sorunları

GİRİŞ

İnsanlar genellikle diller hakkında konuşurlardı, yalnızca bizim şehrimizde yedi ya da sekiz farklı dil konuşulurdu, herkes bu dillerin hepsinden biraz anlardı. Yalnızca köylerden gelen küçük kızlar sadece Bulgarca konuşurlar ve bu yüzden aptal addedilirlerdi. Herkes bildiği dili hesaplardı; birkaç dil bilmek, bunun insanın hayatını ya da öbür insanların hayatlarını kurtarabileceği bilindiğinden önemliydi.

Elias Canetti, *Özgür Bırakılmış Dil* (1988).

Kimlikleri (birer kimlikleri olduğuna inandıklarını varsaymak kaydıyla) en iyi ihtimalle yüzlerinde demir maskeler gibi büyümüştü. Kendi kimliğini, istediği gibi saçıyor, inceliyor, bir kenara bırakıyor, başka bir kimliğin üzerine koyuyor ve böylece kendisini her zamanki kadar uyanık bir şekilde bir kez daha inceleyip daima şu ya da bu şekilde suçlu buluyordu. Kimlikleri demir gibi muhkem bir hayat tarzından

değil, aşırı hafif, hemen hemen deneysel ve birbirinin yerine konulabilen malzemelerden dövülmüş ve onun ikinci doğası haline gelmemişti. Bu kimlikler tıpkı bilim adamlarının inşa ettikleri moleküler modeller gibi sadece hipotetik olsalar da, bu kimliklerin her birinde kendisini bulmaktaydı. Onun açısından bunların her biri yadsınamaz bir şekilde *Ben* idi.

Gregor von Rezzori, *Bir Anti-Semitiğin Anıları* (1983).

"Bir halkı tasfiye etmenin ilk adımı", dedi Hubl, "onun belleğini silmektir. Kitaplarını, kültürünü, tarihini imha et. Sonra başka birilerinin yeni kitaplar yazmasını, yeni bir kültür imal etmesini, yeni bir tarih icat etmesini sağla. Çok geçmeden bu ulus şimdi ve geçmişte ne olduğunu unutmaya başlayacaktır. Bu unutuş, çevresindeki dünyada daha da hızlı gerçekleşecektir.

Milan Kundera, *Gülüşün ve Unutuşun Kitabı* (1983).

Kimlik, ucu daima açık olan bir arayışken, bir kimsenin kendi kökenlerini saplantılı bir şekilde savunması zaman zaman, başka koşullarda yerinden edilmeye isteyerek boyun eğmek kadar gerileticı bir kölelik biçimi olabilir.

Claudio Magris, *Tuna* (1989).

Bu son bölümler kolektif kimlik sorunuyla uğraşmakta. Bu izleğin önümüzdeki yıllarda insan bilimlerinde giderek merkezileşeceği kesin. Burada yazılanlar ise daha sonra yapılacak olan çalışmalar için ancak yarım yamalak birer zemin temizleme işine yarayabilir.

7. ve 8. bölümlerin orijinalleri kuşkucu bir amaçla tek bir uzun deneme olarak yazılmıştı. "Avrupalı" bir akademik kurumda çalıştığım sırada, ortak kültürden söz eden resmi ideoloji ile meslektaşlarım ve arkadaşlarım arasında ulusal çeşitliliğin sürmesi konusundaki ayrılık beni hayrete düşürmüştü. Yaralı bir Edebiyat Cumhuriyeti miydi söz konusu olan? Kesinlikle. Bilginlerden oluşan Avro-kabile mi? Eh, belki...

Bu kısımdaki bölümler, bugünlerde sıkça sözü edilen "kültürel kimlik", "işitsel-görsel mekân", "ulusal kültürün savunulması" ve son olarak bunlarla eşit öneme sahip şu güçlü duygusal inşa "Avrupalı kimliği" nosyonlarının ardında neyin yattığını görmek amacıyla iletişim ve kültürel çalışmalar alanında son zamanlarda yapılmış olan bazı çalışmaları sorgulayarak başlıyor. Günümüz

siyasa tartışmalarında kullanılan formülasyonların berisinde yatan kilit varsayımların bazılarını gözden geçirmeyi amaçlamamdan ötürü, burada analitik ve kavramsal bir yaklaşım benimsedim. Temel soru ise şu: Kültürel tartışma alanını dolduran etiketler ve sloganlar bolluğu arasında ciddi kavramsal düşünceler kaynayıp gitmiş midir? Ulaştığım sonuç bunun pek az olduğu ya da hiç söz konusu olmadığıdır: Şimdilerde moda olan söylem, kültürel alanda birbirleriyle rekabet eden çeşitli siyasal-ekonomik projelere saygınlık ve yeni bir kimlik önermektedir. Ama olayı biraz daha kurcaladığınız vakit, karışıklıkların serpildiği yüzeyi eşeleyerek teorik yeraltına girmekten kaçınamıyorsunuz.

Bu son kısma nüfuz eden kuşkucu tutum, her şeyden önce kültürel kimliklerin inşasında kitle iletişiminin oynadığı role dair yaygın olarak paylaşılan bir varsayımla bağlantılı. Bu varsayım kolay ve aşikâr bir yanıt barındırmakta: Bu kadar yaygın olduklarına göre medyalar önemli *olsalar gerektir*. Cidden böyle olmaları *gerekir* mi ? Ayrıca, farklı koşullarda farklı yollardan nasıl olup da böyle olabilmeyi becermektedirler? Bu sorular 7. bölümde bizi yakın dönemin medya teorisine ve siyasal tartışmalara götürmekte. Gelgelelim, ulusal kimliği ya da ulusal kimliğin inşasında kültürel süreçlerin oynadığı rolü nasıl teorileştirmek gerektiği konusunda bu çalışmalarda keşfedebileceğimiz pek az şey var. 8. bölümde, çağdaş dünyadaki kolektif kimlik kazanımının can alıcı önemde örneği olmaya devam eden "ulusal kimlik" nosyonu hakkında söz almanın gerektirdiği derin ve kapsamlı sorunlar konusunda ihtiyaç duyduğumuz manivelayı sağlamaya başlayan ve toplumsal teoriye yapılan dikkate değer ve büyük ölçüde son dönemde gerçekleştirilmiş olan katkılardan bazıları ele alınıyor.

Kuşkucu tutumum, 9. bölümde açığa çıktığı üzere, "Avrupalılaştırma" projesiyle de ilintili. Bu bölüm henüz sonuçlanmamış bir çalışma esnasında yazıldı; elinizdeki kitap yayıma hazırlanırken ortaya çıkan eserlere geçerken yapılmış göndermeler bir yana, bu bölümü 1990 baharının sonlarında nihayet (daha önceki birçok değişkelerden sonra) büründüğü şekil içinde bıraktım. Bu bölümün ilgilendiği koşullar sürekli bir değişime maruz kalmakta olup, akademik yayıncılığın zaman ölçekleri içinde değişmelerin hepsine yetişmek mümkün değil; en iyi ihtimalle daha ileride yatan zorlu çıkmazlar saptanabilir.

7. ULUSAL KİMLİK ÜZERİNE (I): KÜLTÜREL SİYASET VE MEDYALOGLAR

A. EURO-ANGST, EURO-KULTUR-ALS-LÖSUNG

"Ulusal kimlik", kültürün üretimi ve tüketimi ile ulus-devletin ya da AET'nin oluşumu arasındaki ilişkiler konusunda günümüzde yapılan tartışmaların merkezinde yer alan, her işe yarar bir slogan haline geldi. Hem bu ilginin ifade edildiği bağlamlar hem de söz konusu bağlamları biçimlendiren varsayımlar çeşitli.

AET'nin içinde kültürel alarm çanları çalmakta. Bu çanlardan yükselen semptomatik bir melodi Avrupa Toplulukları (CEC) *Green Paper*'ı* *Television without Frontiers*'den (Sınırsız Televizyon) gelmekte:

* AT içinde, güncel metin oluşturmaya yönelik olarak hazırlanan politika taslağı (ç.n.)

> Enformasyon, Avrupa'nın birleşmesinde tayin edici, belki en tayin edici etken... Avrupa'nın birleşmesi ancak Avrupalıların bunu istemeleri kaydıyla başarılacak. Avrupalılar birleşmeyi ancak bir Avrupa kimliği diye bir şeyin olması kaydıyla isteyecek. Bir Avrupa kimliği ancak Avrupalıların bu kimlikten yeterince haberdar edilmeleri kaydıyla gelişecek. Şu anda, kitle iletişim araçları yoluyla aktarılan enformasyon ulusal düzeyde denetlenmekte (CEC, 1984a: 2).

Öyleyse, sınırları açın ve bırakın binlerce program çiçek açsın. Yukarıdaki alıntıda (raporun 2. ve 28. sayfalarında iki kez ortaya çıktığı için önemli bir pasaj olduğu belli) ilgilendiğim nokta, alıntının retoriği ve varsayımları. Burada birlik, amaç ve "enformasyon" da (bu terim –enformasyon– geniş antropolojik bir anlamda "kültür"ün bir görünümü olarak okunabilir) bu amaca erişmenin aracı oluyor. Avrupa düzeyindeki birliğin, öncel bir koşula bağımlı iradi bir edimin sonucu olacağı söylenmekte: Bir "Avrupa kimliği". Ama bu da başka bir şeye bağımlı: "Enformasyon". Bundan dolayı enformasyonun (kültürün), iradenin bir homojenleştiricisi ya da eklemleyicisi olarak hareket edeceği savunulmakta: Bu, arzulanan toplumsal düzenin inşasına dair tam anlamıyla idealist ve iradeci bir algılama olup, epeyce ihtimal dışı bir açıklama.

Böylesi hüsnükuruntuların öbür birçok örneklerini sunmaya çalışmak boşa harcanmış bir çaba olurdu. Bununla birlikte, başka bir alıntı dikkat çektiğim noktayı pekiştiriyor ve başka bir noktayı daha açığa çıkarıyor. Bu alıntının kaynağı *The European Community and Culture* (Avrupa Topluluğu ve Kültür) adlı bir broşür:

> Avrupa'da bir kültür topluluğunun varlığı zaten yadsınamaz bir olgu. Yüzeydeki diller, zevkler ve sanatsal üsluplar çeşitliliğinin altında ortak bir kültürel mirasa dayalı bir benzerlik, akrabalık, bir Avrupalı boyut ya da kimlik var. Farklı bireylerin, düşüncelerin, üslupların ve değerlerin katkıları yüzyıllar boyunca bizim ortak medeniyetimizi yarattı (CEC, 1985: 3).

Aynı konturlar bir kez daha işin içine giriyor. Ortak bir kültür vardır; çeşitlilik yalnızca yüzeysel bir fenomen ya da gölge-fenomendir. Aslında, ortak kültür Avrupalılara *zaten* bir kimlik

ihsan etmektedir. Bunun, öykünün daha olumlayıcı bir değişkesi olduğu besbelli. Bu değişkede fiili kültürel çeşitliliğin yarattığı tuhaf sorun için hazır bir çözüm vardır: Çeşitlilik *içinde* birlik.

Ama bu Avrupalılık mirasını nasıl tahayyül etmeli? "Çeşitlilik içinde birlik", birçok formülden yalnızca biri. Bir kategori olarak "Avrupa" hakkında daima bir muğlaklık söz konusu olmuştu. Bu bağlamda hoş bir eğitici kitap, II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Avrupa medeniyetinin "nesnel" bir tarihi olarak tasarlanan *The European Inheritance*'dır (Avrupa Mirası) (bkz. Barker ve diğerleri, 1954). Bu tasarıyı doğuran inisiyatif, Şubat 1943'te Müttefik Eğitim Bakanları Konferansı tarafından atanan Kitap Komitesinin Tarih Komitesi'nden kaynaklanmıştı. Genç insanları ıslah edici bir metin olması amaçlanan kitabın özelliği, öykünün Nazi dönemini geride bırakan ve savaş sonrası bölünmeleri oldukça soğukkanlı bir biçimde değerlendiren olumlu bir Avrupa tarihi inşa etmekti. Kitabın "Özet ve Sonsöz" kısmında önde gelen bir tarihçi Sir Ernest Barker, eski Yunanlılara kadar giden, "çevresini kaplayan kıyılar ve bunların iç bölgeleriyle bir deniz" olarak Güneyli bir Avrupa anlayışı ile "fiziksel olarak geniş Asya topraklarının bir ilavesi ya da çıkıntısı olan ve Batı'dan Doğu'ya (ya da Doğu'dan Batı'ya, bu kişinin keyfine kalmış bir şeydi) uzanan uzun bir yatay yarımada olarak Kuzeyli ya da modern Avrupa anlayışı" arasında bir ayrım yaptı (1954: 296). Kültürel kimlik hakkındaki tüm formüllerin uzun ve karmaşık bir tarihsel süreçle ilintili bir kalkış noktasını öngerektiren yapıntılar (artefacts) olduğu aşikâr, ama belirtmeye değer bir nokta. Tam da güncel Avroformüllerin belirsizliği, bu tarihle, özellikle savaş ve uluslararası rekabetin tarihiyle uğraşmanın getirdiği sorunların bir belirtisi. Aşağıda daha fazla tartışacağımız bir ibareyle, Avro-ideologlar coğrafi bir mekândan "hayali bir cemaat" yaratmak zorunda kalıyor: "Coğrafyacıların Büyük Avrupa'sı –İrlanda'nın Batı kıyısından Urallara ve North Cape'den Sicilya'nın güney kıyısına uzanan Avrupa– daima zihinsel ve tarihsel bir birimden ziyade mekânsal bir birim olmuştur" (Barker ve diğerleri, 1954: 346).

Green Paper'a döndüğümüzde, burada varsayılan birliğin hâlâ gerçekleştirilme sürecinde olduğunu anlarız. "Avrupa'nın ortak

kültürel ve ulusal mirasının zengin çeşitliliğinin farkında olmayı geliştirme ve besleme" ve "ortak bir mukadderat"ın (CEC, 1984a: 28) tanınmasını geliştirme konusunda televizyona –özellikle Avrupa kaynaklı programlara– önemli bir rol atfedilir. Gelgelelim, Komisyon'un belgesi neşeli ve (eğer tutarlı bir Avrupa-söylemi koşulunu dayatacak olursak) çelişkili bir şekilde "güçlü bir Avrupa sinema ve televizyon endüstrisi yaratılması"nın "iş alanları yaratacağını, Amerikan ve Japon yayılması karşısında *Avrupa'nın kendi kültürel kimliğinin* ve ekonomik yayılma umutlarının *korunmasına* yardım edeceğini" varsayar (CEC, 1984a: 4, vurgu benim). Burada kimlik açıkça zaten var olmaktadır: "Avrupa"nın zaten oluşmuş bir özne ya da fail olarak kavrandığı, savunulması gereken ulus-üstü bir kültür vardır (bkz. *Towards a European Televisi-on Policy*, CEC, 1984b: 8-9). Buradaki retoriği tamamlamamıza yarayacak, Topluluğun uzun süre önce vefat eden bir babasından gelen törensel bir mesajımız da var: Jean Monnet, "Eğer Avrupa Topluluğu'nu yeni baştan başlatacaksak, kültürle işe başlamamız gerek" demişti (CEC, 1984b: 10'da zikrediliyor). Bu türden bir "kutsal" emir, geleneksel vurgunun görünüşte tersine çevrilmesini, ekonominin önceliğinden kültürün önceliğine doğru gerçekleşen kaymayı meşrulaştırır. Gelgelelim, "kültür"ün ekonomik amaçlara hizmet etmek üzere orada olduğu besbelli. Kültür, alttan alta yerli üretim ve istihdam kapasitelerinin korunmasıyla eşanlamlı bir işlev görmektedir.

Bununla ilişkili öbür retorikleri incelemeden önce, resmi açıklamanın altında yatan Avrupa tarihi vizyonu hakkında bir noktayı işaret etmek gerek. Güya ortak kültür yüzyıllar boyunca "farklı bireylerin, düşüncelerin, üslupların ve değerlerin" katkılarıyla oluşmuştu. Ama, buna alternatif bir kavrayış, en azından savaşla geçen yüzyılların Eski Kıta üzerindeki ve emperyalist yayılmanın küresel ölçekteki harap edici sonucu üzerinde ısrar eden bir kavrayış olacaktır -savaş ve emperyalist yayılma bugün sahip olduğumuz şeylerin yapıcıları değil mi? Bu soru karşısındaki sessizlik semptomatiktir. Çünkü, ortak kültürün, korkunç geçmiş hakkındaki zorunlu bir unutkanlığa yaslanan hayali bir kültür olduğu savunulabilir pekâlâ. Şimdiki "ortak kültür" Avrupası her şeyden önce

II. Dünya Savaşı'nın yağmalarının ve bunu izleyen dönüşüme uğramış dünya düzeninin bir ürünüdür. Ama bu gerçek günümüz Avrupa retoriğinin, söylenilmesi patavatsızlık olarak görülecek ve kabul edilemez, bastırılmış öncülüdür. Bunu başka bir şekilde belirtmenin yolu, mevcut "çeşitlilik içinde birlik" projesinin, tarihin yeniden yazılmasını ve toplumsal belleğin zorunlu olarak yeniden kodlanmasını içerecek ölçülerde çarpıtmalara ihtiyaç duyduğunu söylemek olacaktır. Bunlar, aşağıda daha uzunca ele alınacak kolektif kimlik inşasının önemli özellikleridir.

B. KÜLTÜREL SAVUNMA OLARAK İMGELER

Avrokratların sorunları, akademisyenlerin ve danışmanların başlıca ilgi alanları haline geldi. Bunun örnek bir kertesi, Manchester Üniversitesi'ndeki Avrupa Medya Enstitüsü'nde yürütülen "Avrupa'nın Kültürel Değerleri Projesi"dir (başlık, görüldüğü üzere, keşfedilmesi amaçlananı varsaymaktadır). Anthony Pragnell, *Television in Europe* (1985) başlığını taşıyan yakın tarihli çalışmasında "Televizyon hizmetlerimizin daha fazla Avrupalılaştırılmasını teşvik etmek için ne yapılabilir?" sorusunu ele alıyor. Bu proje "Batı Avrupa'nın küçük ülkelerinin televizyon kuruluşlarının temsilcilerinin önerisi üzerine" başlatılmıştı. *"Bu ülkeler yabancı kaynaklı, özellikle Kuzey Amerika kaynaklı televizyon programlarının gösterilmesinin Avrupa kültürü ve değerleri üzerindeki etkisinden kaygı duyuyorlar"* (Pragnell, 1985: 1; vurguyu ben ekledim). Bir kez daha *Le défi américain.** Bu yeni olmadığı gibi önemsiz de değil. Gelgelelim, bir "Avrupa kültürü" ve "Avrupa değerleri" olduğu varsayılıyor. Dahası, açık ve seçik bir "nesne" üzerindeki "etkiler"den kavranılabilir bir şekilde söz edebileceğimiz de varsayılmakta.

Burada Pragnell'in ampirik bulgularından ziyade sorun ve bu sorunun çözümü olarak kabul edilen şeylerle ilgileniyorum. Pragnell, Avrupalıların korkularından şöyle söz etmekte:

---

* Amerika'nın meydan okuyuşu (ç.n.).

> Başka ülkelerden (özellikle güçlü kültürüyle ya da çeşitli kültürleriyle Birleşik Devletler'den) gelen programların fazla izlenmesinin zaman içinde Avrupa ülkelerinin kültürünü, değerlerini ve kendi geleneklerinden duydukları gururu aşındıracağından korkuluyor. Ayrıca, ABD kaynaklı malzemelerin gereksiz kullanımının zaten hatırı sayılır bir ölçüde var olan ve Avrupa kurumlarının beslemeyi amaçladığı bir bütün olarak Batı Avrupa kimliği duygusu üzerinde benzer bir etki yaratacağından korkuluyor. (Pragnell, 1985: 5).

Bu algılama tarzı, taşıdığı ruh açısından geçtiğimiz yirmi yılda Marksist bir çerçeve içinde Herbert Schiller ve liberal bir mizaç içinde Anthony Smith (1980) tarafından benimsenen kültür emperyalizmi tezinden pek farklı değil. Schiller yakın bir tarihte ortaya koyduğu formülleştirmede bir kez daha günümüz ulusaşırı şirketlerinin, "ulusal enformasyon sistemlerine handiyse toptan nüfuz ettikleri" göz önüne alındığında "ulusal yayın ve telekomünikasyon kuruluşlarını işlemez hale getirecek" şekilde başarılı bir mücadele gerçekleştirdiğini savundu. Ulusaşırı şirketler, *ulusun kültürel mekânını doldurarak* her ulusal ortamda başat güç olma yolundadırlar. "Ulusaşırı şirketler düzeni"nin ulusal otoriteyi atlatma yeteneğinden ötürü "*ulusal kültürün korunması*" kavramsal olarak artık nafile bir çabadır (Schiller, 1985: 18, vurguyu ben ekledim). Burada "kültürel mekân", "Avrupa kimliği"yle aynı şekilde işlev görür. Teşhisteki esas farklılık Schiller'in "kültürel savunma" hakkındaki kaderciliği karşısında Pragnell'in "kültürel savunma"nın nasıl başarılması gerektiğine dair bazı anlamlı öneriler yapma yolunda kaçınılmaz bir ihtiyaç hissetmesinde yatmaktadır.

Pragnell'in yukarıda alıntılanan metni birkaç önemli kaydırma içeriyor. Pragnell, Avrupa ülkelerinin kültüründen ve ama aynı zamanda çeşitli geleneklerden söz ediyor. Kesinlikle üstü kapalı ama yine de mevcut varsayım, bunların saldırıya maruz kalmış her nasılsa durağan nesneler olduğudur. Ama, "kültürler" ve "gelenekler" arasındaki ilişkiler nelerdir? Yine –daha önce alıntılanan Avrupa Topluluğu belgelerinde olduğu gibi– "Batı Avrupa'da ortak bir kimlik duygusunun" önemli ölçüde var olduğu savunulur. Bu kimliğin ne olduğu ve bunu nasıl bilebileceğimiz, resmi belgelerde ol-

duğundan daha fazla bir sorun olarak görülmez. "Avrupa" ve "Batı Avrupa" burada birbirinin yerine konulabilecek şekilde kullanılır, ama bu alanın fiili bölgesel (teritoryal) *sınır çizgileri* belirsizliğe terk edilir. Böyle yapılmasına ihtiyaç olduğu gayet açık: "Avrupa Topluluğu"na her yeni katılım, önceden bildirilmiş olan kimliği bir ölçüde değiştirir.

Pragnell'in çalışması açık tanımlar getirmeye girişme gibi bir erdeme sahip:

> Kültürün, (hangi büyüklükte olursa olsun) toplulukları birbirinden ayıran öğelerin bileşimi olarak görülmesi gerek. Bu öğeler, sözgelişi, toplulukları eğlendiren, kederlendiren ve yücelten şeyleri tanımlar; ve bunlar evdeki karakter formasyonunu ve okullar ile öbür eğitim kuruluşlarında neyin öğretildiğini (ve nasıl öğretildiğini) yönetir. Ulusal değerler kültürün parçası olarak görülür ve bu değerler toplulukların ahlaki, etik ve siyasal meselelere nasıl yaklaşma eğiliminde olacaklarını (bunların ille yeknesak sonuçları olması gerekmez) ve nasıl davrandıklarını etkilerler (1985: 8).

Duyarlı sıradan bir insanın yaptığı tanım olarak bu tanımın tavsiye edeceği çok şey var. Buna göre kültürler, "ulusal karakterlerin" şekillendiricisidirler; kültür-taşıyıcı ulusal kendiliklerin (*entity*) yurttaşları üzerinde homojen etkiler ürettiği ve tekil kimliklere sahip kolektif aktörler oldukları düşünülür. Böyle bir tanım, "kültürü" yapımı tamamlanmış bir ürün ve ulusu da istikrarlı bir veri olarak kabul eder. Öyleyse, bu sıradan adamın görüşü, aynı zamanda bir ulusal kültürün ne olabileceği konusuna dair yukarıdan aşağı *resmi* görüş modelinin mükemmel bir örneği: Bütün, bütünleyici ve bütünleşmiş. Bu görüşün "resmi" olduğunu söylemek, zorunlu olarak seçkinci olduğu anlamına gelmez –ve Pragnell haklı olarak dar bir yüksek kültür görüşünün sınırlılığını vurgular.

Pragnell, günümüz ulus-devletlerinin kültürel çelişkilerini kabul eder, ama bunları bir kenara iter:

> Ulusal ya da bölgesel kültürler düşüncesi ile daha geniş (daha az belirgin ve daha az gelişmiş olsa bile) Avrupa kültürü düşüncesi arasında

çatışma olması gerekmez. Uluslar içinde, farklı bölgesel ve etnik gruplar arasında (ve bugünlerde yaş grupları arasında) kimileyin oldukça belirgin değişiklikler olacaktır. Ama ayrı grup kültürleri bir ortak ulusal kültür tarafından yumuşatılacak ve değişen derecelerde birleştirilecektir. Benzer şekilde, Batı Avrupa içinde bazı alanlarda zaten var olan ve öbür alanlarda ortaya çıkmakta olan ortak kültürün gözle görülür öğeleri vardır (1985: 9).

Bu açıklamada ulusal kültür modeli sonradan meydana gelen model olmakta, ama var olduğu iddia edilen Avrupalı "ortak kültür"ün (burada "ortak kültür", resmi literatürde olduğu gibi, betimsel olarak boş bir mekândır) öğelerini özümsemesi gerektiği için gereğinden çok kapalı olamamaktadır. Pratik olarak Avrupa Topluluğu içinde araştırmasını yürüten Pragnell'in "çeşitlilik içinde birlik" formülü üzerinde epey çalıştığı belli. Bununla birlikte, "Avrupa-kültürü"nün gerçekte ne *olduğunu* söylemek, başa çıkılması mümkün olmayan bir engel çıkarır.

Pragnell'in sunduğu argümanın pratik çizgisi *Green Paper*'la aynı çizgide yer alır, yani yerli üretimin korunması ihtiyacını vurgular. Bu vurgunun zemini, daha önce görmüş olduğumuz üzere, ithal ürünlerin hem kültürel hem de endüstriyel açıdan potansiyel olarak zararlı olduğu yönündeki görüştür. Gelgelelim, Pragnell, "çeşitli ve birbirinden ayrı görünen üretim kuruluşlarının güzel, ama büyük ölçüde yanlış bir Amerikan hayat tarzı imajını olabildiğince yaygınlaştırma yönünde birbirleriyle uyumlu ve tutarlı bir siyasaya sahip oldukları imasını taşıyan" Schiller usulü "kültür emperyalizmi" teorileriyle kendisi arasına bir mesafe koymayı arzular (1985, 12).

Komplo modelinin reddi olarak bu tutuma itirazımız yok – göreceğimiz gibi, bu modelin zaten yeni bir revizyonizmin saldırısı altında olmasına rağmen. Bunu izleyen hamle belki daha sorgulanabilir bir hamle; çünkü Pragnell, *Dallas* gibi programların karmaşık "okuma" tarzlarına dair yakın dönemde Elihu Katz ve Tamar Liebes (1985) tarafından yapılan bazı çalışmalara dayanarak sonuçta kültür ithalinin güçlü ve açık seçik etkileri olduğu önermesine *karşı* bir argüman geliştirmekte (1985: 13). Bu hamlenin bizzat kendisinin temel başlangıç noktalarından birini zayıflat-

tığı aşikârdır. Biraz ileride ulusal bir kamu hizmeti işlevi gören bir televizyon sisteminin "kendi tarihinin, kültür ve geleneklerinin bilincinde... bilgili bir topluluk" üretme yönünde ortak, homojenleştirici bir etkiye sahip bütünleştirici bir güç olarak edimde bulunacağını varsaydığı (1985: 15) vakit bir kez daha kendi kendisiyle çelişecektir. Sonra bu ulusal kültür modeli, sanki dengeli bir İngiliz tarzı televizyon rejimi bundan daha fazla gürültü çıkarmaksızın yakın gelecekteki birliğe kayda değer bir katkıda bulunabilirmiş gibi Avrupa düzeyine yansıtılır.

Avrupa Topluluğu için yapılan bir araştırmanın nasıl geliştirildiği konusunda açık seçik bir örnek sunmalarından ötürü Pragnell'in varsayımlarını sorgulamaya biraz zaman ayırdım. Bu örnekte birçok şeye *inanıldığı* açık. Bunlar şöyle sıralanabilir: Ulusal kültürler büyük ölçüde sorunsuzdur ve bir Avrupa kimliği zaten var olduğuna (ama betimlenemediğine) göre, ters kültürel etkiler bir ölçüde açık bir şekilde tanımlanabilir –bu, bütün girişimin motorunu sağlayan bir varsayımdır. Kültürel bir hasar olduğu varsayılmadan kültürel savunma yapmanın bir alemi olmayacaktır.

C. SİYASAL METAFOR OLARAK "İŞİTSEL-GÖRSEL MEKÂN"

Kültürel savunma retoriği birçok terminolojiye başvurabilir. Başka bir ayırt edici değişke, kültürel kimlik hakkında UNESCO bünyesinde son dönemlerde yapılan tartışmalardan kaynaklanıyor.

UNESCO'nun Mexico City'de 1982 yılında gerçekleştirdiği Kültürel Siyasalar Üzerine Dünya Konferansı'nda "kültürel kimlik" kavramı hem Genel Sekreter'in yaptığı özette hem de konferanstan sonra yayımlanan rapor ve bildirilerde anahtar sözcük haline geldi. Bu bağlamda, aşağıdaki alıntının gösterdiği gibi, tanım yapma yönünde hatırı sayılır ölçüde bir çaba harcandı. Son Rapor'da, *inter alia* (bağlaşıklar arasında -ç.n.) şunlar söylenmekteydi:

> Kültür insana, tüm insanlara aittir. Kültür evrenseldi ama Birlik içinde değil... Konferans, bu alanda herhangi bir hiyerarşiyi reddederek tüm

kültürlerin eşit itibarını inançla ve güçlü bir şekilde kabul etme ve yeniden onaylama konusunda düşünce birliği içindeydi... Bundan ötürü konferans, herkesin tüm kültürlere saygı gösterme görevini yeniden onayladı. Kültürel kimliğin onaylanmasının hem bireyler için hem de gruplar ve uluslar için sürekli bir gereklilik haline geldiği açıkça görülebilir. Kültürel kimlik, geçmiş kuşaklardan devralınan geleneklerin, tarihin ve ahlaki, manevi ve etik değerlerin savunusuydu (UNESCO, 1982: 8).

Komitelerin hazırladıkları taslakların düşünsel tutarlılığa sahip olmasını beklemenin gereğinden fazla şey ummak anlamına geleceği aşikâr. Bununla birlikte, özellikle merkezi –ve epeyce esnek– kavramın (kültürel kimlik -ç.n.) yaygın bir şekilde revaçta olduğu göz önüne alındığında, zihinsel karışıklıklar önemli ve ilginç oluyor. UNESCO'nun formülleri aynı "çeşitlilik içinde birlik" küheylanına atlamış gidiyor, ama farklı bir düzeyde. Tüm insanlar (ve kültürler) eşittir; öyleyse birbirlerine saygı göstersinler. İnsanların ve kültürlerin bu buyruğa boyun eğmedikleri açık; o nedenle ikinci bir adım da, modern dünyada kültürlerin, en önemlisi uluslar olan çeşitli gruplara ait olduğunun kabul edilmesi gerekir –ulusal kültürün savunulmasının meşruluğu da buradan kaynaklanır. Böylece:

Ulusal ve yerel dillerin geliştirilmesine... verilen önem... Birçok delege, ulusal egemenlik ve toprak bağımsızlığı gibi temel kavramlar yeniden onaylanmaksızın kültürel kimlikten söz edilemeyeceğini düşünüyordu... Gelgelelim, birkaç delege kültürel kimliğin sadece ulusal kimlik bazında tanımlanamayacağı konusunda ısrar etti... Öbürleriyle hiçbir bağlantısı olmayan bir kültürel kimliği kavramanın mümkün olmamasından ötürü, kültürel kimlik bir içe dönme biçimi, en geç kendi üzerine çökmeye mahkûm sıkı sıkıya mühürlenmiş bir kendilik olarak görülemezdi (UNESCO, 1982: 22-3).

"Çeşitlilik içinde birlik" küheylanını küresel düzeyde koşturmak, "Avrupa" sınırlarının içinde olduğundan daha engebeli bir yolculuğa çıkmak demektir. Eğer dil, kültürel kimlik açısından merkezi bir role sahipse, verili bir ulus-devlet içinde çeşitli dilsel gruplar ikamet edebileceğinden ya da kendi sınırlarının ötesiyle bağlantılı olabileceğinden dolayı *kültürel* kimlik *ulusal* kimliğe

denk değildir. Alıntıda görülebileceği gibi, bir kültürel özerklikçi vizyon, birkaç cümle arayla ulusal bütünleşmeci vizyonun karşısına çıkarılır. Kültürel kimliklerin başıboş olmadığı savunulur; ama bu durum bir kez kabul edildiğinde, eğer aynı zamanda bilişsel, siyasal ve ekonomik iktidarın dünyada tekbiçimli dağılmadığı kabul edilirse, kültürlerin hiyerarşikleştirilmesi üstü kapalı bir şekilde itiraf edilmiş olur. Tahakküm ve eşitsizlik sorunları yalnızca sözcüklerle halledilemez. Öyleyse, UNESCO söyleminin muğlaklıkları şöyle belirtilebilir: Tüm kültürlerin eşit olduğunu söyleyen çoğullaştırıcı eğilim, kültürel kimliği ulusal kimlikle eşleştiren anlayışın, ulus-devletle sınırlandırılmış kültür anlayışının reddini gerektirir. Ama ayrı durma hakkı, mutlak özerklik hakkı, "içsel olan ile dışsal olan arasındaki bir diyalektik" (UNESCO, 1982: 23) olduğu teslim edilir edilmez tehdit altında kalır. Bundan dolayı ulusal kültürün savunulması mantığını bertaraf etmek mümkün değildir.

UNESCO'da MacBride Raporu'yla (1980) başlayan kültür ve enformasyon akışı alanıyla yakından ilgilenilmesi olayı, bir "Latin işitsel-görsel mekânı" imkânı üzerine yakın tarihlerde yapılan araştırmalarda özel bir eğim kazandı. Armand Mattelart'ın Fransa'nın sosyalist hükümetine sunduğu raporda (Mattelart ve diğerleri, 1983; İngilizce çevirisi 1984) "çeşitlilik içinde birlik" argümanı özel bir dizi kültür açısından bir kültürel savunma argümanına dönüşmüştür.

Mattelart ve çalışma arkadaşları, bir "Latin işitsel-görsel mekânı"nı tesis etmeye çalışırken, çalışmalarının başlangıcında "'Latin dili'nin statüsünün, ulusal resmi dilden azınlık ve çoğunluk diline kadar değiştiği geniş bir coğrafi alanı kapsamasından ve üstelik kimi ülkelerde (özellikle Latin Amerika'da) 'Latinlik'in dayatılmış olmasından" ötürü bu ifadenin dilsel olarak muğlak olduğu gözleminde bulunurlar (Mattelart ve diğerleri, 1984: ix). Bunun projeyi iptal etmeye yettiği düşünülebilir; ama hayır: "Siyasal, endüstriyel ve finansal düzenlemelerin tüm dünyada yeniden tanımlanmakta olduğu bir çağda yeni bir 'mekân' ancak tecrübelerin bir araya toplanması yoluyla ve farklı tarihsel, kültürel ve ekonomik mirasların yöndeşmesiyle ortaya çıkabilir" (1984: x). Henüz üre-

tilmeyi bekleyen yeni bir içerikle doldurulmuş bir "mekân" anlayışı, bir "Avrupa kimliği"ne duyulan iştiyaklarla hemen hemen aynı işlevi görür. Kültürel yakınlığın nihai olarak var olduğu ve jeokültürel sınırların yeniden örgütlenmesini meşrulaştırmak için yeterince sağlam bir güç olduğu savunulur. Bu proje, farklı –aslında karşıt– bir bütünleşme ilkesi önermesinden ötürü Avro-anlayışı açıkça çapraz keser.

Yine, burada Mattelart'ın kitabı hakkında beni ilgilendiren nokta, bu çalışmanın ampirik desteğinden (ki hızla güncelliğini yitirmiştir –bu alana rahat yüzü göstermeyen bir sorun) ziyade kavramsal yapısı ve amaçlarıdır. İşitsel-görsel endüstriler üzerinde odaklaşan bu çalışma nihai olarak dünya kültürel sisteminin yeniden örgütlenmesi hakkında bir argümandır elbet. Bir mekân yaratma retoriği kültür endüstrilerinin doğasında yatan muğlaklıklarla oynar (bkz. Mattelart ve Piemme, 1982): "İşitsel-görsel", hem sembolik bir alandır hem de ekonomik. Bú muğlaklık bir ve aynı zamanda hem kültürel hem de ekonomik bir argümanın oluşturulmasına elverir. Temel maksat halihazırda dünya işitsel-görsel piyasasında dezavantajlı konumda olanların üretim temellerini pekiştirmek ve genişletmektir. Burada kamuyu cezbeden noktanın, tehdit altında olan belli türden kimliklerin korunması açısından ulusal ya da Latin kökenli üretimin zaruri olduğu yönündeki duyarlılığa seslenilmesi olduğu aşikâr.

Gelgelelim, bu nokta belirgin bir şekilde ifade edilmekten oldukça uzak. "Kültürel kimlik" ve ulusal kültürün savunulması kavramları, yeni bir "işitsel-görsel mekân"ın yaratılması düşüncesinin kökünde yer alsalar bile, aslında sanki derin bir kuşkunun nesnesiymişlercesine ele alınır:

> Yeni direniş biçimlerinin gelişmesiyle bağlantılı projelerin paradokslarından biri, bu projelerin değişme için besledikleri gerçek arzunun en bayağı ulusçuluğa ya da hatta ırkçılığa aşılanabilmesidir. Kültürel kimlik bu muğlaklığın yol alabileceği en göze çarpan kanallardan biri olup, bir grubun öbürleri karşısında üstünlüğünün ulusçu bir onaylanışına kolayca kayabilir (Mattelart ve diğerleri, 1984: 110).

"Kültürel kimlik" kavramı hiçbir yerde açıkça tanımlanmamış

olsa bile, kavramın dört yoldan "gerçekliği perdeleyebileceğine" işaret edilerek olumsuz bir şekilde nitelendirilir: Kültürel kimlik, aynı anda bir üretim siyasası geliştirmeksizin korumacılıkla sonuçlanabilir; "sabit bir geçmişin savunulmasıyla" karıştırılabilir; "özünde ulusaşırı bir kopyaya vurulan bir ulusal etikete" indirgenip "pitoresk folklor"a yol açabilir; son olarak, kavramın "alternatif bir kültür emperyalizminin standart taşıyıcısı olarak" kullanımı itham edilir –burada, III. Napolyon'un yönetiminde *Latin* Amerika'nın icadı eleştirilir (1984: 17-18). "Latin kültürel kimliği" kavramının işe yaramayacağı besbelli olduğundan, potansiyel olumsuz çağrışımları bertaraf etmek için başka bir şeylerin bulunması gerekir: Mesela "Latin işitsel-görsel mekânı"?

Sonuçta, lekeli bir terim olan "kültürel kimlik"in yerine daha tumturaklı, lekesiz bir terim olan "mekân"ın konulduğu kavramsal bir yerinden çıkma ve ikame ortaya çıkar. Bunun, UNESCO söyleminin doğasında bulunan, ulus olma hali (nationhood) ile kültür arasındaki ilişki üzerindeki merkezi, sakatlayıcı (kasdi) muğlaklıkların yüklediği sorumluluklardan kaçınılmasını sağlama gibi bir erdeme sahip olduğu bariz. "Mekân" teriminin kullanılmasının nedeni, bu terimin cazip muğlaklığıyla sorunlardan kaçmak için bir açık kapı sunmasıdır. Gelgelelim terim, niteleyici bir sıfata ihtiyaç duymasından ötürü bunu beceremez. "Latinlik"le birlikte (temizlenmiş, kardeşçe bir varyantın çizgileri üzerinde bile) kendimizi dolaysız bir şekilde gerisin geriye kültürel tahakküm ve savunma sorunsalının içine fırlatılmış buluruz –"Latinler"in kendi aralarında değil *belki*, ama kesinlikle Latinler ile geri kalanlar, özellikle de hain Anglosaksonlar arasındaki kültürel bir tahakküm ve savunma sorunsalı.

Gelgelelim, bu alıştırmanın acayipliklerinden biri, yeni ikame-kavram "mekân"ın üzerinde hiçbir yerde uzun uzadıya durulmamasıdır. Ama böyle yapılınca da oyun ifşa edilmiş olur. Böyle bir girişim için, işitsel-görsel bir mekân anlayışını düşünceyi tahrik edici bir tarzda (ve görülebildiği kadarıyla kültürel alandaki mevcut tartışmalardan epey bağımsız olarak) kimlik sorunlarıyla bağlantılandıran coğrafyacı Torsten Hägerstrand'ın çalışmasına göz atılması zorunluluğu doğar. Bizatihi bu bağlantının kavramsal ola-

rak yadsınmasından ötürü Mattelart'ın açıklamasında hiçbir biçimde sistematik olarak geliştirilemeyen şeyler işte böylesi temel sorulardır.

İsveç'i örnek olay olarak alan Hagerstrand (1986: 8) iki toplumsal bütünleşme biçimi arasında ayrım yapar: 'Bölgesel (territorial) bütünleşme', "*yakınlığın* en yüksek kategori olduğu ve bundan dolayı düşünme, sadakat ve davranışların hayli yer-bağımlı hale geldiği" yüz yüze toplumsal iletişim biçimlerine gönderme yapar. Hagerstrand, bir kimsenin kendi yerel meskeniyle böyle bir özdeşleşmeye duyduğu ihtiyacın güçlü bir şekilde tanıtlanabileceğini savunur. Bunun karşısına çıkardığı toplumsal bütünleşme biçimi ise, mesajların küresel bir dolaşıma girdiği günümüz "sistem toplumu"ndaki "işlevsel bütünleşme"dir. Hagerstrand (1986: 13), radyo-televizyon yayıncılığının, bölgesel örgütlenme tarzı için halihazırda mevcut olandan daha fazla bir yer açılması arzusuna herhangi bir biçimde yardım edip edemeyeceği sorusunu ortaya atar. Günümüz İsveç toplumunun mesaj yapılarının iki yönde seğirttiğini savunur. Yerel basın bölgesel bütünleşmeyi pekiştirme eğilimindeyken, radyo ve televizyon ulusal ve uluslararası düzeylere ağırlık verme eğilimindedir:

> Telemedyaların doğasında, insanların yüz yüze iletişimden soğumalarıyla sonuçlanan hiyerarşik ve merkezden yöneltimli bağıntıları geliştirme eğilimi vardır. Ama bu sınırlanımlar "gerçekleşmesi mümkün mekânı" tamamen kuşatmaz... birçok insan açısından yaşadıkları mahal ve bölge, en azından bilinçaltı düzeyinde, bir toplumsal mekândan daha fazla bir şeydir. Varoluş aynı zamanda, anlaşılacak ve gözetilecek temel bir kaynak ve bir kendilik olan elle tutulur bir toprakla kayıtlıdır. Radyo-televizyon yayıncılığı bu açıdan da mekân bilincini geliştirmek için pek çok şey yapabilir (Hagerstrand, 1986: 20, 25).

Bu görüş uyarınca asıl konu, işitsel-görsel mekânın yönetiminin toplumsal kimliğin inşası bakımından önemli doğurgularının olmasıdır. Hagerstrand medyaların bir yerel tarih, zaman ve mekân duygusunun yeniden uyandırılması ve pekiştirilmesi için kullanılmasını savunur. "Gerçekleşmesi mümkün mekân" terimini

bu bağlamda kullanır. Bu açıkça medyaların toplumsal mekânı "ulusallaştırma" yönünde "kendi doğasında mevcut eğilim"inin bilinçli olarak tesirsizleştirilebileceğini ve eski tarz, bölgesel temellere dayalı kimliklerin pekiştirilmesi açısından taşıdıkları potansiyelin tükenmiş olmaktan uzak olduğunu ima eder. "İşitsel-görsel mekân" ve (toplumsal-kültürel) kimlik terimlerinin birbirlerine karşıt ya da ikame edilebilir terimler olarak görülmesi *gerekmediği*, aksine, Hagerstrand'ınki gibi bir analitik çerçevede makul bir şekilde bir arada kullanılabileceği kayda değer bir noktadır. Başka bir ima da, mekân kavramının çeşitli tarzlarda ele alınabileceği yolundadır. Mattelart'ın büyük tasarımında temel hareket, henüz tanımlanamamasından ötürü boş ve potansiyel olarak doldurulabilir kalmaya devam eden "Latinlik" alanının yaratımına yönelik bir şekilde *dışarıya doğru* olan harekettir. Hagerstrand'ın analizinde önerilen hareket ise yerelin, zaten bilinenin perçinlenmesine yönelik bir şekilde *içeriye doğru* (ulusal mekân sorgulanmaksızın kabul edilir) olan harekettir. Toplumsal mekân, medya ve kültürel kimlik biçimleri arasındaki ilişki hakkında düşünmede sağlanabilecek sonraki herhangi bir gelişmede hem dışarıya hem de içeriye doğru olan hareketlerin hesaba katılması gerekecek ve aşağıda savunulacağı üzere, bu da kimliklerin oluşumuna dair daha geniş süreçlere yakından eğilinmesini gerektirecektir.

D. YENİ REVİZYONİZM

Mattelart'ın yaklaşımı Schiller'inkinden geriye atılan bir adımı işaretler: Mattelart'ın yaklaşımı Schiller'in önerdiği tekmerkezci görüden daha çokmerkezcil bir kültürel üretim nosyonunu ima eder. Gelgelelim, tüm merkezler eşit değildir ve Mattelart Anglo-saksonların aşırı genişlemiş kültürel mekânı karşısında göreceli olarak dezavantajlı "Latinler" için kültürel mekânın genişletilmesinin peşine düşer. Bununla birlikte, giderek Mattelart bize bu küresel yapısalcılıklardan bütün bütüne geri çekilmeyi ima eden ve alternatif bir öznelciliğe düşme tehlikesiyle karşılaşan tamamen farklı bir imge önerir. Burada medya tüketimine dair yorumbilgisel

(hermeneutic) bir model giderek öne çıkmakta. Fred Fejes (1981) birkaç yıl önce medya emperyalizmi tezinin hayati bir zayıflığına işaret etmişti: Yani, Kuzey'deki kültürel iktidar merkezlerinden Güney'e kültürel ürünlerin, tekniklerin ve örgütlenme biçimlerinin, personelin, değerlerin ve eğitimin akışı hakkında kaba terimlerle pek çok şey söylenebilse de, böylesi kültürel akışların bunları tüketenler açısından taşıdığı *içerimler* büyük ölçüde karanlıkta kalır. Bu bakımdan Fejes, var olan teorinin tamamlanması ve genişletilmesi için izleyiciler etrafında dönen araştırmaların yapılması çağrısında bulunmuştu.

Yeni çalışmaların arzı şu an sürüp gitmekte ve aslında bu çalışmaların bazıları Fejes'in müdahalesinden de önce yapılmıştı. Yeni revizyonizmin büyük kısmı Stuart Hall'un Marksist kültürelciliğinden kaynaklanır (örneğin bkz. Hall, 1977). 1970'li yılların başlarında medya söylemlerinin "kodlanması" (encoding) ve "kodaçımı" (decoding) üzerine yaptığı bazı ufuk açıcı (göstergebilimden epey etkilenmiş) çalışmalarında Hall (1980), daha sonra David Morley'nin (1980) ampirik olarak yolundan gittiği bir araştırma çizgisi başlattı. Morley'nin izleyici üzerinde yürüttüğü çalışma değişen "kodaçımları"nı yorumcuların toplumsal konumlarıyla ilişkilendirmeye girişti. Morley, pozitivistik etkiler ve "kullanımlar ve doyumlar" yaklaşımlarıyla arasına bir mesafe koyarak aktivist, anlam inşa eden bir izleyici anlayışı kullandı. Daha sonra çalışmasını, aile içi toplumsal ilişkilerin televizyonun evde kullanılmasını ve yorumlanmasını etkileme tarzlarını hesaba katacak şekilde genişletti (Morley, 1986). Bu yaklaşım sonraları büyük ölçüde benzer çizgiler içinde Ien Ang, Peter Dahlgren, Elihu Katz, Tamar Liebes ve Justin Lewis gibi başka kimseler tarafından benimsendi ve bazı değişikliklere uğratıldı (bkz. Drummond ve Paterson, 1985).

Bu revizyonist akımın kültür emperyalizmi sorusunu nasıl ele aldığını görmek için biraz ara vermeye değer. Bunun için üzerinde odaklaşılabilecek yerinde bir örnek –oldukça çok söz edilmesinden ve artık bir ölçüde araştırılmış olmasından ötürü– dünya çapında izlenen televizyon dizisi *Dallas* olabilir. Mattelart ve arkadaşlarına göre *Dallas* "bir kimsenin mücadeleye girdiği...

mükemmel nefret sembolünü, kültürel sefaleti" ifade eder (1984: 90). Oysa, revizyonist çerçeve içinde bu dizinin önemi yeniden kodlanır. Etno-semiyolojik veriler üretmek için çeşitli etnik art yörelere sahip izleyici tartışma gruplarını kullanan Katz ve Liebes (1985), farklı kültürlerdeki insanların tepkilerinin değişen dağılımını vurgulamıştır. Amerika kaynaklı hiçbir mesajın yeknesak bir şekilde algılanmayıp, bir programı okumanın ekrandaki öykü ile izleyicilerin kültürü arasında cereyan eden bir müzakere süreci olduğunu savunurlar (1985: 187). Gelgelelim, bu değerlendirmede kültür, kapsam açısından fire verir ve herhangi bir iktidar ya da tahakküm ilişkisinin tamamen dışındaymış gibi görünür.

Ien Ang de (1985) izleyicilerin gönüllü olarak yazdıkları mektuplardan alınmış bir örneklemeye yaslanarak *Dallas* dizisine gösterilen izleyici tepkilerinin karmaşıklığıyla uğraşır. Temel tezi, insanların *Dallas*'ı zevk için izledikleri ve "kitle kültürü ideolojisi"nin entelektüel yanlıları dediği kimselerin bunu göremedikleri yönündedir. Ang'e göre, "ulusal kültürel kimlikler"in Batı Avrupa'daki yüce düşüncelere sahip savunucuları Amerikan kültür emperyalizmini kınadıkları vakit, yanlış bir düzeye ağırlık vermişlerdir. Bu entelektüeller sıradan insanların olay örgüsünün melodramatik yapısı ve karakterleriyle çokkatlı bir biçimde ilgilendiklerini göremezler. Burada yine, yeni revizyonist konum kültürün üretimi hakkındaki siyasal-ekonomik argümanlar ile tüketilme ve yorumlanma tarzları arasında bir yarık meydana getirmeye çalışır. Ne var ki, metnin verdiği hazzın küçümsenmemesi gerekse de, hazla ilgilenmek adına iktidar sorusunun bir köşeye konulmaması gerekir.

Bu değişen yönelim sonraları daha nitel, etnografik çizgilerde yol alacak bir araştırma programını ve kültür emperyalizmi tezinin yerine başka bir tezin konulmasını savunan Michael Tracey (1985) tarafından geliştirildi. Tracey'ye göre, kültür emperyalizmi tezinin önerdiğinin tersine işe dipten başlamak ve yukarıya doğru hareket etmek gerekir: İzleyicinin medya tüketimine dair "fiili tecrübesi"nin kilit veri kaynağı olarak kabul edilmesi için böyle yapmak gerekir (1985: 36). Ayrıca Tracey, bu tip araştırmanın gerçekten sonuç çıkarmaya çalışması gereken noktanın "genel

insanlık"ın evrensel tepkileri olduğunu ileri sürer (1985: 41-3). Hepimizin içinde gizlenen bu öze yapılan başvurunun, Morley'in daha makul bir şekilde farklılaştırılmış, beğenilerin mikrososyolojisi programının epey ötesine gittiği aşikârdır.

Yeni revizyonistlerin kültürel ürünlerin nasıl yorumlandıkları sorununun önemini vurgulamalarının meşru bir noktası olduğu yadsınamaz. Ne var ki, izleyicinin mikrosiyaseti üzerindeki vurguları, kesinlikle kaçınılması gereken bir öznelci ayartıcılığı beraberinde taşıyabilir. Medya emperyalizmi teorisyenlerinin siyasal-ekonomik indirgemeciliğe eğilimli oldukları yönündeki eleştiri, adil bir eleştiri. Gelgelelim, kültürel iktidarın hem küresel hem de ulusal düzeylerde nasıl uygulanabileceği ve bunların hangi yollardan ilişkilendirilebileceği şeklindeki kapsamlı soru, indirgemecilikle suçlanan bu teorisyenlerin gözden kaçırmadıkları noktayı oluşturur. Yeni revizyonistlerin yapısalcı yaklaşımdaki zayıf bir noktayı saptamalarına rağmen, kendilerinin mikro-düzey analizi, geniş kültürel kolektivitelerin kendi kimliklerini nasıl oluşturduklarını incelemek için pek iyi bir konum önermemektedir.

E. KESİNLİKLİ KAVRAMSALLAŞTIRMA İHTİYACI

Buraya kadar yapılan tartışma, kültür ve iletişim üzerine revaçta olan söylemde "kültürel kimlik", "ulusal kimlik" ve hatta "ulusaşırı kimlik" gibi ibarelerin işgal ettikleri merkezi yeri gösterdi. Gelgelelim, oldukça öne çıkmış olmalarına rağmen, bu terimlerin gerçekte ne anlama geldikleri açık olmaktan uzak olduğu gibi, daha önemlisi, burada zikredilen yazarların hiçbiri bunun gibi kollektif kimlik biçimlerinin nasıl inşa edildikleri konusunda tutarlı bir görüşe sahip değildir.

Kültürel savunma yanlısı çeşitli argümanlardan biri temel oluşturucu niteliktedir (ya da daha uygun bir şekilde yaygın bir *inanç* denebilir buna): Yabancı kültür ürünlerinin, buradaki örneğimiz açısından yabancı televizyon programlarının aşırı derecede ithali, kimliklere hasar verebilir ya da hatta harap edebilir. Yeni revizyonizmin yadsıdığı bu görüş, doğal olarak, kültürel tüketimin

etkileri hakkında epeyce bilgili olduğumuzu varsayar. Üstelik, bu sorunun çaresi olarak önerilen şey –kendine ait olanı ya da kendin için iyi olduğunu düşündüğünü daha çok tüketmek– tamı tamına aynı öncüle dayanır.

Kültürler ve bunların sınırlarının nasıl oluşturulduğuna, yeniden üretildiğine ve değiştirildiğine dair açıklanmamış varsayımlar bu görüşün temelinde yatar. Söz konusu tartışmanın, bu süreçleri açıkça kavramsallaştırmaya başlamadığımız sürece ileri götürülemeyeceği besbelli. Böyle bir entelektüel çaba olmaksızın kolektif kimlikler ve bunların kültürel süreçlerle ilişkileri hakkında faydalı bir şey söylememiz muhtemel değil. Ama bunu yapabilmek için başka literatürlere de eğilmemiz gerekecek. Çünkü, kolektif kimlik kavramı iletişim araştırmalarında artık bir kategori olarak işlev görmektedir. Başka bir anlatımla, şimdi bizim göreneksel argümanın terimlerinin etrafından dolaşmaya ihtiyacımız var: İletişim ve bunun kolektif kimlik ve kültür üzerindeki varsayılan etkilerinden işe başlamamalı, bunun yerine bizzat kolektif kimlik sorununu ortaya atarak başlamalı ve kolektif kimliğin nasıl analiz edilebileceğini ve iletişimsel pratiklerin kolektif kimliklerin oluşumunda ne gibi bir rol oynayabileceğini sormalıyız.

İletişim alanındaki uzmanların sessizliğe gömüldüğü yerde konuşan başkaları var. Bundan sonraki bölümde, kolektif kimlik sorusuyla ilişkili bir dizi teorik konum incelenmekte ve kolektif kimliğin oluşum ve yeniden üretim süreçlerinin kavramsallaştırılmasıyla doğrudan doğruya ilintili ampirik çalışmalardan bazıları tartışılmakta.

KAYNAKLAR:

Ang, I. (1985) **Watching "Dallas": Soap Opera and the Melodramatic Imagination**. Londra ve New York: Methuen.

Barker, Sir E., Clark, Sir G. ve Vaucher, Prof. P., derl. (1954) **The European Inheritance**. C. III. Oxford: Clarendon Press.

Commission of the European Communities (1984a) **Television without Frontiers: Green Paper on the Establishment of the Common Market for Broadcasting, Especially by Satellite and Cable** (COM, 84, 300 final). Brüksel: CEC.

— (1984b) **Towards a European Television Policy**. Brüksel: CEC.

— (1985) **The European Community and Culture**. Brüksel: CEC.
Dahlgren, P. (1985) "The Modes of Reception: For a Hermeneutics of TV News", Drummond ve Paterson (1985) içinde, s. 235-49.
Drummond, P. ve Paterson, R., derl. (1985) **Television in Transition: Papers from the First International Television Studies Conference**. Londra: BFI.
Fejes, F. (1981) "Media Imperialism: An Assessment", **Media, Culture, and Society**, 3 (3), Temmuz: 281-9.
Hagerstrand, T. (1986) "Decentralization and Radio Broadcasting: On the 'Possibility Space' of a Communication Technology", **European Journal of Communication**, 1 (2), Haziran: 7-26.
Hall, S. (1977) "Culture, the media and the 'Ideological Effect' ", J. Curran, M. Gurevitch ve J. Woollacott, derl., **Mass Communication and Society**. Londra: Edward Arnold, s. 315-48. (Türkçesi, Kültür, Medya ve İdeolojik Etki, **Medya, İktidar, İdeoloji** İçinde, der. ve çev: Mehmet Küçük, Ark Y. 1994).
— (1980) "Encoding/Decoding", S. Hall, D. Hobson ve Paul Willis, derl., **Culture, Media, Language**. Londra: Hutchinson. s. 128-38.
Katz, E. ve Liebes, T. (1985) "Mutual Aid in the Decoding of Dallas: Preliminary Notes from a Cross-Cultural Study", Drummond ve Paterson (1985). s. 187-98.
Lewis, J. (1985) "Decoding Television News", Drummond ve Paterson (1985). s.205-34.
MacBride, S. (1980) **Many Voices: One World**. Londra: Kegan Page.
Mattelart, A. ve Piemme, J-M. (1982) "Cultural Industries: The Origin of an Idea", Unesco, derl., **Cultural Industries: A Challenge for the Future of Culture**. Paris: Unesco. s.51-61.
Mattelart, A., Delcourt, X. ve Mattelart, M. (1983) **La Culture contre la Démocratie: L'Audiovisuelle à l'Heure Transnationale**. Paris: La Decouverte; İngilizce çevirisi, 1984: **International Image Markets: in Search of an Alternative Perspective**. Londra: Comedia.
Morley, D. (1980) **The "Nationwide" Audience**. Londra: BFI.
— (1986) **Family Television: Cultural Power and Domestic Leisure**. Londra: Comedia.
Pragnell, A. (1985) **Television in Europe: Quality and Values in a Time of Change**. Manchester: European Institute for the Media.
Schiller, H. I. (1985) "Electronic Information Flows: New Basis for Global Domination?", Drummond ve Paterson (1985). s. 11-20.
Smith, A. (1980) **The Geopolitics of Information**. Londra: Faber.
Tracey, M. (1985) "The Poisoned Chalice? International Television and the Idea of Dominance", **Daedalus**, 114 (4): 17-56.
Unesco (1982) World Conference on Cultural Policies, Mexico City, 26 Temmuz-2 Ağustos 1982, Son Rapor. Paris: Unesco.

8. ULUSAL KİMLİK ÜZERİNE (II): TOPLUMSAL TEORİDE KOLEKTİF KİMLİK SORUNU

A. TOPLUMBİLİMDE BİR SORUN OLARAK KOLEKTİF KİMLİK

Kolektif kimlik sorunu, nasıl kavramlaştırılması gerektiğine dair ortak bir oydaşmaya gitme yolunda bir şeyler bulmak zor olsa da, ana damar, sosyoloji ve siyaset biliminde zaman zaman ele alındı. Daha önce ustaca yapılmış olmasından ötürü, burada söz konusu malzemeyi kapsamlı bir şekilde gözden geçirmeye niyetli değilim (bkz. Sciolla, 1983). Konu hakkındaki yazıların temelde birey ve toplum arasındaki ilişkilerle ilgilendiğini ve her şeyden önce bireysel "karakter" ve "kişilik" oluşumuyla ilintili farklı ve erken dönem kavramsal dillere yönelik kaygılarla bir süreklilik arz ettiği-

ni söylemek yeterli olacaktır.

Şimdiki tartışmanın sürdürüleceği en iyi düzey bu değil. Kimileri "kimlik" kategorisinin kolektivitelere değil yalnızca bireylere uygulanabilir olduğu yolundaki görüşü benimser –bu, örneğin soruna fenomenolojik bir tarzda yaklaşan Berger ve Luckmann'ın (1966) benimsedikleri bir konum. Öyle görünüyor ki, Berger ve Luckmann'ın kolektif kimlikler hakkında konuşulmasına karşı yönelttikleri argümanın başlıca ağırlığı, bunun (kolektif kimliklerden söz etmenin -ç.n.) kabul edilemez bir hipotezleştirme ya da şeyselleştirmeyi gerektirecek olmasıdır. Sciolla'nın (1983: 14) işaret ettiği gibi bu, oldukça sınırlandırıcı bir anlayış olarak kolektif kimliğin birey açısından tamamen dışsal ve kısıtlayıcı olarak görüldüğünü önceden varsayar. Bunun yerine Sciolla şunu savunur:

> Kolektif kimliği karmaşık süreçlerin bir sonucu olarak, yani her şeye rağmen verili bireylerin beklentileri ve tasarılarıyla etkileşime giren ve aynı zamanda bir tür istikrarsız denge içinde doğurguları ya bireysel kimliğin iç değişikliğe uğraması (sınır durumda grubun terk edilmesi) ya da grubun kendi kimliğinin iç değişikliğe uğraması (sınır durumda kolektif kimliğin çözülmesi) olabilecek şekilde çatışmaya girebilen, özerk bir sınır çekme ve sembol inşa etme süreci tarafından oluşturulmuş olarak kavrama imkânı vardır.

Bu görüş, kimlik kategorisi üzerine yakın bir tarihte gerçekleştirdikleri çalışmada M. Oriol ve P. Igonet-Fastinger (1984) tarafından da benimsendi. Bu araştırmacılar da kolektif kimlik kavramının, grup üyeliğini koşullandıran nesnel etkenlerle ilişkili olarak bir gruba ait olmanın öznel boyutlarının teorileştirilmesini ima ettiğini savunur. Oriol ve Igonet-Fastinger'e göre, tam da "kimlik" terimi bir diyalektiğe yapılan davetin göstergesi haline gelir: Yani, "biz"i daima "onlar"la ilişkili olarak, yaşanan tecrübeyi kurumsallaşmış tecrübeyle ilişkili olarak, şimdiyi tarihle ilişkili olarak konumlandırmaya bir davet. Sonuçta bu talimatların hepsi karşılıklı bir çabanın ortaya çıkmasına neden olur (1984: 157).

Geçtiğimiz yıllarda kolektif kimlik sorunu, etni ve toplumsal hareketleri konu alan literatürün üzerinde sıkça durduğu bir mesele

haline geldi. Hem Paolo Pistoi (1983: 82) hem de J. W. LaPierre'in (1984: 197-8) işaret ettiği gibi, etni sorunu birçok Batılı devletlerde 1960'lı ve 1970'li yıllarda siyasal gündemi ciddi bir şekilde işgal etmeye başladı ve kendi içinde açıklanması ihtiyacını doğurdu. Etnik bilinç ve eylemlerdeki yükselişin analizine, etnik kimliğe duyulan bir ilgi eşlik etti.

LaPierre'e göre bu, kolektif kimliği toplumbilimleri açısından yeni bir nesne ve sorun haline getirdi. Maurice Halbwachs'ın öncü çalışmasını izleyen LaPierre'e göre "kolektif kimlik, günümüz grubunun ortak bir geçmiş, anımsama, anma töreni, yorumlama ve yeniden yorumlama yollarıyla kendisini tanıdığı kolektif bir bellekle ilişkilidir" (1984: 196). LaPierre kolektif kimlikteki savunmaya yönelik ve karşı-saldırıya yönelik uğrakları birbirinden ayırır. Grupların zaman içinde farklı hale gelmelerine rağmen aynı kaldıklarında ısrar etmelerinde bir paradoks olduğunu savunur. Ayrıca, ister bireysel isterse kolektif olsun, belleğin *seçiciliğine* işaret eder ve "tarihin seçmeci yorumunda" entelektüellere hayati bir rol atfeder (1984: 203).

Pistoi, Fredrick Barth'ın etnik kimliğin *içeriğinin* durağan bir şekilde kavranamayacağı yolundaki önemli savunusunun altını çizer:

> Etnilik kategorisi bir toplumsal örgütlenme *biçimidir*, farklı zamanlarda ve çeşitli toplumsal-kültürel sistemlerde farklı içerikler yüklenebilen örgütsel bir vasıta... Bundan dolayı etnik grubu tanımlamada kritik etken, grubu aynı düzene ait öbür gruplarla ilişkili olarak tanımlayan *toplumsal sınırdır*, bu sınırlar içindeki kültürel gerçeklik değil (Pistoi, 1983: 83).

Etnik grupların farklı zamanlarda sınırlarını yeniden düzenleme ve farklı ölçütler seçme kapasitesine dair bu son derece kullanılışlı kavramsallaştırmanın *dinamik* bir kimlik görüşü önerdiği besbelli. Aşağıda göreceğimiz gibi, başkaları da çeşitli tarzlarda olmak üzere konuyu benzer terimlerle ele almıştır.

B. KOLEKTİF KİMLİĞİN MANTIĞI

Burada "ulusal kimlik"in en iyi özgül bir kolektif kimlik biçimi olarak anlaşılacağını savunmak istiyorum. Bu argümanı geliştirmek için, özellikle ulusçuluk alanındaki yazılardan yararlanarak bu konudaki literatürün bir kısmını gözden geçireceğim. Bu arada, ele alınan malzemenin pek azının bu minvalde bir amaç üzerinde kurulduğunu belirtmeliyim. Bu noktaya dikkat çekmek istedim, çünkü son zamanlarda kolektif kimliğin ne olduğuna ve kolektif kimliğin nasıl oluşturulduğuna dair genel sosyolojik soruna dolaysızca eğilen pek fazla çalışma yok.

Bununla birlikte, bu soruyu ele alma yönündeki en ilginç ve sağlam girişimlerden biri Alberto Melucci'nin yakın tarihli çalışmasında (1982) bulunabilir; ben de bu çalışmayı başlangıç noktam olarak kullanacağım.

Melucci'nin çalışması her şeyden önce, özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda serpilen toplumsal hareketlerin yorumlanmasıyla ilgili. Melucci, bu yılların çatışmalarının kimlik mücadeleleri olarak yorumlanabileceğini savunur (Touraine ve Pizzorno gibi yazarlarla oldukça benzer bir çizgidir bu –bkz. Sciolla, 1983). Melucci, kolektif eylemin açıklanması üzerine yazan Charles Tilly ve Mancur Olson gibi önemli yazarları eleştirerek, kolektif kimliğe nasıl yaklaşılması gerektiğine dair bir argüman geliştirir. Melucci'nin çalışmasının bu boyutunu değerlendirmek istiyorum.

Melucci'ye göre, Batılı toplumlar sınıfa dayalı bir endüstriyel kapitalist modelden uzaklaştıkça, kimlik kavramı çeşitli grupların oluşumu ve faaliyetlerini açıklayan bir eylem teorisi açısından giderek önemli hale gelmiştir. "Kimlik"in kavramsallaştırılması "her şeyden önce bir öznenin ya da nesnenin zaman içindeki *sürekliliği* nosyonu"nu içerir. Melucci ayrıca "bir öznenin ya da nesnenin sınırlarını tesis eden ve onun tüm diğerlerinden ayrılmasına izin veren *birlik* nosyonu"nu da işaret eder. Son olarak kimliğin, "iki öğe arasında, bunların *özdeş olarak tanınabileceği* bir ilişki"yi içerdiğini ileri sürer (Melucci, 1982: 62; vurgu orijinalinde yer almakta).

Böylesi biçimsel ölçütler hem bireysel hem de kolektif kimlik

biçimlerine uygulanabilir ve özellikle yukarıdaki ilk iki ölçüt kişisel kimlikle ilgili olarak zihin felsefesindeki uzun tartışmaları anımsatıyor. Üçüncü ölçütün, tüm kimliklerin bir toplumsal ilişkiler sistemi içinde oluşturulduğunu ve başkalarının karşılıklı olarak tanınmasını gerektirdiğini vurgulamak isteyen Melucci açısından özel bir önemi var. Melucci kimliğin bir "şey" olarak değil, daha ziyade "bir ilişkiler ve temsiller sistemi" olarak görülmesi gerektiğini savunur. Dahası, bizzat kimlik kavramı açısından bireysel ve kolektif düzeyler arasındaki ayrımın önemi olmadığını iddia eder; daha ziyade, "değişen, aktörün gönderme yaptığı ve kendini onunla ilişkili olarak tanıdığı yer olan ilişkiler sistemidir" (1982: 68).

Kimlik kavramı eylem kavramıyla bağlantılandırılır. Melucci, aktörlerin bir özdüşünüm (self-reflection) kapasitesine, bir aidiyet ve zamansal süreklilik algısına sahip olmaları gerektiğini vurgular. Bir failin kimliğinin korunması bir veri olmaktan ziyade; kendi kendiyle özdeşlik ve farklılığın onaylanması gibi iki oluşturucu boyutun sürekli birbirine kenetlendiği daimi bir yeniden düzenlenme süreci olarak görülür. Günümüz toplumunda bir "kimlik krizi", "verili bir konfigürasyonu zaman ve mekân içinde korumanın imkânsızlığı" olarak tanımlanır (1982: 72). Böyle bir bağlamda toplumsal hareketlerin "bireylere kendilerini aktör olarak ortaya koyma ve kendini tanıma ile başkalarını tanıma arasında bir denge tutturma yolunda kolektif bir imkân vermeleri"nden ötürü kendi özgün niteliklerine kavuştukları düşünülür. (1982: 72) (154).

Bu genel müşahadelerden sonra, Melucci'nin argümanının büyük kısmı kendisinin post-kapitalizme ait olduğunu düşündüğü "yeni antagonistik hareketler"le ilintili olarak ele alınır. Bu analizi burada ilgilendiğimiz konularla pek ilişkili olmadığı için sadece birkaç noktaya işaret etmekle yetineceğim.

İlkin, Melucci'nin dikkati her şeyden önce ulus-*altı* (subnational) düzeydeki kolektif kimlik inşasına yönelmiştir: Ulus-devlet sorgulanmaksızın veri kabul edilir. Bu tutumu, "*ulusal* kimlik"i yalnızca toplum içi bir odaktan kaynaklanan oldukça olumsal zeminler üzerindeki bir sorun olarak dışlama eğilimine girmesin-

den ötürü ciddi bir zayıflık olarak görüyorum. Burada basitçe Melucci'nin genel yaklaşımını bu düzeye genişletmemizi öneriyorum.

İkincisi, yaklaşımın sınıf indirgemeciliğini ve verili tarihsel öznelere belli roller dağıtıldığı yollu görüşü reddetmesinden ötürü, Melucci belli bir toplumsal aktörün *niçin* belli uğraklarda sahneye çıktığına dair soruları ortaya atabiliyor. Farklı bir tarzda söylendikte: Kimlik, kolektif eylemin dinamik, *zuhur eden* bir boyutu olarak görülür. Bu, izlenilmesi gereken kullanılışlı bir genel ilke gibi görünüyor.

Üçüncüsü, kimliğin *sembolik* boyutuna hatırı sayılır ölçüde ağırlık verilir.

> Kimliği, herhangi özgül bir içeriğin ötesinde eylemin bilincini (yani, eylemin sembolik bir temsilini) üretmek için gerekli düşünümsel kapasite olarak tanımlayabiliriz. Kimlik biçimsel düşünümsellik, saf sembolik kapasite, verili herhangi bir uğrakta çevre ve biyolojik yapı tarafından konulan kısıtlar içinde bir eylem duygusu üretiminin tanınması haline gelir (1982: 88).

Yine, burada ilgilendiğimiz konu açısından, böyle bir düşünümselliğe nasıl erişildiğine ya da bir kolektivite içinde özgül birtakım faillerin ("entelektüeller") özellikle önemli bir rol oynayıp oynamadıklarına dair bir işaret verilmese de, kültürel düzeyde yoğunlaştırılan odak, genel olarak değerlidir.

Gördüğümüz gibi, kimliğe temel yaklaşım aktivist, anlam inşa edici bir anlayışa ağırlık verir; dahası, kimlik analizinin ilkelerinin, yürütüldüğü düzey ne olursa olsun sabit kaldığı savunulur. Melucci, kendine ait olan bu öncüllere karşı, sorgulanabilir bir hamle yapar. Günümüzün sanayi sonrası toplumlarının şu şekilde ayrılabileceğini savunur:

> Kimlik bundan böyle kendisini ne doğa tarafından "verilmiş" olarak, ne de bireylerin özdeşleştikleri bir geleneğin basit içeriği olarak sunar. Kimlik bundan böyle yalnızca "normatif olarak düzenlenmiş birliklere" (devletler, partiler, örgütler) ait olmaya yaslanmaz. Bireyler ve gruplar, koşullandırma ve sınırların sonucu olmaktan ziyade kararların ve tasarıların sonucu olan kendi eylemleri yoluyla kimliğin biçimlenmesine katılırlar (1982: 89).

Sonuçta, burada, günümüzdeki toplumsal hareketlerin *aktivizmlerinin oldukça özgül* –yalnızca kendilerine uygun– bir kolektif kimlik anlayışını gerektirdiği iddia edilir. Bunun tersine, daha istikrarlı kimlik kazandırıcı kendilikler (entity) atıl kabul edilir. Bunun Melucci'nin kendi terimleri bazında hatalı bir kıyas olduğu ve toplumsal hareketlerin kimliklerinin tamamen ayrı bir analizi hak ettiği yollu bir varsayıma yaslandığı kesin. Gelgelelim, eğer Melucci'nin genel argümanı bir bütün olarak bir güç taşıyorsa (ben taşıdığına inanıyorum), kimliğin daha istikrarlı kendilikler içinde inşasının tam da aynı biçimsel terimler bazında analiz edilmesi gerektiği de kesin. Daha sonra "geleneğin icadı" yaklaşımı tartışılırken bu noktayı yeniden ele alacağım. Burada Melucci'nin geleneklere yaptığı anıştırmanın gelenekleri ilk bakıştaki değerleri uyarınca ele aldığını, yani sürekli bir dönüşüme maruz olmalarından ziyade "geleneksel" olarak kabul ettiğini belirtmek yeterli. Bunun yanı sıra, "devletler"e durağan kimliklerin isnat edilmesi de kendi modelinin ulusal kimlikle uğraşma kapasitesini hiç zorunlu olmadığı halde kısıtlar. Bu tuhaf imgelem başarısızlığı, Melucci'nin "etnilik"e yaklaşımında açıkça görülebilir. Melucci, etniyi, büyük ölçüde yerleşik uluş-devletler içinde yeni toplumsal dayanışma biçimlerinin ortaya çıkmasının bakış açısından görür. Asıl kaygısı, ulus-altı grupların niçin etnik kimliği "yeniden keşfetme"ye ve siyasal-ekonomik bir kaynak olarak kullanmaya itildiklerini ele almaktır. Ama bu tam da çok ilginç ve önemli bir soruyu gözden kaçırmak oluyor: Yani, kolektif kimliğin daha geniş uluş-devlet düzeyinde nasıl analiz edilmesi gerektiği sorusu. Herhangi makul bir zeminde bu soru, her ne kadar daha "uzak" bir düzeyde olsa bile, kolektif kimliğin aynı eylemci mantığından dışlanamaz.

C. İLETİŞİMSEL CEMAAT OLARAK ULUS

Ulusların nasıl karakterize edilebileceğine dair potansiyel olarak verimli bir soruşturma çizgisi, belirli bir grup içinde bütünleştirici ilke olarak iletişimin (en geniş anlamıyla) rolü üzerinde yoğunlaşan çizgidir. Bu yaklaşımın ulusçuluk hakkındaki

çalışmaların tarihinde birçok seçkin temsilcisi var. Gelgelelim bu yaklaşım da, günümüz iletişim çalışmalarıyla karşılıklı bir körlüğün damgasını taşır: İletişim çalışmalarında ulus-devletin kavramsallaştırılması güdük kalırken, ulusçuluk literatüründe kitle iletişim araçları genellikle teorileştirilmemiş halde bulunur. Bu çifte çıkmazın ötesine geçmemiz gerek. Çoğunlukla ulus "kolektif kimlik" düzeyinde kavramsallaştırılmaz; yine de bu temanın ele alındığı birkaç örnek vardır. Sözgelimi, bu tür içinde yer alan daha yakın tarihli bir çalışmada W. J. M. Mackenzie (1978), siyaset bilimindeki "kolektif siyasal kimlik" nosyonunu sorgulamaya girişir. Mackenzie, "kolektif siyasal kimlik" teriminin ilk olarak Lucian Pye'ın siyasal gelişme üzerine yaptığı çalışma yoluyla popülerleştirildiğini savunur. Mackenzie, Pye'ın bir "kimlik krizi" düşüncesini, odak noktasının bireysel psişik gelişim düzeyinde olduğu Erik Erikson'ın çalışmasından devşirdiğini savunur: "Kimlik hâlâ... bir bireyin bir kolektivite aracılığıyla bulabileceği kimliktir, bir kolektivitenin bir kişi gibi bir kimliğe ve kimlik krizlerine sahip olabileceği imasını barındıran Pye'a ait bir metafor değil" (1978: 39). Bunun tersine, Mackenzie kolektif kimlik benzeştiriminin (analogy) bireysel kimlik üzerinde uygun bir şekilde bina edilemeyeceğini savunur. Dahası, Pye'ın yaptığı gibi, zuhur eden ulusların kendi kolektif kimliklerini aradıklarını savunmak, bir kimsenin tanıtlayacağını söylediği şeyi önceden varsayması demektir.

Mackenzie'ye göre, siyasal kimlik sorununa göreneksel siyasal bilim aracılığıyla doyurucu bir şekilde eğilinemez. Kimliklerin var olduklarını varsaymak yerine, "'ortak amacı' gerçekleştirmenin hangi koşullar altında mümkün olduğunu" sormalıyız (1978: 109). Mackenzie'ye göre, bir kolektif kimlik kavramı, yalnızca genişletilmiş bir dil anlayışı bağlamında kabul edilebilir:

> İletişim cemaati, muğlak olsa da, tanımlanma bakımından çıkar ve mekânsal sınırdaşlık cemaatinden daha keskindir. Modern dünyamızın geleneksel kavramları ulus, ırk, din, sınıf... kendi iktidar konumlarını korurlar: Ama, bunların her biri, sembolik tatminlerin bir mübadelesi ya da sembolik tatminlere katılım bazında en etkili biçimde genelleştirilebilir (1978: 165).

Öyleyse, bu analizde Mackenzie, kolektif (burada "siyasal") kimlik sorununun kavramsallaştırılabileceği *bağlamı* yeniden saptamakla uğraşmaktadır. "Kolektif kimlik" ve onun oluşumu bir *sorundur*, siyasal eylemliliğin bir önkoşulu olarak var olduğu farz edilebilecek bir şey değil. Mackenzie, siyasal faillerin aktif oluşumu üzerindeki bu vurgusunda Melucci'nin toplumsal hareketlere dair analiziyle kısmen yöndeşmektedir.

Mackenzie iletişimde bulunan grupların "doğal sınırları"nın neler olduğunu belirleme sorununun farkındadır ve ilke olarak bunun bir "toplantı" (meeting) kavramının genelleştirilmesiyle çözümlenebileceğini savunur. Böylesi karşılaşmaların "mektup ve telefonla kişiden kişiye bağlantıyı, uzmanların uzmanlık medyaları yoluyla bağlantıya geçmesini, cemaatlerin kitle iletişim araçları tarafından seçmeci bir tarzda bağlantılandırılmasını içeren toplumsal iletişim başlığı altına" yerleştirilmesi gerekir (1978: 132).

Böylesi şebekelerde etkileşimde bulunanların aynı "toplumsal mekân"ı işgal ettikleri düşünülür ve Mackenzie bir şebekeyi paylaşanların bir kimliği paylaştıklarını ileri sürer. Kendi terimleriyle söylendikte, "ulusal kimlik" yalnızca, on dokuzuncu yüzyıldan miras kalan dört ana "kültürel kimlik" biçiminden biridir (öbürleri ise ırk, din ve sınıf).

Bu argümanın temelinde grup kimliğinin sınırlarının nihai *belirsizliği* yer alır. Eğer böyle bir yaklaşım verimli bir şekilde, diyelim ki günümüzün Batı Avrupa'sına uygulanacak olaydı, iletişimin (ya da farklı bir deyimle, kültürün) *kurumsal olarak yerleştirilmesi* zorunlu olacaktı. Böylece bariz gönderi noktası ulus-devlet ve onun sınırları işaretleme ve korumadaki rolü olacaktır. Bu nokta, belirsizlik sorunu üzerine ampirik bir kısıt koyar. Aksi takdirde söz konusu argüman, kolektif kimliğin nasıl kavramsallaştırılması gerektiğini yeniden sorunsallaştırırken, bunu analitik olarak uygulanmasını imkânsız kılacak tarzda yapmış olur. Bu noktayı aşağıda Giddens'ın çalışmasını tartışırken yeniden ele alacağız.

Mackenzie'nin "toplumsal iletişim"e yaptığı gönderme Karl Deutsch'un (1953, ikinci basım 1966), kültürel antropoloji ve iletişim teorisinin kavramsal bir harmanını öneren ulusçuluk üzerine

çalışmasının merkezi nosyonundan kaynaklanır. Deutsch'un merkezi tezi şu: "Bir halkın birliğinin temel boyutu... bireyler arasındaki iletişimin tamamlayıcılığı ya da göreli randımanlılığıdır -bazı açılardan müşterek ilişkiye, ama daha geniş bir ölçekte benzeyen bir şey" (1966: 188). Öyleyse bir ulusun, "tamamlayıcılık" ve "göreli randımanlılık" denilen tutarlık ilkelerine sahip bir kültürel kendilik olduğu savunulur. Deutsch'a göre, "iletişim süreçleri toplumların, kültürlerin ve hatta bireylerin kişiliklerinin tutarlıklarının temelini oluşturur" (1966: 87). Aslında, milliyet böylesi ilkeler bazında tanımlanır: "Kısacası burada önerilen, ulusun işlevsel bir tanımıdır. Bir halka mensup olmak, toplumsal iletişimin geniş tamamlayıcılığından ibarettir. Yabancılardan ziyade geniş bir grubun üyeleriyle daha randımanlı ve daha geniş bir konular silsilesi hakkında iletişime geçme yeteneğini içerir" (1966: 97).

Bu tanım "bir halkın bir diller, karakter, anılar ya da geçmiş tarih cemaati bazındaki mutat tanımları"yla açıkça karşıtlık içine konulur (Deutsch, 1966: 79). İletişimdeki tamamlayıcılık ve randımanlılık toplumsal sıvayı oluşturur. Gelgelelim, bu ilkeler bir sorgulanmaya dayanamazlar çünkü sınırlılık için hiçbir ölçüt önermezler –Mackenzie'nin konumunun zayıflığı da buydu. Nitekim, tamamlayıcılık kavramı "bireylerin bir dizi farklı toplumsal düzenleme üzerindeki fiili ya da muhtemel iletişimsel randımanlılığını içerecek şekilde genişletilebilir" (1966: 110). Başka bir anlatımla, tamamlayıcılık kavramı hem bir kasabaya hem de bir ulusa gönderme yapmaya yetecek kadar belirsizdir. Belirtilen tek kısıtlayıcı koşul, tamamlayıcılığın daha yüksek düzeylerinde "insanlar (ın) birbirlerinden iletişimsel engellerle, iletişimin randımanlılığındaki 'belirgin gedikler'le ayrıl(dıklarıdır). Böylesi gedikler görecelidir" (1966: 100). Ama bu sadece sorunu savuşturur: Göreceli ne kadar görecelidir? Aslında, tamamlayıcılık ve randımanlılık *ilkesel olarak* hiçbir kısıt tanımaz, öyle ki doğru koşullar sağlandığında muhtemelen "küresel köy"e ulaşabiliriz: Tek büyük ulus; tek bir ortak dil; Babil'in sonu. Bu noktada ulus olma halinin (nationhood) bir açıklaması olarak toplumsal iletişim teorisinin kullanışlılığı oldukça sorgulanabilir hale gelir.

Başka bir nokta da, Deutsch'un kullandığı işlevselci anlayışın

ulusal *farklılıkları* gerektirmesine rağmen iletişimsel cemaatler (uluslar) arasındaki etkileşimle uğraşmaması –iletişim alanındaki güncel tartışmaların merkezi meselesinin bu olduğunu görmüştük. Bu işlevselci anlayış sınırların nasıl korunduğunu saptayamaz: Daha ziyade, yalnızca belli bir halkın tamamlayıcılığı kullanabilme yeteneğine sahip olduğunu saptar ve bundan dolayı söz konusu halkı *ipso facto** bir ulus olarak tanımlar. Ne var ki, böyle bir yaklaşımın başlıca avantajlarından biri, ulus olma haline dair özcü anlayışlara eğilimli olmamasıdır. Üstelik, ulusal olarak sınırlı iletişimsel yeterlilikleri, kurumsal bir çerçeveye çok daha büyük bir özenle yerleştirmemiz gerekse de, ulusal kimliklerin inşasında toplumsal iletişimin oynadığı rolü gözden kaçırmamak önemli. Sorun, toplumsal iletişimin, daha geniş kolektif kimlik oluşumu süreçlerindeki önemini değerlendirebilmemize elverişli tarzda nasıl bir yere ve hangi analitik çerçeveye oturtulması gerektiğidir.

D. KÜLTÜR İÇİN SİYASAL BİR ÇATI

Ulus olma halinin kültürel boyutunun merkezi bir önem taşıdığı, bir başka etkili olmuş teori Ernest Gellner'in çalışmasında bulunur. Bu teori ilkin, *Thought and Change*'in (Düşünce ve Değişme) (1964) bir bölümünde formülleştirildi ve daha sonra *Nations and Nationalism*'de (Uluslar ve Ulusçuluk) (1983) geliştirildi. Gellner'in başlıca amacı ulusçuluğun kökenlerini açıklamak. Gellner ana hatlarıyla, ulus-devletlerin oluşumunun, endüstrileşmenin ve onunla birlikte cereyan eden karmaşık işbölümünün talepleri tarafından harekete geçirilen merkezileşme süreçlerinin kaçınılmaz sonucu olduğunu savunur. Endüstriyel üretim biçimlerinin etkisinin, daha önceki (kırsal) toplumsal örgütlenme biçimlerinin yeniden örgütlenmesi sonucunu doğurduğunu savunur. Zuhur eden toplumsal ilişkilerin tesis ettikleri merkezi bir talep "genel eğitim"dir: ilke olarak her şeyi yapma yeteneği. Bu, sonuçta standartlaştırılmış bir dilsel ortamı kullanan evrensel, standartlaştırılmış bir eğitim sistemini gerektirir. Gellner bu sürecin kaçınılmaz ola-

* Yalnız bu nedenle. (ç.n.)

rak "siyasal birim ile kültür arasındaki ilişkide derin bir uyarlama yapmayı", yani "ulusçuluk"u doğurduğunu savunur. Yeni formasyon "insan gruplarının geniş, merkezi eğitimden geçmiş, kültürel olarak homojen gruplar halinde örgütlenmesini" gerektirir (1983: 35); bunun sonucunda "modern insan bir krala, bir toprağa, bir inanca ya da her ne iddia ederse ona değil, bir kültüre sadıktır." Bu açıklamaya göre "şimdi, devlet ve kültürün birbirine bağlanması *gerek*" (1983: 36).

Gellner'in kullandığı ulusal eğitim modeliyle ilintili olarak bir nokta belirtilmeli. Bu model temel olarak sistemdeki merkezileştirici, homojenleştirici eğilimlerin endüstrileşme ve işbölümünün isterlerinin bir sonucu olduğunu varsayar. Bu açıklamanın, kültürel tekbiçimliliğin aktarıcıları olarak ulusal eğitim sistemlerinin yaratılması konusunda cereyan eden çatışmalara yer vererek daha nüanslı hale getirilmesi gerekir. Abram de Swaan'ın (1985) işaret ettiği gibi, böylesi dönüşümler, devlet ve yerellik arasındaki kendi ayrıcalıklı konumlarının zayıflatılmasına içerleyen "aracı seçkinler"in (özellikle aydın tabaka ve ruhban sınıfı) direnişiyle karşılaşmıştır. Gelgelelim, ulusal eğitimin "yerel iletişim şebekelerinin büyük bir ulusal mübadele sistemini gerçekleştirebilmek için zorla açılmasını sağlama yönündeki en önemli girişim"i (de Swaan, 1985: 125) oluşturduğunu hem Gellner hem de Swaan kabul edeceği için, bu nokta yukarıdaki argüman karşısında tayin edici bir itiraz değil.

Gellner'in yaklaşımının tam olarak nasıl yorumlanması gerektiği tartışmalı bir mesele. Anthony Giddens (1985: 214), Gellner'in yaklaşımını, bence teorinin kalbinde yer alan endüstriyelleşmenin rolü üzerindeki vurguyu gözden kaçırarak Deutsch-tipi iletişim teorisi içinde özümsemekte. Anthony D. Smith (1973: 72) ise Gellner'in yaklaşımını "en açık bir şekilde grubun kolektif kişiliğini ifade eden dilin, her kültürde tayin edici öğe olduğu", dile dayalı bir ulusçuluk teorisi olarak sınıflandırır. "Bunun sonucunda, ulusçuluk öncelikle dilsel bir harekettir ve dildeki farklılıklar belli koşullar altında çekişme üretecek ve ulusal ayrılmaya yol açacaktır." Gelgelelim, Smith'in kendisinin de kısmen kabul ettiği (1973: 74) gibi, bu konum, endüstriyel toplumda dilin merkezi ko-

numda olduğu toplumsal bağlara dair bir kültürel teori olarak daha iyi anlaşılabilir; ya da, kendi terimlerimle ifade edecek olursam, kültürün doğasının endüstriyel gelişim içinde belli önkoşullara sahip olduğu ulusal kimliğe dair bir kültürel teori olarak daha iyi anlaşılabilir.

Gellner'e göre "kültür" teriminin, "verili bir cemaatin ayırt edici yapıp etme ve iletişim tarzını" anlatmak üzere "normatif bir anlamda değil, antropolojik bir anlamda" kullanılması gerekir (1983: 92). Temel varsayımı, günümüz toplumunun biçimsel modelinin kendi *yüksek* kültürünün (burada yüksek kültür, özellikle ulusal bir eğitim sistemi tarafından desteklenen verili bir dildeki okur-yazarlık anlamına geliyor) bir "siyasal çatı"sı (meşrulaştırıcısı ve savunucusu) olarak edimde bulunan bir ulus-devlet modeli olduğu yönündedir. Ulus-devlet biçiminin sakinleri açısından kendi kavramsal dünyalarının sınırları büyük ölçüde ulusal kültür tarafından sınırlandırılmıştır –burada ulusal kültürün tek başına dilden daha geniş bir anlamda anlaşılması gerekir:

> Kültür bundan böyle sadece, daha sert ve zorlayıcı kısıtlar tarafından da desteklenen bir toplumsal düzenin süsü, onaylanması ve meşrulaştırılması değildir; şimdi kültür, içinde toplumun üyelerinin nefes alıp verebilecekleri, varlıklarını sürdürebilecekleri ve üretebilecekleri zorunlu müşterek ortam, hayat veren kan ya da belki asgari müşterek atmosferdir. Belli bir toplum için bu, *herkesin* içinde nefes alıp verebileceği, konuşabileceği ve üretebileceği bir kültür olmalı; yani *aynı kültür* olmalı. Üstelik, bu kültürün artık bir büyük ya da yüksek (okur-yazar, eğitim tarafından desteklenen) kültür olması gerekir. Bu kültür bundan böyle çeşitlenmiş, yerel olarak raptedilmiş, okur-yazar olmayan küçük kültür ya da gelenek olamaz (1983: 37-8).

Dünyanın ulus-devletçi mono-kültürlere eğilim gösterdiği ve şimdi "kültürün sınırları"nın "ulusal siyasal sınır" haline geldiği yolundaki argümanı akla yatkın bularak kabul ettik diyelim. Bu formülasyonda "kültür"ün fiilen ulusal kültürün *resmi* değişkesine eşdeğer olduğuna dikkat edilsin. Burada bir kenara bırakılan önemli bir perspektif, kültürü bir karşı koyma bölgesi olarak gören perspektiftir. Başka bir anlatımla, bu perspektif "ulusal kültür"ü

sorunsallaştırır ve ulusal kültürün alıkonulma stratejilerini, mekanizmalarını ve bir toplumdaki verili grupların tahakkümünü sağlamada oynadığı rolü sorgular.

İkinci nokta, Gellner'in kabul ettiği bir toplumsal ürün olarak kültür görüşüyle ilintili. Gellner'in teorisinin endüstrileşme yoluyla tarımsal kökenli okumuşlara dayanan siyasal yönetimden ulus-devlete geçişe gösterdiği ilgi göz önüne alındığında, ortaya çıkan eğilim bir ulusal kültürün başarılmasını büyük ölçüde uzak bir görev olarak görmek oluyor. Bir kez bütünleşme cereyan ettikten ve ulusal dili yayan eğitim sistemi yerleştirildikten sonra kültürel sınırların sürekli olarak yeniden üretilmesi sağlama bağlanmış görünür.

Gelgelelim, kimlik bağışlayıcı kültürlerin başlangıçtaki yaratımı ile bunların zaman içindeki kalıcılığı sorunu arasında ayrım yapmamız gerektiğini ileri sürmek istiyorum. Gellner'e göre, neredeyse otomatik yeniden üretimi güvence altına alan kilit önemdeki birim, kâtiplerin ve okur-yazarlığın yayıcılarının üreticisi olan ulusal eğitim sistemidir. Ancak, bu görüş endüstriyel kültürlerin içinde zuhur eden farklılaşma kaynaklarının ve resmi, ulusal kültüre muhalif konumda olabilecek yeni çeşitli kolektif kimlikler yaratılmasının önemini azımsama eğilimindedir. Ulusal kültürün kaçınılmaz bir gönderi noktası oluşturduğu tartışma götürmese de bu, kolektif kimliğe dair tüm sorunları çözmez. Kaçınılmaz bir gönderi noktası oluşturması sayesinde ulusal kültürün yaptığı şey, ulusal kimliğin *değişkelerinin* yer alabileceği sınırları oluşturmaktır.

Kültürel olarak tanınan toplumsal farklılıklar sorununu ele aldığı zaman, Gellner'in kendisi de "bir ulus, bir kültür" modelinin karşısına çıkan bu zorluğu kabul eder. Tüm toplumlar için her yerde evrensel bir *appianamento*'ya ulaşılabilmesi söz konusu değil. Kimi ayrımların aşındırılmasında ortaya çıkan başarısızlığa Gellner "entropiye dayanıklı" der: "Bir sınıflandırma, bir endüstriyel toplumun başlangıçtaki inşasından beri geçen zamana rağmen tüm topluma eşit bir şekilde dağıtılmış hale *gelmeme* yönünde belirgin bir eğilime sahip bir niteliğe dayanıyorsa entropiye dayanıklıdır" (1983: 65). Bunun gibi entropiye dayanıklı özellik-

ler (Gellner uzun uzadıya hipotetik bir "mavi" azınlıktan söz eder), bu teoriye göre kolektif kimliklerin verili ulus-devletlerde nasıl tesis edilebileceği açısından hatırı sayılır içerimler taşır. Eğer "mavilik" tamamen karşı-entropik bir tarzda işlev görüyorsa bu, bir devletin çatısı altındaki nüfusun bir bölümünün yine de çoğunluk tarafından ulusal cemaate tanınmış üyelikten dışlanacağı anlamına gelir. Bu nokta, ideolojik sınır yönetimiyle ilgili içsel süreçleri ilginç bir sorun haline getirir.

Bir pasajda Gellner, kurumsal olarak özgül kitlesel medyatik anlamında iletişimin rolünü açıkça ele alır. (Bunun kültür ve iletişime bu kadar önem veren bir teoride, söz konusu başlığa yetersiz bir ağırlık verilmesi olarak değerlendirilmesi mümkün.) Gellner haklı olarak, kitle iletişim araçları olmaksızın ulusçu düşüncelerin yayılmayacağını bildiren görüşün tersi olan bir tarafı tutar. Böyle bir anlayışın budalaca olduğu besbelli –bu, medyada şiddet sergilenmeyeydi isyanlar, terörizm ya da savaşlar olmazdı demeye benzer– ve Gellner bu görüşü bir kenara bırakmakla doğru bir iş yapar. Gelgelelim, medyaların bugün verili herhangi bir ulusal kültürde oynadıkları rol konusunda Gellner'in kendisinin geliştirdiği formülasyon çok daha su götürür:

> Medya, kendisine yedirilmekte olan bir düşünceyi aktarmaz. Medyanın neyle beslendiği pek önemli değil: Aktarılan belirli mesajlara özellikle neyin konulduğuna bakmaksızın ulusçuluk düşüncesinin nüvesini otomatik olarak doğuran bizzat medyadır; bir merkezden birçok kişiye yönelik soyut, merkezileşmiş iletişimin yaygınlığı ve önemidir. En önemli ve devamlı mesaj bizzat iletişim kanalı tarafından, böylesi medyaların modern hayatta edindikleri rol tarafından yaratılır. Asıl mesaj, önemli olanın aktarımların dili ve üslubu olduğudur... gerçekte ne *söylendiğinin* pek az önemi vardır. (1983: 127)

Gellner, McLuhan'ın ibaresini (araç-*medium*- mesajdır -ç.n.) yankılarcasına medyaların mesaj olduklarını savunuyor. Daha sonra bu formülde, dil ve üsluba dair soruları göz önüne almak ve böylesi kodların, nasıl olup da izleyicilerin kendilerini ahlaki cemaatin üyeleri olarak anlamaya davet ettiklerini açıklamak üzere azıcık iç değişiklik yapılır. Bu argüman genel çizgisi açısından,

aşağıda kısaca tartışılacak olan Benedict Anderson'ın ulusu bir "hayali cemaat" olarak kavramlaştırmasıyla yöndeşir. Gelgelelim, "dil ve üslup", Gellner'in bizden varsaymamızı isteyeceği denli kolay bir şekilde iletişimin içeriğinden ayrılmaz.

Bu argümanı mantıksal sonucuna vardıralım. Programlarının yüzde 50'sini dışarıdan ithal eden ve ABD kaynaklı dizi filmler, İngiliz kostüm dramları ve konferans filmleri, Brezilya yapımı *telenovela*'lar ve Japon çizgi filmlerinin bir karışımını sunan bir Ulusal Televizyon Kurumu tahayyül edelim. Bu karışımın hepsi de ulusal dilde dikkatle seslendirilmektedir elbette (tıpkı ekrana gelen birçok ABD yapımı filmler gibi). Ama böyle olsa bile, belli başlı entelektüeller ve yaygaracı siyasetçiler kültür emperyalizminden endişe duyacaklar ve ulusal kültürün savunulması konusunda ateş püskürteceklerdir. Programların geriye kalan yüzde 50'si, üslup ve yapı bakımından söz konusu ithal malzemeden güçlü bir şekilde etkilenecek, ama ulusal olarak üretilecektir. Ulusal orijinalliğin son tabyası, evrensel olarak kabul edilmiş etnosantrik tarzda ilk planda yerli siyaset adamlarının demeç ve eylemlerini aktarmaya adanmış Ulusal Gece Haberleridir.

Bu tür iletişimin *içeriğinin* izleyici açısından önemsiz olduğu söylenebilir mi gerçekten? Gellner'in böyle bir görüşü benimsemesi, daha önce ana hatlarıyla anlattığımız iletişim çalışmalarındaki yeni revizyonizmin daha aşırı değişkelerine bağlanması demektir. Ama gerçekte farklı bir şeyi savunmaktadır: Medya bir tür gizli kategorik sistem olarak işlev görür (birçok kimsenin resmi eğitimde önemli olanın "gizli müfredat programı" olduğunu savunurken işaret ettikleriyle aynı tarzda). Gellner'e göre, ulusal medya kültürüyle özdeşleşmeye yapılan davet kaçınılmazdır. Ne var ki, yukarıda verdiğim örnek, belli bir noktadan sonra medya kültürünü *niçin ulusal* kültür olarak adlandırmayı istediğimiz sorusunu doğurmakta. Diyelim ki, ithalatın oranını yüzde 90'a (ucuz ve cazip olmalarından ötürü) yükselttik ve ulusal hükümetin ekonomideki özelleştirme tedbirleri yüzünden Ulusal Gece Haberleri, özünde uluslararası haber ajanslarının bir aktarma istasyonu haline gelecek ölçüde kısıtlandı. Bu durumda, önemli olanın yalnızca medyalar olduğunu, mesajların önemli olmadığını savunan konum des-

teklenebilir mi? Sanırım desteklenemez. Gellner'in modeli, bizzat ulusal medyaların varlığının sınırların çekilmesi açısından önemli olduğunu savunurken doğru bir iş yapmasına rağmen, böylesi sınır işaretleyicilerin geri dönülmez şekilde bir yere tutturulmayıp, kapitalist kültürel üretimin uluslararasılaştırıcı eğilimleri tarafından ayartılabilecekleri imkânı karşısında duyarsız kalır. (Kültür emperyalizmi tartışmalarının berisinde tam da böylesi endişeler yatar –gördüğümüz üzre, sorunların nasıl formülleştirilecekleri konusunda özenli davranmak gerekse bile.) Gellner'in kendi teorisine sadık kalabilmesi için, araç mesaj *olamaz*; daha ziyade, medyalar hem ulusal içerikler hem de üsluplar sağlayarak iletişimsel sınırların korunmasıyla hatırı sayılır ölçüde uğraşmak zorundadırlar. Ama bu, kitle iletişiminin ulusal kültür ve kimliğin yeniden üretiminde oynadığı rolü yanıtlanmamış olarak bırakır.

E. CEMAATLERİ HAYAL EDERKEN

Gellner'in teorisinde "ulusal kimlik", kendisi de "endüstrileşme" tarafından sevk edilen küresel bir eğilimin sonucu olan ulus-devletin oluşmasının bir yan ürünü olarak ortaya çıkar. Bu durumda Gellner'in sunduğu teorinin kolektif kimliğin aktif inşası hakkında bir açıklama içermeyişi şaşırtıcı değil: Aslında, ulusçu entelektüellere bazı çevrelerde hatalı olarak ulusçuluğu icat etme ve yayma onuru verilse de, ulusçu entelektüellerin berisinde dünyanın gerçek dönüştürücüsü olarak aslında tarihin (endüstrileşme şeklinde) işlediği açıkça öne sürülür. Aşağıda "geleneğin icadı" yaklaşımını incelediğimiz zaman görüleceği gibi, bunun önemli bir noktanın abartılması olduğunu düşünüyorum.

Benedict Anderson'ın (1983) katkısı, açıkça bu terimleri kullanmasa bile ulusal kimlik sorununu daha dolaysız olarak ele alır:

> Antropolojik bir ruhla, ulus hakkında şu tanımı öneriyorum: Ulus hayal edilmiş bir siyasal cemaattir –kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir. *Hayal edilmiştir*, çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitme-

yecektir ama yine de her birinin zihninde toplumlarının hayali yaşamaya devam eder... Ulus *sınırlı* olarak hayal edilir, çünkü belki de bir milyar insanı kapsayan en büyüğünün bile, ötesinde başka uluslara mensup insanların yaşadığı, esnek de olsa sonlu sınırları vardır... Ulus *egemen* olarak hayal edilir, çünkü kavram, Aydınlanma ve Devrim'in, ilahi olarak buyrulmuş, hiyerarşik hanedanlık mülklerinin meşruiyetini tahrip etmekte olduğu bir çağda doğmuştu... Son olarak ulus, bir *cemaat* olarak hayal edilir, çünkü her ulusta fiilen geçerli olan eşitsizlik ve sömürü ilişkileri ne olursa olsun, ulus daima derin ve yatay bir yoldaşlık olarak tasarlanır (1983: 15, 16). (Bu pasajın tamamı İskender Savaşır'ın çevirisinden alındı -ç.n.)

Tanımlamaya yönelik bu konturların en geniş fırça darbeleriyle, içeriden dışarıya doğru bakıldığında ulus olma duygusunun ne menem bir şey olduğunu ifade etme girişimi olduğu belli. Bundan ötürü, buradaki konum hayli merkezi bir şekilde ulusal kimliğin oluşumu hakkındaki bir konumu temsil etmekte. Anderson (1983: 15) kendi konumunu, "ulusçuluğun sahte maskeler takındığını gösterme endişesesi içinde 'icat'ı 'hayal etme' ve 'yaratım'dan ziyade 'uydurma' ve 'sahtekârlık'la birlikte düşünme"ye eğilimli olarak betimlediği Gellner'in konumundan bilinçli olarak ayırır. Aşağıda göreceğimiz gibi, "icat" kavramının böyle zorunlu bir çağrışım taşımamasından ve aslında bunun Gellner'in konumunu temsil etmemesinden ötürü bu argüman bana oldukça önemsiz bir anlaşmazlık temeli gibi görünüyor.

Belki daha önemli olanı, bu teorilerin dile atfettikleri roldür. Gellner'in modelinde, eğitim sistemi aracılığıyla aktarılan ulusal dil ulusal birliğin oluşumu açısından merkezi addedilir. Anderson'a göre, Avrupa *dışındaki* uluslaşma süreçleri kapsamlı olarak incelendiği takdirde bu savın belli güçlükleri olduğu görülür. Çünkü, Anderson'ın işaret ettiği gibi, eski sömürgelerin idari sınırları ulusal sınırlar haline gelir. Bir ulusal dil birçok örnekte, sömürge mirasının parçası olarak zaten *in situ** olduğundan ötürü ne bir sorun oluşturur ne de ulaşılmaya çalışılacak bir amaç. Anderson'ın Latin Amerika'daki ulus-devletlerin oluşumu hakkındaki analizi bunun örneklerini verir.

* Asıl yerinde (ç.n.)

Gellner öncelikle kırsal toplumlardan endüstriyel toplumlara geçişle ilgiliyken, Anderson'ın çalışması "hayali cemaat"e uzanan birkaç değişik patikanın izini sürme görevini yüklenir. Avrupa'yla ilişkili argümanında "yeni cemaatleri hayal edilebilir kılan(ın) bir üretim ve üretim ilişkileri sistemi (kapitalizm), bir iletişim teknolojisi (matbaa) ve insanlığın mahkûm olduğu dilsel çeşitlilik arasındaki yarı-rastlantısal ama altüst edici etkileşim" (1983: 46) olduğunu ileri sürer. Eğitimin ulus-inşa edici (nation-building) rolü Anderson'ın çalışmasında çeşitli örnek olaylarda ortaya çıksa da, buna Gellner'in teorisindeki gibi merkezi bir statü atfedilmez. Daha ziyade Anderson'ın merkezi savı "ulusçuluğu icat edenin *per se* belli bir dil değil, matbaa dili" olduğudur (1983: 122). Nitekim, Anderson'ın yaklaşımında özellikle dikkat çekilmesi gereken öğe, uygun maddi koşullar altında hayali cemaatin inşasında çeşitli iletişim araçlarına atfedilen önemdir.

Anderson, Avrupa'da "matbaa kapitalizmi"nin çeşitli lehçeleri (vernaculars) alıp standartlaştırdığını ve piyasa aracılığıyla yaydığını ileri sürer. Bu süreç, ulusal bilincin yaratımı için gerekli koşulları sağlamıştır. Anderson, Walter Benjamin ve Lucien Febvre'i izleyerek, mekanik olarak yeniden üretilen matbaa dillerinin dilsel mübadele alanlarını birleştirdiğini, dilleri sabitleştirdiğini ve kutsal evrenselci dillerin yerine geçirmek üzere yeni iktidar dilleri yarattığını savunur.

Anderson, "takvimsel bir bilinç"in örgütlenme ilkesini oluşturduğu gazeteyle birlikte (bildik ortak bir mekânda cereyan eden konusuyla) "ulusçu roman"ı, bir ulusal bilincin oluşumu için gerekli iki büyük vasıta olarak ele alır. Bunlar, ulus-devlet öncesi koşullarda zaman ve mekânı eşgüdüm içine sokarak, fiili oluşumundan önce muhayyel bir ulusal cemaate hitap edebilir. Bir tür anlık kitap olarak gazete, "dünya olaylarının belli bir halk dili okurlarının özgül dünyasına kırılarak yansımasını içerir"; öyle ki "bu muhayyel cemaat için önemli olan zaman içinde sürekli, katı bir eşzamanlılık düşüncesidir" (1983: 63).

Anderson'ın teorisi, medya teorisinin revaçtaki ilgileriyle dolaysız bir ilişki noktası önerir. Paylaşmanın, yoldaşlığın kavranmasına dair yaptığı benzeştirime özellikle dikkat edilmesi gerekir

–ulusun sınırları kaçınılmaz bir şekilde, tam da iletişim araçları tarafından kullanılan kategorileştirmede üstü örtük olarak bulunur. Daha önce dikkat çektiğim gibi, işte burada Gellner'in teorisiyle bir yöndeşme noktası var. Bu, yukarıda zikredilen temel bir varsayımla ilişkilidir –yani, gerçek bölünümler ne olursa olsun "ulus daima derin, yatay bir paylaşma ve yoldaşlık olarak" kavranır.

Başka bir nokta zaman sorusuyla ilintili. Anderson'a göre, modern zaman anlayışı kutsal Mesihçi zamandan kopuşu ve bunun yerine saat ve takvimle ölçülen (Walter Benjamin'in ibaresiyle) "homojen, boşlukta akan zaman"ın konulmasını içerir. Burada, "homojen, boşlukta akan zaman içinde takvimsel olarak hareket eden bir sosyolojik organizma kavramı ulus düşüncesinin kesin bir benzeşimidir" (1983: 31).

Ulusu randımanlılık ve tamamlayıcılık gibi genel ve nihai olarak anlamsız ölçütlerle tanımlamaya girişmekten ziyade iletişim içindeki insanların "hayali cemaat"inin sınırlarını ulus-devletin toplumsal mekânı içine yerleştirerek çizmesinden ötürü önemli bir itirazla karşılaşsa da, Anderson'ın argümanı bazı önemli açılardan toplumsal iletişim yaklaşımının bir değişkesidir. Matbu iletişimin önemini kabul etsek bile, Anderson'ın kendi argümanını Gutenberg sonrası medya teknolojilerini hesaba katacak ve bunların ulus olma bilinci hakkındaki içerimlerini sınayacak ve inceleyecek şekilde geliştirmemesi ziyadesiyle tuhaftır. 7. bölümde yapılan tartışma bazında alındığında, böyle bir geliştirme girişiminin başlıca kertesi, işitsel-görsel dillerle ve bunların ulusal sınırları kolayca geçmelerinin içerimleriyle ilgilenilmesi olacaktır.

Bu ise (birçok yüksek kültür sosyoloğu tarafından gözden kaçırılsa da) oldukça aşikâr başka bir noktaya yol açar. "Hayali cemaat"i eşzamanlı bir hitap tarzına yerleştirmesinden ötürü gazeteye ayrı bir yer verilir. Ama bu, uzun zamandır radyonun ve sonra da televizyonun bir etkisi olmuştur. Gelgelelim, Anderson radyo ve televizyona yalnızca geçerken şöyle bir değinir ve "çokdilli radyo-televizyon yayıncılığının okur-yazar olmayanlarda ve farklı anadillere sahip olan insanlarda hayali cemaati uyandırabileceği"ni (1983: 123) belirtmek için zikreder. Mümkündür. Ama başkaları, örneğin Kanada tecrübesi temelinde, tek bir devletin sınırları için-

de yapılan rekabetçi çokdilli yayıncılığın bazı koşullarda kapsamlı bir ulusal kendilikle özdeşleşmeyi perçinlemekten ziyade ayrılıkçı eğilimleri pekiştirebileceğini savunacaktır (bkz. Desaulniers, 1985; Raboy, 1985). Bu gözlemde bulunmak, yalnızca Anderson'ın genel yaklaşımının ilke olarak bu tip çekinceleri telif edebilmeye muktedir olduğunu söylemektir. Ne var ki, ilkin çeşitli medyaların özgül analizine daha fazla dikkat sarf edilmesine ihtiyaç var; ikinci olarak, kolektif temsillerdeki genel paylaşma, yoldaşlık minvalindeki aşırı kullanılmış olan Katolik metaforun, yeni ve kuşkucu bir yaklaşımla toplumsal olarak yerleştirilmiş bölünme kaynaklarına dikkat sarf edilerek ve ulusal hayal alanını neyin oluşturduğuna dair muhalif görüşlerin işgal ettiği yere eğilinerek dengelenmesi gerek.

Bunu farklı bir şekilde ifade edecek olursak, Anderson'ın iletişimsel cemaat nosyonu kuşkuya açıktır. Belli bir ulusal imgenin sınırlanmışlığı bir şeydir; bu sınırlar içindeki *homojenlik* oldukça başka bir şey. Burada işareti verilen terimlerle söylendikte, meseleye tamamlanmış bir olgudan ziyade sürekli bir yeniden inşa süreci olarak bakmalıyız. Gavin Kitching (1985), Anderson'ın yaklaşımının bir tutku olarak ulusçuluğu, Gellner'inkinden daha iyi değerlendirdiğini savunur. Belki öyle. Ama, iş tutkunun *toplumsal dağıtımına* geldiği zaman Anderson'ın yaklaşımı kesinlikle sorundan kaçar. Aslında, Anderson'ın teorisinin (iletişimsel pratiklere sarf ettiği dikkat bakımından daha zengin olmasına rağmen) Gellner'in modeliyle benzer bir eksikliği paylaştığını ileri süreceğim: İki teoride de bir ulusal hitap tarzının nasıl (birinde eğitimle, öbüründe matbaa kapitalizmiyle) oluşturulduğuna dair yapısal tespit, bir ulusal kültürün nasıl yeniden geliştirildiği ve ulusal kimliğin konturlarının müzmin bir şekilde nasıl yeniden çizildiği konusundaki analitik olarak ayrı bir soruyla karıştırılır.

F. "ZAMAN-MEKÂN" VE ULUS-DEVLET

Anthony Giddens da, *A Contemporary Critique of Historical Materialism*'in (Tarihsel Maddeciliğin Çağdaş Bir Eleştirisi) ilk

iki cildinde (1981 ve 1985) ulus-devlet ve ulusçuluk hakkında dikkate değer bir yaklaşım geliştirdi. Giddens, zaman ve mekân kavramlarının toplumsal teorideki rolüne hatırı sayılır derecede ağırlık verir ve bunları Benedict Anderson'ın yaptığından çok daha kapsamlı olarak geliştirir. Giddens'ın genel konumu, ulus-devlet ve ulusçuluğa dair yaptığı tartışmayı biçimlendirir. Giddens'ın çalışmasını tartışırken mim koymak istediğim asıl nokta, kavramsal şemasının ilke olarak "ulusal kimlik"i teorileştirmeye elvermesine rağmen bunu yapmadığı ve "ulusal kimlik" ile "ulusçuluk" arasında önemli bir ayrım yapmakta başarısız olduğudur.

İlkin, Giddens'ın "zaman-mekân ilişkileri" hakkındaki genel varsayımlarını ana hatlarıyla aktaralım. Giddens, en istikrarlı toplumsal hayat biçimlerine olduğu kadar, en aşırı ya da radikal değişme tarzlarına maruz olan toplumsal hayat biçimlerine de derinlemesine sirayet etmiş olan zaman-mekân ilişkilerinin toplumsal sistemlerin oluşturucu özellikleri olarak tasvir edilmesi gerektiğini savunur (1981: 30). Yaklaşımı *ilişkisel* bir zaman ve mekân anlayışına dayanır:

> *Mevcudiyet-hazır bulunma* kavramı, toplumsal sistemlerin zaman-mekân içindeki oluşumunda bellek (hatırlama) ile mekânsal dağılımı bağlantılandırır. Kolektivitelerin hepsi işlem *mahallini* tanımlamıştır: Kolektiviteleri toplumsal sistemler olarak oluşturan 'tipik etkileşimler'le ilintilendirilen fiziksel ortamlar... Etkileşim ortamının özelliklerinin müşterek olarak farkında olmanın aktörler arasındaki anlamlı iletişimin desteklenmesinde hayati bir öğe olmasından ötürü, kolektivitelerin mahalleri toplumsal sistemlerin yapısal oluşumuyla bütünsel bir tarzda ilintilidir (1981: 39).

Verili toplumsal sistemlerin oluşumunda zaman ve mekânın rolüne dair bu oldukça soyut nitelendirme Giddens'ın bürolardan imparatorluklara kadar çeşitli "mahaller"den söz etmesine izin verir: Bir "mahal", zaman ve mekândaki etkileşimler tarafından oluşturulur. Böyle bir soyut şema içinde, kendi tabi "bölgeleri"yle verili bir mahal olarak "ulus-devlet"e de bir yer vardır. Giddens yine aynı soyutlukta terimlerle "toplum"u ya da "toplumsal bütünlüğü" karakterize etmeye girişir. Giddens burada dört ayrı özelliğe

dikkat çeker: Bir "toplumsal mekân" ya da "işgaliye alanı"yla ilişkili olarak bir toplumsal sistem; işgal edilen toplumsal mekân üzerinde meşru kılınmış bir öncelik hakkı dizisi: Katılımcılar arasındaki pratiklerin kurumsal olarak bir araya toplanması (Giddens bunun özellikle önemli olduğunu söyler); ve son olarak,

> belli bir "kimlik"e sahip kapsayıcı bir cemaate ait olmaya dair söylemsel ve pratik kapsamlı bir farkındalık. İlkin, "kapsayıcı" teriminin bir ölçüde vurgulanmasına ihtiyaç var. "Topluma dair (societal) bir kimlik" başkalarıyla yakınlığın bir "dış sınırı" olmaya eğilim gösterir: "Topluma dair bir kimlik", zorunlu olarak daha güçlü hissedilmesi gerekmese de, daha kısıtlı grup yakınlıklarından daha geniş bir yakınlığı içerir. İkincisi, bir kez daha, zorunlu bir konsensüs varsayımından kaçınmak zorundayız: Bir kolektivitenin belli bir kimliğe sahip olduğuna ve bir kimsenin bu kolektivitenin bir üyesi olduğuna dair bilinçlilik ile bu kolektiviteye normatif bir onay vermek aynı şey değildir. (1981: 45-6).

Burada, bir kez daha, "topluma dair bir kimlik"i nasıl kavramak gerektiği konusunda oldukça genelleştirilmiş bir nitelendirmeyle karşı karşıyayız. Çeşitli içerme ve dışlama düzeylerine elveren "mekân" metaforunun kullanıldığı "topluma dair bir kimlik" terimi ilke olarak boş bir terim. Kimliğe dair farkındalık söylemsel (düşünümsel) ya da pratik (gündelik hayatta içerilmiş) olabilir. Gelgelelim, Giddens bu kaymaların tam olarak nasıl cereyan ettiğini ya da kimliğin eklemlenmesi açısından neyi içerimlediğini göstermez. Bu formülasyonda kolektif kimlik (Melucci'ninkinden farklı olarak), nihai olarak tahmin edilemez tarzda değiştiği savunulan duygulanımlara ilişkin bir kavrayışla bağlantılandırılır. Bu durum, Giddens tam bu biçimde belirtmese de, *duygulanımların seferber edilmesine* dair bir sorunsalın önünü açar. Son olarak, bir yanda kolektif kimliğe dair farkındalık ile öbür yanda kolektif eylemler hakkında bir konsensüs yaratımı arasında yapılan kullanışlı bir ayrım var.

Giddens'ın *par excellence** bir kavramsal tanımlayıcı olmasından ve ulus-devletle ilişkili olarak yapılan özgül saptamaların,

*Mükemmelen (ç.n.)

kullanılan daha geniş soyut şemaya örnek oluşturmasından ötürü bu oldukça geniş ön hazırlık sağlayıcı notlar zorunluydu. Giddens'ın başlangıç noktası, "ulus-devletin ortaya çıkışı(nın) kapitalizmin yayılmasıyla içsel olarak bağlantılı olduğu" (1985: 12) ve ulus–devletin mutlakiyetçi devletten ayrı tutulması gerektiğidir; ulus-devlet tipik bir şekilde geçtiğimiz iki yüzyılın doğurduğu modern bir fenomendir. Giddens metinlerinin her ikisinde de "ulus-devlet", "ulus" ve "ulusçuluk"u birbirinden ayırır:

> "Ulus"u "ulus-devlet"in zorunlu bir öğesi kılan... ulusçuluk duygularının varlığı değil (bunlar ne denli güçlü olursa olsun), kesin bir şekilde tanımlanmış toprak sınırları üzerinde iktidar uygulayan bir yönetsel aygıtın pekiştirilmesidir. Bunun tersine "ulusçuluk", tikel bir bölgesel, etnik ya da dilsel kategorinin üyelerine bir tecrübe ortaklığı atfeden semboller ya da inançlar olarak anlaşılabilir –bir ulus-devletin ayrım sınırıyla yöndeşme içinde olabilir ya da olmayabilir (1981: 13; bkz. 1985: 116).

Ulus-devletin mekânsal sınırları ulusa biçimini verir. Ulusçuluk, kültürel ve psikolojik bir fenomen olarak görülür. Bu izlekle bağlantılı olarak, söz konusu duyguların "Geertz'in gelenekte yer etmiş ezeli toplumsal yeniden üretim duyguları dediği şeyin büyük ölçüde çözülmüş olmasından beslendiği" (1981. 13) savunulur. Giddens ayrıca, merhametli ve saldırgan tavırlar arasında salınma yönündeki doğası gereği muğlak, Janus yüzlü kapasite denebilecek önderlikle kitlesel özdeşleşmenin önemine dikkat çeker (bkz. 1985: 215, 218).

Kimlik izleği (asla açıkça *ulusal* kimlik olarak adlandırılmayıp, daha ziyade sonuçta *ulusçuluğun* kimlik özellikleri olarak ele alınmış olsa da) kitabının ikinci cildinde biraz daha geniş bir şekilde geliştirilir. "Önceden var olan grup kimliği biçimleri"nin tersine, ulusçuluk moderndir ve aynı zamanda "şu ya da bu biçimde tarihin icadına" izin veren matbaaya dayalı bir ulusal kamu alanının biçimlenmesine önemli derecede yaslanır (1985: 212). Giddens, doyurucu bir çerçevenin ulus-devletin siyasal karakterini, sınıf tahakkümüyle ilintilendirilen ideolojik karakteristikleri, psikolojik dinamikleri ve sembolik içeriği hesaba katması gerektiğini ileri

sürer. Giddens'ın Herder tarzı ulusçu entelektüelleri önemli addetmesi, toplumsal yeniden üretimin oluşturucu bir öğesi olan düşüncelerin üretiminin rolüne önem veren yaklaşımının bütünü açısından tutarlıdır (1985: 216). Ulusçu inancın *içeriği* şöyle nitelendirilir:

> Ulusçuluk egemenliğin kültürel duyarlılığıdır, yönetsel iktidarın sınırlı ulus-devlet içinde eşgüdüm içine sokulmasına eşlik eder. Ulus-devletin ortaya çıkmasıyla birlikte devletler daha önceden sahip olmadıkları türden bir yönetsel ve teritoryal birliğe sahip olurlar. Gelgelelim, bu birlik *salt* yönetsel kalamaz çünkü söz konusu faaliyetlerin eşgüdüm içine sokulması kültürel homojenlik öğelerini öngerektirir. Bilgili bir yurttaş grubu olarak bütün cemaat "kavramsal" olarak işin içine katılmaksızın iletişimin genişlemesi söz konusu olamaz. Bir ulus-devlet, geleneksel devletlerin olmadığı bir tarzda kavramsal bir cemaattir (1985: 219).

Bu pasaj, daha önce alıntılamış bulunduğumuz "topluma dair kimlik"le ilintili daha biçimsel tartışmayı özgül bir "ulusçu" içerikle doldurmaktadır. Ulusal cemaatin "kültürel duyarlılık"ı egemen devletin yönetimi tarafından sınırlandırılır. Böylesi bir kültürel ya da "kavramsal" bileşen, (Benedict Anderson'ın ibaresini kullanmak gerekirse –kaldı ki Giddens'ın yaklaşımı buna çarpıcı bir şekilde benzer) "cemaati hayal etme"nin ve *birlik-bahşetmenin* kaçınılmaz bir biçimi olarak görülür: "Egemenliğin 'ahlaki bileşkesi' olarak ulusçu semboller hem ulusal dayanışmanın hem de ulusal muhalefetin retoriğini önemli derecede şekillendiren siyasal söylemin çekirdeğini sağlar" (1985: 221). Bu açıklamaya göre, ulusun kolektif temsilleri, sevelim ya da sevmeyelim, kaçınılmazdır. Sürekli değişen oyunculardan oluşan bir dünyada, yerleşik siyasal sınırlar indirgenemez bir gönderi noktası sağlayarak ulusal kimlik sorununa en azından olumsal bir şekilde *çözüm* getirir.

Bu açıklamanın garipliklerinden biri, Giddens'ın ulusçuluk ile ulusal kimlik arasında hiçbir yerde net bir ayrım yapmayıp, daha ziyade bu ikisini birbirine karıştırmasıdır. Bu ikisi arasında ayrım gözetmenin önemli olduğunu savunmak istiyorum. Ulusçuluğun belli bir öğreti türü olduğu kabul edilebilir, ama ulusçuluk terimi

kolektif bir çıkarın izlenmesi peşinde seferber edilmiş (en azından kısmen) bir cemaat anlamını taşıma eğiliminde. Ulusal kimlik, ille ulusçu olması gerekmeksizin bir gönderi noktası olarak belirlenebilir. Bir ulusal kimliğin inşasının bir ulusçu programın parçası olabildiği ve bundan dolayı hatırı sayılır ölçüde bir entelektüel çalışmayı içerdiği tarihsel dönemlerin olduğuna kuşku yok. Gelgelelim, ulus-devletin siyasal sınırları bir kez belirlendikten sonra, sahip olduğu tüm söylensel-kültürel aygıtlarıyla bir ulusal kimlik yerini bulmuş olabilir ve bizatihi ulusçulukla özdeş olması gerekmez. Giddens'in, böylesi ya da benzer terimlerle ulusçuluğun "kültürel duyarlılığı" olarak tanımladığı şeyin potansiyel *değişkenliğini* kabul etmemesi ilginçtir. Çünkü, böyle yapmak, önderlikle özdeşleşmenin kararsızlığını betimleme tarzıyla tamamen tutarlı olacaktır. Üstelik, daha önce işaret edildiği gibi, duyguların seferber edilmesi de, en azından üstü örtük olarak Giddens'ın sorunsalının parçası. Gelgelelim, tek başına "ulusçuluk" kategorisi, ulus-devletin sınırları içindeki kolektif duyguların değişkenlik kapsamının hakkını vermek açısından gereğinden fazla geniş bir havuz olup, en azından günümüz bağlamında analitik bir terim olarak "ulusal kimlik"in potansiyel bir kullanışlılığı var.

G. İCAT EKOLLERİ

Doğrudan dikkat göstermemiz gereken bir süreç, "ulusal kimlik"in sürekli tanımlanma ve yeniden tanımlanma sürecidir. Bu çizgi doğrultusunda en aydınlatıcı çalışmaların çoğunun tarihçiler ve belli bir ölçüde antropologlar tarafından yapılmış olması şaşırtıcı değil. Bu kısımda bazı örnekleri ele almak ve bunların içerimlerini incelemek istiyorum.

Bu sorunla uğraşmanın bir yolu, kimlik kayıtlarının bilinçli olarak güdülüp yönetilmesiyle ilgili kanıtların bazılarını, Ernest Gellner'in aşağıdaki argümanına karşı ileri sürmektir:

> İnsanları sınıflandırmanın doğal, Tanrı vergisi bir yolu olarak, içkin ama uzun süre gecikmiş bir siyasal mukadderat olarak uluslar, bir söy-

lenden ibarettir; bazen önceden var olan kültürleri alan ve bunları uluslara çeviren ulusçuluk, bazen ulusları icat eder ve genellikle önceden var olan kültürleri yok eder: İyi de olsa kötü de, *bu* bir gerçekliktir. Ulusçuluğun tarihsel failleri olanlar ne yaptıklarını bilmezler, ama bu başka bir mesele (1983: 48-9).

Özcülüğe yönelik bir saldırı sıfatıyla bu konum bundan daha iyi ifade edilemezdi. Ama bu pasajın son tümcesinde bir abartma olduğu kesin. Yeni ulusal kimlikler inşa etme (Gellner'in söyleyeceği üzere, icat etme) ve var olanları güdüp yönetme meselesinde, tarihsel faillerin ne yaptıklarını tamamen bildiklerini gösteren bolca kanıt var. Bu failler *ulusçuluğu* icat etmemiş olabilirler, ama bu, *ulusal kimlik* üzerine söylemler icat etmekten ayrıdır. Gellner'in, Elie Kedourie'nin (1960) savunduğu ulusçuluğun kökenlerine dair entelektüalist teorisine saldırısı aşırıya kaçar ve bu yüzden sınırlandırılmaya ihtiyacı vardır,

Bu sorun hakkında üretken bir saldırı hattı yakın bir tarihte *The Invention of Tradition*'da (Geleneğin İcadı) (1983) Eric Hobsbawm ve Terence Ranger ile çalışma arkadaşlarından geldi. Bu ampirik tarihsel denemeler toplamı, "gelenekler" kesinlikle belli bir süre içinde oluşmuş olsalar bile, aynı zamanda "kısa ve tarihi saptanabilir bir dönem içinde" ortaya çıkabilir ve "...kendilerini büyük hızla yerleştirebilirler" yollu bir görüşten kaynaklanır (1983:1). Marksist tarihçi Hobsbawm'ın bu görüşü, oldukça uzun bir süre önce (ampirik ayrıntıları serimlememiş olsa da) bununla özdeş bir fenomene işaret eden muhafazakâr bir sosyolog olan Edward Shils ile paylaştığına dikkat çekmek, geçerken edilmiş bir laftan daha fazlasını ifade etse gerektir. Shils, geleneksel inancın yalnızca "devredilen" bir şey ya da "verili olanın pasif bir şekilde alımlanması meselesi" olmadığını gözlemler: "Tavsiye ve alımlamayı hiç değilse kısmen güdüleyen ve aynı zamanda daha bağımsız bir biçim altında ortaya çıkan geleneksel inançla daha aktif, daha arayışçı bir ilişki vardır... 'Yeniden doğuşlar' (Renaissances), itibarı iade edilmiş bu geleneğin karakteristik biçimleridir" (Shils, 1975: 192-3).

Amaçlarımız açısından merkezi önemi bulunan bir nokta, Hobsbawm'ın Endüstri Devrimi sonrasında "icat edilmiş geleneklerin",

bir cemaati ya da kurumu, sözgelişi bir ulus olarak temsil eden, dışavuran ya da sembolleştiren bir "cemaatle" ve/veya kurumlarla özdeşleşme duygusundan (kaynaklandığını belirten hipotezidir)... insanların bizatihi yurttaşlığın bilincine vardıkları vesilelerin çoğu, büyük bölümü tarihsel olarak yeni ve geniş ölçüde icat edilmiş olan sembollerle ve yarı-ritüel pratiklerle (örneğin seçimler) ilintilendirilir: bayraklar, imgeler, kutlamalar ve müzik (Hobsbawm ve Ranger, 1983: 11-12).

Hobsbawm ayrıca, "yalnızca uzman araştırma dünyasına değil, ama aynı zamanda siyasal bir varlık olarak insanın kamusal alanına ait olan geçmişteki imgelerin yaratılmasına, parçalanmasına ve yeniden yapılandırılmasına" (1983: 13) tarih yazımının katkıda bulunabilme tarzına dikkat çeker. Bu, bir ya da iki tasvirin kısaca gösterebileceği üzere, bir *déformation professionelle*'in esinlediği tahayyüllerden daha fazla bir şey ifade eder. Ulus olma halinin daha geniş yayılımı ve fiili kolektif tüketimi amacıyla gerçekleştirilen yorumların üretilmesi açısından bakıldığında tarih yazımı, kimlik anlayışlarının geliştirildiği ve desteklendiği birçok kültürel pratik biçimlerinden biridir:

İcat öğesi burada epey belirgin, çünkü ulus-devletin ya da hareketin bilgi fonunun ya da ideolojisinin parçası haline gelen tarih, popüler bellekte fiilen alıkonulan şey olmayıp, işlevleri gereği bunu yapmak durumunda olanlar tarafından seçilen, yazılan, resmedilen, popülerleştirilen ve kurumsallaştırılan şeydir (1983: 13).

Bu açıkça, ulusal cemaatin hayal edilmesi sürecinde entelektüellerin oynadığı özel rol –örneğin Giddens ve Anderson'ın hayati bir önem atfedecekleri rol– hakkında sorular doğurur. "Popüler bellek" ile kodlanmış resmi gelenek arasında yapılan ayrımı da kabul etmek önemlidir; çünkü bu, söz konusu kültürel süreçler üzerine yapılacak araştırmalar açısından hatırı sayılır içerimler taşır. Bu ayrım, ulusal kimliğe dair alternatif açıklamalar ve bu açıklamaları üreten çeşitli grupların güdülenimleri, stratejileri ve pratikleri konusunu gündeme getirir. David Gross'un belirttiği gibi, modern ulus-devlet bizim geçmişe dair temsillerimizi ve *a fortiori**

*Bu nedenle (ç.n.)

kolektif ulusal kimliği *par excellence* belirleyen *temel* kurumdur. Modern ulus-devlet üniter (teritoryal) bir mekân içinde akan üniter, seküler bir zaman çerçevesi sağlar. "Zamana dair siyasal bir yorum" devletin örgütlenmesinde içkindir, çünkü devlet "sembollerin, değerlerin ve anlam çerçevelerinin güdülüp yönetilmesi" yoluyla iktidar uygulayarak "uzak geçmişten şimdiye kadarki uzun zaman aralığını anımsama ve yorumlama işinde öncelikli bir sorumluluğu olduğunu" iddia eder (Gross, 1985: 65). "Alternatifler" ve "direnişler" oyununun işte bu belirlenimci konturlara karşı oynanması gerekir.

Gelgelelim, böylesi ulusal zaman-mekân çerçevelerinin kurulmasından önce, tanımların ve karşı-tanımların yarışacağı geniş bir yer vardır. Giulio Bollati "L'italiano" başlıklı harika bir denemesinde (Bollati, 1983 içinde), İtalyan ulusal kimliğinin inşasını serimler. Bunu, on dokuzuncu yüzyıl tarih yazımında alternatif imgelerin üretilmesinin izini sürerek yapmıştır.

Bollati, Levi-Strauss'un toplumsal grupların sınıflandırma yapmaya ihtiyaç duydukları ve bunu da *farklılığa* ağırlık vererek, olumsuz ve olumlu değerlendirmeler vasıtasıyla yaptıkları yolundaki görüşünü kabul eder. Bu kategorik yapı yalnızca yabancılarla ("onlar") ilişkili olarak işlemez, aynı zamanda kimin "biz"den biri olarak görülmesi gerektiğinin işaretini verir. Bollati, on dokuzuncu yüzyıl İtalya'sında birleşme öncesinden sonrasına giden dönemdeki tarih yazımında cereyan eden hayati bir tanımlama sürecini tasvir eder: "İtalyanlar" kategorisinin sınırlı tutulmasından genişletilmesine doğru bir hareket vardır. Ama, "İtalyanlar" kategorisinin genişletilmesi belirli bir başat "ulus" imgesini içeriyor ve ayrıca *kültürel* bir kategoriden *siyasal* bir kategoriye –"özerk bir siyasal kişiliğe sahip etnik bir cemaate" ait olmak– geçmeyi gerektiriyordu (Bollati, 1983: 43).

Üniter bir imge yaratma esnasında başa çıkılması zorunlu olan şey *due razze* ya da *due popoli* algılamasıydı (nihai olarak herhangi bir zaferin söz konusu olup olmadığını insan merak ediyor). On dokuzuncu yüzyılın başlangıcında *italianita* sözcüğü içeridekileri karakterize ederken, *italianitudine* sözcüğü dışlananları anlatmaktaydı. Bollati, yüzyıl dönümünde ılımlı Risorgimento taraftarları-

nın "İtalyanlar"ın Fransızlara karşı savaşmaları gerektiğini kabul ettiklerini savunur. *La patria*'nın savunulması ulusu özünde toplumsal olarak muhafazakâr bir çerçeve içinde genişletmenin bir yoluydu; aşağı tabakalar "efendilerinden bunu öğrenmeleri ölçüsünde bir kimliğe ve kendilerine ait karaktere sahip olacaklardı" (1983: 59). Bu yaklaşım bariz bir şekilde, ulus olma haline dair söylemlerin eklemlenmesinde Gramsci'nin sözünü ettiği kültürel ve ideolojik tahakküm sorunsalını gündeme getirir. Bu sorunsalın Anderson gibi bir neo-Marksistte bulunmaması tuhaf.

Bollati, daha yeni "içerilmiş" olanlar için bir yer açılması gerektiğini ve önde gelen çeşitli entelektüeller ile heyetlerinin, kabul edilebilir bir ulusal "ahlaki karakter" değişkesini inşa etme görevini önlerine koyduklarını savunur. Ulusal birlik sağlandıktan sonra odak noktası öbür uluslarla, özellikle güçlü endüstrilere sahip uluslarla karşılaştırıldığında İtalyanların ulusal imgesinin ne olabileceği konusuna kaydırıldı. Bollati burada, İtalya'daki yararcılık karşıtı, kurumsal olarak muhafazakâr, endüstri karşıtı kültürün kaynaklarına değinir. Bollati, köylülerin yüceltilmesinin Afrika'daki sömürgeci maceracılığın haklılaştırılmasına, I. Dünya Savaşı'nda ölüme koşacak askerlerin çağrılmasına ve faşizmin işçi karşıtlığına payanda oluşturduğunu savunur.

Bollati'nin denemesi birtakım sorular doğurur. İlkin, belli çıkarlara sahip sınıf fraksiyonlarının üyeleri olarak edimde bulunan entelektüellerin bilinçli eylemliliğini metanetli bir tarzda gündeme getirir. Ulus-tanımlayıcı gruplar arasında tanımlama yapmaya yönelik mücadele meselesi bununla ilişkili bir meseledir. Bollati'nin açıklamasında *niçin* belli görüşlerin kabul gördüğü ya da öne çıktığı belirgin değil; yine de, hayati önemdeki nokta, ulusal kimliğe dair rakip değişkelerin bir yarış alanında cereyan ettiğinin belirtilmesidir. Üstelik, Bollati'nin yaklaşımı, iletişim araçlarının açıkça analitik bir yere sahip olduğu bir yaklaşım. Konuyla ilişkili bir denemesinde, "Il modo di vedere italiano"da (Bollati, 1983 içinde) oldukça belirgin bir şekilde fotoğrafçılığın İtalya'daki alımlanmasına ve kullanımlarına dikkat çeker ve çoğunluk kültürünün İtalyan fotoğrafçılarını belli pratiklere nasıl yönelttiği hakkında sorular sorar. Nitekim, İtalyan fotoğrafçılığının nasıl bir pitoresk

arşivi haline geldiğine ve merkezi toplumsal kurumları (özellikle monarşiyi) temsil etme biçimlerine değinir. Gramsci'ci yönelimiyle uyumlu bir biçimde, Bollati'nin çalışmasında başka bağlamlarda faydalı bir şekilde geliştirilmeye ve uygulanmaya elverişli, ulusal kimlik inşasının analizine yönelik kültürelci bir çerçeve mevcut.

Bu kez Birleşik Devletler'de ulusal kimliğin inşası hakkında olmak üzere aynı sorular Michael Kammen (1978) tarafından ortaya atıldı. Kammen'e göre sorun, "Birleşik Devletler'de müşterek tarihsel çıkarın nispi eksikliği ya da *ulusal* –kısmi etnik, dinsel ya da bölgesel geleneklerin karşıtı olarak– geleneğin hissedilmesi, algılanması ve idame ettirilmesindeki zayıflıktır" (1978: 3). Kammen, kolektif ulusallık nosyonlarının özellikle popüler kültürde ulusal geleneklerin inşasına özen gösteren bir kültürel tarih aracılığıyla faydalı bir şekilde serimlenebileceğini belirtir. Kammen'in savunusunun merkezinde yatan tez şu: Amerikan Devrimi, İç Savaş'tan farklı olarak, nüfusun önemlice bir bölümü tarafından asla reddedilmemiş bir tarihsel uğrak olmasından ötürü Birleşik Devletler'deki gelenek duygusunun çekirdeğini oluşturur. Bundan dolayı Amerikan Devrimi, S. N. Eisenstadt'ın ibaresi kullanılacak olursa, "kolektif kimliğe ilişkin temel gönderi noktası" sağlar. Kammen bu izleği açımlayabilmek için tarih yazımı, anılar ve özyaşamöykülerinin yanı sıra devrim sonrası dönemin "ikinci sınıf aşk romanları"nı ve "üçüncü sınıf romanları" incelemiştir. "Sembolizm ve imgelem"e verdiği önem bakımından yaklaşımı Benedict Anderson'ın yaklaşımıyla yöndeşme içindedir.

Yakın tarihli tarihsel çalışmalara dair yapılan bu kısa tartışma, "gelenekler"in nasıl incelenmesi gerektiği sorusunu doğuruyor. Kammen geleneklerle kısmen "toplumsal belleğin süreksiz ve değişen kullanımları" bazında uğraşmak zorunda olduğumuzu belirttiğinde bu soruyu gayet iyi bir şekilde ortaya atar. Bunu, "ulusal belleğin" –ve bundan dolayı ulusal kimliğin– verili değişkelerinin üretilmesini mümkün kılan kültürel yeniden üretim sürecinde işleyen *seçici mekanizmaların* analizi şeklinde yeniden formülleştirebiliriz.

H. SONUÇLAR

Bu ve önceki bölüm eleştirel bir ruh taşıyor, ama bu eleştirelliğin yalnızca olumsuz bir eleştirellik olmadığını umuyorum. Başkalarının çalışmalarından öğrenilecek pek çok şey var. Gelecekte ulusal kimlik sorusuna nasıl yaklaşabileceğimize dair bazı sistematik önerilere de aşağıda kısaca değineceğim. Hem akademik hem de resmi olarak desteklenen günümüz medyalojisinin devasa eksiklikleri olduğuna kuşku yok. Günümüz medyolojisi "ulusal kimlik", "kültürel kimlik", "işitsel-görsel mekân" vb.'den söz ederken söylemindeki kilit terimlere dair net bir kavramsallaştırma önermiyor. Tüm bir alıştırmalar dizisi, terimlerin gerçek gelişmeler ve bunların nedenleri üzerine analitik manivelalar önermekten ziyade, birbiriyle yarışan siyasal-ekonomik projelerin işaretleri olarak işlev gördükleri konunun özüne uzak bir karaktere sahip görünmekte. Şu anda bu türden sembolik siyasetlere –ister Avro-projeleri, Latino-projeleri ya da isterse UNESCO-izmin çelişkilerini meşrulaştırmak için olsun– bir talep olduğuna kuşku yok. 7. bölümde yapılan analiz çalışma arzının gelişmekte olduğunu ve kafa karışıklığının araştırma girişimciliğinde ciddi bir dezavantaj olmadığını tanıtlamaktadır. Modası geçmiş ve güvenilirliğini yitirmiş bir medya etkileri modeline yaslanmak ile son moda bir öznelcilik arasında kalan günümüz medyalojisinin, genelde kolektif kimliğin ve özel olarak da ulusal kimliğin oluşumuna ışık tutmak bakımından önerecek çok şeyi yok.

Göreneksel olarak anlaşıldığı haliyle sorunun ayakları üzerine oturtulması gerek. Şimdiye kadar iletişimsel ve kültürel süreçler üzerine geliştirilen argümanlar ve yapılan çalışmalar ulus-devlet, ulusal kültür ve ulusal kimlik hakkında keyfi varsayımlarda bulunmakta. Bunların hepsi sorunsuz bir şekilde alınır ve merkezi ilgi noktasını iletişim oluşturduğu için bunlar artık kategoriler muamelesi görür. Bu durum karşısında, argümanın terimlerinin tersine çevrilmesini öneriyorum: Ulusal kimliğin nasıl oluşturulduğu sorunuyla işe başlayalım ve iletişim ile kültürü bu sorunsalın *içine* yerleştirelim.

Yukarıdaki tartışmada çok genel birkaç noktayı onayladığımı

geçerken belirtmiştim. Bu noktaları sonuç yerine geçmek üzere özet olarak bir araya toplayacağım. Şurası açık ki, bu noktaların ileride yapılacak çalışmalarda sistematik bir şekilde geliştirilmeleri gerekir.

Teori

İster "etnik canlanmalar" olsun isterse yeni toplumsal hareketler, yakın geçmişteki gelişmeler kolektif kimlik sorusunun teorik bir şekilde kavranması talebini kışkırtmıştır. İletişim konusundaki yakın geçmişin literatürünün bir eleştirisi bu talebi perçinlemekte. Konuyla ilgili çalışmalar halihazırda yapılmaktadır; gelgelelim, bu çalışmaların büyük kısmı, yerleşik ulus-devletler içinde zuhur eden kolektivitelerin kimliklerinin karşıtı olarak *ulusal* kimlik terimini kavramsallaştırmada başarısızlığa uğramıştır. Ulus-devletin parametreleri sorgulanmaksızın kabul edilmiştir.

Ulusal kimlik

Bunun belli bir kolektif kimlik türü olarak anlaşılması gerekir. Başka bir anlatımla, ulusal kimlik, bir toplumun verili bir stratejik düzeyinde oluşturulan bir kimliktir. Biçimsel terimlerle söylendikte, ulusal kimlikten söz edilmesi, içerme ve dışlama süreçlerini analiz etmemizi gerektirir. Aynı zamanda, içsel ve dışsal tanımlamalar arasındaki diyalektik üzerine de düşünmek zorundayız. Daha önce, kolektif duygunun ulusal bağlamda seferber edilmesi süreçlerine daha ayırt edici bir tarzda eğilinebilmesi için ulusal kimlik kavramının ulusçuluk kavramından ayrı tutulması gerektiğini iddia etmiştim. Bu analitik tutum, aksi takdirde tek bir kavramın karartacağı bir değişiklikler silsilesini telif etmemize izin verir.

Eylemci bir perspektif

Kolektif eyleme önem veren bir yaklaşımın ulusal kimliğin analizi için uygun bir başlangıç noktası önerdiğini ileri sürmüş-

tüm. Böyle bir perspektif, kimliği kolektif eylemin bir önkoşulu olarak değil, daha ziyade sürekli olarak oluşturulan ve yeniden oluşturulan bir kategori olarak görmemizi gerektirir. Kolektif kimlikten söz etmek, bir failin belirli bir toplumsal ilişkiler dizisi içinde sürekli eylemini gerektirir. Aynı zamanda bizden mekân ve zamanı hesaba katmamızı ister.

Mekân

Ulusal kimlik belli bir toplumsal mekân içinde inşa edilir. Şu anda ulus-devletlerden oluşan bir dünya sistemi bağlamında ulusal kimliğin yeniden üretimiyle ilgili kısıtlar verili teritoryal ve hukuki-siyasal sınırlardır. (Bu manzarayı, var olan ulusal sınırların yeniden çizilmesini gerektiren yeni ulusal kimliklerin ortaya çıkışını da düşünerek daha karmaşık kılabiliriz elbet.) Ulus-devletin işgal ettiği toplumsal mekân, ulusal kimliğin nasıl inşa edildiği sorununu çözmez; sadece, imkân dahilindeki geliştirimlerine bir sınır koyar. Toplumsal mekân içerisinde kültürel mekân, çeşitli kültürel kimliklerin geliştirildikleri mekândır.

Ulusal kültür

Ulusal kültür, ulusal kültürel mekân için kullanılan diğer bir ibaredir. Ülke olarak ulusal kültür, verili bir ulus-devletin teritoryal kısıtları tarafından sınırlandırılır. Bununla birlikte, "ulusal" karakteristikler verili değildir. Ulusal kültürler, tüm nüfusun özdeş bir ilişki içinde durduğu müşterek sembollerin yığıldığı basit ambarlar değildirler. Daha ziyade, ulusal kültürlere, tanımlar üzerine rekabetin cereyan ettiği bölgeler olarak yaklaşılması gerekir. Ulusal kültürlerin ilk olarak tesis edildikleri tarihsel evreler ile bunların muhafaza edilmeleri sorunlarının öne çıktığı tarihsel evreler arasında ayrım yapmaya ihtiyacımız var. Ulusal kültür, sınıflandırma sistemlerinin bir ambarıdır. Sınıflandırma sistemlerinin bir ambarı olarak ulusal kültür, ulusun sınırları ötesinde yer alanlar olarak anlaşılan "onlar"a karşı "biz"i tanımlamamızı sağlar. Ayrıca, ulusal kültür, *içsel* toplumsal bölünmeler ile iktidar ve tahakküm ilişkile-

ri yapısını izleyen çizgide ulus-içi düzeyde "biz" ve "onlar" ayrımlarını da yeniden üretebilir.

Zaman

Ulusal kimliğin geliştirilmesi zamansal bir süreçtir. Özellikle önemli bir nokta, ulusal bir kolektif kimliğin şimdisiyle geçmişi arasındaki ilişkidir. Bu ilişki, hiç değilse kısmen, "gelenekler"in ve "toplumsal bellek"in sürekli, seçmeci bir biçimde yeniden inşasının dolayımladığı hayali bir ilişki olarak anlaşılmalı. Bu kategoriler, geçmiş ile şimdi arasındaki özdeşlik zincirinin sürekli işlendiği kültürel kurumların ve pratiklerin rolüne dikkatimizi çeker. Ayrıca, ulusal kimliğin aktif inşacıları olarak kültürel üreticilerin özel rolüne eğilmemizi sağlar.

KAYNAKLAR:

Anderson, B. (1983) **Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism**. Londra: Verso Editions and NLB. (Türkçesi, **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, çev: İskender Savaşır, Metis Y., İstanbul, 1993.)

Barth, F. (1969) "Ethnic Groups and Boundaries", **Ethnic Groups and Boundaries**. Boston, Mass: Little, Brown; **Process and Form in Social Life: Selected Esaays of Fradrik Barth**, C.1, Londra: Routledge & Kegan Paul, 1981'de yeniden yayımlandı, s. 198-227.

Berger, P. ve Lukmann, T. (1966) **The Social Construction of Reality**. New York: Doubleday.

Bollati, G. (1983) **L'Italiano: il Carattere Nazionale come Storia e come Invenzione**. Torino: Einaudi; ikinci basım 1984.

de Swaan, A. (1985) "In Care of the State: The Social Dynamics of Public Health, Education and Income Maintenance in Western Europe and the United States", daktilo edilmiş metin, University of Amsterdam.

Desaulniers, J. P. (1985) "Television and Nationalism: From Culture to Communication", P. Drummond ve R. Paterson, der., **Television in Transition**. Londra: BFI. s. 112-22.

Deutsch, K. W. (1966) **Nationalism and Social Communication: An Inquiry into the Foundations of Nationality**, ikinci basım, Cambridge ve Londra: MIT Press.

Gellner, E. (1964) **Thought and Change**. Londra: Weidenfeld & Nicolson.

— (1983) **Nations and Nationalism**. Oxford: Blackwell. (Türkçesi, **Uluslar ve Ulusçuluk**, çev: Büşra Ersanlı Behar-Günay Göksu Özdoğan, İnsan Y., İstanbul, 1992.)

Giddens, A. (1981) **A Contemporary Critique of Historical Materialism**. Londra ve Basingstoke: Macmillan.
— (1985) **The Nation-State and Violence (A Contemporary Critiqua of Historical Materialism, Vol.2)**. Cambridge: Polity Press.
Gross, D. (1985) "Temporality and the Modern State", **Theory and Society**, 14 (1), Ocak: 53-82.
Hobsbawm, E. ve Ranger, T., derl. (1983) **The Invention of Tradition**. Cambridge: Cambridge University Press.
Kammen, M. (1978) **A Season of Youth: The American Revolution and the Historical Imagination**. New York: Knopf.
Kedourie, E. (1960) **Nationalism**. Londra: Hutchinson; bir "Sonsöz"ün yer aldığı gözden geçirilmiş basımı 1985.
Kitching, G. (1985) "Nationalism: The Instrumental Passion", **Capital and Class**, 25, Bahar: 98-116.
LaPierre, J. W. (1984) " L'identité collective, objet paradoxal: d'où nous vient-il?", **Recherches sociologiques**, 15 (2-3): 155-64.
Mackenzie, W. J. M. (1978) **Political Identity**. Manchester: Manchester University Press.
Melucci, A. (1982) **L'invenzione del Presente: Movimenti, Identità, Bisogni Individuali**. Bologna: Il Mulino.
Oriol, M. ve Igonet-Fastinger, P. (1984) "Recherches sur le identités: le retour paradoxal du sujet dans les sciences sociales", **Recharches sociologiquas: "Identité Ethnique et Culturelle"**, 15 (2-3): 55-64.
Pistoi, P. (1983) "Identità etnica e mobilitazione politica", **Rassegna Italiana di Sociologia**, 24 (1): 79-103.
Raboy, M. (1985) "Public Television, the National Question and the Preservation of the Canadian State", P. Drummond ve R. Paterson, derl., **Television in Tranaition**. Londra: BFI., s. 64-86,
Sciolla, L., derl. (1983) **Identità: Percorsi di Analisi in Sociologia**. Torino: Rosenberg & Sellier.
Shils, E. (1975) **Center and Periphery: Essays in Macroaociology**. Londra & Chicago: University of Chicago Press.
Smith, A. (1973) "Nationalism: A Trend Report and Bibliography", **Current Sociology**, 21 (3): 5-185.

9. AKLI KARIŞANLARA KILAVUZ YOK: DEĞİŞEN BİR AVRUPA'DA KOLEKTİF KİMLİKLER

Bugün, Avrupa'da uzun bir süredir var olan kültürel ve siyasal kimlik örüntülerine, daha önce karşılaşmadığımız bir meydan okumayla karşı karşıyayız. Savaş sonrası yılları nitelendiren iki siyasal-ekonomik sistem arasındaki çatışma gözlerimizin önünde sona erdi. Hiçbir şey bunu Kasım 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasından –hem sözcük anlamında hem de güçlü bir metaforik anlamda– daha dramatik bir biçimde sembolleştiremezdi. Soğuk Savaş yıllarında yaşamış ve bu çatışmanın zirvelerindeki ümit kırıcı uğrakları hatırlayan hiç kimse Doğu Avrupa'daki demokratikleşme akımlarından heyecan duymamazlık edemez. Gelgelelim, yine aynı nedenle, savaş sonrasında Avrupa'nın bölünmesine yol açan felaket koşullarını hatırlayan hiç kimse ne türden bir yeni

düzenin ve nasıl inşa edileceği konusunda da kayıtsız kalamaz.

Geçtiğimiz ayların başlıca gelişmelerini aktarma ve yorumlamada haber medyalarının rolü önde gelen bir önem taşıdı: Geçtiğimiz sonbahar ve kıştan bu yana eski siyasal anlamında (yani, Sovyet tahakkümü altındaki tampon devletler olarak) "Doğu" Avrupa'nın varlığı sona erdi. Böylesi ani bir değişme, toplumsal-siyasal çevremizi yorumlama aracı olarak iletişim sistemlerimizin yeterliliği konusunda birinci dereceden bir meydan okuma ortaya koymaktadır. Ayrıca bunun, yeni olayların ve süreçlerin yorumlayıcıları olarak entelektüellerin toplumsal rolü hakkında da bazı içerimleri var.

Çarpıcı olan, önceki Doğu Bloku'na ait çoğu ülkenin iletişim sistemlerinin dünyaya göreceli açılmasının (siyasal liberalleşmenin bir doğurgusu olarak) günümüz medya analizini nasıl bozguna uğratmış olduğudur. "Demokrasi" ile "totalitarizm" arasındaki muazzam ideolojik mücadele üzerinde kurulmuş bulunan analitik şemalar bir zamanlar taşıdıkları ağırlığı bundan böyle taşıyamazlar. Yeni ve çok pratik bir görev, yani eski Doğu Bloku'ndaki gelişmeleri izleme ve değişen koşullara uygun kavramsal çerçeveleri fiilen icat etme görevi şu anda araştırma gündemine gelmiş bulunmakta. Örneğin, önümüzdeki yıllarda gözlemlememiz gerekecek en ilginç süreçlerden biri, çok çeşitli kapitalist medya girişimlerinin Doğu-Orta Avrupa'yı işgaline gösterilecek siyasal, ekonomik ve kültürel tepkiler olacak. Dayanıklı bir "kamusal alan" başarıyla tesis edilecek mi? Piyasa ve devlet arasındaki yeni ilişkiler kamu yararına nasıl düzenlenecek? Daha genel bir düzeyde, sosyalizmden kapitalizme yeni geçişin iletişimsel boyutunu ve bunun sivil toplumun yaratılmasındaki yerini teorileştirmemiz istenecek.

Bununla ilgili çalışma arzının hızla ortaya çıkacağına kuşku yok. Aslında, kuşkusuz geçici olsa da, Sovyetler Birliği'ndeki *glasnost*'a dair ilk analizlere zaten sahibiz (bkz. Goban-Klas, 1989; Graffy ve Hosking, 1989; McNair, 1989). Polanya, Macaristan ve Doğu Almanya gibi ülkeler üzerine yakın dönemde kaleme alınan ve daha henüz yayımlanmadan ortaya çıkan olayların hemen eskittiği akademik yazıların (bkz., örneğin Hanke, 1990; Jacubowicz, 1990) gösterdiği gibi, kısa vadede sürekli revizyonlar yapmanın

kaderimiz olması muhtemel. Akademinin zaman ölçekleri bir süre yetersiz kalacak. Bugün gündemi elinde tutanlar ve yeni yorumlarımızın taslaklarını çıkaranlar, muhabirler, yorumcular ve bilginlerdir. (Akademisyen, bu kisvelerden birine ya da daha fazlasına seve seve bürünebilir –ve bürünür– elbet.)

Avrupa ortaya çıkmakta olan oldukça karmaşık bir dönüşüme maruz kalırken, bizim iletişim sistemlerimiz (burada en geniş anlamında yalnızca medyaları değil, Avrupa toplumlarını oluşturan çok çeşitli toplumsal-siyasal şebekeleri de kapsayacak şekilde anlaşılması gereken iletişim sistemlerimiz) giderek bir nirengi noktası rolü oynayacak. Dünün kapsamlı, hazır ve nazır klişelerinden bazıları ağırlıklarını yitirdiler (örneğin, bugün "özgür dünya"nın "komünizm"e karşı misyonundan konuşmak kesinlikle *passé**dir), ama bizim kategorileştirme, farklılaştırma ve giderek karmaşıklaşan bir jeopolitik haritacılığa bir tür anlam kazandırma ihtiyacımıza gayet uygun öbür birçok ayrımın işareti bolca bulunmakta. Ve işte burada kolektif kimlikler sorusu üzerine bazı düşünceler şekli altında takip etmeyi istediğim izlek, tam da bu.

A. BASINÇ NOKTALARI

Siyasal söylemde kimlik kavramı üzerine düşünme yolunda revaçtaki kontrolsüz modanın kaynaklarının değişmeye ilişkin algılamalarda yattığı besbelli. İdeolojik olarak birbirine karşıt iki toplumsal-siyasal ve ekonomik sistemden oluşan mirasın geçerliliğini yitirdiği Avrupa'nın Yalta sonrası şekillenimi üzerinde baskı yaratan etkiler arasında şu etkenlere özellikle dikkat çekilmesi gerekir:

(i) Zaman zaman eşitsiz bir gelişim gösterse de, yalnızca ekonomi ve siyasal yönetim açısından değil, aynı zamanda kültür açısından da çeşitli içerimlere sahip olan Avrupa Topluluğu'nda ekonomik ve siyasal bütünleşmeyi gerçekleştirme yolunda hızlanan girişim.
(ii) Gorbaçov'un reform programının akabinde sosyalist kam-

* Modası geçmiş. (ç.n.)

pın bütün bütüne dağılması. Brejnev doktrininin terki ve yönetici komünist partiler arasındaki içsel çürüme, siyasal çoğulculaşma (ya da en azından örgütlü ve meşru muhalefet) için oldukça öngörülmemiş ölçülerde bir mekân yarattı. 1990 yılı boyunca bundan böyle *en bloc** düşünmeyi bıraktık. Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Doğu Almanya, Romanya ve Bulgaristan'da, güçler dengesi ve değişme hızı şimdiye kadar farklı oldu ve bu farklılık devam edeceğe benziyor.

(iii) Hem Doğu'da hem de Batı'da, farklı yollardan olsa bile, ulus ve ulusun kendi kendisini ifade etmesi sorunu siyasal gündeme güçlü bir şekilde yeniden girdi. Avrupa Topluluğu'nun bütünleşmesinde kaydedilen hızın artışı ulusal egemenlik ve demokratik temsil hakkında sorular üretilmesini kışkırttı. Devlet sosyalizminin çözülerek dağılması SSCB'de yeni etnik talepler yarattı (Litvanya'nın birlikten ayrılma girişimi sistemdeki çelişkileri billurlaştırdı) ve şimdiye kadar savaş sonrası oluşan *pax sovietica*'nın Doğu-Orta Avrupa'da denetim altında tuttuğu potansiyel sınır çatışmalarını gündeme soktu.

(iv) Sorunları daha da karmaşıklaştırmak üzere, iki Almanya'nın yeniden birleşmesi sorununun, NATO ve parçalanmakta olan Varşova Paktı tarafından kabul edilebilir yeni bir Avrupa sınırı inşasının karşısındaki temel siyasal sorun olduğu yaygın bir şekilde kabul edilmektedir. Doğu Almanya'nın çöküş hızı en bilgili gözlemcileri bile hayrete düşürdü. Gelgelelim, yeni Sovyet Batı *siyaseti*'nin *ultima ratio*'sunun bir Almanya Sorunu yaratacağı zaten yıllardır bilinen bir şeydi.

Diplomasi ve devlet adamlığının hünerlerine çok kapsamlı bir şekilde meydan okuyan bu önemli gelişmelerin kışkırttığı sorunlar hem siyasal-ekonomik hem de kültürel sorunlardır. Bir yandan, Avrupa'da siyasal ve ekonomik iktidar yapılarının daha geniş, küresel içerimleri olacak tarzlarda yeniden düzenlenmesi potansiyelinden söz etmekteyiz. Öbür yandan, bu yapılar ve iç ilişkiler hakkında nasıl *düşündüğümüzü* göz önünde bulundurmamız gerekir (ki bundan zaten kaçınılamaz). Bu girişim Avrupalıların ittifakları

* Bir bütün halinde. (ç.n.)

ve meşruluklarının zeminini borçlu oldukları kolektiviteleri yeniden incelemelerini gerektirecektir.

Café'lerdeki moda Marksist deyimle "Yeni Zamanlar" (Hall ve Jacques, 1989) üzerine yeni düşünme tarzını benimseyeceksek, geniş kapsamlı hatırlama ve unutma süreçleriyle uğraşmak zorunda kalacağız demektir. Avrupa kültür ve toplumunun paylaştığı şeyleri hatırlamamız ve Avrupa toplum ve kültürünü bölen şeyleri unutmamız gerekir. Ama, bir alternatif olarak, bölünmeleri hatırlayarak ortak noktaları unutmayı seçebiliriz elbet. Böyle bir direniş tarzının, seferlerin oldukça zor olduğu bir zamanda bir güven tazeleme yolu önermesinden ötürü birçoklarına güçlü bir direniş tarzı olarak görüneceğini sanıyorum. Bununla birlikte, kendi kendini disiplin altına alan bir analiz amacıyla, her halükârda belleğin ve unutmanın geleceğe dair yeni hayallerin (imaginings) inşa edilmesi amacıyla kullanılmaları ile bunların genellikle eklendikleri ham duygulanımlar arasında yeterli bir mesafenin bulunmasını sağlamaya çalışmamız gerekir. Öyleyse görevimiz hem hatırlamak ve unutmak hem de aynı zamanda yeni alternatif ve imkânlar tasarlamak ve hayal etmektir.

Yerleşik düşünce örüntülerinin bu şekilde yeniden düzenlenmesi, özellikle değişme sürecinin ne ölçüde kapsamlı olacağından kimsenin emin olamamasından ötürü ağır bir görev. Sürüp gitmekte olan birçok tasarlama ve hayal etme girişimleri zaten var. Bilgi, boşluğu hoşgörmez. Avro-fütüroloji (ya da kısaca Avroloji mi desek?) sıkıntısı çekilmiyor. Kendisine saygı duyan hiçbir Avroloji yorumcusu "2000 yılının Avrupa'sı"nı tasavvur etmeye çalışan bir taslak oluşturmaktan kaçınamaz. Londra'da yayımlanan *Independent* gazetesindeki böyle bir tasarımda Alman sınırı "kısmen hatırlanan geçici bir sapma havasına bürünmüştür". Cebelitarık'ın statüsü konusundaki tartışmalar sürerken, İspanya GSMH'sı İngiltere'ninkinden fazladır; Orta Avrupa'nın şu anki durumu Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na çok benzemektedir (Cottrell, 1989). Başka bir gazete, *Financial Times,* aşağıdaki eşleştirme örüntülerinin bulunduğu bir 2020 yılı "fantezisi" önerir: bir "Batı Avrupa Birleşik Devletleri" ve Orta Avrupalı, İskandinav-Baltık, Balkanlar, Slavik ve Türki, Ermenistan ve Gürcistan Kafkas Fede-

rasyonu gibi çeşitli adlarla ayrılan bir dizi "Birlikler" (Mortimer, 1990). Kategorileştirme gerekliliği hep gündemdedir. Başka bir örnek vermek gerekirse, *Le Monde*'un "Debats" (Tartışmalar) kısmında, Bundestag'ın SPD üyesi, seçkin Fransız okuyucularına bu post-ulusçuluk döneminde asıl meselenin kültürel Almanlık uğraşı olduğunu bildirmektedir. Dünya, küresel bir kimliğe doğru yol almaktadır; o nedenle:

> Bugün, biz yurttaş-izleyiciler, artık tek bir devlet içerisinde yaşamamaktayız; hepimiz eşanlı olarak başka devletlerde ve başka kültürlerde yaşıyoruz. Giderek daha çok, bir kültürel kolaj içinde yaşıyoruz. Bu şimdi yalnızca Almanlar için değil, dünyanın çoğu bölgesi için geçerlidir (Duve, 1989).

Bu iyi niyetli çizginin bizi baştan çıkarmaması gerekir. Şurası kesin ki, hakikatin tohumu, değişmenin imgelerini ve yorumlarını büyük ölçüde farklı izleyicilere aktarma konusunda iletişim araçlarının taşıdığı önemde yatmaktadır. Bu hızlı siyasal dönüşüm döneminde uluslar arasındaki iletişim süreçleri her zaman olduğundan daha büyük bir öneme sahip olmuş ve değişmeyi yorumlayanların sorumlulukları da buna göre artmıştır. Ama, yukarıda zikrettiğim *Le Monde*'daki makalede yer alan, yurttaş-izleyicinin dünyayı göreceli kçi bir kültürel kolaj olarak gördüğü yolundaki post-modernist varsayımı son derece inanılmaz buluyorum. Mesajın yorumu tekbiçimli değildir. Oder-Nisse Hattı'nın dayanıklı olup olmadığı sorusu, Birleşik Krallık'ta ya da Fransa'da göreceli bir temkinlilik ve ilgiyle ele alınabilir; ama bu sorunun tınıları Polonya'da ya da Sovyetler Birliği'nde aynı değildir.

Avrupa mekânı, kültürel bir kolaj önermekten ziyade, çıkar ayrılıklarına yaslanan ulusal kimliklerin keskin bir şekilde ortaya konulmasının gündemde olduğu bir mekân gibi görünmektedir: Baltık devletlerindeki ayrılıkçı hareketleri ve bunların merkezi Sovyet devlet iktidarıyla yaşadıkları keskin zorlukları, Yugoslavya'daki birbirine düşman ulusal gruplaşmalar şeklinde parçalanma yönündeki eğilimi, Kafkaslar'daki ölümcül etno-dinsel nefretleri ya da Romanya'daki geniş Macar azınlığı ve onun zulümlerle dolu ta-

rihini düşünmek yeterli. Bir post-ulusçu Alman federasyonunun bizim tüm geleceklerimizin imgesi olması gerekmez. Çünkü şu anda hepimiz post-ulusçu değiliz.

Aslında, bizim Avrupalı olma duyumumuzun ne kadar karmaşık ve nüanslı bir hale geldiğini, yeni bir Avro-kartografinin olgunlaşmasından daha iyi anlatan başka bir şey olamaz. Şu anda, varoluşu, Soğuk Savaş'ın kaba bir düşmanlığa yaslanan büyük tasarımı tarafından uzun süre gölgelenmiş olan insanları ve yöreleri düşünmek zorundayız. Şimdi, etnik ve dinsel bölünmelerin eski güçlerini kazandıkları fiili ve potansiyel rahatsızlık noktalarını gösteren haritalar bolca bulunuyor. Atlantik'ten Uraller'a uzanan böyle bir araştırmada, gerilimlerin oluşturduğu Avrupa denen yamalı bohçada kırk altıdan fazla rahatsızlık noktası saptandı (bkz. Ascherson, 1990). Burada kendimi birdenbire odağa yerleşen iki örnek olayı zikretmekle sınırlandırıyorum: "Alman" kimliği son zamanlarda yeniden keşfedilen Polonya'daki Silezyalılar ve Ukrayna'daki Katolik Kilise Birliği'nin Rus Ortodoksluğuna karşı yeniden hak iddiasında bulunduğu dinsel bölünmeler üzerindeki yeni odaklanma (Clough, 1990; Gott, 1990). Avrupa'daki sınırların devam eden karışıklığı göz önüne alındığında –yani, mükemmelen aynı hizaya oturtulmuş siyasal yönetim ve kültürün ölçüt kabul edildiği ulusçu söylene göre yargılandığında– yeni Avrupa düzeninin doğasında birçok gerilimin bulunacağı tahmininde bulunmak pek az risk içeriyor.

B. KOLEKTİF KİMLİKLER

Bu çalkantılı bağlamda bugünün entelektüellere yüklediği kaçınılmaz görev, ulusal kimliklerin en önemlisini oluşturduğu savunulabilecek kolektif kimlikleri biçimlendiren siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel güçleri analiz etmektir. Bununla birlikte, pekâlâ bilindiği gibi, entelektüellerin oynayacağı tek bir rol yoktur; daha ziyade siyasal ve ekonomik çıkarların eklemlenmesiyle yakından bağlantılı toplumsal olarak yapılaşmış bir imkânlar silsilesi söz konusudur (bkz. Schlesinger, 1982).

Verili devletler içerisinde, entelektüel faaliyetin kapsamını tanımlamada sınıf ilişkilerinin ve siyasal örgütlenmenin büyük önemi var. Devletler arasında, ulus olma halinin hatalı çizgileri bir ulusal söylemin geliştirilmesi için gereken temel bir özdeşleşme kaynağını ve siyasal mekânı sağlarlar. Buna rağmen, ulusal kimlikleri tikel devletlerin sınırlarıyla karıştırmamamız gerektiğini vurgulayacağım çünkü siyasal birim ve kültür birbiriyle sorunsuz bir şekilde aynı hizaya gelmez. Örneğin, Britanya ve İspanya gibi devletler çokuluslu olup, kimlik kazandırma konusunda önemli bölgesel farklılıklar içerir; bu, İskoçya ya da Katalonya'da ikamet etmekte olan birinin farkında olmamasının mümkün olmadığı bir olgu. Bundan dolayı bu boyut ek bir karışıklık yaratıyor. Bunun yanı sıra, entelektüel projelerin dile getirilmelerinin cereyan ettiği mevkiler olarak ulus-üstü, ulus-aşırı ve uluslararası organların önemi de ihmal edilmemeli. Avrupa'nın geleceği için yapılan büyük tasarımların birçoğu tam da bu düzeylerde geliştirilir.

İtalyan sosyolog Alberto Melucci, şu çizgilerde bir "kolektif kimlik" tanımı yapmayı denedi:

> Kolektif kimlik, kendi eylemlerinin yönlendirilmesinin yanı sıra eylemlerinin cereyan ettiği fırsatlar ve kısıtlamalar alanıyla da ilgili olan, etkileşim içindeki birden fazla birey tarafından üretilmiş etkileşimsel ve müşterek bir tanımdır... Kolektif kimlik oluşumu hassas bir süreçtir ve ardı arkası kesilmeyen yatırım gerektirir. Kolektif kimlik, daha kurumsallaşmış toplumsal eylem biçimlerine benzer hale geldikçe örgütsel biçimler, bir formel kurallar sistemi ve önderlik örüntüleri halinde billurlaşabilir (1989: 34-5).

Bilişsel ve duygusal süreçlerin bir fırsat yapısı içindeki gelişimine verilen bu önem bana çok yerinde görünüyor. Buna, kolektif kimliklerin ikili bir süreç tarafından desteklendiğini eklemek istiyorum: "biz"im etrafımızda bir sınır oluşturan içerme süreci ve "biz"i "onlar"dan ayıran bir dışlama süreci. "Dostlar", "düşmanlar" ve "yansızlar" arasında çizgiler çekmek toplumsal sınıflandırmaların ortak bir karakteristiğidir (bkz. Schlesinger, 1988). Zygmunt Bauman (1990: 153), bu şekilde sınıflandırmalar yapmaya çalışmanın modern ulus-devlet açısından tipik olduğunu vurgu-

lar; ve bizim ortamızdaki "yabancı" gibi inatçı öğeler, homojen bir düzen arayışı açısından temel bir sorun oluşturur. Böylesi sınıflandırma süreçleri aşırı uçlara vardırıldığında ölümcül olabilir (Öteki'nin insandan sayılmaması ve soykırım, bunun sınır durumlarıdır) ve en azından, Macaristan doğumlu mizah yazarı George Mikes'ın dokunaklı bir şekilde gözlemlediği gibi, genellikle önemsiz olmaktan çok uzak bir tarzda direngendirler:

> Bir yabancı olmak utanç verici ve kötü bir duygu; böyle değilmiş gibi yapmanın yararı yok. Bundan kurtuluş yok. Bir suçlu ıslah olabilir ve toplumun nezih bir üyesi haline gelebilir. Bir yabancı ıslah olamaz. Bir kez yabancı olan daima yabancıdır. Ondan kurtuluş yoktur. Britanyalı olabilir, ama asla İngiliz olamaz (1946: 8).

Bauman'ın (1990: 158) haklı olarak belirttiği gibi, asimile etme yönündeki basınç, yabancıyı aşağı görmeyi gerektirir ve "yabancı varlıklar ve niteliklere karşı açılan savaşın" parçası olarak görülebilir. Mikes'ın İngiliz olmanın özellikleri hakkındaki görüşleri, çok benzer kategorileştirme biçimlerinin Avrupa'daki başka yerlerde de işlediğini gözlemlememizi engellemez: Theodore Zeldin'in Fransa ve Fransa'nın "yabancıları" üzerine yaptığı gözlemler bunun bir örneği (bkz. Zeldin, 1985: 26. bölüm).

Mevcut bağlamda, önceki bölümde dikkat çekildiği üzere, kolektif kimliklerin analizi için birkaç ilgili ilkeyi göz önünde bulundurmak yerinde olacaktır. İlkin, böylesi kimliklerin *eylem içinde oluşturulduğunu* ve hem içsel dinamikler hem de dışsal güç dengeleri çizgisinde sürekli yeniden oluşturulduğunu kabul etmemiz gerek (kaldı ki, mevcut değişme hızı bu argümanı perçinlemektedir). Alberto Melucci'nin (1989: 25-6) haklı olarak savunduğu gibi, kolektif kimlikleri kolektif eylemin belirgin bir özelliği olarak görmeliyiz.

İkincisi, gelenekleri yeniden inşa etme ve kolektif hatıraları faal hale getirme yolundaki oldukça karmaşık imgesel sürecin ortaya çıktığı *zaman boyutunun* farkında olmalıyız (bkz. Hobsbawm ve Ranger, 1983; Namer, 1987; Schama, 1987). Antropolog Mary Douglas (1987: 70) şunu gözlemlemişti: "Kamusal bellek toplumsal düzenin depolama sistemidir. Kamusal bellek hakkında düşün-

mek, düşüncemizin koşulları hakkında düşünmek kadar bize yakın bir şeydir." Öyleyse kilit sorular, kolektivitelerin üyeleri olarak toplumsal olarak neyi unuttuğumuz ve neyi hatırladığımız –ve niçin– sorularıdır.

Üçüncüsü, *mekânsal* olarak da düşünmeye ihtiyacımız var. Kolektif kimliklerin teritoryal bir yoğunlaşma modeline ve hukuki-siyasal bütünlüğe düzenli bir uyum göstermesi gerekmediğinden bu da karmaşık olabilir. Sözgelişi, devletlere sahip olmayı arzulayan uluslara ve etnik gruplara, devletlerin sınırları arasında konaklayanlara, varlıklarını sürgün olarak sürdürenlere bakın.

Bu oldukça genel gözlemler günümüz Avrupa gerçekliği ve onun yorumlanmasıyla ilintili. Savaş sonrası toplumsal-siyasal mekân, geniş farklılık etiketlerinin yapıştırıldığı Dostlar ve Düşmanlar çizgileri boyunca bölünmüştü: Demokrasi *versus* Totalitarizm; Kapitalizm *versus* Komünizm; Doğu *versus* Batı. Bu basite indirgeyici gerçekler iki büyük kamp içindeki içsel farklılıkların üzerini örttü ve her bir kamp içinde tözsel olarak farklı bir şeylerin özlemini çekenleri (McCarthyizm ve Gulag kesinlikle eşitlenemezse de) parya haline getirdi. Savaş sonrası uluslararası siyasetin ağırlığı ortaklıkları vurgulayan iddiaları bastırdı ve Batı ile Doğu, İyi ile Kötü halinde bölünmüş bir Avrupa'da yaratılacak bir Merkez düşüncesini ortadan kaldırdı.

C. AVRUPA ÜZERİNE SÖYLEMLER

Günümüzde cereyan etmekte olan siyasal ve ekonomik değişme süreçleri siyasal söylem düzeyinde rekabet üretmekte olup, entelektüellerin (argümanlarını ve geliştirdikleri çerçeveleri yayan kitle iletişim araçları ile birlikte) işte burada, yeni yorumlar biçimlendirmede önemli bir katkıları olabilir. Bizden, Avrupa mozayiğinin neresinde konumlandığımıza bağımlı olarak, farklı bir güçle ve farklı bir cazibeyle, birkaç farklı Avrupa "hayal etmemiz" ya da tahayyül etmemiz isteniyor. Bu sürecin hızlanması ve yoğunlaşması muhtemel görünüyor. Tartışmanın cereyan ettiği, açıkça karşılıklı ilişkili olsalar bile, birkaç ayrı alan var.

Avrupa Topluluğu içinde, minimalizm ile maksimalizm arasında şimdilerde çözülmeye başlamış görünen bir çatışma olmuştu. Minimalist söylemin *locus classicus*'u, İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher'ın ünlü Bruges konuşmasıdır: "Avrupa Topluluğu... Avrupalı kimliğinin *bir* tezahürüdür. Ama bu kimliğin tek tezahürü değildir. Bir zamanlar tamamen Avrupa kültürünü, özgürlüğünü ve kimliğini paylaşmış olan Demir Perde'nin doğusundaki insanların köklerinden kopartıldıklarını asla unutmamalıyız" (Thatcher, 1988: 3). Bu sözler sabık Doğu'yu 1989 yılında yeniden şekillendirmeye başlayan devrimci değişmeden önce sarf edilmişti. Budapeşte, Prag, Varşova ve Berlin bir kez daha geniş Avrupa takımı içindeki yerlerini alırken, Bayan Thatcher'ın söyledikleri doğru olsa bile, bu söylenenlerin kesinlikle masum olmadığı düşünülebilir. Thatcher'a göre, 1992 yılında geçilmesi tasarlanan Tek Pazar'dan daha geniş olan ve gevşek bir şekilde yakın ilişkiye geçen bir Avrupa, hem Doğu'yu ıslah edebilir hem de Britanya'ya daha geniş bir oyun alanı sağlayabilir –ve Britanya'yla Avrupa arasındaki mesafeyi koruyabilir (bu görüş Ağustos 1990 tarihinde Aspen Enstitüsü'nde yaptığı başka bir konuşmada yinelendi: Thatcher, 1990). Bayan Thatcher'a ve onun yaptığı gibi ulusal egemenliği vurgulayanlara göre, "bağımsız egemen devletler arasındaki gönüllü ve aktif işbirliği, başarılı bir Avrupa topluluğu bina etmenin en iyi yoludur". Bu görüşle eşzamanlı olarak, ulus olma halinin, ulusal göreneklerin, geleneklerin ve kimliğin "bir Avrupalı kişilik kimliği"ne ve "süper-devlet"e karşı korunmasında ısrar edilmesinden (Thatcher, 1988: 5) ötürü burada devlet ve ulusun ilginç (ama pek şaşırtıcı olmayan) bir şekilde birbirleriyle karıştırılması söz konusu.

Ulusal egemenlik ve kültürel bütünlüğü savunan bu minimalist görüş belli ölçülerde destek bulsa da, Avrupa Topluluğu ülkelerindeki bütünleşmeden yana çıkan güçler karşısında geçerliliğini koruması muhtemel görünmüyor. Nisan 1990 tarihinde, Başkan Mitterand ve Şansölye Kohl siyasal birlik doğrultusundaki itilimi hızlandırmayı önerdikleri zaman bütünleşmeci vizyon yönünde önemli bir adım atıldı. Kurumsal gelişme bakımından bunun tam olarak ne anlama geldiği tartışmaya açıktır ve nihai sonuç pek çok

pazarlığın ürünü olacaktır (bkz. Butt, 1990). Yine de, ulusal-devlet düzeyinin önümüzdeki yıllarda bir egemenlik ve karar alma kertesi olarak daha az önemli olacağını varsaymak fazla zoraki bir varsayım olmasa gerek. Bu son itilimin ardında kısmen, Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin Federal Almanya Cumhuriyeti tarafından yutulması sonucunda genişleyen Alman devletini barındıracak uygun bir çerçeve yaratılması ihtiyacı yatmakta.

Avrupa Topluluğu maksimalizmi, bütünleşmiş bir siyasal ve savunma toplulüğu için bir fırsat oluşturacak, giderek muhtemel görünen bir "sosyal Avrupa" ya da "Avrupa-refah-devleti" tasavvur eder. Bu bakış açısının sözcüleri, "Avrupa kimlik çantası" görüşünün sunduğu homojenleştirici imgeden daha farklı bir gelecek imgesi sunar. Avrupa Komisyonu Başkanı Jacques Delors, basit bir ifadeyle bir "Avrupa Köyü"nün yaratılmasından söz ederken, İspanya Başbakanı Felipe Gonzalez bir "Avrupa mekânı"ndan söz etmekte.

Bu "mekân"ın kesin yapısının ayrıntılı bir şekilde saptanması gerektiği belirtilmeli. 1980'lerden beri, özellikle birçok bakımdan ABD televizyon programlarının ithaline karşı tanımlanmış bir "Avrupa işitsel-görsel mekânı" etiketi altında, Onikiler için kültürel bir karakter bulma yönünde bir çaba (büyük ölçüde Brüksel'den bürokratik olarak esinlenen bir çaba) gösterildiği besbelli. Şimdilerde çarpıcı bir şekilde ortaya çıktığı gibi, Avrupa Topluluğu medya mekânının *tout court* giderek eski Doğu Bloku ülkelerinin topraklarını da işgal etmesinden ötürü, bu projenin birçok bakımdan yeniden düşünülmesi zorunlu hale gelecek.

Aslında, bir "Avrupa kültürel mekânı"nın yeniden tanımlanması girişiminin, önümüzdeki yılların en popüler entelektüel ve bürokratik meşgalelerinden biri olacağı ve danışmanlar ile araştırmacılar açısından kârlı bir iş kaynağı olacağı umulabilir. Bu tanımlama girişimi, tüm çeşitli şekilleri içinde fiilen kültürle uğraşmak zorunda kalacağından, tek başına radyo-televizyon yayıncılığının ve sinemanın düzenlenmesiyle de yetinemez. Son zamanlarda, Avrupa Topluluğu ile Avrupa Serbest Ticaret Örgütü arasındaki bir dizi yeniden müzakere edilmiş ticaret ilişkilerinin doğurgusu olacağı düşünülen "Avrupa ekonomi mekânı"ndan söz

edildiğini duymaya başladık. Doğal olarak, ekonomi mekânının böylece yeniden şekilleniminin kaçınılmaz siyasal ve kültürel doğurguları olacaktır (bkz. Cornelius ve Milner, 1990).

Avrupa kolektif kimlikleri aynı zamanda Avrupa'nın kolektif güvenliği ve güvensizliğiyle de derin bir şekilde bağıntılı: Sonuçta, NATO ve Varşova Paktı, milyonların nominal bağlılıklarını tanımlayan sembolik markalar olarak işlev gördü. Bundan dolayı, yukarıda değinilen yeniden tanımlama süreçlerinin savunma alanında da benzer tarzlarda işbaşında olduğu umulabilir. Özellikle seçkin medyalarında hatırı sayılır bir yer verilse de, bu tip düşüncelerin ayrıntılı doğası, onları siyasal pazarlamanın merkezine yerleştirmekten ziyade uzmanlık alanı kılmaktadır. Genel kamu, kendisini daha güvenli ya da zedelenebilir hissettiren birliklerin ve nükleer silahların azaltılması konularıyla ilgili büyük jestler ve önerilerden daha çok haberdarken, siyasaların ve kurumların nüanslarının daha az farkındadır.

Gelgelelim, stratejik savunma yönündeki düşünce tarzı ile öbür geniş siyasal tasarımlar arasında büyüyen iç bağıntı muntazaman belirgin hale gelmektedir. Örneğin, NATO Genel Sekreteri Manfred Wörner, yeni bir Avrupa "mimarisi" çağrısında bulunurken, istikrarın sağlanabilmesi için Atlantik İttifakı'nın ele alması gereken merkezi konulardan biri olarak ulusal sorunu öne çıkardı. Wörner, Avrupa'da yeni bir siyasal düzenin "ulusların kendi kaderini tayin hakkına ve ulusal egemenliğe saygı gösterirken ulusal sınırları çok daha az önemli kılan bir düzen, tüm uluslara ortak refahta hayati bir pay ve siyasal olarak birlikte hareket etmede ortak bir çıkar sağlayacak olan ekonomik bütünleşmeyi besleyen bir düzen, tüm devletlerde demokrasi ve insan haklarını eşit derecede sağlayacak bir düzen" olması gerektiğini savunur (1990: 10).

Bu, NATO için geleceğin sınırlarını –CND'den Bruce Kent gibi (1990) yazarların ortak güvenliği tesis etmenin yeni yollarını savunarak temelden sorguladığı sınırlar– belirlerken, aynı zamanda kültür, ekonomi ve siyasal yönetimin birbirine nüfuz edişini uygun bir şekilde gösterir. Son on yıl içinde, geniş savunma düzenlemelerimizin kültürel doğurgularının en açık bir şekilde farkında olan hareket anti-nükleer hareket oldu. Şimdilerde, NATO ve Varşova Paktı yeniden şekillenmeye başladıkça, Soğuk Savaş

siyasal kimliğinin aşina koordinatlarının düşüncemiz üzerindeki derin etkisi gittikçe fazla gevşiyor. Eski düşmanın önemli bir tehdit olarak algılanması giderek daha azalıyorsa da, bu tüm düşmanların ortadan kaybolduğu anlamına gelmez. Tersine, tehdit olarak algılanan şeyin *yer değiştirmesi* için gerekli koşullar güncel gelişmeler tarafından sağlanmış olup, bunun dünya sahnesinde yeni, genişlemiş bir Avrupa'yla yarışanların algılamalarında kültürel birtakım doğurgulara sahip olması muhtemeldir. Elinizdeki metni yazarken, 1990'ın Körfez Krizi dikkatleri Avrupa'dan uzaklaştırdı ve NATO güçlerinin "bölge-dışı" denen kullanımı sorununu tüm keskinliğiyle ortaya çıkardı.

Son zamanlarda, Sovyetler'in bir "Ortak Avrupa Evi" ya da uçuk bir çeviriyle "Avrupa Ortak Evi" yolundaki çağrısı biçimindeki ikinci bir söylem alanı Avrupa Topluluğu içindeki tartışmalarla örtüştü. Bu, Ernest Gellner'in (1983), başlarımızın üzerinde bir ortak çatı ibaresini içerimleyen özellikle ilginç bir metafor. Ortak Ev, bir imge olarak alındığında, Sovyet sözcüleri bunu belli bir içerikle doldurma yönünde girişimlerde (örneğin, tüm Avrupa'yı kapsayan bir güvenlik sistemi ve çevre, enerji ve iletişim üzerinde eşgüdümlü eylem) bulundularsa da, bugüne kadar programatik olmaktan ziyade duygusal bir nitelik arz etti. Ama, üzerindeki çatı ya da içindeki mobilya şöyle dursun, Ortak Ev'in hâlâ temellerden yoksun olduğu söylenmeli. Bu eksikliklere rağmen bunun, başkalarının onu temellük etmeye çalışmalarından ötürü siyasal imgelemi harekete geçiren bir slogan olduğu açıkça belli. Batı'dan gelen bir yansımada Jacques Delors bu vizyonu paylaştığını söyledi; başka bir yansımada ise, ABD Savunma Bakanı James Baker, Yeni Özgürlükler Avrupası'nın, Gelecekteki Avrupa Evi'nin anahtarını elinde tuttuğu yönünde bir görüş beyan etti. Kısacası, Soğuk-Savaş-sonrası söylem dünyasında artan bir rekabet söz konusu oldu.

Brejnev öğretisinin terk edilmesi, bu öğretinin, Sovyet Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Gennady Gerasimov'un icat ettiği ibareyle başka bir yeni Sinatra öğretisiyle ("I did it my way...") yer değiştirmesine yol açtı. Bu, Ortak Ev'in inşasındaki bir köşe taşı olarak yeniden sunuldu. Gelgelelim, bugüne kadar Doğu Bloku ülkelerinin Sovyet nüfuzundan ayrılmaları mümkün hale gelmiş olsa ve her ne kadar giderek daha fazla sayıda Sovyet cumhuriyetinin ken-

disini egemen devlet ilan etmesinden ötürü hesaplaşma gününün uzak olduğu pek söylenemezse de, SSCB sınırları içindeki yarı-ayrılma bile çözümlenmemiş bir sorun olarak kalmakta.

D. DOĞU'DAN MERKEZE Mİ?

Yeni Avrupa-fantezilerinin arasında, en azından şimdiye kadar, bir siyasal mekân ve hatta ahlaki bir tasarı olarak en çok Orta Avrupa'nın tartışma konusu olması özellikle çarpıcıdır. Çok yakın bir zamana kadar tartışma Sovyet egemenliğine karşı olan muhalefet tarafından derin bir tarzda şekillendirildi ve temelde Çekoslovakya ve Macaristan'daki (ve bir ölçüde Polonya'daki) entelijensiyanın bazı bölümleri tarafından sürdürüldü. Bu tartışmaya eski Demir Perde'nin karşı yakasındaki Avusturya ve Federal Almanya'da da ilgi gösterildi. Almanya ile Rusya arasında ne tür bir siyasal ve kültürel mekânın kendisini tanımlayabileceği, Batı ile Doğu arasında (başlangıçta varsayımsal olan, ama şimdi bir gerçek haline gelen Sovyet iktidarının geri çekilmesi göz önüne alındığında) gelecekte ne gibi ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği ve ayrı bir Orta Avrupa kimliği olup olmadığı (bkz. Schöpflin ve Wood, 1989) gibi sorular bu tartışmanın tam ortasında yer alıyor. 1989 yılının sonlarına kadar tartışma gerçekten de olasılıklar etrafında dönen bir tartışma oldu. Bunların ötesinde, bölge hakkındaki en bilgili yorumculardan biri olan Timothy Garton Ash'in (1989: 188-9) gözlemlediği gibi, "hem tarihsel Orta Avrupa'nın gerçek mirasının (bölünmelerle olduğu kadar birliklerle dolu bir mirasın) hem de günümüzün Orta-Doğu Avrupa'sının gerçek koşullarının (farklılıklarla olduğu kadar benzerliklerle dolu koşulların) serinkanlı ve özenli bir incelemesine" ihtiyaç var. Son zamanlardaki gelişme, Çekoslavak Başkan Václav Havel'in (1990: 18-19) belirttiği gibi, geçmişle yüzleşmenin ve geleceği hazırlamanın artık kaçınılmaz olduğunu gösterdi.

Yeni retorikler eskilerden daha fazla rahatlık öneriyor, ama aynı zamanda toplumsal-ekonomik ve siyasal yeniden yönelimlerin içerdiği birçok sorunu örtüyor. Doğu'daki reform süreci kısmen

burjuva demokrasisi ve kapitalist verimliliğin tarihsel bir zaferi olarak görülebilir belki. Ama bu süreci herkes bu şekilde formülleştirmeyecektir. Popperci yönergeyi kullanan Ralf Dahrendorf (1990: 36), Orta-Doğu Avrupa'nın "açık bir toplum, daha doğrusu açık toplum yaratmak için kapalı bir sistemi parçaladığı(nı), çünkü, birçok sistem olabilse de, yalnızca bir tane açık sistem olduğu"nu savunur. Sahip olduğumuz toplumsal sistemi öven bu özportre, Batılı demokratik pratikleri rasyonelliğin cisimleşmesi olarak idealleştirme eğilimine girmesinin yanı sıra, bu toplumun siyasal ekonomisine dair sorunları atlar ve dışarıdan bakıldığında "açık toplum"un nasıl görünebileceğini ihmal eder. Son zamanlarda Doğu'nun krizine saplanıp kalmamızdan ötürü Batı'nın pek de sorunsuz olmadığını unutma eğiliminde olduğumuza haklı olarak işaret edildi (Pohoryles ve Kinnear, 1989). Fakirlik, işsizlik, eşitsizlik, ırkçılık, evsizlik ve çözümlenmemiş siyasal farklılıklar hâlâ mevcut. Küresel kapitalist ekonomi hâlâ devrevi düzensiz değişmelere maruz; karşılıklı bağımlılığımızı kabul etmek zorunda olduğumuz bir dünyada Kuzey-Güney ayrılığının ve başlıca ekolojik sorunların geleceğimizi şekillendirmesinin ne kadar muhtemel olduğunu göz ardı edemeyiz. Kısacası, Batı savaş sonrası *Kulturkampf*'ı* kazanmış olabilir, ama zedelenmez olmaktan çok uzaktır.

Kolektif kimlik sorununa daha dolaysız dönüldüğünde, zuhur eden Özgürlükler Avrupası denen Avrupa'nın bir kimsenin göç etmekte daha özgür olduğu (1989 yılında Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nden kaçışın çarpıcı bir şekilde gösterdiği gibi) bir Avrupa olduğu söylenebilir. Ev sahibi ülkeler üzerinde artan toplumsal-ekonomik talepler ve bununla el ele giden siyasal sorunlar doğuran geniş ölçekli nüfus hareketleri, savunmacı ulusal ve kültürel kimlik anlayışlarını siyasal gündeme getirme eğilimindedir. Yeni gelenlere karşı ırkçılık ve ayrımcılık yapılması her zaman mevcut tehlikelerdir.

Doğu'daki sistemsel değişmeler hakkında beslenen iyimser beklentiler, Polonyalı sosyolog Jerzy Mikulowski-Pomorski'nin (1988) gerçekten ortak "Avrupa değerleri" olup olmadığı ve

*Kültür savaşı (ç.n.)

Doğu'da komünizmin çökmesinin uzun zamandır beklenen, sistemlerin "yöndeşme"siyle (convergence) sonuçlanıp sonuçlanmayacağı şeklinde ortaya attığı yerinde soruların ciddi olarak ele alınmasına yol açıyor. Mikulowski-Pomorski, totaliter egemenliğin yaygın bir şekilde yaşantılanmasının siyasal ahlakta ve yurttaşlık ahlakında bir çürüme yarattığını savunur: başka bir anlatımla, bir kamusal alanın ve canlı bir sivil toplumun olmayışı ve siyasal farklılığın yarattığı gerilimleri hoşgörüyle karşılama yönünde yerleşik bir alışkanlığın yokluğu. Çoktan görülmüş olabileceği gibi, daha önce Doğu Blokunda yer alan devletlerin siyasal evrimi tekbiçimli olmaktan çok uzaktır; bu yüzden tam anlamıyla demokratik kurallara göre yapılacak seçimlerin ne tür hükümetler ve siyasal kültürler doğuracağı konusunu belirsiz bırakmaya devam etmek zorunda kalacağız. Burada Dahrendorf (1990: 96) haklı olarak, yurttaşlığın yasama ve bunu destekleyen siyasalar yoluyla bina edilebileceğini, ama "örgütlerin, gönüllü birliklerin ve kurumların kolayca bina edilemeyeceği"ni ve terbiye, özgüven gibi yurttaşlık erdemlerinin "bina edilemeyeceği"ni; bunların (kendi kendine) büyüyebileceğini, ama bir mevsimde ya da hatta bir parlamento döneminde büyüyemeyeceğini, en azından bir kuşağın geçmesine ihtiyaç duyacağını işaret ederek tedbirli olunmasını önermiştir. Timothy Garton Ash (1990: 56), kasvetli bir tutumla, gelişmeleri tüm post-komünist devletler için hayati önem taşıyan Çekoslovakya, Macaristan ve Polonya'da "otoriter bir ayartının tohumlarının (değişen derecelerde) görülebileceği" gözleminde bulunur.

Daha basiretli Batılı siyasetçilerin farkına vardıkları gibi, Doğu'nun dönüşmesi ve liberal-demokratik kutsal patika uyarınca "normalleşmesi"nin ucuza gelmeyeceği besbelli. Çünkü, siyasal istikrarın göreceli ekonomik ıslah yoluyla elde edilmesi zorunlu. Nihai olarak, güzel sözler bir yana, sorunların siyasal ve kültürel erdem hakkındaki argümanlardan daha ziyade çıkarlar ile Ortak Ev'e (ve nihai olarak herkesi içeren bir AT'ye?) girmenin doğurduğu maliyetler ve kârlar bazında ortaya atılacağını düşünen biri bu yüzden kınanmamalı. İskoç siyaset yorumcusu Neal Ascherson, Avrupa evinin daima alt katları ve üst katları olduğunu ve mevcut

ekonomik güçlüler ve zayıflar düzeninin, hizmetçi odalarının boş kalmayacağını garantilediğini işaret eder.

Macaristanlı sosyolog György Csepeli (1984), 1989 yılındaki gelişmelerden epey önce, Doğu'nun kârlı çıkmasının beklendiği bir noktanın, geniş Avrupa mekânı içindeki ulusal kimlik biçimlerinin *modernleşmesi* ve *Gemeinschaft*'dan *Gesellschaft*'a doğru gerçekleşecek bir kayma olacağını savunur. Bu önerme nasıl değerlendirilirse değerlendirilsin, etnik etkenin olağanüstü önemli olmaya devam edeceği kesin gibi görünüyor –bir düşünür bunu son zamanlarda oldukça özgül bir tarzda sorgulamış olsa bile. Eric Hobsbawm, geç yirminci yüzyılda ulusçuluğun "bundan böyle tarihsel gelişmenin temel vektörü olmadığı"nı savunur (1990: 163). Savunduğu başlıca nokta, ulusçuluğun artık bir siyasal yeniden yapılanma ilkesi sağlamadığı ya da küresel bir siyasal program önermediğidir. Bu argümanın temelinde, ulusal ekonomiyi egemen düzenlemeler yapmaktan aciz bir kerteye çeviren dünya ekonomisinin küreselleşmesi hakkındaki varsayımlar ve ulusçuluğun günümüzdeki tezahürlerini özünde nüfus hareketlerine ve "gelecek şoku"na olumsuz reaksiyonlar olarak gören ilerlemeci bir teleoloji bulunur.

Küreselleşme hakkındaki tartışma giderek dallanıp budaklanmakta olduğundan, burada Hobsbawm'a yanıt olarak birkaç uygun noktaya değinmekten fazlası elimden gelmez. İlkin, Almanya'ların birleşmesi ve bunun AT açısından söz konusu olabilecek öngörülemez doğurguları ışığında, geleneksel egemen ulus-devlet modelinin küreselleşme süreçleri tarafından iç değişikliğe uğratıldığının kabul edilmesi zorunlu olsa da (bkz. Held, 1989), ulusal projeyi tamamen silip atmadan önce birazcık ihtiyatlı olmayı tavsiye edeceğim. İkincisi, AT içinde bir ölçüde ekonomik yöndeşme görülmesine rağmen, temel yurttaşlık hak ve görevleri hâlâ ulus-devletin alanı içinde kalıyor ve bu açıdan ortada bir değişmenin dolaysız işaretleri yok (bkz. Dahrendorf, 1990: 124-6). Üçüncüsü, ulusal kültürün eklemleyicileri ve dolayısıyla hâlâ istisnai bir öneme sahip kolektif özdeşleşme odakları olarak devletlerin sürmekte olan ağırlığını küçümsememek gerek (bkz. Smith, 1990).

Bugün "örtüşen ve devletlerin sınırlarını aşan kültürel ve siya-

sal motiflerden ve geleneklerden oluşan bir Avrupa kültürleri ailesi"nden (Smith, 1990: 187) söz etmek giderek makul hale gelse de, Csepeli'nin Kuzey Amerika modeline göre tasarlanan bir Birleşik Avrupa Devletleri yolundaki beklentilerin ulusal sorunun nüksetmesine karşılık vermesinin zor olduğu yönündeki gözleminin ciddiye alınması gerekir. Eski Dünya'daki tarihsel önkoşulların Yeni Dünya'dakilerle benzer olmadığı besbelli. Csepeli'nin kullandığı terimlerle söylendikte, Birleşik Devletler "inorganik" bir ulustur; yani, Amerikan ulusunun birbirini izleyen çeşitli göç dalgalarıyla oluştuğu düşünüldüğünde, soy yakınlığı söyleninin işlerlik kazanamayacağı hukuksal olarak tanımlanmış bir ulustur. Bunun tersine Avrupa, ulus olmanın merkezi bir rol oynadığı tarihsel anılarla tıka basa dolu. Nitekim, "ne türden birlik, kimin için birlik, hangi şartlarla birlik?" sorularının ortaya atılması bundan ötürüdür.

E. AİDİYET SINIRLARI

"Avrupalılık" hakkındaki tartışmaları bu tarz içinde sorgulamanın daha tuhaf risklerinden biri Avrupamerkezcilikle suçlanmaktır. Bu bölümün daha önceki bir değişkesini birçok Latin Amerikalının yer aldığı bir dinleyici kitlesine sunarken bu sorunla karşılaştım. Bunun farkında olduğumdan, önlem olarak, kendi yurduma yakın bir şeyleri açıklamaya çok ilgi duymamı Avrupa üzerinde odaklaşmamın özürü olarak sunmuştum. Konuyu ele alış tarzımın onaylayıcı olmaktan ziyade kaçınılmaz bir şekilde sorunlaştırıcı olarak yorumlanacağı bana aşikâr görünüyordu. Oysa hiç öyle olmadı. Gösterilen tepki öğreticiydi: Açıklamalarım ihmal edildi ve böylesi ilgilerin başkalarını dışlama eğiliminde olabileceği konusunda uyarıldım. Bunun temelinde pratik bir algılama yatmaktaydı: Günümüzdeki kendini aşırı zinde hissetme hali, yatırımların gelişmekte olan Doğu Avrupa'ya akmasından ötürü ağır bir borç yükü altındaki Güney'i ek rizikolara atmaktadır.

Özellikle gündeme getirmek istediğim bir soru var: içerme ve dışlama sorusu ya da daha farklı söylenirse, Avrupa'nın nerede bittiği sorusu. Orta Avrupa hakkındaki son zamanlarda yapılan tartışmalarda her şeyden önce Rusya'nın "Avrupalı" sayılıp sayılma-

yacağı sorusunda odaklanıldı. Bu sorunun gündemde kalması umulabilir. Bu tartışmayı 1984 yılında başlatan ünlü makalesinde Milan Kundera'nın belirlediği dışlama çizgilerinin (Kundera, 1984) son olarak Britanya'nın önde gelen askeri tarih uzmanlarından biri olan Michael Howard'da yankı bulduğuna işaret etmek ilginç olacaktır. Michael Howard, Londra'daki Uluslararası Stratejik Çalışmalar Enstitüsü'nde son zamanlarda verdiği bir derste şunları söylemekteydi:

> "Orta Avrupa" bir zamanlar Batı Hıristiyanlığının parçası olan topraklardan oluşur: Polonya ve Almanya'nın doğu sınırlarıyla birlikte Habsburg İmparatorluğu'nun eski toprakları, Avusturya, Macaristan ve Çekoslovakya. "Doğu Avrupa" terimi Ortodoks Kilisenin egemenliğinde gelişen bölgeler için kullanılmalı: Bulgaristan ve Romanya ile Sovyetler Birliği'nin "Avrupalı" bölümleri. İlk olarak ve tüm samimiyetimizle Avrupa uluslar topluluğuna ve nihai olarak Avrupa Topluluğu'na kabul etmemiz gerekenler işte bu eski Orta Avrupa uluslarıdır (Howard, 1990: 19).

Dışarıdaki bekleme odası deyiminin dışlama ya da marjinalleştirmeyi lisan-ı münasiple ifade etmenin muhtemel bir yolu olduğu kabul edilecektir sanırım. Düşünceler, edebi dergilerdeki tartışmalardan askeri yorumcuların düşünme faaliyetine çabucak tercüme edilebilir hale geldiği vakit ciddiye alınmalı. Yakın bir tarihte Avrupa'nın devrimleri üzerine görüş beyan ederken Rusları dışlamak için farklı gerekçeler öneren Sir Ralph Dahrendorf aynı izleğe değinmekteydi. Polonyalı meslektaşına gıyabında seslenirken şöyle demekteydi: "Sizin ve benim müşterek yuvamız haline getirmeye çalıştığımız Avrupa Evi, Sovyetler Birliği'nin ya da onun yerini alan ülkenin bittiği yerde başlar" (Dahrendorf, 1990: 13). Önerilen gerekçeler şunlar: Eski hegemonik gücün uzak tutulması gerekir; Sovyetler Birliği hâlâ gelişmekte olan bir ülkedir; ve Avrupa'nın küçük ve orta büyüklükte ülkelerden oluşması gerekir. Bunlardan ötürü "bir süper gücün bu ülkelerin arasında yeri yoktur" (1990: 112). Bu gerekçeler yukarıdakilerden farklı; ama mesaj aynı ve bu mesajın yoğunluğunun çeşitli bileşimler içinde durmadan artması beklenebilir.

İçerme ve dışlama çizgileri, ister Doğu'da ve Batı'da ya da isterse Merkez'de olsun, İslam ve Avrupa arasındaki ilişkileri de çapraz keser. Bu sorunla da çeşitli alanlarda yüzleşmek zorunda kalınacağına kuşku yok. Akbar Ahmed (1990: 22) şu yorumunda haklı: "Son otuz yılda komünizme yöneltilmiş olan düşmanlığın kısmen İslama yöneltileceğinin işaretleri var."

Britanya'da, İslamın Asyalı topluluklara güçlü bir kolektif özdeşleşme kaynağı öneren siyasal-kültürel bir güç olarak ortaya çıkışı, son olarak Salman Rüşdi olayında iyice belirginleşti. Bilindiği üzere, Ayetullah Humeyni'nin *Şeytan Ayetleri* başlıklı romanı zındıklıkla suçlaması nedeniyle İngiliz Müslüman topluluğun çeşitli bölümleri yazar Rüşdi'ye karşı ayaklandı; bu suçlamanın sonucu Rüşdi'yi ölüme mahkûm etmek ve polis koruması altında gizlenmek zorunda bırakmaktı. Bu durum hâlâ sürüyor (bkz. Appignanesi ve Maitland, 1989). Bu öykü kültürel kimlik konusundaki temel soruları ve İslamcı fundamentalizmin siyasal topluluk içindeki yabancı bir geleneğin patlaması olduğunu iddia eden başat görüşü ortaya çıkardı. Kendi kamusal alanını savunma ihtiyacı hissetmeye zorlanan entelektüel kesimin çoğunluğu, kültür üreticisinin yıldırma ya da şiddet tehditlerinden kesinlikle (ve haklı olarak) bağımsız olması gerektiğini düşünen liberal yazarlık anlayışını savunmak için Rüşdi'nin etrafında toplandı.

Ama bu sadece öykünün bir bölümü. Rüşdi olayı, Müslüman topluluğun maruz kaldığı ayrımcılık ve marjinalleştirmenin biriktirdiği hıncın odaklanabileceği bir odak noktası sağladıktan sonra, çok daha geniş bir sorun içinde de billurlaştı: İslam'ın uluslararası siyasetinin kimi zaman Batılı devletler içinde nasıl eklemlenebileceği sorunu.

Sorun hiçbir şekilde sadece Birleşik Krallık'a özgü değil. ABD'nin 1986 yılında Tripoli ve Bengazi'yi bombalamasından sonra, Belçika'da yaşayan Müslümanlar örgütlü protesto hareketlerine girişti. Bu olayı ve iletişim araçlarında sunuluşunu inceleyen bir çalışmada Dassetto ve Bastenier (1987: 119) şu yorumu yaptılar: "Kolektif kimliğin bir dışavurumunun bugün dinsel biçimlere bürünebilmesi gerçeği, toplumsal-siyasal oyun hakkında sahip olduğumuz mutat anlayışımızı açıkça kuşkulu kılıyor." Buna,

mutat anlayışın sonsuza kadar sürmeyebileceği de eklenmeli.

Bu gerilimlerin berisinde, bolluk içindeki Batı Avrupalı devletlere emek göçünün ve daha geniş toplumlar içinde oldukça ayrı komünal kimliklere sahip etnik altkültürlerin tesis edilmesinin yarattığı hassas sorular bulunmaktadır. Yakın gelecekte AT'nin, Türkiye'nin topluluğa kabul edilmek için yaptığı açık başvuruyla uğraşma zorunluluğuyla karşılaşması çok muhtemel. Christie Davies'in işaret ettiği (1989: 24) gibi, "topluluğa kabul edilmek için Avrupa'nın kapılarını çalan Türk siyasetçiler, Avrupalı komşularının beslediği, birçoğu oldukça eskilere dayanan güçlü ve derin köklere sahip bir Türk karşıtı duyarlıklar dizisiyle karşılaşmak zorunda kalacak." Bu konu, "Avrupalılık" ile İslam arasındaki ilişki sorusunu tüm keskinliğiyle ortaya koymakta.

Yukarıda sözünü ettiğim sorun, Papa II. Jean Paul ve Katolik Kilisesi'ndeki diğer önde gelen kimselerin "Hıristiyanlık(ın) Avrupa kültürünün köklerinde" (zikreden Kettle, 199: 14) yattığını ve "Hıristiyanlık olmaksızın Avrupa'nın kimliği olmadığı"nı (bkz. Koenig, 1989: 23) savundukları bir zamanda daha büyük önem kazanıyor. Anglikan çevreler de "Marksizmin ölümü" nedeniyle maddeciliği suçladılar ve Avrupa'nın kimlik krizine bir çözüm olarak Hıristiyan maneviyatını önerdiler (bkz. Booth, 1990). Çeşitli Hıristiyan mezhepler ile Hıristiyan olan ve bu tasarılardan dışlanan Hıristiyan olmayan inançlar arasındaki ilişkilerin gelecekte nasıl bir gelişme göstereceği konusunda ancak birtakım tahminler yapılabilir.

AT'nin dışında, Sovyetler Birliği'nin Müslüman bölgelerinde ve Yugoslavya'da da İslami dinsel-etnik ayrılıkçılık yüzeye çıktı. Bu, sözü edilen devletler açısından kapsamlı doğurguları olabilecek bir potansiyele sahip. Zaten zengin olan "oryantalist" tehdit ve farklılık temsillerinin, Avrupa sınırlarının hem içindeki hem de dışındaki Müslüman dünyaları daha sistematik olarak kapsayacak şekilde daha da gelişkin hale getirileceğine kuşku yok (bkz. Said, 1981).

Son olarak, siyasetin liberalleştirilmesinin açık önyargının en gizli kalmış biçimlerini ortaya çıkardığı Doğu Avrupa'nın bazı ülkelerinde anti-semitizmin yükselmekte olduğunu gösteren kanıtları

da gözden kaçırmamalıyız. Bu durumdan Batı da muaf değil. Derin bir sembolik anlama sahip bir cesedin mezardan çıkarılması ve Fransa'nın Karpentras'daki en eski Yahudi kabristanındaki mezarların bozulması, Fransa'nın Yahudi toplulukları içinde ve Fransa dışındaki Yahudiler arasında şok dalgalanmalara yol açtı. Nazi ideolojisinden esinlenen kampanyalar sırasında Fransa'daki öbür Yahudi kabristanlarının ve Britanya'daki kabristan ve sinagogların kudsiyetine dil uzatıldı. Bu bağlamda, ezeli olanın post-modern olandan daha ciddiye alınması maruz görülse gerek.

F. SONUÇLAR

Burada sonuca varmaktan ziyade tartışmaya ancak *pro tempore** son verilebilir. Bu bölümde uğraştığımız alanın olağanüstü kaygan ve geçici bir zemini var. Bu durumda kişinin düşüncelerini sürekli gözden geçirmesi gibi kaçınılmaz ve kuşkusuz yararlı bir sonuç ortaya çıkıyor. Buraya kadar söylediklerimden, iletişim sistemlerimizin önümüzdeki yıllarda ciddi bir ağırlık taşıyacağı ve kamusal medyalar aracılığıyla iletişimde bulunanlara bu ağırlıkla ilişkili bir şekilde, yaşadığımız zamanı ustalıkla, hoşgörüyle ve titizce yorumlamamızı sağlamayı güvenceye kavuşturma sorumluluğu düştüğü açıkça görülebilir. Tartışmalı Avrupa kimliği konusuna gelince, bunun gelecek yıllarda epey önemli bir ideolojik kapışma alanı sağlayacağı soğukkanlı bir tarzda öngörülebilir. Bu aynı zamanda insan bilimlerinde yapılacak birçok teorik, analitik ve ampirik çalışmayı kışkırtacak bir konu.

Daha önce, analiz yapabilmek için duyguları bir kenara bırakmak zorunda olduğumuzu söylemiştim. Gözlemlediğimiz ve hakkında yazdığımız şeyle aramızdaki canlı ilişki düşünüldüğünde bunun zor olduğuna kuşku yok. Soruna temelden baktığımızda, eğer kolektif kimlik denen girdapta kendimize başarılı bir şekilde bir yol açacaksak, geleceğin Avrupa'sında çoğulcu yapıları tam anlamıyla geliştirmekten, etnik çoğulluğu, kültürel çoğulluğu ve inanç çoğulluğunu yeni bir düzenin zaruri öğeleri olarak tanıyan

* Geçici olarak. (ç.n.)

bir çoğulculuğu geliştirmekten başka bir alternatif göremiyorum. Bir kimse bunu söylediği anda, aynı zamanda önerilen Ortak Yuva'nın barındırdığı benzerliklerden çok, derin çeşitliliğin çarpıcı olduğunu kabul etmek zorundadır.

KAYNAKLAR:

Ahmed, A. (1990) "Jeans for You, Robes for Me", **Guardian**, 5 Temmuz.

Appignanesi, L. ve Maitland, S. (1989) **The Rushdie File**. Londra: Fourth Estate.

Ascherson, N. (1990) "Old Conflicts in the New Europe", **Sunday Review, Independent on Sunday**, 18 Şubat.

Bauman, Z. (1990) "Modernity and Ambivalence", **Theory, Culture and Society**, 7 (2-3), Haziran: 143-69.

Booth, A. (1990) "A Gap Karl Left to God", **Guardian**, 16 Nisan.

Butt, R. (1990) "Political Union in Europe", **New European**, 3 (2-3), Yaz/Sonbahar: 45-51.

Clough, P. (1990) "We Want to Be Germans Again", **Independent**, 7 Mart.

Cornelius, A. ve Milner, M. (1990) "EFTA Nations Queue Up to Find their Place in Brave New World of the Super Market", **Guardian**, 6 Mart.

Cottrell, R. (1989) "Europe in the Year 2000", **Independent**, 30 Ekim.

Csepeli, G. (1984) "An Inorganic Nation", **Annales Universitatis Scientiarum Budapestinesis de Rolando Eötvös Nominatae**, Separatum, Sectio Philosophica et Sociologica, XVIII (Budapeşte): 131-44.

Dahrendorf, R. (1990) **Reflections on the Revolution in Europe. in a Letter Intended to Have Been Sent to a Gentleman in Warsaw**, 1990. Londra: Chatto & Windus.

Dassetto, F. ve Bastenier, A. (1987) **Media U Akbar: Confrontations autour d'une Manifestation**. Louvain-la-Neuve: CIACO.

Davies, C. (1989) "Time to Talk Turkey", **New European**, 2 (2), Yaz: 22-4.

Douglas, M. (1987) **How Institutions Think**. Londra: Routledge.

Duve, F. (1989) "Qui pose la question allemande?", **Le Monde**, "Débats", 26 Ekim.

Garton Ash, T. (1990) **The Uses of Adversity: Essays on the Fate of Central Europe**. Cambridge: Granta Books; Londra: Penguin.

— (1990) **"Eastern Europe: Après le Déluge, Nous"**, New York Review of Books, XXXVII (13), 16 Ağustos: 51-7.

Gellner, E. (1983) **Nations and Nationalism**. Oxford: Blackwell. (Türkçesi, **Uluslar ve Ulusçuluk**, çev: Büşra Ersanlı Behar ve Günay Göksu Özdoğan. İnsan Y., İstanbul, 1992.)

Goban-Klas, T. (1989) "Gorbachev's Glasnost: A Concept in Need of Theory and Research", **European Journal of Communication**, 4 (3): 247-54.

Gott, R. (1990) "Faith, Fear and Fury", **Guardian**, 8 Ocak.

Graffy, J. ve Hosking, G.A., derl. (1989) **Culture and the Media in the USSR Today**. Basingstoke: Macmillan.

Hall, S. ve Jacques, M., derl., (1989) **New Times: The Changing Face of Politics in the 1990s**. Londra: Lawrence & Wishart. (Önümüzdeki aylarda yayınevimiz tarafından yayımlanacaktır.)

Hanke, H. (1990) "Media Culture in the GDR: Characteristics, Processes and Problems", **Media, Culture and Society**, 12 (2), Nisan: 175-93.

Havel, V. (1990) "The Future of Central Europe", **New York Review of Books**, XXXVII (5), 29 Mart: 18-9.
Held, D. (1989) "The Decline of the Nation State", Hall ve Jacques (1989) içinde, s. 191-204.
Hobsbawm, E. (1990) **Nations and Nationalism since 1789: Programme, Myth, Reality**. Cambridge: Cambridge University Press. (Türkçesi, **1789'dan Günümüze Milletler ve Milliyetçilik**, çev: Osman Akınhay, Ayrıntı Y., İstanbul, 1993. (Bu, İngilizce özgün kitabın gözden geçirilmiş yeni basımının çevirisidir).
Hobsbawm, E. ve Ranger, T. (1983) **The Invention of Tradition**. Cambridge: Cambridge University Press.
Howard, Sir M. (1990) "Escape from History", **Guardian**, 13 Mart.
Jakubowicz, K. (1990) "Musical Chairs? Poland and its Three Public Spheres", **Media, Culture and Society**, 12 (2), Nisan: 195-212.
Kent, B. (1990) "Vision of a New Europe", **New European**, 3 (2-3), Yaz/Sonbahar: 13-16.
Kettle, M. (1990) "John Paul's Grand Design for Europe", **Guardian**, 27 Nisan.
Koenig, Cardinal F. (1989) "Europe's Spiritual Guidelines", **New European**, 2 (1), Bahar: 20-3.
Kundera, M. (1984) "The Tragedy of Central Europe", **New York Review of Books**, 26 Nisan.
McNair, B. (1989) "Glasnost and Restructuring in the Soviet Media", **Media, Culture and Society**, 11 (3), Temmuz: 327-49.
Melucci, A. (1989) **Nomads of the Present: Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society**. Londra: Hutchinson Radius.
Mikes, G. (1946) **How to Be an Alien.** Londra ve New York: Wintage.
Mikulowski-Pomorski, J. (1988) "The Idea of 'One Europe' ", **Innovation**, 1 (4-5): 785-98.
Mortimer, E. (1990) "When the Lion Lies Down with the Lamb in 2020", **Financial Times**, Özel Rapor: Doğu Avrupa Telaş İçinde, 24 Ocak.
Namer, G. (1987) **Mémoire et Société.** Paris: Meridiens Klincksieck.
Pohoryles, R. ve Kinnear, R. (1989) "Europe -a Political Concept? Tasks of the intellectuals in East and West in a Period of Growing Uncertainty", "Bugün ve Yarın Üniversiteler - Avrupa'nın Bütünleşmesinde Üniversitelerin Rolü" üzerine düzenlenen konferansta sunulan bildiri, Rabka, 15-21 Eylül.
Said, E. (1981) **Covering Islam: How the Media and the Experts Determine How We See the Rest of the World**. New York: Random House. (Türkçesi, **Haberlerin Ağında İslam**, çev: Alev Alatlı, Pınar Y., İstanbul, 1984.)
Schama, S. (1987) **The Embarrassment of Riches: An Interpretation of Dutch Culture in the Golden Age**. Londra: Fontana.
Schlesinger, P. (1982) "In Search of Intellectuals: Some Comments on Recent Theory", **Media, Culture and Society**, 4 (3), Temmuz: 203-23.
— (1988) "Kollektive Identitäten, Freunde, Feinde", **Innovation**, 1 (1): 102-15.
Schöpflin, G. ve Wood, N., derl. (1989) **in Search of Central Europe**. Cambridge: Polity Press.
Smith, A. D. (1990) "Towards a Global Cultur e?", **Theory, Culture & Society**, 7 (2-3), Haziran: 171-91.
Thatcher, M. (1988) The Prime Minister's speech in Bruges, Eylül.
— (1990) "On Shaping a New Global Community", Speech made by the Prime Minister to the Aspen Institute, in Aspen, Colorado, USA, 5 Ağustos.
Wörner, M. (1990) "The Atlantic Alliance in the Nineties: Cornerstone of a New European Security Structure", **New European**, 3 (1): 8-14.
Zeldin, T. (1985) **The French**. Londra: Collins Harvill.

PHILIP SCHLESINGER

Philip Schlesinger, Stirling Üniversitesi'nde film ve medya çalışmaları profesörü ve Stirling Medya Araştırmaları Enstitüsü'nün yöneticisidir. Ayrıca Oslo Üniversitesi'nde medya ve iletişim profesörüdür.

Philip Schlesinger, Oxford Üniversitesi'nde felsefe, sıyaset ve iktisat öğrenimi gördü ve London School Economics'de sosyoloji doktorası yaptı. Krallık Sanat Cemiyeti'nin üyesi olan Schlesinger *Putting "Reality" Together* ("Gerçekliğin" Bir Araya Getirilmesi) (London: Routledge, 1987, ikinci basım) ve *Media, State and Nation*'ın (London: Sage, 1991) yazarıdır ve *Televising "Terrorism"* ("Terörizm"in Televizyonlaştırılması) (London: Comedia, 1983), *Women Viewing Violence* (Şiddeti İzleyen Kadınlar) (London: BFI Publishing, 1992) ve *Reporting Crime*'ın (Suçun Haber Verilmesi) (Oxford: Clarendon Press, 1994) derleyicilerinden birisidir. *Media, Culture and Society* dergisinin editörlerinden biri olan Schlesinger, Nuffield Toplum Bilim Araştırması ve Avrupa Üniversitesi Floransa Enstitüsü'nde çalışmalar yapmış olup, halen kültürel ve ulusal kimlik sorunları üzerinde çalışmalarını sürdürmektedir.

1982 Anayasası'nın oylanması öncesinde bir gazeteciler sitesinde oturan birçok gazeteci toplanıp şöyle bir karar almışlar: "Hepimiz 'hayır' dersek çok göze batarız, aramızdan bazıları da 'evet' oyu atsın." Anlaşmaya varılmış. Ama yapılan sayım sonucu ezici çoğunluğun 'evet' oyu verdiği görülmüş.

Basın tarihimiz bunun gibi birçok örnekle malul. Medya, önemli oranda bağımsız davranma imkânına sahip olmasına karşılık, belli güç odaklarıyla, özellikle devletle fazlaca iç içe geçmiş durumda. Kraldan çok kralcılığın, "gönüllü suç ortaklığının" bu denli uç boyutlarına başka ülkelerin medyasında rastlamak güç. Ama bu, diğer "demokratik" ülkelerde devlet ile medya arasındaki ilişkilerin ideal düzeye erişmiş olduğunu da göstermiyor.

Schlesinger bu kitapta, Batı'da da, özellikle "ülke güvenliği ve düzeni" gerekçesinin arkasına sığınan benzer "işbirliği" ve "otosansür" tavrının örnekleri olduğunu gösteriyor. Örneklerle yetinmeyerek, medya-devlet arasındaki ilişkinin tek boyutlu bir belirleme ilişkisi olarak adlandırılamayacak karmaşıklıktaki boyutlarını yorumlamaya çalışan ciddi bir teorileştirme çabası gösteriyor. Kitabın ana eksenini, siyasal tanımlama ve yorumlama süreçleri etrafındaki ideolojik mücadelenin özgül bağlamlarda ne biçimlerde ifade edildiğini değerlendirme girişimi oluşturuyor. Üç ana bölümden oluşan kitabın ilk bölümünde "siyasal şiddet" ya da "terörizm"in anlamı ve medyada temsil edilme biçimleri ele alınıyor. "İç ve dış düşmanlar", "kanun ve düzen", "devletin bekası" türünden retorik adlandırmalara ihtiyaç duyan devletlerin medyayı bu doğrultuda etkileme çabaları ve medyanın buna nasıl cevap verdiği yorumlanıyor. İkinci bölümde Batı'da Soğuk Savaş ideolojisinin siyasal kültürün oluşumundaki etkisi, komünizmin ve Avrupa komünizminin popüler medyada ve siyaset biliminde temsil edilme tarzları inceleniyor. Üçüncü bölümde ise Gellner, Hobsbawm, Anderson, Giddens ve benzeri kuramcıların çalışmaları eleştirel bir gözle değerlendirilerek, ulusal kimliklerin ve bir Avrupa kimliğinin oluşmasında devletin ve medyanın oynadığı ve oynayabileceği rol tartışılıyor.

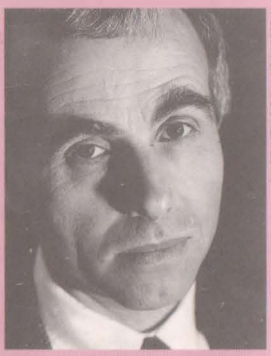

Foto: Nick McGowan-Lowe

Medya, Ulus ve Devlet'i yayımlarken, hem benzer çalışmaların Türkiye için de yapılmasının ne denli gerekli olduğuna, hem de medyanın "özgürlük, eşitlik, adalet" gibi insani ve toplumsallık içeren talepleri çoğaltma imkânı olmasına rağmen, bunu yapmayarak, statükocu bir tavrı benimsemesinin yarattığı "toplumsal tahribat"a dikkat çekmek istiyoruz.

AYRINTI • İNCELEME
ISBN 975-539-070-7
9 789755 390703